

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.:
316.723:343.82(043.3)

MĂRGĂRINT TATIANA

**PARTICULARITĂȚI ALE
COMPORTAMENTULUI RITUAL ȘI TABUULUI
ÎN FUNCȚIONALITATEA SUBCULTURILOR**

631.01 ONTOLOGIE ȘI GNOSEOLOGIE

Teză de doctor în filosofie

Conducător științific:	Semnătura	Bogatu Eugenia, doctor, conferențiar universitar
Consultant științific:	Semnătura	Coandă Svetlana, doctor habilitat, conferențiar universitar
Autorul:	Semnătura	

CHIȘINĂU, 2022

© Măgărint Tatiana, 2022

Cuprins

ADNOTARE	4
INTRODUCERE	8
I. RITUALUL ȘI TABUUL CA ELEMENTE ALE SUBCULTURILOR: FUNDAMENTĂRI TEORETICO-METODOLOGICE	15
1.1 Concepte și teorii privind dinamica subculturilor	15
1.2 Comportamentul ritual – pattern al ordinii și sensului în contextul experienței umane	33
1.3 Posibile interacțiuni între ritual și tabu – o abordare ontologică.....	52
1.4 Concluzii la capitolul 1	62
II. DIMENSIUNI SEMNIFICATIVE ALE EXISTENȚEI UMANE ÎN SUBCULTURA PENITENCIARĂ	64
2.1 Manifestări, cauze și efecte ale subculturii penitenciare.....	64
2.2 Subcultura în penitenciarele din Republica Moldova.....	86
2.3 Riturile de trecere în penitenciarul pentru minori nr. 10 Goian. Studiu de caz.....	99
2.4 Concluzii la capitolul 2	112
III. NECESITATEA REFORMĂRII ȘI UMANIZĂRII INSTITUȚIILOR PENITENCIARE DIN REPUBLICA MOLDOVA: STRATEGII ȘI PERSPECTIVE	115
3.1 Posibilități de diminuare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar	115
3.2 Aspecte ale reformării sistemului penitenciar și ale umanizării detenției	125
3.3 Modalități de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova.....	137
3.4 Concluzii la capitolul 3	154
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	156
BIBLIOGRAFIE	162
ANEXE	191
ANEXA 1	191
ANEXA 2	192
ANEXA 3	194
ANEXA 4	196
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	197
CURRICULUM VITAE	198

ADNOTARE

Mărgărint Tatiana „Particularități ale comportamentului ritual și tabuului în funcționalitatea subculturilor”. Teză de doctor în filosofie. Specialitatea: 631.01 Ontologie și gnoseologie, Chișinău, 2022

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, 140 de pagini de text de bază, bibliografie din 339 de titluri, 4 anexe. Rezultatele cercetării realizate sunt publicate în 14 lucrări științifice cu un volum total de 12,15 c.a.

Cuvinte-cheie: ritual, tabu, subcultură, subcultură penitenciară, comportament ritual, interdicții rituale, existență umană, umanizarea sistemului penitenciar, resocializarea deținuților.

Domeniul de studiu: Ontologie și Gnoseologie 631.01.

Scopul prezentei cercetări constă în fundamentarea particularităților comportamentului ritual și tabuului în funcționalitatea diverselor subculturi din perspectivă ontologică, implicit evidențierea dimensiunilor semnificative ale existenței umane în subcultura penitenciară, a modului specific de a construi relații interumane și de a percepe lumea din jur.

Obiectivele cercetării: identificarea conceptelor și teoriilor existente privind dinamica subculturilor; determinarea complexității comportamentului ritual în contextul experienței umane; stabilirea interacțiunilor dintre ritual și tabu din perspectivă ontologică; evidențierea cauzelor și manifestărilor subculturii penitenciare ca efect al încarcerării; analiza elementelor subculturii penitenciare, a spațiului și timpului în mediul penitenciar; diferențierea riturilor de trecere prezente în penitenciarul pentru minori nr.10 Goian; determinarea posibilității de diminuare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar; estimarea posibilităților de reformare a sistemului penitenciar și de umanizare a detenției în conformitate cu noile cerințe; justificarea strategiilor de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute derivă din abordarea ontologică a ritualului și tabuului ca elemente ale subculturii, posibilă datorită cercetării calitative realizate în spațiul penitenciar. Analiza informației colectate a oferit oportunitatea să identificăm modalități concrete de resocializare a persoanelor deținute, posibile aspecte ale reformelor care să fie eficiente în sistemul penitenciar. Cercetarea oferă o bază teoretică pentru elaborarea unui sistem de măsuri ce ar permite: diminuarea influenței negative a subculturii penitenciare asupra deținuților; prevenția comportamentului violent al unor categorii de deținuți; planificarea activităților de resocializare a deținuților etc. Elementul inovator rezidă în realizarea cercetării de teren cu deținuți din toate instituțiile penitenciare din Republica Moldova și cu persoane eliberate din detenție, care și-au ispășit pedeapsa în penitenciarele din țară și din Rusia.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în fundamentarea științifică a ritualului și tabuului în raport cu subcultura penitenciară, fapt care a permis determinarea barierelor în resocializarea deținuților în vederea reînțoarcerii societății a persoanelor care ușor se vor adapta la normele și valorile societății. Determinarea strategiilor eficiente de reformare și umanizare a instituțiilor penitenciare care au umanismul drept principiu al detenției.

Semnificația teoretică relevă că subcultura penitenciară a fost cercetată, însă accentul abordărilor date a fost pus pe straturile informale, și normele informale, argoul din optica criminologică și penală. În special, ne-am axat pe ritualurile performate de către indivizi, tabuurile existente în relațiile dintre ei, argoul ca element al comportamentului ritual, toate din perspectivă filosofică. Aspectele abordate contribuie la înțelegerea în profunzime a dimensiunilor existenței umane în spațiul penitenciar, a comportamentului ritual ca pattern al ordinii în contextul experienței umane, a strategiilor de reformare a sistemului penitenciar, a umanizării detenției și resocializării deținuților.

Valoarea aplicativă a tezei de doctor. Activitatea de teren, realizată în cadrul diverselor cercetări, a permis înțelegerea esenței subculturii penitenciare, a ritualurilor și tabuurilor abordate în teza de doctor. Rezultatele cercetărilor au fost prezentate, în cadrul unor conferințe, angajaților Administrației Naționale a Penitenciarelor, consilierilor de probațiune, judecătorilor, procurorilor, reprezentanților ONG-urilor din domeniu.

Implementarea rezultatelor științifice. Concluziile de bază și recomandările tezei de doctor au fost prezentate în cadrul mai multor conferințe științifico-practice naționale și internaționale. Rezultatele investigațiilor pot fi utilizate la elaborarea programelor de resocializare a persoanelor deținute, la programele educaționale care se axează pe diminuarea fenomenului subculturii în mediul penitenciar, la elaborarea strategiilor de reformare și umanizare ale instituțiilor penitenciare.

АННОТАЦИЯ

Мэргэринт Татьяна „Особенности ритуального поведения и табу в функциональности субкультур”.
Докторская диссертация по философии, специальность: **Онтология и гносеология,**
Кишинев, 2022

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, 140 страниц основного текста, библиографию из 339 источников, 4 приложений. Результаты проведенных исследований представлены в 14 научных работах с общим объемом 12,15 а.л.

Ключевые слова: ритуал, табу, субкультура, пенитенциарная субкультура, ритуальное поведение, ритуальные запреты, человеческое существование, гуманизация пенитенциарной системы, ресоциализация заключенных.

Область исследования: Онтология и Гносеология 631.01.

Целью данного исследования является обоснование особенностей ритуального поведения и табу в функциональности различных субкультур с онтологической точки зрения, имплицитно выделяя значимые измерения человеческого существования в пенитенциарной субкультуре, специфического способа построения межличностных отношений и мировосприятия.

Задачи исследования: выявление существующих концепций и теорий динамики субкультур; определение комплексности ритуального поведения в контексте человеческого опыта; установление взаимодействий между ритуалом и табу с онтологической точки зрения; раскрытие причин и проявлений пенитенциарной субкультуры как следствия тюремного заключения; анализ элементов пенитенциарной субкультуры, пространства и времени в пенитенциарной среде; дифференциация обрядов посвящения в пенитенциарном учреждении для несовершеннолетних № 10 Гоян; выявление возможности уменьшения феномена субкультуры в пенитенциарной среде; оценка возможностей реформирования пенитенциарной системы и гуманизации содержания под стражей в соответствии с новыми требованиями; обоснование стратегий ресоциализации лиц, содержащихся в пенитенциарных учреждениях RM.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов вытекает из онтологического подхода к ритуалам и табу как элементам субкультуры, которые возможны благодаря качественным исследованиям, проводимым в пенитенциарной среде. Анализ собранной информации дал нам возможность определить конкретные способы ресоциализации заключенных, возможные аспекты реформ, которые будут эффективными в пенитенциарной системе. Исследование дает теоретическую основу для разработки системы мер, которые позволят: снизить негативное влияние пенитенциарной субкультуры на заключенных; предотвращение агрессивного поведения отдельных категорий заключенных; планирование мероприятий по ресоциализации заключенных и т.д. Новаторский элемент заключается в проведении полевых исследований с заключенными из всех пенитенциарных учреждений Республики Молдова и с лицами, освобожденными из-под стражи, отбывшими наказание в пенитенциарных учреждениях страны и т.д.

Научная проблема. Решенная важная научная проблема заключается в научном обосновании ритуалов и табу применительно к пенитенциарной субкультуре, что позволило определить барьеры в ресоциализации заключенных с целью возвращения в общество людей, которые легко адаптируются к общественным нормам и ценностям. Определение эффективных стратегий реформирования и гуманизации пенитенциарных учреждений, в которых принципом содержания под стражей является гуманизм.

Теоретическая значимость. Пенитенциарная субкультура исследовалась, но акцент данных подходов был сделан на неформальных кастах, неформальных нормах, жаргоне с криминологической, криминальной точки зрения. Нас интересовали ритуалы, выполняемые отдельными людьми, существующие табу в их отношениях, сленг как элемент ритуального поведения – все с философской точки зрения. Рассмотренные аспекты способствуют глубокому пониманию аспектов человеческого существования в пенитенциарном пространстве, ритуального поведения как модели порядка в контексте человеческого опыта, стратегий реформирования пенитенциарной системы, гуманизации содержания под стражей и ресоциализации заключенных.

Практическая значимость. Полевая деятельность, проведенная в рамках различных исследований, позволила понять сущность пенитенциарной субкультуры, ритуалов и табу, изложенных в докторской диссертации. Результаты исследований были представлены на конференциях сотрудникам Администрации Пенитенциарных Учреждений, консультантам по probation, судьям, прокурорам, представителям НПО на местах.

Внедрение научных результатов. Основные выводы и рекомендации диссертации были представлены на республиканских и международных научно-практических конференциях. Результаты исследований могут быть использованы при разработке программ по ресоциализации заключенных, образовательных программ, направленных на уменьшение влияния феномена субкультуры в пенитенциарной среде, при разработке стратегий реформирования и гуманизации пенитенциарных учреждений.

ANNOTATION

Margarint Tatiana „The peculiarities of ritual behavior and taboo in the functionality of subcultures”.
Doctoral thesis in philosophy at the specialty: Ontology and gnoseology.
Chisinau, 2022

The thesis includes: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, 140 basic text pages, bibliography with 339 titles, 4 annexes. The results of the research conducted are presented in 14 scientific papers with a total volume of 12.15 c.a.

Keywords: ritual, taboo, subculture, penitentiary subculture, ritual behavior, ritual prohibitions, human existence, humanization of the penitentiary system, resocialization of prisoners.

Area of research: Ontology and Gnoseology 631.01.

The aim of this research is to substantiate the particularities of ritual behavior and taboo in the functionality of various subcultures from an ontological perspective, implicitly highlighting the significant dimensions of human existence in the penitentiary subculture, the specific way of building interpersonal relationships and perceiving the world around.

Research goals: identification of existing concepts and theories on subcultural dynamics; determining the complexity of ritual behavior in the context of human experience; establishing the interactions between ritual and taboo from an ontological perspective; highlighting the causes and manifestations of the penitentiary subculture as an effect of incarceration; analysis of the elements of the penitentiary subculture, of space and time in the penitentiary environment; differentiating of the rites of passage present in the Goian nr.10 juvenile penitentiary; determining the possibility of diminishing the phenomenon of subculture in the penitentiary environment; estimating the possibilities for reforming the penitentiary system and humanising detention in accordance with the new requirements; justification of strategies for resocialization of persons detained in penitentiaries in the Republic of Moldova.

The scientific novelty and the originality of the obtained results derives from the ontological approach of ritual and taboo as elements of the subculture possible due to the qualitative research carried out in the penitentiary space. The analysis of the collected information gave us the opportunity to identify concrete ways of resocializing detainees, possible aspects of reforms that would be effective in the penitentiary system. The research provides a theoretical basis for the elaboration of a system of measures that would allow: diminishing the negative influence of the penitentiary subculture on the detainees; prevention of violent behavior of certain categories of detainees; planning detainee resocialization activities, etc. The innovative element lies in conducting field research with detainees from all penitentiary institutions in the Republic of Moldova and with persons released from detention, who have served their sentences in penitentiaries in the country and in Russia.

The scientific novelty and the originality of the obtained results derives in the scientific fundamentation of ritual and taboo in relation to the penitentiary subculture, which allowed the determination of barriers in resocializing detainees in order to return to society people who will easily adapt to society's norms and values. Determining of effective strategies for reforming and humanizing penitentiary institutions that have humanism as a principle of detention.

Theoretical significance. The theoretical significance reveals that the penitentiary subculture was researched, but the emphasis of the given approaches was put on the informal castes, the informal norms, the slang from the criminological, criminal point of view. We were interested in the rituals performed by individuals, the existing taboos in their relationships, the slang as an element of ritual behavior, all from a philosophical perspective. The approached aspects contribute to the deep understanding of the dimensions of human existence in the penitentiary space, of the ritual behavior as a pattern of order in the context of human experience, of the strategies of reforming the penitentiary system, of humanizing detention and resocializing detainees. The thesis can be a benchmark for further scientific investigations in the field of social ontology and other adjacent branches, such as anthropology, sociology, psychology, etc.

The empiric value of the thesis. The field activity, carried out within the various researches, allowed the understanding of the essence of the penitentiary subculture, of the rituals and taboos approached in the doctoral thesis. The results of the research were presented, in some conferences, to the employees of the National Administration of Penitentiaries, probation counselors, judges, prosecutors, representatives of NGOs in the field.

Implementation of scientific results. The basic conclusions and recommendations of the doctoral thesis were presented at several national and international scientific-practical conferences. The results of the investigations can be used in the elaboration of the resocialization programs of the detainees, in the educational programs that aim to diminish the subculture phenomenon in the penitentiary environment, in the elaboration of the reform and humanization strategies of the penitentiary institutions.

LISTA ABREVIERILOR

ANP	– Administrația Națională a Penitenciarelor
APL	– Autorități Publice Locale
DIP	– Departamentul Instituțiilor Penitenciare
GLM	– Good Life Model
LGBT	– Comunitatea persoanelor homosexuale, bisexuale, transsexuale
NORLAM	– Misiunea Norvegiană de Experți pentru Promovarea Supremației Legii în Moldova
ONG	– Organizații Neguvernamentale
RM	– Republica Moldova
RNR	– Risk Need Responsivity
TB-MDR	– Tuberculoză multidrog-rezistentă

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Subcultura, în general, și subcultura penitenciară, în particular, sunt teme actuale, pe care le abordăm în teză din perspectiva omului ca purtător al unei culturi, ca parte a unei comunități și ca entitate obiectiv-subiectivă. Alegerea temei de cercetare a fost motivată de interesul apărut în cadrul realizării unor cercetări de teren în spațiul penitenciar, respectiv grupurile țintă au fost deținuții. În cadrul acestor cercetări am constatat că, în pofida eforturilor de umanizare a legislației penale în privința reducerii pedepselor, rata populației penitenciare a Republicii Moldova este de aproximativ 215,2 deținuți la 100.000 de locuitori, la data de 31 ianuarie 2021, ceea ce depășește cu mult media europeană, de aproximativ 100 de deținuți la 100.000 de locuitori. Numărul mare de deținuți, care este complicat de gestionat, subcultura penitenciară, problemele ce țin de asigurarea condițiilor umane de detenție etc. fac dificil de realizat resocializarea celor aflați în custodia statului.

Menționăm că există mai multe argumente în favoarea actualității acestei teme, precum:

1. Mediul penitenciar este un mediu închis, despre viața în detenție putem afla doar din acte oficiale și de la cei care execută sau au executat pedeapsa penală. Realizarea studiilor teoretico-practice în acest spațiu oferă posibilitatea să cunoaștem o lume ce se află dincolo de zidurile penitenciarului. O instituție totală are nevoie de rezultatele cercetărilor științifice ca să poată vedea, prin intermediul experților, realitatea din instituțiile penitenciare, pentru a asigura condiții umane de detenție.

2. Subcultura penitenciară reprezintă un tot întreg, format din ritualuri, tabuuri, valori, norme, mod de viață etc., care pot ușura sau complica procesul resocializării deținutului. Rezultatele cercetării acestei probleme indică modalitățile care fac facilă resocializarea și reintegrarea în societate a persoanei după perioada de detenție. Este important ca persoana eliberată să nu prezinte pericol pentru sine și pentru comunitate.

Tema dată are o importanță vădită prin faptul că în studiul realizat ne propunem să clarificăm următoarele noțiuni: subcultură, existență umană, comportament ritual, tabu, spațiu și timp în detenție, atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicativ. Un element important al vieții sociale îl constituie relațiile interumane. Orice persoană este dependentă de celelalte și își dorește să fie acceptată în grup. În penitenciar, individul este dependent de comunitatea deținuților, care are un specific al său în relaționare. Astfel, analizăm în teză acest caracter distinct, care ne va permite, în consecință, să utilizăm, cu maximă eficiență, cunoștințele obținute pentru a efectua schimbări în mediul penitenciar.

Constatările și concluziile cercetărilor de teren pot servi la schimbarea situației în penitenciare ca spații ale existenței umane. Recomandările cu privire la resocializare pot oferi repere Administrației Naționale a Penitenciarelor cu privire la programele în care să fie implicați deținuții în scopul schimbării lor pozitive.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul prezentei cercetări constă în fundamentarea particularităților comportamentului ritual și tabuului în funcționalitatea diverselor subculturi din perspectivă ontologică, implicit evidențierea dimensiunilor semnificative ale existenței umane în subcultura penitenciară, a modului specific de a construi relații interumane și de a percepe lumea din jur.

În vederea atingerii scopului propus, au fost preconizate următoarele **obiective ale cercetării**:

- Identificarea conceptelor și teoriilor existente privind dinamica subculturilor;
- Determinarea complexității comportamentului ritual în contextul experienței umane;
- Stabilirea interacțiunilor dintre ritual și tabu din perspectivă ontologică;
- Evidențierea cauzelor și manifestărilor subculturii penitenciare ca efect al încarcerării;
- Analiza elementelor subculturii penitenciare, a spațiului și timpului în mediul penitenciar;
- Diferențierea riturilor de trecere prezente în penitenciarul pentru minori nr.10 Goian;
- Determinarea posibilității de diminuare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar;
- Estimarea posibilităților de reformare a sistemului penitenciar și de umanizare a detenției în conformitate cu noile cerințe;
- Justificarea strategiilor de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova.

Ipoteza generală de cercetare a tezei de doctorat. Comportamentul ritual și tabuul sunt modele specifice, tipare care reprezintă, într-un mod simplificat, structura subculturilor. Comportamentul ritual leagă membrii subculturii unii de alții și ajută la menținerea coeziunii sociale. Noii membri pot aprecia ritualurile și tabuurile ca pozitive sau negative, iar, în final, ajung să le perceapă ca o normalitate și să le promoveze.

Ipoteza particulară de cercetare a tezei de doctorat. Resocializarea deținuților este dificil de realizat din cauza subculturii penitenciare care dictează un anumit tip de comportament ritual, tabuuri, valori și norme, influențând negativ personalitatea deținuților. Resocializarea deținuților, în majoritatea cazurilor, prezintă un insucces deoarece nu sunt implementate reforme eficiente în sistemul penitenciar și nu este umanizată detenția.

Baza teoretico-metodologică a cercetării subculturilor o constituie trei tradiții, promovate de reprezentanții lor: 1. *Școala de la Chicago*, care, în anii 1923-1932, cu ajutorul primilor

etnografi ai școlii: N.Anderson, P.Cressey, R.Park, F.M.Thrasher, H.W.Zorbaugh ș.a., pune accentul în cercetări pe subculturile urbane deviate; 2. *Centrul din Birmingham pentru Studii Culturale Contemporane*, în anii 1976-1981, J.Clarke, S.Hall, D.Hebdige și P.Willis pun accentul pe noțiunile de clasă, conflict, stil și rezistență; 3. *Răspunsurile „post-subculturale”*, anul 2001, reprezentanții P.Sweetman, M.Atkinson, D.Muggleton ș.a. se întreabă dacă noțiunea de subkultură trebuie să fie reformulată sau abandonată.

Spportul științifico-teoretic l-au constituit lucrările cercetătorilor interesați de problema subculturilor, comportamentelor rituale, existenței umane: M.Segre, A.Dauzat, A.Niederer, S.I.Levicova, V.A.Babaho, G.A.Nigmatulina, E.Saharneanu, A.Suceveanu, L.Roșca, V.Buzilă, S.Coandă, G.Bobână, E.Bogatu, V.Țapoc, T.Țirdea, R.Grosu, O.Rusu, D.Dodul, A.Pancu, A.Zelenschi, E.Lozeranu, I.Sîrbu, A.Oceretnii, M.Vîrlan, C.Șchifirneț, O.D.Solonar, M.Coman, R.Voica, G.I.Dianu, E.Soroceanu, T.D.Stănciulescu, D.D.Roșca, I.Pârveu, D.Drăghicescu, M.Florian, P.P.Negulescu ș.a.

Analiza diverselor studii, care direct sau indirect abordează problema ritualului, permite evidențierea următoarelor direcții:

- Cercetarea ritualului ca simbol, ca mijloc de comunicare, a rolului său în societate: E.Durkheim, C.Lévi-Strauss, E.Leach, E.Taylor, V.Turner, C.Geertz, J.Frazer, L.Blaga ș.a.
- Definierea noțiunilor *rit*, *mit*, *ritual*: C.Klukhohn, H.A.Murray, A.D.Smitt, E.Taylor, J.Frazer, M.Eliade ș.a.
- Analiza principalelor tipuri de rituri și funcțiile lor: E.Durkheim, A.Van Gennep, E.Leach, A.Radcliffe-Brown ș.a.
- Studiul riturilor unor societăți și culturi concrete: A.Van Gennep, R.Benedict, A.Kroeber, B.Malinowski, A.Radcliffe-Brown, M.Eliade, L.Blaga ș.a.
- Cercetarea caracteristicilor socio-psihologice ale ritualului: S.Freud, E.Fromm, C.G.Jung ș.a.
- Evidențierea și analiza proprietăților de bază ale riturilor: E.Durkheim, A.Van Gennep, V.Turner, A.K.Baiburin ș.a.
- Studiul ritualului în societățile arhaice: E.Meletinskii, J.Huizinga ș.a.
- Examinarea relației dintre mit, artă și ritual: E.Cassirer, C.S.Pierce ș.a.

În studiul subculturii criminale sugestive sunt lucrările autorilor: M.Sykes Gresham, *Societatea captivilor: Studiu al unei instituții de maximă securitate (The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Institution)*, publicată în 1958; V.M.Anisimov, *Subcultura criminală și neutralizarea ei în instituțiile de corecție din Rusia (Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России)*, 1998; V.Sereda, V.Toncoglaz,

I.Plohotniuc, L.Boliuh, *Subcultura criminală (Криминальная субкультура)*, 2002; Ș.Bruno, *Mediul penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală*, 2006; C.Damboeanu, *Penitenciarele din România. Efecte asupra vieții deținuților (Prisons in Romania. Effects on offenders' lives)*, 2015; A.Gasparyan, G.Slade, J.Van Poecke, V.Zaharia, *Studiul privind subcultura criminală în penitenciarele din Republica Moldova (Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova)*, 2018 ș.a. Acești autori abordează subiectul subculturii penitenciare și a problemelor sistemice cu care se confruntă instituțiile de detenție din Statele Unite ale Americii, Rusia, România, Republica Moldova.

Metodologia cercetării. În cercetarea particularităților comportamentului ritual și al tabuului în funcționalitatea subculturilor am utilizat diferite metode de cercetare științifică, precum: metoda comparativă în prezentarea asemănărilor și deosebirilor dintre subcultura penitenciară din Rusia, România, Republica Moldova; metoda analitico-sintetică, metoda deducției, metoda inducției utilizate în studiul evoluției metodelor de resocializare a infractorilor; metoda analizei de conținut, folosită în înțelegerea cadrului normativ, a strategiilor naționale ce vizează reformarea și umanizarea sistemului penitenciar; metoda prospectivă, utilizată în vederea identificării modalităților eficiente de suprimare a fenomenului subculturii penitenciare, a reformării și umanizării instituțiilor penitenciare din Republica Moldova. În cadrul cercetării de teren am aplicat metoda hermeneutică în interpretarea mesajelor celor intervievați pentru înțelegerea specificului existenței persoanelor deținute în spațiul penitenciar. În partea practică a cercetării am aplicat metoda interviului individual, metoda observației directe în penitenciarele și izoloarele de urmărire penală, complementate de metoda studiului de caz realizat cu privire la riturile de trecere în penitenciarul pentru minori nr.10 Goian. O parte de interviuri au fost realizate cu deținuți în penitenciarele din Republica Moldova: femei și bărbați, adulți și minori; o altă parte de interviuri individuale a vizat grupul persoanelor eliberate din detenție, unii dintre care și-au ispășit pedeapsa în penitenciarele din Rusia. Pentru a analiza subiectele privind reformarea și umanizarea sistemului penitenciar, strategiile de resocializare, am interviuat experți: angajați ai Administrației Naționale a Penitenciarelor, angajați ai Inspectoratului Național de Probațiune, reprezentanți ai ONG-urilor etc. (Anexe. Tabelul 1. *Categoria de persoane intervievate*). Pentru o eficientă comunicare cu grupul-țintă al cercetării, au fost respectate următoarele principii: acordul informat; protecția bunăstării psihologice; contribuțiile individuale ale celor intervievați; confidențialitatea răspunsurilor individuale.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Noutatea problemei științifice soluționate derivă din abordarea ontologică a ritualului și tabuului ca elemente ale subculturii, posibilă datorită cercetării calitative, realizate în spațiul penitenciar. Analiza informației colectate a oferit

oportunitatea să identificăm modalități concrete de resocializare a persoanelor deținute, aspecte posibile ale reformelor pentru a fi eficiente în sistemul penitenciar. Cercetarea oferă bază teoretică pentru elaborarea unui sistem de măsuri, ce ar permite: diminuarea influenței negative a subculturii penitenciare asupra deținuților; prevenția comportamentului violent a unor categorii de deținuți; planificarea activităților de resocializare a deținuților etc. Cercetarea de teren cu deținuți din toate instituțiile penitenciare din Republica Moldova și cu persoane eliberate din detenție, care și-au ispășit pedeapsa în penitenciarele din țară și din Rusia a făcut posibilă abordarea inovatoare a ritualului și tabuului ca elemente a subculturii penitenciare sub aspect ontologic pentru prima dată. Opiniile deținuților și persoanelor eliberate au constituit baza concluziilor și recomandărilor elaborate privind diverse probleme legate de existența umană în subcultura penitenciară.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei de doctor. Analiza teoretică a temei studiate relevă că subcultura penitenciară a fost cercetată, prin accentul abordărilor pus pe straturile informale și normele informale, argoul din optica criminologică și penală. În special, ne-am axat pe ritualurile performate de către indivizi, tabuurile existente în relațiile dintre ei, argoul ca element al comportamentului ritual, toate din perspectivă filosofică. Aspectele abordate contribuie la înțelegerea în profunzime a dimensiunilor existenței umane în spațiul penitenciar, a comportamentului ritual ca pattern al ordinii în contextul experienței umane, a strategiilor de reformare a sistemului penitenciar, a umanizării detenției și resocializării deținuților. Teza poate constitui un reper pentru investigațiile științifice ulterioare din domeniul ontologiei sociale și din alte ramuri adiacente, cum ar fi: antropologia, sociologia, psihologia criminală, criminologia etc.

Cu referire la **valoarea aplicativă a tezei de doctor** relatăm că în cadrul Centrului de Cercetări Calitative în Antropologie al Universității de Stat din Moldova, autorul a participat la următoarele cercetări antropologice: *Tabuuri și rituri de trecere prezente în penitenciarul pentru minori Goian, 2014; Violența în familie și femeile din penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor, 2016;* activitatea de teren în cadrul tezei de doctor, 2016-2020. Aceste cercetări au permis înțelegerea esenței subculturii penitenciare, a ritualurilor și tabuurilor abordate în teza de doctor. Rezultatele cercetărilor au fost prezentate, în cadrul unor conferințe, angajaților Administrației Naționale a Penitenciarelor, consilierilor de probațiune, judecătorilor, procurorilor, reprezentanților ONG-urilor din domeniu. Concluziile și recomandările formulate au contribuit la îmbunătățirea unor activități, unor componente ale programelor de resocializare a deținuților. Cu susținerea ONG-urilor naționale și internaționale, a fost oferită asistență psihologică, juridică, susținere în activitățile de instruire și educație minorilor și femeilor din penitenciare.

Aprobarea rezultatelor. Concluziile de bază și recomandările tezei au fost subiectul discuțiilor în cadrul Departamentului Filosofie și Antropologie al Universității de Stat din Moldova în anul 2020. Unele concepții și rezultate ale cercetării au fost prezentate în cadrul mai multor conferințe științifico-practice naționale și internaționale: *Particularitățile studierii ritualului în cadrul științelor socioumane*, la Conferința Științifică: Școala Internațională de Metodologie în Științele Socio-Umane, Chișinău 2015; articolul *Argoul ca element al subculturii penitenciare*, la Conferința Științifică Națională cu Participare Internațională, *Integrare prin cercetare și inovare*, 2018; *Strategii de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova*, la Conferința Științifică: Școala Internațională de Metodologie în Științele Socio-umane, 2018; articolul *Modele de suprimare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar*, la Conferința Științifică Națională cu Participare Internațională, *Integrare prin cercetare și inovare*, 2019; comunicarea *Etnografia vieții deținuților: de la subcultură la resocializare*, la Colocviul Internațional de Antropologie, 2019; articolul *Viața în detenție. Antropologia cotidianului*, publicat în Revista de Etnologie și Culturologie, 2020; articolul *Resocializarea persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova. Abordare antropologico-filosofică*, publicat în Revista Studia Universitatis Moldaviae, 2020; articolul *Abordări ontologice ale reformării sistemului penitenciar și umanizării detenției. Cazul Republicii Moldova*, publicat în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2020. Au fost publicate două rapoarte ale cercetărilor antropologice, realizate în cadrul Centrului de Cercetări Calitative în Antropologie, Departamentul Filosofie și Antropologie: Saharneau E., Mărgărint T. *Tabuuri și rituri de trecere prezente în penitenciarul pentru minori – Goian. Studiu antropologic*, 2014; Saharneau E., Mărgărint T. *Violența în familie și femeile în penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor. Studiu antropologic*, 2016. Rezultatele investigațiilor pot fi utilizate la elaborarea programelor de resocializare a persoanelor deținute, la programele educaționale axate pe diminuarea fenomenului subculturii în mediul penitenciar, la elaborarea strategiilor de reformare și umanizare ale instituțiilor penitenciare.

Sumarul compartimentelor tezei. În **Introducere** este realizată argumentarea actualității și importanței temei studiate, sunt formulate scopul și obiectivele cercetării, ipotezele, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei.

În capitolul I „**Ritualul și tabuul ca elemente ale subculturilor: fundamentări teoretico-metodologice**” este realizată intenția de a înțelege diversele semnificații ale noțiunilor: rit, ritual, ceremonie, tabu, fiind stipulat din start faptul că este evident că nu există un consens în definirea acestora. Apreciem cele două abordări în înțelegerea ritualurilor: abordarea

hermeneutică și *sintactică*, una punând accent pe *semantic*, *semiotic*, alta interesându-se de dimensiunea lor *sintactică*. Astăzi, cercetătorii urmăresc să concilieze abordarea hermeneutică cu cea sintactică, conținutul și forma ritualului fiind considerate, în egală măsură, importante. Ceea ce se conturează la final este faptul că ritualul și tabuul nu sunt un subiect simplu de studiat, deoarece ele vizează diverse aspecte ale vieții sociale, precum este religia, politica, relațiile interpersonale, sănătatea, cultura, subcultura etc.

În capitolul II „**Dimensiuni semnificative ale existenței umane în subcultura penitenciară**” realizăm o analiză comparativă a subculturii penitenciare din Rusia, România și Republica Moldova; a specificului subculturii penitenciare; a efectelor subculturii asupra deținuților. Prezentăm un studiu de caz ce vizează penitenciarul pentru minori nr. 10 Goian, în cadrul căruia facem o analiză a riturilor de trecere performate de minori care influențează pozitiv, dar și negativ viața lor. Acest capitol oferă, în mare parte, terenul cercetării în cadrul căruia au fost aplicate următoarele metode: interviul individual, observația și studiul de caz, intenționând să înțelegem esența subculturii penitenciare din Republica Moldova, elementele comportamentului ritual și tabuurile existente în această subcultură.

În Capitolul III „**Strategii de reformare și umanizare ale instituțiilor penitenciare din Republica Moldova**” cercetarea este concentrată pe analiza modelelor de suprimare a fenomenului subculturii, încercăm să identificăm cum poate fi reformat sistemul penitenciar și care sunt condițiile umanizării pedepsei pentru deținuții din penitenciare. La abordarea problemei relațiilor dintre deținuți-deținuți, deținuți-angajați, deținuți-societate etc., considerăm că este necesar de a se pune accentul pe conștiință și sensibilitate etică în toate aspectele activității instituțiilor penitenciare. Penitenciarul nu trebuie să fie un loc al răzbunării, ci un spațiu în care infractorul să fie instruit, educat. De asemenea, este necesar ca în penitenciar să fie pus accentul pe resocializare, încât la revenirea în societate să avem o persoană reintegrată, care va aprecia munca, familia, comunitatea etc.

În compartimentul **Concluzii generale și recomandări** sunt prezentate rezultatele cercetărilor teoretice și sunt formulate concluziile cercetărilor filosofico-antropologice privind subcultura penitenciară, cercetări realizate în penitenciarele din Republica Moldova. De asemenea, sunt elaborate recomandări ce vizează diminuarea influenței subculturii penitenciare asupra deținuților, reformarea și umanizarea sistemului penitenciar, resocializarea deținuților.

Bibliografia constă din 339 de surse teoretice.

Cuvinte-cheie: ritual, tabu, subcultură, subcultură penitenciară, comportament ritual, interdicții rituale, existență umană, umanizarea sistemului penitenciar, resocializarea deținuților.

I. RITUALUL ȘI TABUUL CA ELEMENTE ALE SUBCULTURILOR: FUNDAMENTĂRI TEORETICO-METODOLOGICE

1.1 Concepte și teorii privind dinamica subculturilor

Filosofia și antropologia ca domenii de cercetare operează cu noțiunile: *cultură*, *subcultură*, *contracultură*, definite diferit de către gânditori, uneori chiar ambiguu. Cercetătorii sunt interesați de abordările existente privind: raportul dintre cultură și subcultură, raportul dintre cultură și contracultură; tipologiile subculturii; funcțiile subculturii; elementele subculturii etc. În acest context, nu putem trece cu vederea concepția lui E. B. Taylor, în viziunea căruia, omului, ca ființă culturală, îi sunt proprii înțelegerea culturii ca un tot care include „cunoștințele, credințele, arta, dreptul, moravurile, datinile și oricare alte iscusințe și deprinderi dobândite de om ca membru al societății” [295]. Merită să menționăm că o definiție cuprinzătoare a culturii, apropiată de definiția lui E. B. Taylor, a fost propusă de către antropologul american M.J. Herskovtz, care descrie cultura ca parte a mediului realizată de om (the man made part of the environment) [268]. Aceste definiții reprezintă un început în înțelegerea semnificației noțiunii de subcultură, care este centrală în prezenta cercetare.

Cultura societății contemporane constă din mai multe subculturi care au atât aspecte comune, dar și diferențe. Pentru multe dintre ele, aceste deosebiri nu sunt un motiv de a se confrunța direct pentru a avea o poziție privilegiată în societate. Conform cercetătorului englez M. Brake, subcultura este set de norme și sistem de valori, diferite de cele general acceptate, ce contribuie la susținerea și dezvoltarea stilului colectiv de viață, care este diferit de stilul tradițional, acceptat în societatea dată [256]. N.J. Smelzer consideră că subcultură este oricare sistem de norme și valori care scoate în evidență grupul dintr-o comunitate [321]. C. Șchifirneț, cel care prin studiile sale a adus contribuții în sociologia și antropologia culturii, afirmă că: „Subculturile se manifestă ca forme specifice de expresie culturală în cadrul culturii globale a unei societăți. Această cultură are mai multe nivele, precum: cel al tradiției, al valorilor, al înțelegerii și al efectelor sale asupra simbolurilor existente într-o societate” [225, p.127].

Definițiile de mai sus au în comun accentul pus pe normele și valorile unui grup, comunități care împărtășesc comportamente și credințe diferite de cele ale culturii dominante. Opoziția față de cultura dominantă poate fi sau nu radicală. Considerăm importante în definirea noțiunii de subcultură și elementele de ordin fizic: obiectele rituale, aranjarea părului, vestimentația etc. Analiza acestor elemente, în cazuri concrete, poate caracteriza specificul respectivei subculturi.

Alături de mulți dintre teoreticienii subculturii, ne întrebăm: *Care sunt condițiile necesare pentru apariția unei subculturi?* Din studiile întreprinse reiese că o condiție ar fi existența unui număr de persoane care caută o soluție la problemele comune. Altceva ar fi că fiecare colectiv al societății are trăsături proprii, determinate de sex, vârstă, rasă, etnicitate, ocupație, diferențiindu-se printr-un comportament și set de valori specifice. Așadar, condiția suficientă pentru existența subculturii este acceptarea normelor și valorilor comune unui grup. De altfel, acest grup, după cum menționează C.Șchifirneț, devine o sursă de valori cu influență formativă asupra autodezvoltării individuale [225, p.130]. O altă întrebare este: *Care sunt elementele determinante ale subculturii?* Ea se evidențiază prin stil propriu în muzică, dans, îmbrăcăminte, argou și mod de îngrijire, relații interumane etc. [225, p.131].

Putem conchide, deci, că *subcultura* reprezintă o cultură caracteristică unor grupuri sociale ce împărtășesc în comun norme și valori specifice, diferite de cele generale, acceptate social. Exemple concludente sunt: subcultura tinerilor, subcultura în diferite genuri de activitate, hobby-uri, muzică etc. Subculturile funcționează concomitent cu acea cultură a membrilor societății din care face parte. Ele sunt văzute ca fiind în strânsă legătură cu schimbarea socială, astfel încât orice modificare în societate poate duce la apariția subculturii.

Subcultura presupune un mod de viață diferit de cel general acceptat, limbaj cu un mod specific de exprimare a sentimentelor și a gândurilor, valori, abilități, aspirații, interese distincte de cele ale celorlalți membri ai societății. Înțelegerea subculturilor este realizată prin cercetările semiotice, antropologice ale felului în care funcționează comunicarea, ale relației dintre cod-mesaj, argoului, simbolismului îmbrăcăminte, muzicii și ale relației subculturii cu ceea ce reprezintă cultura de bază. Conform lui E.Durkheim, membrilor, care fac parte dintr-o anumită subcultură, le este caracteristică coeziunea înaltă în cadrul grupului, adică interdependența caracterizată prin loialitate și solidaritate. Aspectele importante, menționate în descrierea coeziunii sociale de către J.Jenson sunt: consolidarea relațiilor sociale, împărtășirea aceluiași valori, existența unui mod comun de interpretare, trăirea unei identități comune, a unui sens al grupului cât și încrederea între membrii grupului [272].

Evidențiem aportul deosebit al autorilor francezi G.Ferreol și G.Jucquois, care oferă două perspective de înțelegere a noțiunii de subcultură: 1. Perspectiva europeană de înțelegere a noțiunii de subcultură este că „în cadrul unei culturi generale a unei societăți apar ansambluri specifice de trăsături și complexe culturale caracteristice anumitor grupuri” [85, p.638]. 2. Perspectiva americană utilizează termenul de subcultură „pentru a desemna cultura unui subgrup social, referindu-se în special la o contracultură, de exemplu, cea a avangardei sau la cultura underground a marginalilor care se opun normelor sociale dominante” [85, p.638]. Perspectiva

americană pune accentul pe faptul că subculturile se opun normelor general-acceptate, dominante în societate.

Contracultura reprezintă un tip specific de subcultură, care, din perspectiva studiilor culturale, este o mișcare în limitele culturii tradiționale, orientată contra anumitor valori ale culturii dominante. Contracultura supune îndoielii valorile dominante, normele, bazele moralității și creează valori și norme proprii. O delimitare exactă între noțiunile de subcultură și contracultură nu poate fi făcută totdeauna, de aceea, în unele cazuri, sunt utilizate ambele noțiuni. Astfel au procedat G.Ferreol și G.Jucquois în *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale* și I.Mihăilescu în *Dicționarul de sociologie. Contracultura, subcultura* este un „ansamblu de simboluri, norme, valori și moduri de viață care se manifestă în opoziție cu cultura dominantă din societate. Adepții unei contraculturi resping unele sau majoritatea standardelor și modelelor comportamentale ale societății înglobante, dar nu resping toate normele și valorile culturii dominante” [66, p.135]. Autorul oferă următoarele exemple de grupuri care constituie o contracultură: sectele satanice și grupurile anarhiste. Apariția unei contraculturi este un semn al neintegrării sociale sau al sentimentului de frustrare resimțit de unele categorii sau grupuri sociale.

Termenul de contracultură a apărut în literatura occidentală în anul 1960 și a fost introdus de sociologul american Theodore Roszak, care o definește ca fiind expresia revoltei tinerești împotriva societății tehnocrate. Teoria contraculturii avea drept scop să se opună culturii moderne care era văzută ca violență asupra personalității. Acest protest a luat diverse forme – de la pasivitate la extremism. Însă, nici T.Rozzak, nici alți teoreticieni nu au definit clar acest termen. „La nivel ideologic, *contracultura* este un set de credințe și valori care, în mod radical, resping cultura dominantă și prescriu alternative exclusiviste. La nivel comportamental, contracultura este modul de viață al unor grupuri de indivizi purtători ai unor asemenea credințe și valori, adoptând atitudini nonconformiste”, menționează C.Șchifirneț [225, p.135]. Conform cercetătorului român, teoreticienii afirmă că contracultura nu este o cultură specifică doar vârstei tinere, ci o manifestare a atitudinii de negare a sistemului social. Prin contracultură, unii tineri din societățile occidentale resping valorile și normele modului de viață propriu persoanelor bogate și, totodată, ea este un mijloc de autoexprimare și de realizare a libertății individuale.

Alți tineri au o reacție puternică la distrugerea mediului înconjurător prin industrializare anarhică și creștere haotică a orașelor. Aceștia se preocupă de locul omului în natură și de poluarea apărută ca urmare a dezvoltării rapide a industriei [225, p.133-135]. Menționăm că scopul mișcărilor contraculturale este atingerea libertății individuale de către persoana care se opune societății tehnocratice și autoritare.

Noțiunea de contracultură, de obicei, se referă la grupurile sociale care pot oferi o definiție clară și o argumentare a poziției ocupate de ele, în timp ce reprezentanții subculturilor demonstrează opoziția, de regulă, prin intermediul adoptării unui anumit mod de comportament, ritualuri și stil vestimentar. În acest context, o mare răspândire o au abordările semiotice care decodifică maniera de a se comporta și îmbrăca a reprezentanților subculturilor, pentru o mai bună înțelegere a lor. Subcultura are o mare importanță din considerentul că fixează prezența diferitor culturi în limitele unei societăți, subliniază fragmentarea acestei culturi, mai ales bazată pe apartenența la un anumit grup. Totodată, indică o anumită formă de rezistență față de cultura dominantă.

Filosofii și antropologii consideră că este important de a înțelege dacă subculturile conviețuiesc în înțelegere, dacă sunt tolerante una față de alta sau au loc anumite conflicte între ele. Foarte des subculturile depun efort pentru a-și păstra originalitatea, pentru a apăra valorile și pentru a supraviețui într-un mediu în care prevalează cultura majorității populației.

Prin *dinamica subculturilor* înțelegem totalitatea modificărilor cantitative care au loc în cadrul populației unei subculturi ca urmare a alăturării la grup, cunoscându-i și împărtășindu-i principiile sau renunțării la ele. Dinamica subculturii reprezintă o anumită variabilitate în continuul spațiu-timp, numărul membrilor subculturilor poate fi diferit de la o perioadă la alta, cu o anumită distribuție de gender, nivel instructiv-educativ, statut financiar, vârstă a membrilor etc. Numărul populației unei subculturi poate crește sau scădea fiind influențată de ceea ce are loc în sfera instructiv-educativă, economică, culturală, politică etc. Intrarea într-o subkultură este condiționată de mai multe motive-cheie: rebeliunea; exprimarea nevoii de a fi altfel, care conduce la omogenizare, organizarea timpului liber și altele. Ieșirea din subkultură are ca motiv diminuarea interesului față de activitățile comune ale grupului, față de principiile lui etc.

Înainte de a fi cercetată științific, considerăm că populația unei subculturi trebuie să fie riguros caracterizată și corect delimitată în spațiu și timp atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. Totalitatea persoanelor care fac parte dintr-o subkultură formează numărul, volumul, dimensiunea sau efectivul populației. În mod obișnuit, acesta se obține prin înregistrarea și totalizarea persoanelor care o compun la un moment dat. Populația unei subculturi poate fi studiată la un moment dat secvențial, în mod instantaneu, adică prin cercetarea transversală sau prin înregistrarea și analiza evenimentelor desfășurate de-a lungul timpului, adică prin cercetarea longitudinală.

Populația unei subculturi poate constitui un sistem relativ autonom, atât de tip închis, cât și de tip deschis. Subculturile care reprezintă grupuri de tip închis sunt acelea în care odată intrat este foarte complicat de ieșit, iar ieșirea semnifică moarte fizică sau socială. Subculturile care

reprezintă grupuri de tip deschis se caracterizează prin faptul că oricine este binevenit să facă parte și nu sunt piedici de a pleca din grup.

În viziunea noastră, populația unor subculturi sunt colectivități statistice de importanță maximă a căror cunoaștere este posibilă datorită informațiilor statistice privind volumul, distribuția teritorială, structura și evoluția lor în timp și spațiu. Pentru fiecare problemă legată de cercetarea populației unor subculturi sunt specifice metodele de obținere a unor informații care să reflecte corespunzător realitatea. Aceste metode sunt: ancheta, interviul, monografia demografică, observația, metoda analizei, metoda comparativă etc. Grupul de persoane care aparține unei subculturi poate fi descris pornind de la caracteristici: cantitative, arătând dinamica, mobilitatea, structura grupului; și calitative, indicând relațiile sociale, tradițiile, obiceiurile grupului.

Merită să menționăm că înțelegerea subculturilor și dinamicii lor o datorăm următoarelor trei tradiții teoretice:

1. Tradiția școlii de la Chicago, cu accentul pe subculturile urbane deviante

Primii etnografi ai școlii de la Chicago, precum N.Anderson în 1923, P.Cressey în 1932, R.Park în 1925, F.M.Thrasher în 1927, H.W.Zorbaugh în 1929 etc., au revizuit lumile sociale ale grupurilor marginale, deviante și criminale, care mai târziu sunt cunoscute ca subculturi. Cercetările realizate în această tradiție s-au focusat pe modul în care presiunile sociale și de mediu au condus la devianță și dezordine. Reprezentantul școlii de la Chicago, F.M.Thrasher, în celebra sa lucrare *Banda*, pornește de la localizarea geografică a delincvenței, demonstrând că între centrul orașului, în care sunt instalate birouri și magazine, și zona „periferică”, în care sunt localizate cartierele rezidențiale, există un perimetru liber unde sunt stabiliți imigranții și populația de culoare. Adaptarea acestora la condițiile de mediu este deficitară, astfel că perimetrul respectiv se caracterizează prin rate ridicate de infraționalitate. Această regiune, caracterizată prin izolare ecologică, se definește prin aceea că membrii bandei o consideră ca proprietatea lor privată, orice incursiune în perimetrul dat fiind considerată implicare sau agresiune și rezultând în numeroase conflicte între bandele rivale. Mai târziu, dar în același spirit, Albert Cohen, în 1955, concluzionează că subculturile au reprezentat o formă colectivă de rezolvare a problemelor pentru persoanele deviante și marginalizate care nu se pot adapta social. A.Cohen și H.Becker, în 1963, și alții analizează subculturile ca alternative autonome la cultura de masă ce au forme sociale unice, modele de viață (patterns of life) și sistem de statusuri diferit de cel acceptat în societate [252]. O importanță deosebită pentru teoreticieni au avut-o datele empirice culese în timpul observării interacțiunilor umane și a vieții sociale. Deci, pentru a înțelege de ce unele grupuri de tineri se implică în activități ilegale, membrii școlii de la Chicago

au încercat să analizeze mediul social al tinerilor, posibilele perspective pentru ei sau absența acestora. De exemplu, în cazul unui grup criminal de „băieți delincvenți”, A.Cohen a arătat că comportamentul lor a fost o reflectare a problemelor structurale, cum ar fi: organizarea instruirii, ocuparea forței de muncă, dar nu o consecință a unei „anomalii” datorată naturii.

În opinia cercetătorilor Școlii de la Chicago, predispunerea spre a săvârși acțiuni ilegale de către tinerii din anumite subculturi a apărut ca răspuns la provocările vieții urbane, precum menționează A.Cohen în lucrarea *Băieții delicvenți: cultura bandelor*. Potrivit studiilor realizate, orice sistem ecologic, de exemplu, un oraș, trebuie să existe într-o stare de echilibru. Totuși, în perioadele de schimbări sociale rapide, luptă economică, tulburări politice, sistemul se poate transforma într-o structură distructivă și poate genera subculturi cu orientare criminală, mai ales în zonele de tranziție cărora le este proprie dezorganizarea socială.

A.Cohen distinge trei nivele ale analizei subculturilor: nivelul istoric care urmărește punerea în evidență a condițiilor sociale în care se dezvoltă subculturile; nivelul semiotic care urmărește analiza tuturor artefactelor culturale (textele melodiilor, îmbrăcămintea, argoul etc.); nivelul etnografic care pune în evidență practicile sociale legate de existența în aceste grupuri.

Între anii 2004-2010, punctul de vedere al Școlii de la Chicago este analizat de diverși autori, precum: J.Williams, A.Bennete, K.Kahn-Harris și R.Haenfler. Astfel, este criticat accentul pus de către teoreticieni pe comportamentul deviant, este dezaprobată viziunea că subculturile destabilizează societatea. Nu toate subculturile pot fi considerate deviante, respectiv există subculturi de tineret care nu au un efect distructiv asupra dezvoltării societății. De exemplu, subcultura *parkour* se bazează pe filosofia atingerii armoniei dintre trup și spirit; *hipsterii* sunt interesați de film, muzică și manifestă interes pentru evenimentele mondene și tendințele în modă etc.

2. *Centrul din Birmingham pentru Studii Culturale Contemporane (CCCS) cu accent pe clasă, conflict, stil și rezistență*

Un rol important în dezvoltarea abordării luptei de clasă la Universitatea din Birmingham au ocupat studiile cercetătorilor britanici din domeniul socio-pedagogiei. Ei și-au propus să găsească legătura dintre apariția subculturilor și sistemul de învățământ. David Downes, cercetând subculturile din Londra care demonstau un comportament deviant, menționa: cauzele acestui comportament ar putea fi condiționate de sistemul de învățământ care se orienta la clasa de mijloc și nu lua în considerație interesele și abilitățile persoanelor din clasa muncitoare. Paul Willis a confirmat ipoteza colegului său, realizând paralel un studiu în profunzime a modului de viață al unui grup de băieți tineri, colegi de clasă, într-una din școlile secundare din Anglia. Cercetătorul a identificat că tinerii proveniți din clasa muncitoare se pregăteau pentru o viață

obișnuită, simplă, din start acceptând statutul lor inferior în societate și din această cauză, lecțiile nu prezentau valoare pentru ei. Tinerii s-au izolat, au creat lumea lor cu valori proprii și comportament diferit, care se manifesta prin absență de la ore, glume de prost gust, ostilitate față de cei care învățau bine. Cercetătorii consideră că tinerii din clasa muncitoare nu conștientizau necesitatea studiilor, nu erau integrați în procesul de instruire, de aceea ei se simțeau prost, fapt ce a dus la o scădere a stimei de sine și, în consecință, la manifestarea ostilității. Tinerii proveniți din clasa muncitoare începeau să caute anumite comunități în care să obțină statut și respect, aceste comunități fiind subculturile de stradă. Așadar, subculturile au fost răspunsul tinerilor din clasa muncitoare la schimbările structurale care au avut loc în societate (a fost luată în considerare perioada postbelică a Marii Britanii).

3. Răspunsurile „post-subculturale” care pun întrebarea: Noțiunea de subkultură trebuie reformulată sau abandonată?

Cercetătorii se întreabă dacă conceptul de subkultură are vre-o utilitate empirică sau ar trebui înlocuit cu termeni mai puțin restrictivi, cum ar fi: *neotrib*, *scenă*, *grup cu același stil de viață* sau *cultura gustului*. Teoreticienii „post-subculturali” au dezvoltat o abordare bazată pe premisa că înțelegerea structural-întemeiată a subculturii a devenit, în mare măsură, irelevantă în ceea ce privește tinerii de astăzi [255, p.11]. S.Redhed, pentru prima dată, a observat ștergerea diferențelor dintre subculturi în timpul studierii unui gen muzical cunoscut ca subcultura *rave*. Cercetătorul a arătat că *rave* a devenit celebru datorită amestecului tuturor tipurilor de stiluri muzicale pe același ring de dans, într-un singur loc, atrăgând astfel un număr foarte mare de subculturi opuse. În așa mod, subcultura clubului a șters diferențele, precum cele de clasă, rasă și sex la persoanele care preferau un anumit tip de petrecere a timpului liber.

Potrivit cercetătorilor post-subculturilor, tinerii se pot angaja astăzi într-un „Style surfing”, adică să se deplaseze rapid și liber de la un stil la altul așa cum își doresc, acest grad de mobilitate fiind sursă de joacă și plăcere. Ei nu trebuie să se îngrijoreze privind identitățile lor subculturale, deoarece nu există reguli, nu există autenticitate, nici angajament ideologic, doar un joc stilistic care trebuie de jucat. Identitățile subculturale sunt multiple și fluide [281, p.47-48]. Această viziune este descrisă de către D.Muggleton, în lucrarea sa *În interiorul unei subculturi: semnificațiile postmoderne ale stilului* și în alte lucrări ale sale. Cercetătorii încep să folosească noțiunile „stil de viață” – S.Miles, „neotrib” – A.Bennett sau „scenă” – W.Straw, care reflectă schimbările continue în preferințele de petrecere a timpului liber, muzică și/sau stil a tinerilor și duc la creșterea numărului subculturilor [255, p.13-14].

Subculturile pot fi de diferite tipuri, respectiv în funcție de criteriul social deosebit: *subcultura elitară*, adică subcultura reprezentanților grupurilor privilegiate din societate pentru

care sunt caracteristice următoarele trăsături: comunicare doar cu persoane care aparțin grupului, calitate înaltă a vieții, aprecierea capacității de a fi autosuficient, opoziție cu subcultura altor grupuri. De exemplu: subcultura *bikerilor* în toată lumea, *noii ruși* în Rusia etc.; *subcultura sărăciei* care o atestăm în unele societăți contemporane. Aici se includ grupurile de persoane cu o joasă calificare profesională, persoanele care sunt rău plătite pentru muncile executate, cei cu o calitate joasă a vieții, persoane fără studii, grupuri cu infraționalitate înaltă în rândul tinerilor. De exemplu: *gopniki* – în fostele țări Sovietice, *chav* – în Marea Britanie etc.

Conceptul de *subcultură organizațională*, afirmat relativ recent, a influențat modul de gândire și acțiune a cercetătorilor, a profesioniștilor din domeniile socioumane, dar și a managerilor. Interesul vine din necesitatea unei mai bune cunoașteri a activității organizaționale pentru a prospera, pentru a face față noilor provocări, pentru a deveni mai buni. Un rol important îl are, în acest context, *resursa umană* care determină cultura organizațională. Subcultura organizațională poate fi divizată în: a) *subcultura instituțională* prezentă în firmele de dimensiuni medii și mari în care există diferențe între principalele secții, direcții; b) *subcultura profesională* care reprezintă subcultura angajaților cu aceeași profesie sau profesii înrudite. Elementele de bază ale acestor două subculturi sunt: viziunea instituției, misiunea ei, valorile, strategiile, politicile, calitatea serviciilor, parteneriatele, comportamentele, normele, tradițiile, filosofia, limbajul, simbolurile, relațiile interumane etc. Cadrul conceptual al acestor subculturi este firesc să îl avem în științele socio-umane, precum: filosofie, antropologie, sociologie, psihologie socială, etică, economie etc. Astăzi, tot mai des, sunt create echipe mixte de specialiști din aceste domenii pentru a analiza aspecte legate de calitatea vieții în organizație, de valorile din cadrul ei, relațiile existente pe verticală, dar și pe orizontală, tabuurile și ritualurile organizaționale.

Prin contribuțiile sale la conturarea conceptului de cultură organizațională, Edgar H.Schein, în lucrarea *Cultura organizațională și Leadership*, numește și explică un șir de categorii care descriu subcultura instituțională și subcultura profesională: comportament observat în timpul interacțiunii interpersonale: a) limbajul folosit, normele și tradițiile pe care le respectă, ritualurile pe care le folosesc în diferite situații; b) normele grupului: standardele și valorile existente în cadrul grupului de muncă, (de exemplu: salariul echitabil pentru o zi de muncă etc.); c) valorile împărtășite: valorile și principiile formulate și anunțate public, cum ar fi: „calitatea produsului”, „calitatea servirii”, „orientarea către client”; d) filosofia oficială: politicile și principiile ideologice, care ghidează acțiunile grupului în relația cu angajații, beneficiarii și alte părți interesate; e) regulile de joc: regulile nescrise, „modul în care facem lucrurile pe aici”, ceea ce trebuie să cunoască un nou venit pentru a deveni un membru acceptat; f) climatul: modul în

care membrii organizației interacționează unul cu celălalt, cu clienții sau cei din afară; g) abilități: abilitățile specifice afișate de către membrii grupului în realizarea anumitor sarcini, fără a fi menționate în scris, dar cunoscute de la generație la generație; h) modele mentale și de gândire adoptate de către membrii grupului în realizarea anumitor sarcini, învățarea timpurie, prin socializare, de către noii veniți; i) semnificații comune: înțelegerea emergentă a membrilor grupului; j) simbolurile: reflectă emoționalul și esteticul membrilor grupului; k) ritualurile formale și sărbătorile: modul în care grupul sărbătorește evenimentele-cheie care reflectă valorile importante sau „trecerile” importante ale membrilor, precum: promovarea, finalizarea unor proiecte importante etc. [293, p.13].

Subcultura, în opinia lui G.Hofstede, G.J.Hofstede, M.Minkov, poate fi văzută ca o suprapunere de straturi succesive, înțelegerea unei anumite culturi sau subculturi, începând cu un prim contact [271, p.9]. Nivelul de suprafață îl constituie simbolurile, iar nucleul culturii este reprezentat de valori. Straturile de mijloc – ritualurile și eroii.

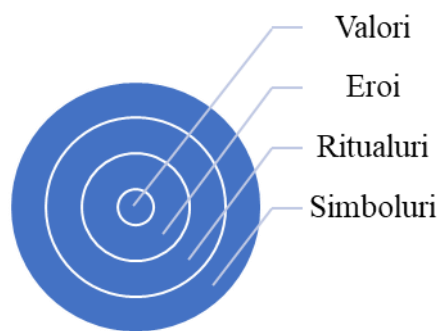

Figura 1.1. Straturile subculturii

Sursa: Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and organizations. Software of the mind [271, p.9].

Descrierea subculturilor organizaționale se face prin următoarele elemente: seturi de valori, norme fixate în limbaje specifice cu o anumită finalitate, credințele, concepțiile angajaților, obișnuințele, atitudinile generate de tabuuri, identificări cu eroii sau cu proiecțiile organizației ideale, ceremoniile, simbolurile, miturile cu funcție integratoare, opiniile ce decurg din manipularea codurilor, experiențele individuale, standardele sociale și practicile obișnuite. Membrii organizației influențează cultura acesteia, iar cultura își pune amprenta în mod semnificativ pe comportamentul și atitudinile membrilor săi.

Alt tip de subcultură este *subcultura tineretului*. Antropologul american R.Bell printre primii a vorbit despre existența unei subculturi a tineretului, care a luat naștere datorită diminuării funcției de socializare a familiei, a școlii; raporturilor mai autoritare specifice factorilor primari de socializare; schimbării modalităților de inițiere a tinerilor în viața adultă.

Abordând acest subiect, savantul român C.Șchifirneț menționează că toți tinerii au un status incert și sunt expuși acțiunii discontinue a diferiților factori de socializare: „În consecință, ei și-ar crea un univers propriu de simboluri – mergând de la muzică, limbaj până la îmbrăcăminte – care îi deosebesc de adulți” [225, p.117]. În viziunea noastră, cunoașterea esenței subculturii tinerilor va permite prevenirea situațiilor în care tinerii sunt tentați de a face parte din subculturi care încurajează comportamentul violent și/sau delinvent.

Subcultura tineretului se formează în societatea contemporană, în special, în condițiile mediului urban. Caracteristicile acesteia sunt următoarele: granițe foarte clare; separare de generațiile mai în vârstă; valori specifice; argou; fel de a se comporta; activități comune în timpul liber; etc. Sociologul american David Matza susține că tinerețea este perioada rebeliunii care se manifestă sub formă de *delincvență*, *radicalism* și *boemă*. *Delincvența* se conduce, de astfel, de anumite valori, cum sunt: manifestarea spiritului aventurii, agresiunea, disprețul față de muncă. *Radicalismul* se conduce de viziuni apocaliptice, populism și evanghelism. *Tradiția boemă*, manifestarea ei modernă, este dedicată romantismului, autenticității expresive și monahismului [279, p.102-118]. În înțelegerea lui T.Parsons, subcultura tinerilor a reprezentat perioada pregătirii tinerilor pentru a trăi în afara familiei. Cercetătorul consideră că pentru societățile industriale sunt caracteristice mari decalaje structurale între familie ca instituție socială, în care copilul se maturizează și sistemul social în care el trebuie să găsească și să ocupe un anumit loc. El indică cât de complicat este să îți schimbi statusul în trecerea de la copilărie la maturitate. Pentru a ușura acest proces, în societate apar noi instituții sociale care controlează și gestionează dezvoltarea persoanei tinere în afara familiei. În conformitate cu această interpretare, subcultura este înțeleasă ca o instituție care reglementează procesul de separare a copilului de familie, pregătirea tinerilor de a ocupa poziția lor socială în sistemul social adult. Subcultura, în acest sens, este un gen de „formă de adaptare” care ajută societatea ca întreg să atingă stabilitatea.

Remarcăm originalitatea ideilor filosofului vest-german F.Tenbruck, care vorbind despre subcultura tineretului, folosește noțiunea de *cultură parțială* atunci când, într-o societate, un grup se deosebește suficient și conștient de altele. Pentru aceasta este necesară independența fundamentată economic, politic sau în alt mod. Un astfel de grup nu este izolat de societate, dar păstrează un înalt grad de independență și autocontrol față de ea. Tinerii se identifică cu societatea în întregul ei numai prin intermediul grupului propriu. Această definiție presupune următoarele întrebări: Ce putem înțelege prin independență? Cât de mare poate fi independența economică și politică a tineretului?

Subculturile de tineret, astăzi, uimesc prin varietatea lor de forme și manifestări. Remarcăm că, în prezent, tinerii își aleg stilul ca pe un produs, ei caută acel ceva într-o mare de stiluri, până își determină apartenența lor. În multe cazuri, tânărul intră într-o anumită subkultură nu pentru că este aproape de ideologia ei, ci pentru că îi plac „simbolurile” sau „ritualurile” împărtășite de participanții ei. Tânărul preferă muzica, activitățile de petrecere a timpului liber, maniera de a se îmbrăca sau modelul de comportament al membrilor subculturii.

Muzica și moda sunt printre mijloacele de exprimare ale membrilor subculturilor moderne. Datorită mass-media, una sau alta din direcțiile în muzică devin populare și tot mai mult rulate pe canalele muzicale. Reprezentanții subculturilor îi văd la TV sau concerte pe idolii lor și încep să copieze maniera lor de a se îmbrăca, de a se machia, își fac pearsing sau tatuaj la fel ca ei. Aceasta duce la apariția în conștiința de masă a stereotipurilor în vestimentație, frizură, accesorii, iar elementele subculturii devin obiecte de vânzare. Un rol important în acest proces este jucat de internet. Există site-uri speciale, cum ar fi: Interpunk.com, Gothshop.com, o mulțime de magazine on-line, magazine de cultură hip-hop, ceea ce face procesul de cumpărare „a stilului unei subculturi” simplu și accesibil pentru toată lumea fără a fi membri ai subculturii respective.

Tinerii sunt activi, mobili, experimentează cu alegerea hainelor, a bunurilor de consum, a activităților în timpul liber. Ei nu mai doresc să trăiască în același stil, ceea ce presupune o subkultură în sensul său primar. Tinerii încep să capete libertatea nu numai față de autoritatea adulților, ci și de autoritatea subculturilor tinerilor, de aceea există tendința ca ei să treacă printr-o serie de stiluri. Dorința de a fi „liber” joacă un rol important în construcția vieții lor sociale și a identității, iar alegerea modelului de comportament le permite să simtă această libertate în momentul căutării propriei identități.

O atenție deosebită pentru studiul nostru suscită cercetările savanților ruși S.I.Levicova și V.A.Babaho, care, fiind interesați de subculturile de tineret din Rusia, au propus următoarea tipologie: subculturi care întrunesc admiratorii de stiluri muzicale (metaliștii, baikerii etc.); subculturi cu o anumită orientare valorică, în special politică și ideologică (anarhiștii, pacifiștii, „verzii” etc.); subculturi cu caracter apolitic și evaziv (hippi, oamenii „sistem” etc.); subculturi de orientare estetică (mișcarea „mitki” din Rusia etc.); subculturi care împărtășesc cultul mușchilor și a forței fizice (culturiștii etc.); subculturi criminogene, având la bază agresivitatea, care se manifestă împotriva legilor (gopnicii etc.) [313, p.186-187].

G.A.Nigmatulina, în cercetarea sa, propune o tipologie a subculturilor tinerilor în funcție de natura manifestării lor în societate. Cercetătoarea distinge următoarele tipuri de subculturi: *tolerante* – cele distanțate de lumea exterioară și care nu au atitudine negativă față de ea: baikerii, break dancierii, rapperii; *nihiliste* – care demonstrează stilul și valorile proprii în calitate

de alternativă: majorii, beatnicii; *negativ-predispose* – demonstrează opoziția față de cultura predominantă, dar nu încearcă să o distrugă: hippii, pank; *agresive* – cele care demonstrează activ protestul său față de cultura dominantă: skinhezii [316, p.123-124]. Aceste tipologii permit să înțelegem atitudinea reprezentanților anumitor subculturi față de societate, dar și atitudinea societății față de ele. Cel mai mult îngrijorează subculturile criminogene, subculturile agresive care ignoră multe normele ale societății.

Așadar, caracteristicile subculturii tinerilor sunt: *admirarea idolilor/eroilor, îmbrăcămintea, muzica, dansul* etc. C. Șchifirneț afirmă că nu întâmplător *îmbrăcămintea* este considerată o cale vizuală de comunicare. Adolescenții sunt puternic orientați către personalități care devin pentru ei adevărate modele. *Eroul* provine din figurile cunoscute direct sau indirect de către tânăr din mediul cultural și etos. Venerarea acestor eroi populari se manifestă în diferite moduri: la concerte mulțimea își manifestă fidelitatea față de o vedetă prin prezență și prin cunoașterea versurilor; în odăile lor adolescenții au imaginile, posterele persoanelor admirate; ei imită comportamentul, îmbrăcămintea, coafura idolilor [225, p.131]. Fiind la vârsta adolescenței, ei se identifică cu eroi sau vedete total diferite de cele ale adulților: personaje din desene animate japoneze, vedete de muzică, staruri cinema. Adolescenții petrec mult timp pe internet, iar lumea virtuală le oferă informații despre diverse personalități: de la cele pozitive până la cele care pot fi modele negative. Ei pot categorisi oamenii după îmbrăcămintea și pot identifica membrii subculturii în funcție de vestimentație. Odată ce a cunoscut identitatea socială a unei persoane pe care o venerează, adolescentul este capabil să își modeleze comportamentul său în raport cu aceasta. Îmbrăcămintea este un mod subtil de a comunica altora tipul de rol pe care îl dorește să-l joace în viață, influențează interacțiunea socială a persoanei, pune în evidență personalitatea. *Muzica și dansul*, de asemenea, sunt elemente semnificative ale subculturii tinerilor care diferă, uneori radical, de cele ale adulților. Unii preferă muzica *rock, house, rap*, etc., alții apreciază foarte mult stilul de animație japoneză, cunoscută ca *anime*. Adepții acestui stil pot fi recunoscuți după comportament, modul în care privesc viața, vestimentație și alte atribute specifice.

În societatea industrială și post-industrială, subcultura tinerilor își asumă o parte din funcția de socializare, pe care unele familii și organizații obștești nu o pot îndeplini. În societate, socializarea tinerilor poate fi realizată pe trei căi: *tradițională* – de către părinți, *mixtă* – de către părinți și societate, iar ultima opțiune este prin *intermediul subculturii tineretului*. Tinerii implicați într-o anumită subkultură se izolează, performează ritualuri proprii, adoptă propriile sale simboluri, gesturi etc. Pornind de la această idee, delimităm clar două fenomene – *subcultura tinerilor și cultura pentru tineri*, văzută de către unii cercetători ca formă a culturii de masă. Chiar dacă ambele au o legătură directă cu tinerii, ele sunt diferite în esența lor, iar în

societate coexistă împreună. Spre deosebire de *subcultura tinerilor*, obiectivul *culturii pentru tineri* este menținerea tinerilor în societate (socium), oferindu-le, asigurându-le ceea ce, în opinia generației adulte, este mai acceptat și mai apropiat. Pentru tineri este creat în mod intenționat un anumit volum de artă de masă, în primul rând, muzică, filme, literatură, haine la modă, jocuri video. Totodată, ignorarea completă a *culturii pentru tineri* nu este posibilă, cel puțin din următoarele motive: 1. aceasta se manifestă în tot ceea ce privește tinerii și, fiind impusă, uneori ea se exprimă agresiv; 2. o cultură pentru tineri în mod constant trece printr-un proces de învățare, actualizare și încearcă să se potrivească societății. Concluzia pe care o putem face în acest context constă în faptul că *cultura pentru tineri* nu trebuie să fie o formă a culturii de masă, ci o formă a culturii înalte. Tinerii sunt parte a societății, dacă valorile promovate vor fi cele conforme așteptărilor societății aceasta va duce la coeziunea societății în genere.

Subculturile tinerilor se dezvoltă enorm sub influența tehnologiilor informaționale și în cadrul lor observăm următoarele *tendințe*:

1. Subcultura este hedonizată: este prezentă dorința membrilor de a primi plăcere de la activitățile în care se implică, de a avea noi impresii, de a evita rezolvarea conflictelor, de a lua decizii, de a evita experiențe și emoții negative. Nu mai sunt valori ca: moralitatea, cetățenia, spiritualitatea. Importante devin așa expresii, precum: „nu dătez nimănu nimic”, „vreau să trăiesc confortabil”, „nu vreau să jertfesc nimic” etc.
2. Subcultura tinerilor este virtualizată: nu este valoroasă comunicarea față în față, vie, se pierd abilitățile de comunicare socială, se pierde abilitatea de a dialoga, de a câștiga atenția interlocutorului, se pierde importanța comunicării non-verbale. Se dezvoltă un sentiment de înstrăinare de lumea exterioară, se pierd persoanele din viața societății, persoanele pot avea tulburări de natură psihologică ce presupun denaturarea percepției realității;
3. Subcultura tinerilor pierde autonomia prin care înțelegem pierderea libertății de acțiune, pierderea independenței în raport cu o autoritate: cea a mediului din care face parte, cea a comunității etc.
4. Subcultura tinerilor pierde funcția ezoterică: la ea au acces nu doar cei inițiați, deoarece datorită tehnologiilor informaționale despre subculturile date se cunoaște și pot participa la ele un număr mare de doritori;
5. Are loc un amestec de stiluri subculturale, se produce copierea modelelor de comportament ale unei sau altei subculturi. De asemenea, există presiune mare asupra psihicului adolescenților din partea mass-media, a industriei show-businessului, modei, distracțiilor. Adolescenții decid, aleg, se conduc nu de convingerile lor, nu de gândirea

critică, de valori, dar de factorii externi. Toate acestea duc la pierderea originalității proprii, a unicității personalității, a propriei opinii și la dezvoltarea conștiinței de masă, „dacă toți fac, și eu voi face”.

Astăzi este tot mai intens interesul pentru studiul *subculturilor urbane*, care pornește de la înțelegerea raportului dintre individ și societate, microgrup și macrogrup, subcultură și cultura dominantă. Antropologia urbană încadrează aceste forme de organizare socială ca problemă importantă de studiu la etapa actuală prin faptul că sunt un produs al societății, ce are o autonomie relativă. În literatura de specialitate este bine-cunoscută *Teoria subculturală a urbanismului*. Autorul ei, cercetătorul american Claude Fischer, expune următoarele teze fundamentale: 1. Cu cât mai urban este un loc, cu atât mai mare este varietatea subculturală. 2. Cu cât mai urban este un loc, cu atât subculturile sunt mai intense. 3. Cu cât mai urban este un loc, cu atât sunt mai multe surse de difuziune și o mai mare răspândire (difuziune) în cadrul unei subculturi. 4. Cu cât mai urban este un loc, cu atât este un grad mai mare de neconvenționalitate [263].

Claude Fischer consideră că subculturile sunt un rezultat al urbanizării și argumentează că, cu cât va crește numărul așezărilor urbane, cu atât va fi mai mare diversitatea subculturală. Conform lui Fischer, cât și altor cercetători, într-un oraș există o mare varietate a subculturilor, a grupurilor sociale, a stilurilor de viață. Oamenii dezvoltă strategii de conviețuire, făcând posibilă locuirea în acest spațiu. În cazul absenței unei comunicări eficiente, aceasta poate duce la apariția unor probleme sociale și a unor subculturi, grupuri sociale considerate „indezirabile”.

Paul H. Ray și Sherry Ruth Anderson, în lucrarea *Cultural creatives. How 50 million people are changing the world (Creativii culturali: cum 50 milioane de oameni schimbă lumea)*, publicată în anul 2000, identifică în SUA trei tipuri de subculturi, care sunt delimitate în funcție de *modul și stilul de viață* a persoanelor: *subcultura tradițională*, *subcultura modernă*, *subcultura creativă*.

Subcultura tradițională este o subcultură a memoriei sociale, împărtășită de persoane care consideră familia, biserica și comunitatea ca fiind importante. Conform tradiționalilor rolurile în familie trebuie să fie împărțite patriarhal. Ei dezaprobă modul de viață din orașele mari, pornografia, relațiile extramaritale și premaritale, avortul. Pe străini nu îi acceptă în comunitatea lor. Biblia este cea care oferă răspunsuri la întrebările importante ale vieții, ea oferă sfaturi și îndrumări valoroase referitoare la lucruri practice din viața noastră. Un exemplu în acest sens este comunitatea religioasă creștină *amish* care duce un trai simplu și tradițional, hainele pe care le poartă sunt ca acelea ce se purtau în secolele XVII și XVIII. Ei se conduc de Noul Testament și duc o viață izolată de lumea modernă. Subculturii tradiționale, în special, aparțin comunitățile

religioase cu reguli stricte de trai și relaționare cu ceilalți. Un alt exemplu ar putea fi comunitatea religioasă *menonită*.

Subcultura modernă este cea care consideră că este important să ai succes, mulți bani și să fii la modă. Reprezentanții ei se bucură de divertismentul oferit de mass-media, consideră că „este irațional să fii preocupat de viața interioară sau spirituală și că fizicul uman este, în mare parte, asemenea unei mașini. Pentru moderni, acțiunea înseamnă a stabili clar scopurile și mijloacele, a analiza lucrurile în părțile lor componente, deoarece eficiența și viteza de rezolvare a problemelor sunt prioritare” [92], apreciază cercetătorii V.Frunzaru și L.Ivan.

Subcultura creativă (cultural creative) este o depășire sui-generis a antinomiilor dintre subcultura modernă și cea tradițională. Creativii cultural sunt diferiți practic în orice privește stilul de viață: lucrurile pe care le cumpără, magazinele la care merg, produsele pe care le aleg, consumul media pe care îl au, felul în care arată casele lor în interior și în exterior, cererea lor de autenticitate în viața de zi cu zi etc. Trăsătura comună a tradiționalilor și a creativilor constă în dezaprobarea concernelor industriale mari, a distrugerii mediului înconjurător, dar motivele lor sunt diferite. Creativii cultural pledează pentru reînțoarcerea la un stil de viață simplu și orientare către dezvoltarea personală, iar tradiționaliștii, din cauza că nu înțeleg această lume, lume care nu seamănă cu viața simplă de odinioară, simt că trăiesc într-un mediu aflat în continuă schimbare, care le oferă o senzație de nesiguranță. Subcultura creativă are în comun cu subcultura tradițională dorința de a reconstrui comunitatea, crezând în importanța relațiilor interpersonale, însă agreează, acceptă și ceea ce este străin, exotic, sunt xenofili. „În contrast cu modernii, creativii cultural sunt altruști, idealști (doresc să se implice în problemele referitoare la mediu sau comunitate), nu consideră succesul o prioritate, nu sunt materialști financiar, cred în simplitatea voluntară și sunt preocupați de actualizarea sinelui” [92].

Subcultura comunităților online poate fi corelată cu o multitudine de grupuri sociale la baza cărora stă utilizarea tehnologiilor informaționale. Apariția și dezvoltarea subculturii diverselor comunități virtuale se supune legităților oricărei subculturi. Membrii acestor comunități din spațiul virtual, pe de o parte, tind să formeze un analog virtual al culturii existente, dar, pe de altă parte, își creează propria lor subkultură, în care își dezvoltă, într-un mod nou, identitatea. Termenul de subkultură a comunităților online poate fi înțeles ca fenomen socio-cultural specific, cu un mecanism intern de socializare, cu elemente caracteristice, cum ar fi: limba (argoul), sistemul de simboluri, norme, tradiții, obiceiuri, cunoștințe, deprinderi, valori, eroi, mituri etc. Internetul devine un loc nou în care apar formațiuni cu opinii și obiceiuri comune, creând oportunități pentru un nou spațiu subcultural. Ca rezultat apar diverse subculturi virtuale, precum: cibercultura, cultura virtuală. Apartenența la o subkultură pe internet nu

excluse participarea, în același timp, la o altă subcultură, deoarece acestea reprezintă oportunități de petrecere plăcută a timpului liber în comun. Realitatea virtuală este atractivă deoarece permite găsirea unui mod unic de auto-exprimare, iar comunicarea este construită în baza unor interese și preferințe comune. Astfel, gamerii sunt entuziasmați de procesul jocului și modul sofisticat de a trece jocul; internet trolii sunt interesați să difuzeze pe forumuri mesaje provocatoare, denigratoare; diverse forumuri permit comunicare, partajare a muzicii, a fotografiilor, video etc.

Avantajele tehnologiilor Skype și a rețelelor sociale constau în faptul că ele permit implicarea unui număr mai mare de persoane din întreaga lume, în comparație cu evenimentele locale; reduc problemele și costurile căutării „locurilor de petrecere”; anulează costurile pentru transport, făcând participarea la evenimentul unei subculturi mai economă și accesibilă oricui își dorește. Dezavantajele subculturii virtuale sunt: nu mai este valoroasă comunicarea față în față, se pierd abilitățile de comunicare socială și abilitatea de a dialoga, de a câștiga atenția interlocutorului, prin urmare se pierde importanța comunicării nonverbale. Se dezvoltă un sentiment de înstrăinare de lumea exterioară, se pierd persoanele din viața societății, iar cei implicați în subculturile online pot căpăta tulburări de natură psihologică ce presupun denaturarea percepției realității. Totodată, este pierdută funcția ezoterică: la subcultura online au acces nu doar cei inițiați, ci, datorită tehnologiilor informaționale, despre subculturile date se cunoaște și pot participa la ele un număr mare de doritori.

Un alt tip de subcultură este *subcultura bandelor stradale*, care implică membrii grupului dat în activități ilicite și delincvente. În cercetarea *De la Local la Global: Transformarea delincvenței și a comunităților radicaliste în Republica Tatarstan din Rusia*, autorii A.Salagaev, A.Shashkin, A.Makarov și R.Safin identifică o serie de similitudini și diferențe dintre următoarele două subculturii: *bandele stradale și grupul de skinhead*. Asemănările dintre bandele stradale și grupurile de skinhead sunt: ambele grupuri reprezintă subculturii social excluse, văzute ca monștri și inamici publici; grupurile au o structură ierarhică strictă, sunt conduse de lider și sunt strict distribuite funcțiile în interiorul grupului; comportamentul membrilor acestor subculturii este reglementat de un cod de norme; în principal, aceste grupuri sunt compuse din persoane tinere din clasele de jos; contactul membrilor grupului cu poliția sunt strict interzise; atât bandele stradale cât și grupurile de skinhead sunt implicați în activități neinstituționale [292, p.28]. În Tabelul 1.1 vom descrie diferențele dintre bandele stradale și grupurile de skinhead, generalizate din cercetările efectuate.

Tabelul 1.1. Diferențe dintre bandele stradale și grupurile de skinhead

Bandele stradale	Grupurile de skinhead
În principal grupuri masculine.	În principal grupuri mixte.
Norme și valori (poniatia).	Un amestec de ideologie și norme.

În general, nu sunt rasiști, componență etnică mixtă.	Rasiști verbali, o componență multi-etnică.
Păstrează distanța față de acțiunile politice.	Păstrează distanța față de aproape orice acțiune reală.
Acțiuni menite să controleze resursele economice.	Acțiunile sunt motivate de un amestec ideologic rasist și plictiseală.
Teritoriul ca bază pentru grup.	Devotamentul față de aceleași cauze sunt de bază pentru grup.
Grupurile luptă unul cu altul.	Grupurile luptă, în principal, verbal cu ceilalți.

Sursa: Salagaev A., Shashkin A., Makarov A., Safin R. From Local to Global: The Transformation of Delinquent and Radical communities in The Tatarstan Republic of Russia. In: Subcultures and New Religious Movements in Russia and East-Central Europe [292, p.28].

Cercetarea privind skinheads și bandele stradale în Tatarstan arată că sunt multe similitudini între aceste două grupe. Autorii concluzionează că grupurile de skinheads sunt o manifestare contemporană a culturii și stilului de viață a bandelor stradale criminale [292, p.29]. Grupurile de deținuți din penitenciarele din Republica Moldova au aceleași caracteristici, indicate mai sus, care aparțin bandelor stradale și vor constitui obiectul studiului în *capitolul 2* al tezei.

În acest context, considerăm că funcțiile care completează înțelegerea subculturilor sunt următoarele: 1. *Funcția de integrare*, care formează simțul apartenenței la grup al membrilor, prin adoptarea poziției „noi” și „ei”. 2. *Funcția de comunicare*, ca proces de transmitere de informații prin intermediul diverselor mesaje. 3. *Funcția de adaptare*, care ușurează acomodarea noilor veniți în grup. 4. *Funcția de socializare*, ce permite învățarea normelor și valorilor grupului din care persoanele fac parte. 5. *Funcția de conservare*, care presupune păstrarea și transmiterea valorilor și tradițiilor. 6. *Funcția de securitate*, care se manifestă prin crearea barierelor față de influențele din exterior prin intermediul interdicțiilor, tabuurilor. 7. *Funcția de reglare* prin diferite norme de comportament, care reglementează relațiile reciproce, urmărindu-se evitarea și reducerea conflictelor. 8. *Funcția de creare a noi valori și norme*, care „poate îndeplini o funcție de inovare socială, de opoziție la un sistem prea conservativ de norme și valori”, conform lui C.Zamfir [66, p.136]. Așadar, considerăm că funcțiile subculturii indică faptul că aceasta oferă persoanelor un spațiu, o comunitate în care ele se pot manifesta, un stil de viață, valori, conjunctură diferită de cea general acceptată.

Sociologul Michael Brake identifică cinci *funcții ale subculturilor tinerilor*. În opinia lui, acestea, deși la un nivel „iluzoriu”, oferă soluții anumitor probleme structurale, cauzate de contradicțiile socio-economice ale societății; oferă o nouă cultură cu anumite elemente, precum: stilul, valorile, ideologiile – pentru dezvoltarea unei identități diferite; servesc ca o formă

alternativă a realității sociale în care se află; oferă posibilitatea de a petrece timpul liber în mod conștient, în afara activității de bază; creează oportunități pentru soluționarea individuală a unor dileme ale vieții, prin apelarea la un anumit stil ce permite formarea identității dorite [256, p.24].

Având în vedere cele expuse mai sus, concluzionăm că subculturile, ca structuri sociale în cadrul culturii dominante, sunt compuse din indivizi care împărtășesc valori, comportamente, atitudini, simboluri și ritualuri similare, au un stil de viață diferit, fapt ce deosebește și separă subculturile de cultura dominantă. Există subculturi de diferite tipuri, cum ar fi: subculturile tineretului; subcultura organizațională, manifestată prin subcultura instituțională și subcultura profesională; subcultura online; subcultura bandelor stradale etc. În general, toate subculturile au un șir de funcții comune. Astfel, cu cât mai mult timp există o anumită subkultură, cu atât mai mult cultura dominantă se adaptează la ea. În consecință, subcultura încetează să mai șocheze și să sperie, iar nonconformismul membrilor unei subculturi încetează să mai fie un atribut prin care aceștia se diferențiază.

1.2 Comportamentul ritual – pattern al ordinii și sensului în contextul experienței umane

Cercetarea comportamentului ritual oferă modalități noi de a ne vedea pe noi înșine și lumea în care trăim. Ideea dominantă constă în faptul că ritualul unește, strânge laolaltă, solidarizează prin normele lui. În timpul ritualului omul se supune pentru a se transforma ulterior în mod sociocultural. Ritualurile oferă posibilitatea de a înțelege natura realității redată, experiența umană dintr-un anumit context.

Comportamentul ritual, studiat de filosofi, antropologi, sociologi, psihologi etc., constituie un element important al subculturii. Explicarea acestei noțiuni în mod clar și integrator este dificil, deoarece din punct de vedere istoric, ritualul a existat în toate epocile, iar din punct de vedere social s-a manifestat în diferite forme de activitate. Pascal Lardellier, savant francez de formare pluridisciplinară, preocupat de filosofie, litere, publicistică, jurnalism, științe ale comunicării, antropologie, istorie etc., afirmă că comportamentul ritual, ritualurile, sărbătorile, diferitele forme de limbaj, economia simbolică sunt obiecte de studiu pur antropologice care au fost studiate de generații de etnologi, dar și de cei din domeniul comunicării [118, p.39].

Cuvântul latinesc *ritus* denumește ceea ce este rânduit, ceea ce trebuie făcut. *Ritualul* desemnează o serie de manifestări sociale, cum ar fi: obișnuințe, datini, protocoale de comunicare, etichete, ceremonii etc. Ritualul se practică cu ocazia tuturor celor mai importante momente atât din viața colectivă și individuală, cât și din activitatea colectivă și individuală. Aproape orice activitate umană a fost desfășurată ritualic sau a constituit o parte dintr-un ritual. În cadrul ritualului sunt utilizate simbolic gesturile și mișcările corpului cu scopul este de a exprima semnificații.

Studiul științific al ritualului a început la mijlocul secolului al XIX-lea, invocându-se importanța studierii lui și astăzi. Principalele dezbateri teoretice și metodologice privind ritualul au avut loc în *spațiul anglo-saxon*, iar *Franța* a fost locul în care cercetătorii au testat cele mai multe studii istorice empirice, interesându-se de sărbători, comemorări și ceremonii.

Analiza operelor cercetătorilor, care direct sau indirect abordează problema ritualului, permite evidențierea câtorva direcții: cercetarea ritualului ca simbol, ca mijloc de comunicare, a rolului său în societate – E.Durkheim, C.Lévi-Strauss, E.Leach, V.Turner, C.Geertz, J.Frazer, L.Bлага ș.a.; definirea noțiunilor rit, mit, ritual – C.Klukhohn, H.A.Murray, A.D.Smitt, E.Taylor, J.Frazer, M.Eliade ș.a.; analiza principalelor tipuri de rituri, funcțiile lor – E.Durkheim, A.Van Gennep, E.Leach, A.Radcliffe-Brown ș.a.; studiul riturilor unor societăți și culturi concrete – A.Van Gennep, R.Benedict, A.Kroeber, B.Malinowski, A.Radcliffe-Brown, M.Eliade, L.Bлага

ș.a.; cercetarea caracteristicilor socio-psihologice ale ritualului – S.Freud, C.G.Jung ș.a.; evidențierea și analiza proprietăților de bază ale riturilor – E.Durkheim, A.Van Gennep, V.Turner, A.K.Baiburin ș.a.; studiul ritualului în societățile arhaice – E.Meletinskii, J.Huizinga ș.a.; examinarea relației dintre mit, artă și ritual – E.Cassirer, C.S.Pierce ș.a.

Din multitudinea definițiilor autorilor cu privire la noțiunea de ritual vom prezenta doar câteva, după care vor urma și altele care vin cu diferența dintre rit și ritual, ritual și ceremonie, cu explicarea tipurilor și funcțiilor ritualurilor etc. Conform lui E.Durkheim, „Ritualurile reprezintă regulile de conduită care arată cum să se comporte un om în prezența lucrurilor sacre” [75, p.37]. Ritualurile, ca reguli ce reglementează modul de raportare a individului la sacru, au menirea să stârnească în individ sentimente intense, trăiri copleșitoare, să consolideze relațiile sale cu ceilalți membri ai clanului. Autoritatea ritualurilor derivă din faptul că ele reprezintă tradiția colectivă și sunt pattern al ordinii și sensului în contextul experienței umane.

Remarcăm importanța ideilor lui M.Eliade incluse în lucrarea *Sacru și profanul*, în care afirmă că omul modern, chiar dacă se simte și se pretinde areligios, „dispune încă de o întreagă mitologie ascunsă și de numeroase ritualisme degradate. Petrecerile care însoțesc Anul Nou sau mutarea într-o casă nouă prezintă, sub formă laicizată, structura unui *ritual de înnoire*. Același fenomen se poate constata cu prilejul serbărilor și petrecerilor care însoțesc căsătoria sau nașterea unui copil, obținerea unui loc nou de muncă, o promovare socială etc.” [83]. Antropologul D.I.Kertzer explică ritualul ca „o activitate repetitivă, standardizată din punct de vedere cultural, cu un caracter primordial simbolic, efectuată în scopul influențării acțiunilor umane” [116]. Totodată, menționează că ritualurile permit să ne descurcăm în haosul existenței umane și să o înțelegem cât de cât coerent. Definițiile descrise mai sus evidențiază funcțiile principale ale ritualurilor: de integrare a persoanei în comunitate, de atenuare a angoasei, de canalizare a energiilor în direcția dorită etc., la fel cum le evidențiază C.Riviere în lucrarea *Socio-antropologia religiilor* [190].

Multitudinea de studii arată că nu este consens în definirea termenilor de rit și ritual. În lucrările conferinței anuale (a VII-a) a Societății de Antropologie Culturală din România, Florica Iuhaș afirmă: „*ritul* este o activitate legată de o superstiție sau credință, inițiat pentru a preveni sau anula efectul malefic, sau a provoca efectul benefic. Este un act de credință prin care se invocă puteri supranaturale, în timp ce *ritualul* reprezintă partea „dramatizantă” a ritului, un înveliș al lui considerat a fi substanță de ordin spiritual” [114, p.242].

P.Lardellier nu face distincția dintre rit și ritual, preocuparea sa fiind de a descoperi structura ceremoniilor în genere. Riturile, conform lui, desprinse de cultul de origine, continuă să exercite influență asupra oamenilor, astfel că acceptarea riturilor nu alienează, dar „oferă chei

pentru a fi împreună” [118, p.75]. P.Lardellier consideră că în Occident ritualurile continuă să înflorească, doar că o fac în altă formă decât cea consacrată de tradiție. Adunările festive în scop aniversar, recepțiile oficiale, manifestările sportive, susținerea tezelor de doctorat în universități, festivitățile de decernare a premiilor, transmisiile TV în direct, totul e impregnat de formule ritualice. Deosebirea este că, în aparență, riturile moderne au fost golate de miez mistic, când de fapt, la o privire atentă, substanța ocultă li s-a păstrat intactă, mascată fiind de decorul laic al împrejurărilor sociale. Prin substanța ocultă înțelegem inaccesibilitatea cunoașterii obișnuite privind ritualurile moderne, precum cele menționate mai sus, caracterul tainic și exoteric al lor.

O contribuție teoretică importantă privind problematica abordată în acest subcapitol o prezintă concepțiile lui H.M.Tryce și J.M.Beyer. Cercetătorii, fiind interesați de cultura organizațională, văd *riturile* ca un set de acțiuni, activități elaborate, dramatice, planificate, care determină schimbarea, care consolidează într-un singur eveniment forme diferite ale expresiei sociale prin interacțiune socială. *Ritul* este o ceremonie organizată, structurată, eficientă care creează un efect. *Ritualurile* sunt un set de tehnici și comportamente detaliate și standardizate care scad anxietatea și produc consecințe tehnice de importanță practică. *Riturile* apar preponderent în cadrul interacțiunilor sociale, iar *ritualurile* se manifestă mai ales în plan procedural, tehnic. *Riturile* conțin mai multe elemente ale organizației informale, pe când *ritualurile* sunt specifice mai mult organizației formale [299].

Mulți cercetători folosesc noțiunile *ritual* și *ceremonie* ca sinonime, dar sunt și din cei care oferă diferențieri conceptuale. Antropologul Max Gluckman susține că termenul ritual se referă la manifestările care presupun prezența puterilor oculte, iar ceremonia este o categorie care se referă la activitățile formale cu conținut laic. Concluziile sale au în vedere mai mult relațiile sociale decât aspectele culturale: cu cât este mai mare diferențierea seculară, cu atât avem mai puțin ritual și mai puțin mistic în ceremonialul etichetei; cu cât multiplicitatea rolurilor nediferențiate este mai mare, cu atât ritualul este mai cerut pentru a face diferențierea între ele. În societățile primitive aceeași persoană îndeplinea mai multe funcții și ritualurile aveau scopul de a face diferențierea între rolurile îndeplinite de fiecare persoană. M.Gluckman numește asemenea societate „multiplex”, el dezvoltă o viziune diferită de cea a lui A.Van Gennep asupra riturilor. De exemplu, pentru M.Gluckman ritualurile nu există decât în societățile tradiționale; în societatea civilizată contemporană acestea au fost înlocuite de ceremonii. Pentru A.Van Gennep cele două cuvinte: ceremonie și ritual sunt interșanjabile.

În articolul *Acte obsesionale și practici religioase*, S.Freud descrie asemănările dintre acțiunile obsesive la suferinzii de afecțiuni nervoase și ritualurile prin care credincioșii își manifestă pietatea lor. De exemplu, atât închinătorul religios, cât și nevroticul obsesional petrec

ceasuri întregi executând anumite ritualuri, în ambele cazuri omisiunea acestor acte provoacă sentimente de teamă acută inexplicabilă. La nevrotici aceste ritualuri îmbracă o formă de ceremonial și sunt executate sub efectul unei forțe interne obsesionale: înainte de a merge la culcare, lucrurile trebuie aranjate într-un anumit fel, numai după aceea poate fi vorba de somn, iar orice abatere de la aceste formalități, aparent banale, are drept rezultat anxietăți insuportabile, dominate de un sentiment al vinovăției în cazul în care nu sunt executate. Aceste ceremonii au devenit un fel de „acte sacre”, nici o întrerupere a lor nu este tolerată și sunt întotdeauna săvârșite în taină. Același lucru poate fi văzut în practicile religioase care au un caracter public. Aici avem aceleași muștrări de conștiință atunci când vreo acțiune rituală este omisă, aceeași trebuință de a proteja ritualul de întreruperea venită din afară, atenție deosebită privind detaliile, aceeași tendință ca ritualul să devină tot mai complex etc. Pentru S.Freud analogia este completă deoarece ambele tipuri de acțiune previn anumite tentații, de obicei inconștiente, ce previn pedeapsa care va veni dacă se cedează ispitei. S.Freud avansează o ipoteză care, cu timpul, va deveni dominantă – religia ca și nevroza obsesională se formează prin suprimarea sau renunțarea la anumite impulsuri instinctuale, între care instinctul sexual. Religia este astfel o expresie a instinctelor pe care le-a suprimat.

În înțelegerea ritualurilor și sistemelor simbolice s-au conturat abordările: hermeneutică și sintactică, una pune accent pe *semantic*, *semiotic*, alta se interesează de dimensiunea lor *sintactică*. Abordarea de tip hermeneutic este reprezentată de antropologul Victor Turner și fondatorul antropologiei simbolice Clifford Geertz, ei fiind preocupați de interpretarea semnificațiilor simbolurilor utilizate în ritualuri, presupunând că astfel obțin răspunsuri privind modul în care lumea este influențată. Cealaltă tendință acuză caracterul incontrollabil al metodologiei hermeneutice și propune să stabilească doar regulile „sintactice” care generează și structurează cultura, ritualurile și, prin ele, realitatea. Personalitățile, precum antropologii britanici Edmund Leach, Maurice Bloch, antropologul american Stanley Jeyaraja Tambiah și alții, au susținut că *ritualurile* nu comunică termeni, concepte, ci produc modele de experiență care ajută la înțelegerea implicită a sistemelor culturale.

Colegul lui Clifford Geertz, istoricul american Robert Darnton, a fost unul dintre cei mai influenți adepți ai modelului hermeneutic în studiul ritualurilor. R.Darnton scria în introducerea cărții sale *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței* că poți „citi” un ritual sau un oraș tot astfel cum citești un basm popular sau un text filosofic. A.Cioflâncă completează cu afirmația că: „Textualizarea” ritualului, a sistemelor simbolice în general, se întâlnește la majoritatea cercetătorilor din prima generație a istoriei culturale, avându-i în vedere pe Geoff Eley cu *Is All the World a Text? From Social History to the History of Society Two*

Decades Later (Este întreaga lume text? De la Istorie Socială la Istoria Societății două decenii mai târziu), Ann Arbor cu *The Historic Turn in the Human Sciences (Turnul istoric în științele umane)*, Lynn Hunt cu *Politics, Culture and Class in the French Revolution (Politică, Cultură și Clasă în timpul Revoluției Franceze)*. A.Mihalache și A.Cioflâncă apreciază că: „...obișnuți să studieze cu precădere documente scrise, istoricii au fost tentați să utilizeze lectura și interpretarea după modelul textual în cazul unor fenomene care erau, în fapt, dinamice, fluide, active” [149]. Astăzi, cercetătorii urmăresc să concilieze abordarea hermeneutică cu cea sintactică, conținutul și forma ritualului fiind socotite, în egală măsură, importante.

C.Căbulea evidențiază că filosoful Frits Staal consideră inadecvată interpretarea semantică a ritualului. Pentru a-și justifica această atitudine, el opune două activități diferite: cea de zi cu zi și cea rituală. Primul tip este foarte deschis la improvizația spontană, rezultatele fiind cele care contează. În cazul celui de-al doilea tip contează regulile, precizia sau eșecul execuției în conformitate cu regulile. F.Staal argumentează că ceea ce transformă o acțiune obișnuită în una rituală nu este, în primul rând, schimbarea sensului ei, ci schimbarea guvernată de reguli a formei sale. Ca urmare, o acțiune obișnuită devine acțiune rituală prin supunerea ei la reguli formale de transformare. Actelor rituale li se poate atribui un sens, dar ele nu necesită și nu există pentru aceasta. În opinia lui F.Staal, adevărata știință a ritualului constă în analiza regulilor sintactice ale ritualurilor și nu în hermeneuticele descriptive generate de demersurile semantice, preocupate în primul rând de sens. Cu alte cuvinte, regulile sintactice sunt acelea care pot explica ritualul. F.Staal nu neagă dimensiunea semantică a limbajului, ci doar faptul că ritualul este un limbaj. Ca activitate guvernată de reguli, ritualul este similar limbajului, dar nu este realmente un limbaj. Din acest motiv, F.Staal analizează activitatea rituală nu cu ajutorul unor metode specifice lingvisticii, ci cu ajutorul unor metode logico-matematice. Concluzia lui este că ritualul precede limbajul, așa cum ritualizarea animală precede limbajul uman și sintaxa lingvistică este derivată din sintaxa rituală. El apelează la mărturii etologice pentru a descoperi originile activității rituale, considerând că sintaxa rituală a fost rădăcina sintaxei lingvistice [39].

În cele ce urmează, vom descrie principalele concepte prezente în opera unuia dintre cei mai influenți sociologi și psihologi sociali ai secolului al XX-lea, precum este americanul Erving Goffman și cunoscuta sa dramaturgie socială, care se înscrie în curentul numit interacționism simbolic, fondat la începutul secolului al XXI-lea de etno-antropologul G.H.Mead. Principala idee a lui E.Goffman este aceea că lumea este un teatru, viața cotidiană este scenă populată de actori sociali pe care se desfășoară, la o scară extinsă, un număr impresionant de ritualuri ce structurează normele sociale și întreaga activitate a indivizilor. În încercarea sa de a descrie elementele ce stau la baza organizării vieții sociale, E.Goffman pune accent mai ales pe analiza

componentei non-verbale a interacțiunilor dintre participanții prezenți în cadrul unei anumite structuri interacționale, componenta verbală fiind doar una dintre formele de manifestare a contactului interpersonal. Derularea respectivelor interacțiuni se supune, conform viziunii lui, unor ritualuri bine stabilite la nivel comunitar, care, interiorizate și practicate de această dată la nivel individual, asigură persoanelor aflate în situație de comunicare propria lor linie de conduită, în deplină concordanță cu rolul auto- sau hetero-atribuit, rol pe care aceștia și l-au asumat în ideea performării anumitor acțiuni la nivel social.

Suntem de acord cu afirmația lui E.Goffman, potrivit căruia rolul ritual include portul unei măști pe scenă, omul conștient sau mai puțin conștient joacă un rol. Prin aceste roluri ne cunoaștem unul pe celălalt, dar și noi putem fi unii sau alții. Impresia bună o facem prin fațada personală (personal front) îmbrăcăminte, ținuta corporală, particularitățile de vorbire, atitudine, mers etc. [96, p.51]. E.Goffman împarte stimulii care formează fațada personală în „înfățișare” engl. „appearance” și „atitudine” engl. „manner”, conform informației pe care acești stimuli o oferă. „Înfățișarea” este stimulul care funcționează ca într-un anumit moment să ne comunice despre statutul social al performerului. „Tot acești stimuli vorbesc și despre starea rituală temporară a individului, adică informează dacă el s-a angajat momentan într-o activitate socială formală, într-o ocupație profesională ori într-un moment de recreere informală, dacă el se află sau nu într-o fază din ciclul sezonier sau din ciclul vieții sale” [96, p.52].

Principala preocupare a persoanelor aflate în situație de comunicare, conform lui E.Goffman în lucrarea *Frame analysis (Analiza cadrelor)*, este de a-și menaja propria „față”, concept înțeles ca imagine a eului, valorizată pozitiv la nivel social, pe care persoana în cauză și-o revendică de fiecare dată când apare posibilitatea performării unei anumite acțiuni de factură interacționistă. „Fața este un obiect sacru, de unde rezultă că ordinea expresivă necesară menajării sale este o ordine rituală” [267]. Menajarea feței reprezintă o oscilare între nevoia de a-și salva fața și riscul de a și-o pierde, aceste două acțiuni fiind puternic legate de respectarea sau încălcarea ritualurilor existente la nivelul unei comunități.

Importanța necesității coabitării în interiorul spațiului social este în strânsă legătură cu caracterul omniprezent al pericolului de a-și pierde fața pe care orice persoană o resimte atunci când se află în vecinătatea unui interlocutor. Doar simplul fapt al coprezenței celor doi actori sociali constituie un semnal al activării potențialului agresiv care în orice moment poate depăși simplul stadiu de pură virtualitate și să devină fapt împlinit. Conștientizarea acestei situații este suficientă pentru a instaura acea atitudine preventivă amintită mai sus, deoarece, fiind față în față, riscul unei agresiuni împotriva propriilor fețe este iminent. Pentru a contrabalansa și a gestiona, în același timp în mod eficient, posibilele efecte negative ale agresiunii asupra feței

celor aflați în situație de interacțiune (altfel spus, pentru a evita pierderea propriei fețe), aceștia au posibilitatea de a desfășura o activitate de figurație, înțeleasă ca „tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acțiunile sale să nu producă pierderea feței nici a unei persoane (înțelegându-se aici și propria față)” [267]. Această activitate de protejare a teritoriului persoanelor coprezente poate să ia forma fie a evitării riscului mai-sus amintit, fie a reparării efectelor atunci când acțiunea de amenințare a feței interlocutorului, totuși, a avut loc.

Comportamentul ritual fixează statutul și rolul persoanei în cadrul grupului din care face parte: familie, comunitate etnică, comunitate religioasă, organizație și asigură liniștea socială celor care le respectă. Încă de la începutul studiilor privind ritul, ritualul, cercetătorii au creat categorii cu ajutorul cărora să le recunoască sau să poată realiza distincția între diferite tipuri de activități rituale. Clasificările variază în funcție de autor și nu pot acoperi întregul câmp ritual, dar urmează punctul de vedere: evoluționist, psihosocial, religios etc. În general, se face apel la dihotomii: religios/magic, pozitiv/negativ, individual/colectiv și de integrare/de separare.

La începutul secolului al XIX-lea, folcloristul și etnograful francez Arnold Van Gennep, pornind de la trecerea de la o stare la alta, de la o lume la alta, a propus sintagma „rituri de trecere”, care se divizează în: rituri de *separare*; rituri de *limită*; și rituri de *agregare* [238, p.22]. Conform lui A.Van Gennep, riturile de naștere, inițiere, căsătorie etc. sunt rituri de trecere. Funcția lor principală este de a asigura o schimbare de statut sau o trecere de la o societate magico-religioasă sau profană la alta. Fiecare din aceste rituri are specificul său: ceremoniile de căsătorie sunt alcătuite din rituri de fecunditate; cele de naștere din rituri de protecție și de predicțiune; cele funerare din rituri de apărare; cele de inițiere din rituri propițiatorii; cele de oncțiune din rituri de apropiere de divinitate etc. „Toate aceste rituri, având o finalitate specială și actuală, se juxtapun riturilor de trecere și se combină cu ele, câteodată de o manieră atât de intimă, încât nu mai știm dacă un anumit rit de detaliu este, de exemplu, un rit de protecție sau un rit de separare” [238, p.23]. A.Van Gennep afirmă că oricine trece de la un teritoriu la altul se află, pentru un timp, într-o situație specială, se află între două lumi, această situație este denumită de el *limită*, care poate fi ideală sau materială și care este regăsită în toate ceremoniile ce însoțesc trecerea de la o situație magico-religioasă sau socială la alta [238, p.28]. De exemplu, poarta în acest sens este limita dintre lumea străină și cea domestică, dacă este vorba de un caz obișnuit, dintre lumea profană și lumea sacrului, dacă este vorba de un templu [238, p.29].

M.Coman afirmă că aportul major al lui A.Van Gennep nu este că a identificat cele trei secvențe ale ritului de trecere, dar că a afirmat și a demonstrat natura și ordinea lor obligatorie. Nu poate exista rit de trecere numai cu separare și limen sau numai cu limen și integrare.

Sucesiunea celor trei secvențe „separarea, perioada intermediară (limen) și reintegrarea – instituie ceremonial o sinteză între categoriile *temporale* și *cauzale*: „înainte” (starea sau epoca ce trebuie depășită) funcționează și ca o cauză a ceea ce va urma: un „între” (etapa și mijloacele prin care se produce transformarea) și un „după” (formele de consacrare a trecerii și de recunoaștere a inserției în societate, în conformitate cu noul statut), care devine efectul stării inițiale” [54, p.148].

M.Gluckman se demarhează de A.Van Gennep, considerând că nu toate relațiile sociale necesită rituri de trecere și că ritualurile nu sunt o simplă reflectare a structurii relațiilor sociale, ci un mod particular de organizare a acestora. Societățile primitive apelează la ritualuri pentru a diferenția rolurile și a atenua tensiunile, concluzionează C.Căbulea. Relațiile sociale sunt mai puternic ritualizate în aceste societăți decât în societățile cu roluri sociale clar diferențiate [39].

Analizând ritualurile inițiatice, M.Eliade le divizează în două tipuri: *inițierile de pubertate* și *ceremoniile de intrare într-o societate secretă*. Inițierea de pubertate, conform autorului, este mai veche și mai răspândită decât inițierea în societățile secrete. Inițierea de pubertate este atestată la nivelurile cele mai arhaice de cultură. Cea mai importantă diferență dintre ele constă în faptul că toți adolescenții trebuie să treacă prin inițierea de vârstă, pe când societățile secrete sunt rezervate doar unui număr restrâns de adulți [83].

P.Lardellier consideră că „ritul ar fi un fel de matrice socială și culturală care preexistă la indivizi și deține o capacitate de transformare socială, o forță care este un resort de eficacitate simbolică” [118, p.72]. Astfel, autorul distinge următoarele rituri moderne: 1. rituri sociale și comunitare, care cuprind: ritualurile religioase, liturghiile politice, marile sărbători sociale ritualizate, liturghiile profane, riturile de instituire, spectacolele ritualizate și riturilor sociale stabilite între comeseni [118, p.77-81]; 2. rituri de interacțiune, care la rândul lor pot fi: a) rituri de interacțiune formale, iar, ca exemple, ar fi interviurile de angajare, examenele orale care nu au loc prin susținere publică, evaluări; b) rituri de interacțiune informale, care cuprind toate situațiile interpersonale, modelate de coduri sociale și culturale inconștiente [118, p.82]. Conform lui P.Lardellier, riturile personale, riturile publice, riturile impersonale, riturile mediatice fac parte din cele prezentate mai sus, ele transformă individul în funcție de matricea culturală a lui.

Arnold Niederer situează riturile cotidiene pe trei cercuri concentrice, după cum scade intensitatea frecvenței și obișnuinței de a realiza aceste rituri: *ritualuri celebrate individual*, care nu implică relații, interacțiuni între mai multe persoane; *interacțiuni între grupurile primare*; *relații cu lumea exterioară*. A.Niederer afirmă că riturile realizate de indivizi în parte sunt mult mai frecvente decât cele realizate în familie, și acestea, la rândul lor, sunt mai frecvente decât

cele realizate în cadrul unor grupuri mai mari, în societate [332]. Ritualurile individuale sunt realizate de fiecare individ, separat de ceilalți, dar paralel cu acțiunile celorlalți. Astfel, riturile de dimineață, care au funcția de a face trecerea de la somn la ziua de muncă, de exemplu, cafeaua de dimineață, sunt realizate de majoritatea indivizilor. Un alt exemplu de rituri individuale este frecventarea cafenelei înainte de a începe ziua de muncă sau după terminarea zilei de muncă. Aceste rituri au o mai mare șansă de a fi percepute, observate, decât celelalte. În familie, riturile se manifestă mai pregnant în cadrul aniversărilor și sărbătorilor, dar acestea nu sunt rituri cotidiene. Riturile cotidiene în cadrul familiei sunt legate de anumite momente: odihna în comun, culcarea copiilor, povestea spusă copiilor înainte de culcare sau rituri negative, tabuurile, riturile de pedepsire. Riturile familiale variază în funcție de clasa socială și de timpul liber de care dispune familia. În cadrul exterior al familiei, riturile sunt legate îndeosebi de trecerea de la un grup la altul, de la un spațiu profan la unul sacru. *Profanul* este experiența cotidiană; *sacrul* este orice lucru insolit, adică orice lucru care surprinde prin caracterul său neobișnuit. Astfel, orice încercare a individului de a „face cunoștință” cu insolitul cere realizarea unui rit de trecere. De exemplu, spațiului unui cimitir îi sunt asociate rituri pozitive și negative. Același este cazul muzeelor de artă. Intrarea în aceste spații se face în prezența unor persoane care fac această trecere mai ușoară – preotul, cineva foarte apropiat, ghidul, iar riturile negative nu permit comportamente ca: zgomotul, fuga, râsetele, consumarea mâncării și altele.

Asemenea lui A.Niederer, M.Segre consideră că profanul ține de experiența noastră cotidiană. Conform concepției sale, riturile profane ale mesei sau ale muncii, ale trupului sau ale sportului, cele de primire a noului venit în cursul superior sau ale călătoriei cu avionul au puțină legătură cu credințele puternice reminiscența cărora ar fi în religii, ci mai degrabă au legătură cu o cultură sau subcultură determinată, înțeleasă ca stil de viață, ca ansamblu de valori și de comportamente. Conform lui M.Segre, riturile profane indică mai mult participarea la un sistem instituțional decât interiorizarea unui ansamblu de credințe și nu reclamă o impregnare radicală cu simboluri arhetipale. Antiteza ordine perfectă/haos constituie un mit religios nepotrivit în lumea profană, care nu se raportează la un absolut transcendent. În general, persoanele nu spun „acesta este un rit”, deci, serios și important, nici „acesta este un joc”, deci, fără urmări, „ci trăiește ceea ce noi considerăm drept rit profan ca pe o serie de comportamente obișnuite, înscrise în realitate (mâncare, destindere, deprinderea vieții de student sau a celei militare), eventual cu o conotație de spectacol fără miză deosebit de importantă” [207, p.93-94]. Suntem de acord cu M.Segre care concluzionează că un rit profan poate fi luat drept obiect de studiu filosofic, antropologic și sociologic, așa cum se face cu alte teme de genul iubirii sau ecologiei.

Savanții T.Luckmann și P.L.Berger analizează două tipuri de ritualuri: 1. ritualurile colective de păstrare a realității, ele pot fi instituționalizate pentru vremuri cu catastrofe naturale; 2. ritualurile individuale sunt prezente în perioade de neazuri personale. Acești autori afirmă că pot fi elaborate modalități speciale de conservare a realității cu scopul de a ține sub control străinii și pericolul pe care ei îl prezintă pentru realitatea „oficială” locală. „Este posibil ca individul să fie supus, după contactul cu un străin, unui ritual purificator complicat. Purificarea este interiorizată ca o negare subiectivă a realității alternative reprezentate de străin” [13, p.210]. Ritualurile respective au funcția de apărare în situații noi, necunoscute, în contactul cu străinul. Odată ce contactul devine frecvent, aceste procedee activate pe timp de criză își pierd caracterul dur, serios și violent.

Antropologul R.A.Rappaport caracterizează ritualurile prin: *precodare* – ordinea actelor este stabilită înainte de realizarea lor; *aspect formal* – comportamentul ritual este văzut ca punctual, repetitiv, stereotip, realizat în context specific, se repetă cu regularitate la anumită oră, în anumită zi, în circumstanțe sociale definite, în spațiu anumit; *invariantă* – elementele ritualului rămân constante în timp, însă imprecizia este inevitabilă chiar și în cele mai importante ritualuri; *performanță* – etapele unui ritual pot fi înscrise în anumite lucrări, fără de persoane care să le performeze acestea rămân a fi înregistrări, dar nicidecum ritualuri propriu zise; *formalitate versus eficacitate* – acțiunile rituale nu produc rezultat practic asupra lumii externe [287, p.32-50]. Abordând ritualul ca și comunicare, autorul afirmă că ritualul este un mediu special, poate chiar unic, potrivit pentru transmiterea anumitor mesaje.

Comportamentul ritual oferă persoanelor înțelegerea semnificației existenței. Performarea unui ritual reprezintă participarea la cultură. Astfel, mitologul Joseph Campbell delimitează patru funcții ale ritualului și mitului: *metafizică sau mistică*, ce induce un sentiment de teamă respectuoasă și venerație ființei umane; *cosmologică*, ce furnizează o imagine coerentă a cosmosului; *sociologică*, ce integrează și menține individul în comunitate; *psihologică*, ce ghidează activitatea internă a indivizilor [39].

Bronislaw Malinowski se axează pe trăirile emoționale individuale, susținând că anumite ritualuri au funcția de a reduce anxietatea, teama, suferința, iar religia se înrădăcește în experiența individuală, în special în frica de moarte. Pentru el, nu toate ritualurile au funcții sociale: cele magice au funcția de a înlătura anxietatea, dar cele religioase sunt simple forme de comunicare cu divinitatea, neavând această funcție.

C.Riviere evidențiază următoarele funcții ale riturilor religioase: 1) *funcția de mediere și funcția pedagogică* – care au menirea de a reînnoi și a reînvia credințele. Ritul este un mediator

în relația cu sacrul și inculcă principii de viață importante pentru socializarea individului, formarea personalității și a memoriei grupului; 2) *funcția integrativă* – ritul integrează individul prin: a) evidențierea coerenței și înrădăcinarea normelor unei comunități; b) reafirmarea consensului asupra valorilor morale care stau la baza grupului; c) motivarea și mobilizarea în jurul unor scopuri comune; d) unificarea simbolică a unei comunități prin strângerea ei laolaltă, periodic; 3) *funcția ordonatoare* – ritul apare ca legitimare a unei ordini cosmice definite în mit; delimitează și ierarhizează rolurile de preot, cantor, credincios; structurează timpul prin inserția trăirii prezente în timpul primordial al începuturilor; 4) *funcția securizantă* – ritul atenuează angoasa omului în fața unor situații nesigure; 5) *funcția dinamogenă* – ritul realizează anumite scopuri și satisface unele dorințe inconștiente; dinamica lui își găsește expresia în canalizarea energiilor individuale în folosul comunității în care se manifestă [190, p.90-92].

Autorii, menționați mai sus, evidențiază anumite funcții ale comportamentelor rituale care, deși sună diferit de la un autor la altul, au în comun punctul de vedere care constă în faptul că omul are nevoie de ele deoarece acestea oferă principii de viață, contribuie la socializarea individului, contribuie la coeziunea grupului, îi oferă siguranță în cele ce își propune să realizeze, oferă siguranță în situații necunoscute, oferă sens și ordine experienței umane. În general, comportamentele rituale reprezintă modele simplificate ale acțiunii umane.

Societatea contemporană are nevoie de ritualuri, mituri, simboluri care dau sens existenței sociale. Individul este cel care continuă să le elaboreze și să le pună în scenă pentru a se putea diferenția de ceilalți, de a se proteja, de a se afirma, făcând parte dintr-o anumită cultură sau subkultură. Astfel, individul creează propriile mituri, rituri și simboluri, iar noile generații preluându-le, le recrează în funcție de context, fapt ce demonstrează că „...oamenii nu sunt sclavii unui ritual sau ai unor simboluri, ei sunt și făuritori de ritualuri”, afirmă A.Suceveanu [222, p.365]. În opinia lui E.Cassirer, „Omul nu mai trăiește într-un univers pur fizic, ci trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane” [38, p.43].

Comportamentul ritual, fiind parte a subculturii, este conectat la elementele de natură filosofico-antropologică, cum ar fi: *valorile, normele, simbolul, eroul etc.* În continuare vom analiza fiecare dintre aceste elemente determinante ale comportamentului ritual.

Filosofia, antropologia și psihologia definesc *valorile* drept condiție a alegerilor, ca instrument în ordonarea priorităților și a propriei vieți. Valorile orientează indivizii în lumea care îi înconjoară, ele sunt interioare individului, diferite de la persoană la persoană, având drept determinant social normele și obiceiurile. Omul este o valoare-scop, iar celelalte sunt valori-mijloace care întregesc omul ca valoare. *Valorile* sunt nucleul culturilor și subculturilor, iar

sistemul de valori permite clasificarea persoanelor, actelor, ideilor în cele considerate etice și cele neetice. Sistemul de valori promovat de o subcultură stă la baza creării normelor acesteia.

În acest context menționăm, că omul este rezultat al nenumăratelor experiențe de socializare. Odată cu constituirea propriei scări de valori, el devine producător de social, devine sursă de creație axiologico-praxiologică. Sistemul de valori își pune amprenta asupra concepției de ansamblu privind comportamentul ritual ca parte a culturii unui grup. Valorile oferă o interpretare a ceea ce este bine, adevărat sau dorit pentru grup, ele permit formularea standardelor privind căile de acțiune. Valorile grupului sunt păstrate și transmise. Fiind parte a economicului, socialului și spiritualului, valorile nu mai apar ca limite ale personalității, ci în calitate de condiții firești ale afirmării personalității umane. Valorile sunt un nivel înalt de abstractizare ce cuprinde obiecte, sentimente și/sau experiențe.

C.Kluckhohn a descris valoarea ca o concepție a „ceea ce este dorit în viață”, caracteristică a unui individ sau a unui grup, ce influențează decisiv selectarea unui anumit pattern de comportament dintre cele deja existente la nivel individual [274, p.395]. A.Sandu, în lucrarea *O etică centrată pe valori în sfera publică*, afirmă că „valorile sunt constructe sociale care rezultă în actul de comunicare ca o negociere a interpretărilor pe care subiecții o dau unui „decupaj din realitate” [205, p.17-18] și că acordul interpretativ se realizează pe diverse planuri numite instanțe ale construcției sociale. Autorul indică trei instanțe: un acord interpretativ cu privire la valoare sau *instanța axiologică* care plasează demnitatea, onestitatea etc. în constelația valorilor umane, altul referitor la praxis sau *instanța pragmatică* care stabilește modalitățile de transpunere a valorii în practică socială și a treia este *instanța ontologică*, care stabilește semnificația, generează definiții ale acesteia, inclusiv contextele în care este necesară apărarea ei.

A.Zelenschi vine cu o abordare antropologică în cercetarea culturii organizaționale și afirmă că înțelegerea referitoare la ceea ce este bun sau rău în cadrul organizației este influențată de valori, ele fiind strâns legate de idealurile caracteristice unui grup uman. Autoarea relatează că „Normele reprezintă opinia grupului despre ceea ce este corect și incorect. Ele se pot concretiza din punct de vedere formal în legi, iar din punct de vedere informal – în controlul social” [249]. De exemplu, în instituțiile penitenciare controlul social este realizat de liderii informali prin normele informale impuse tuturor deținuților.

Proprile decizii, felul în care interacționăm cu ceilalți și comportamentele pe care le manifestăm sunt în legătură cu sistemul nostru de valori, chiar dacă nu totdeauna suntem conștienți de acest lucru. Altfel spus, valorile conțin semnificații, „ele acordă importanță unor persoane, comportamente, fenomene sau situații prezente sau viitoare. Aceste semnificații devin etalon, normă de apreciere ce stă la baza judecăților...” [27, p.99].

Valorile duc la dezvoltarea stimei de sine în viața personală, fiind o resursă motivațională puternică. Ele sunt preluate de către individ prin intermediul socializării sale în mediul familial, educațional, social, profesional, în grupul de prieteni, prin expunerea la diferite situații cu impact emoțional. Valorile sunt produsul experienței sociale, ele au rezultat în timp și din situații concrete ale vieții noastre, ele au facilitat adaptarea umană, „au dobândit o expresie simbolică și au devenit dezirabile pentru următoarele acțiuni și relații ale unei comunități” [27, p.99]. În opinia noastră, cunoașterea sistemului de valori și a modului în care acestea influențează viața noastră este foarte importantă, deși complicat de realizat, dar necesară.

Definind valorile drept „concepții împărtășite în comun despre sistemul social dezirabil”, T.Parsons consideră că interiorizarea valorilor conduce, atât la nivel macro, cât și micro, la potolirea tensiunii (tension-management). Valorile asigură, prin principiile în care se obiectivează, ordinea, stabilitatea și legitimitatea la nivel macrosocial. La nivel micro, normele sunt cele care conferă legitimitate acțiunii individuale. Creativitatea, în acest context, se manifestă prin gradul, eficiența și modalitatea particulară de însușire a prescripțiilor normative de către unitățile active ale sistemului.

De menționat că valorile nu există în mod independent, orice valoare determină alte valori și este determinată de alte valori. Mulți cercetători afirmă că legăturile de dependență nu sunt întâmplătoare, există o armonie între valorile pe care indivizii le integrează în sistemele de valori. Ei remarcă că valorile reprezintă elementul central al subculturii. În acest context, considerăm că este necesar de accentuat rolul simbolurilor, ritualurilor și normelor ca elemente definitorii ale valorii.

Una dintre cele mai cunoscute este *clasificarea tradițională* a valorilor: *în valori materiale sau sensibile și valori spirituale*. Din categoria valorilor materiale menționăm: 1. Valorile hedonice, care creează plăcere și satisfacție biologică: alimentația, comoditatea traiului etc. 2. Valorile vitale, care ne oferă viață în sens bio-psihologic, precum: sănătatea, puterea fizică, frumusețea fizică. 3. Valorile economice, care satisfac trebuințele vieții, sunt valori-mijloc: uneltele de muncă, rezultatele efortului muncii etc.

Valorile spirituale sunt: 1) valorile teoretice sau cele ale cunoașterii; 2) valorile etice sau valorile acțiunii; valorile estetice sau valorile expresiei. Încarcerată sau liberă, orice persoană își dorește atingerea valorilor hedonice de la baza piramidei, tinzând spre cele spirituale de la vârful ei. Concluziile arhicunoscute indică faptul că valorile spirituale sunt superioare celor materiale, iar cele etice sunt superioare valorilor teoretice sau estetice. Timp de mii de ani, între valorile de bine și de rău se duc lupte aprige, în unele situații învinge una, în altele cealaltă, apoi se revine la luptă. În una din lucrările sale, H.R.Patapievici afirmă că: „iubirea, moartea, setea de cunoaștere,

suferința și credința în Dumnezeu nu pot fi transformate în valori de schimb decât dacă încetăm să mai fim oameni” [166, p.13].

Dorim să remarcăm că valorile morale, juridice, economice, politice, filosofice, științifice, religioase etc. posedă importanță diferită în perioade diferite ale societății, comunității respective. Este importantă conștientizarea și integrarea lor în fiecare aspect al vieții personale și sociale. Valorile dominante dintr-o societate se concretizează în *norme* ce definesc instituțiile și funcționarea societății în întregul ei. Norma este o propoziție prescriptivă, care indică cum să acționeze, cum să se comporte individul încât modul în care el procedează să nu afecteze și să nu dăuneze societății. Termenul *norma*, în limba latină, avea sensul de riglă, care este necesară pentru a trasa linii, liniile în acest caz având semnificația de direcționare spre ceva stabilit. Normele și modelele de comportament le avem în toate comunitățile umane care compun societatea. Respectiv, sunt norme pe care cerem să fie respectate oricărui om, în orice situație: în familie, la locul de muncă, la studii, într-un spațiu religios, într-un spațiu economic, militar etc. Astfel, toate normele sociale, fie că sunt juridice, morale, religioase, estetice etc., reprezintă o anumită valoare fundamentală.

Neokantianul Giorgio Del Vecchio afirmă că distincția între norma juridică și cea morală stă în faptul că prima aparține dreptului, care este o *etică obiectivă*, iar cea de-a doua aparține moralei, ca *etică subiectivă*. Filosoful demonstrează că în drept nu sunt admise incertitudinile, normele juridice fiind explicit formulate; morala, însă, ține de conștiința individuală și nu este formulată și fixată în coduri, la fel ca dreptul. Cu toate acestea, autorul respinge ideea caracterizării normei juridice ca perfectă în comparație cu norma morală.

La intersecția sociologiei și dreptului este perspectiva filosofului Mircea Djuvara, care clasifică normele în două categorii: *norme condiționate și norme necondiționate* [67]. Criteriul de la care pornește respectiva clasificare este aprecierea rațională a realității care pornește de la ideea de obligație. Astfel, normele morale și cele juridice fac parte din categoria normelor necondiționate cu caracter absolut, iar normele religioase, tehnice, cele care țin de buna cuviință etc. aparțin categoriei normelor condiționate, care, în situații determinate, revendică acțiuni sau conduite determinate, spre exemplu: „în caz de situații excepționale, ești obligat să acorzi ajutor”.

Trăim într-o epocă în care spațiul poate fi redus datorită noilor tehnologii, aceleași tehnologii sunt neputincioase atunci când este vorba de reducerea distanței culturale în situațiile în care călătorim spre alte culturi. Distanța culturală influențează calitatea relațiilor interumane, ea poate fi depășită prin creșterea intensității contactelor și reciprocitate prin care înțelegem că oamenii îi tratează pe alți oameni în același mod în care sunt ei tratați. Europeanul sau oricare

altă persoană care călătorește în alte țări, în alte culturi, va observa imediat că normele cu care este familiar nu-i sunt practic de nici un folos în interacțiunile cu localnicii; „diferențele sunt semnificative, de la formulele de salut până la maniera în care se desfășoară cele mai simple tranzacții comerciale; pentru a putea interacționa cu localnicii va trebui să deprindă rapid semnificația unui minim de norme” [224, p.104], afirmă cercetătorii români D.-M.Șandru, I.Alexe și P.Dobrică. În această situație a străinului se află și deținuții nou-veniți, care se confruntă cu dificultăți de integrare. În acest spațiu ei prezintă comportamente autodistructive, încalcă adesea normele formale, acceptă normele informale ca o exprimare a dezacordului prezent între normele și valorile existente în instituțiile penitenciare și cele ale sale ca nou-venit. Procesul de integrare va presupune ajustări, acomodări, renunțarea la un anumit mod de a simți, de a gândi și de a face.

Mihaela Vlăsceanu afirmă, în una dintre lucrări sale, de fapt, ca și mulți alți autori, că instituțiile constau într-un ansamblu de norme care definesc structura de bază a ordinii sociale, modelele recurente de comportare, acțiune și de relaționare socială. „Regulile sunt formale și informale. Cele formale sunt incluse în legi sau prevederi (statute, regulamente etc.) juridice. Cele informale iau forma tradițiilor, convențiilor, codurilor de conduită, ritualurilor etc., putând fi scrise sau nescrise, implicite sau explicite” [240, p.384]. Normele implicite sunt subînțelese, iar normele explicite sunt cele exprimate cu claritate, complet, pentru a fi ușor de înțeles.

În acest sens, menționăm că este cunoscută ideea conform căreia valorile se convertesc în norme, că valorile sunt irelevante dacă nu sunt conectate normelor, iar normele, la rândul lor, indică un standard acceptat, un model sau o direcție. Odată constituite normele, membrii grupului sunt gata să intervină și să sancționeze în cazul în care ele sunt încălcate. Valorile îndeplinesc o funcție importantă în organizație, iar normele traduc această funcție în comportamente. „Normele înlătură conflictele existenței în comun a grupurilor umane și pot avea caracter de obligativitate (norma juridică) sau numai de constrângere (norma morală). Conform lui Gh.Florian, în penitenciar acționează, ca și în societate, trei tipuri de norme: norme *organizaționale* – care privesc mecanismul de funcționare a instituției; norme *acționale* – care indică regulile de evaluare „corectă” a situațiilor cotidiene și a evenimentelor ce interesează colectivitatea deținuților; norme *relaționale* – referitoare la modalitățile considerate eficiente în raporturile deținut-deținut, deținut-grup de deținuți, deținuți-angajați [88, p.50]. Aceste norme trebuie să fie cunoscute și respectate atât de angajații din penitenciare, cât și de deținuți, încălcarea acestora poate afecta instituția și pe cei din această instituție.

Generalizând literatura cercetată, specificăm că funcțiile normelor sunt următoarele: exprimă și promovează cerințele funcționale ale sistemului: disciplina, controlul etc.; sunt

expresii acționale ale cunoștințelor acumulate despre pedeapsă; reprezintă un mod simplificat de decizie, de rezolvare a problemelor complexe; sunt modalitate simplă de exercitare a controlului; creează consensul și reduce incertitudinea [27, p.109-110]. Normele sociale permit să participăm la diverse activități sociale, să avem așteptări de la membrii comunităților umane că le vor respecta. Ele constituie repere obligatorii în orientarea acțiunilor noastre; reprezintă coduri care permit participarea la viața socială [224, p.102].

Cuvintele, gesturile, imaginile sau obiectele care transportă un anumit sens, recunoscut doar de cei care împărtășesc respectiva cultură, sunt *simboluri*. Ele desemnează „ceva (orice) care social reprezintă, evocă, semnifică altceva decât este” [66, p.546]. A.Suceveanu apreciază că: „Simbolurile sunt cele care mediază între o cunoaștere a imediatului și una a departelui, anulând ruptura dintre parte și întreg” [222, p.364]. În una din lucrările sale, D.I.Kertzer menționează că simbolurile sunt „recuzita” ritualului, ele dau naștere unor sentimente comune de simpatie și identitate. Prin recuzită, antropologul înțelege acele elemente simbolice, precum: sloganul, cântecele, încurajările, gesturile expresive, uniforme etc. [116, p.85].

D.I.Kertzer oferă viziunea privind relația dintre simbol și ritual, afirmând că: „Simbolurile constituie substanța ritualului; iar natura acestor simboluri și felul în care sunt promovate ne ajută să înțelegem mai bine în ce constă natura și puterea de influență a ritualului” [116, p.24]. După D.I.Kertzer, ritualurile se caracterizează prin câteva elemente importante: condensarea care se referă la calitatea simbolurilor individuale de a unifica și reprezenta o diversitate de conotații; plurivocitatea reprezintă varietatea conotațiilor conferite fiecărui simbol. Același simbol poate fi înțeles de oameni diferiți în feluri diferite; ambiguitatea arată că simbolul nu are o conotație exclusivă. Simbolurile nu sunt doar niște formule ezoterice de exprimare care ar putea fi traduse ca forme declarative simple și precise [116, p.24].

În acest sens, constatăm că simbolul cultural poate fi reprezentat de un obiect, un eveniment sau o formulă ce are menirea de a transmite un mesaj cu anumită semnificație în cadrul organizației. Simbol este însăși denumirea organizației atunci când ea prezintă un element de esență prin activitatea sa. Denumirile organizațiilor devin în timp simboluri pentru ceea ce reprezintă ele în societate. Drept exemplu poate fi *Administrația Națională a Penitenciarelor* care este simbol al punerii în executare a pedepselor penale privative de libertate. Simbol grafic folosit pentru identificarea unei organizații, a unui produs, a unei companii, a unui eveniment etc. este logoul sau sigla. Ca instrument de comunicare, considerăm că logoul trebuie să includă sau să facă referire la istoria organizației, să poziționeze organizația în prezent, dar, totodată, să sugereze și potențialul de viitor, ce îndeamnă membrii unei organizații să aibă o identitate, ceva

prin care pot să fie recunoscuți în mod unic. Coerența, bogăția de simboluri, durabilitatea, adaptabilitatea la diverse suporturi materiale sunt elementele de bază pentru a avea un logo de calitate.

Mobila, tablourile, pozele folosite în organizație comunică multe despre instituția dată. Dotarea sălii de ședințe cu o masă rotundă sau ovală sugerează ideea de participare, de acțiune de grup, în timp ce folosirea de către manager a unui birou imens și/sau a unui fotoliu maiestuos indică accentul pus pe ierarhie. Organizațiile impun reguli cu privire la spațiu, fiecărui angajat îi este atribuit un anumit tip de birou: suprafață, tip de mobilier, decorații, birou open space/birou închis, birou individual/birou împărțit cu alții. Acest set de reguli denotă importanța spațiului ca simbol al statusului social: cele mai bune spații sunt alocate, în general, ierarhic, managementului. Percepția „spațiului personal” este extrem de diferită de la o cultură la alta, tipul dat de spațiu are explicații biologice, ontologice, antropologice etc., stabilind distanța de la care o persoană percepe intruziunea drept agresiune/pericol. În toate instituțiile regăsim reguli stricte și diferite cu privire la definirea intimității. Dacă ne referim la instituțiile penitenciare, relatăm că angajații într-o celulă a deținuților pot fi considerați pericol, la fel cum deținutul va fi considerat ca potențial pericol dacă este în afara celulei de detenție, neînsoțit de angajații instituțiilor penitenciare.

Persoanele reale sau imaginare, care posedă calități foarte apreciate în subcultura din care fac parte, care servesc ca modele pozitive sau negative de comportament sunt *eroii*. Grupurile ce aparțin unei subculturi își aleg personalități ale căror trăsături de caracter corespund celor mai puternice atribute ale subculturii, servind ca modele pentru membrii grupului. Eroii sunt personaje ce reprezintă valorile grupului și accentuează forța acestuia. Liderii utilizează eroii și povestirile despre aceștia pentru a-și motiva susținătorii.

Astfel, *erou* poate fi și liderul prin care înțelegem persoana care are capacitatea de a influența alte persoane pentru a atinge careva scopuri. Axându-ne pe tema propusă pentru cercetare, specificăm că deosebim două tipuri de lideri, care posedă acest tip de influență: *liderul formal* – exercită o autoritate asigurată de poziția sa în ierarhia unei instituții în penitenciare, acesta este șeful și șeful-adjunct al penitenciarului; *liderul informal* – exercită influența datorită unei competențe particulare, ce nu are poziție în ierarhia instituției, în penitenciare aceștia sunt liderii lumii criminale. Cazurile în care dintr-un personaj celebru se face simbolul unei calități, apoi i se atribuie tot felul de întâmplări cu scopul de a sublinia această calitate se numește *simbolizie*. Personajul celebru poate fi un fost șef de penitenciare, angajat al instituțiilor penitenciare, deținut despre care se vorbește încă mult timp după plecarea lui, făcându-se trimitere la modul în care ar fi procedat acesta.

Merită să menționăm că Max Weber a elaborat teoria *liderului* investit cu autoritate carismatică, ale cărui trăsături de personalitate sunt: încrederea în sine, gradul înalt de autocontrol, rezistența fizică, curajul, fermitatea etc. Valoarea unui lider constă în a impune și a respecta normele grupului. Etimologic, *lider* (engl. *leader*) vine de la verbul englezesc *to lead*, cu sensul de a conduce, a îndrepta, a îndruma, a însoți etc. În studiul subculturilor, considerăm, la fel ca și Ș.Bruno, că „Termenul de „erou” este preferabil celui de „lider”, deoarece extinde analiza și asupra unor personaje decedate, imaginare sau simbolice și se referă mai ales la caracteristicile personale ale acestora și mai puțin la cele dobândite ca urmare a deținerii unor funcții” [27, p.86].

Prin urmare, orice comunitate modernă are nevoie de personaje-simbol, cărora li se oferă calitatea de eroi. Miturile moderne se bazează pe principiile miturilor societăților primitive: sunt create ființe invincibile, prinse în lupta binelui cu răul, acești eroi fiind importanți deoarece oferă un exemplu de urmat pentru ceilalți. Calitățile excepționale de care dau dovadă sunt: inteligența, curajul, abnegația în cele ce își propun să facă, devotamentul pentru o cauză, energie, încredere în sine, onestitate și multe altele. Eroii sunt considerați sacri de către fani și, ca rezultat, avem fenomenul de sacralizare a locurilor, a obiectelor, a datelor în calendar, care au o legătură cu eroul lor; este creat un sistem de interdicții și tabuuri ce dictează atitudinea față de erou, afirmă M.Segre. Biografiile acestor eroi ca niște profeți dau vieții subiectului său „valoare de mit autentic” [207, p.65]. Realitatea imediată a unui obiect sacru se schimbă în realitate supranaturală pentru indivizi și devine altceva, fără a-și pierde calitățile anterioare. De exemplu, în penitenciar, eroul, pentru deținuții minori, poate fi persoana care s-a remarcat prin ceva în lumea criminală – jaf, excrocherie, trafic de droguri, omor etc. Atât deținuții tineri, cât și cei maturi se mișcă, gesticulează, vorbesc într-un anumit fel în prezența liderului criminal. Eroul este luat de tânăr ca model pentru a se identifica cu el și pentru a-l imita [225, p.132].

Raoul Girardet, în lucrarea sa *Mituri și mitologii politice*, afirmă că procesul de eroificare, se realizează în trei timpi: 1. *timp al așteptării* – când se formează și se răspândește imaginea unui erou dorit, imaginea dată cristalizează în jurul ei expresia colectivă a unui ansamblu, adesea confuz, de speranțe, visuri, nostalgii (de multe ori imaginea nu se încarnează într-un personaj existent, așteptarea fiind zadarnică). 2. *timp al acțiunii* – visele sunt pe cale să se adevărească, iar manipularea joacă un rol foarte mare în elaborarea mitului eroului. 3. *timp al amintirii* – imaginea eroului, proiectată în trecut, se transformă în conformitate cu capriciile memoriei, cu mecanismele sale selective, cu refulările și exagerările sale [94, p.86]. Eroul se impune prin

neînfricarea sa, pătrunde în monotonia vieții cotidiene, se impune la nivel emoțional. Totodată, eroul este obiect al admirației pentru felul său de a fi cât și pentru cele realizate.

Rezumând succint, menționăm că oamenii sunt creatorii culturii și ai anumitor modele de acțiune și de apreciere a realității, iar elementele comportamentului ritual, ca: valorile, normele, mitul, simbolul, eroul etc., influențează și determină o serie de comportamente, atitudini, astfel încât membrii unei subculturi să-și poată valorifica potențialul de care dispun în vederea îndeplinirii scopurilor propuse.

1.3 Posibile interacțiuni între ritual și tabu – o abordare ontologică

După cum am menționat anterior, tema ritualului este abordată de mai mulți autori, care include, în același timp, și o legătură între ritual și tabuuri. Respectiv, considerăm că importanța studierii tabuului constă în faptul că el reprezintă un element constitutiv al credințelor primitive și reglementează viața indivizilor din diverse comunități, tabuurile sau interdicțiile sunt instrumente de reglementare a vieții în societate. În acest context, subliniem că celebrul antropolog și etnolog britanic A.R.Radcliffe-Brown a fost profund interesat de studiul tabuurilor. Radcliffe-Brown preferă să folosească în locul noțiunii *tabu* noțiunile *evitări rituale* sau *interdicții rituale*, acestea reprezentând o asociere între regulile de comportament și credință: „în anumite situații omul este neliniștit în privința urmărilor unui eveniment sau ale unei activități, deoarece, într-o anumită măsură, depinde de condițiile pe care nu le poate controla prin mijloace tehnice și de aceea el respectă un rit, care, deoarece crede că-i aduce noroc, îl ajută să se calmeze” [180, p.138].

Mulți dintre autori, asemenea lui A.R.Radcliffe-Brown, definesc tabuul ca interdicție, printre care sunt: R.Caillois – cu imperativul categoric negativ; A.Van Gennep – cu riturile negative, E.Durkheim – cultul negativ. Roger Caillois, în lucrarea sa *Omul și sacrul*, afirmă că tabuul este un imperativ categoric negativ ce constă întotdeauna într-o interdicție și niciodată într-o prescriere. Tabuul menține integritatea lumii organizate, sănătatea fizică și morală a persoanei care îl respectă. Acesta „Nu este justificat de nici o considerație de caracter moral. Nu trebuie încălcat pentru singurul și unicul motiv că este legea și că definește în chip absolut ceea ce este permis și ceea ce nu este” [32, p.23].

A.Van Gennep distinge riturile pozitive care sunt volițiuni traduse în acte și riturile negative în mod curent, numite tabuuri. Tabuul este o interdicție, un ordin de a nu face, de a nu se comporta într-un anume fel. Un act ce nu poate fi săvârșit fără a aduce atingere rânduiri universale care este, totodată, a naturii și a societății. Tabuul nu poate constitui el singur un ritual, el nu este autonom, există doar în contrapartidă cu riturile pozitive [238, p.20].

În acest context, E.Durkheim propune denumirea de cult negativ pentru sistemul acestor rituri speciale: „Ele nu-i pretind credinciosului unele prestații efective, ci se limitează la a-i interzice anumite modalități de a acționa; ele capătă prin urmare forma unei interdicții sau, cu un termen curent în etnografie, a unui *tabu*” [75, p.276]. Însă, din cauză că expresia interdicție sau interdicție i se pare autorului mai potrivită, totuși ar însemna să facă dovada unui purism excesiv dacă l-ar evita sistematic [75, p.276].

E.Durkheim deosebește următoarele tipuri de rituri: negative, pozitive și piaculare:

- *Riturile negative* constau în interdicții și tabuuri. Ele au rolul de a menține sacrul separat de profan, de a trezi în individ nevoia de negare de sine în folosul bunăstării grupului. Asceza este calea cea mai extremă de negare de sine, iar cei care o practică sunt respectați și idealizați ca modele.

- *Riturile pozitive* sunt cele din sfera sacralului, mai ales cele de celebrare a totemului care poate fi consumat. Acestea din urmă echivalează cu o infuzie de putere divină și o reînnoire a vieții divine în sufletul fiecărui participant. În cadrul lor are loc un schimb sacru, un fel de tranzacție între zeu și clan, care, în realitate, reprezintă o reînnoire socială a vieții clanului. Funcția ritualului este aceea de a le oferi indivizilor ocazia să-și reînnoiască atașamentul față de comunitate, amintindu-le că depind de clan tot așa cum clanul depinde de ei. Zilele de sărbătoare au rostul de a implica într-un plan secundar preocupările față de sine și de a sublinia importanța comunității.

- *Riturile piaculare* – cele de jale, durere, reconciliere după un eveniment tragic – servesc regurării, reafirmării grupului, ajutându-l să facă față unor catastrofe ce-i pot afecta echilibrul [75, p.275-379].

Roger Caillois, în lucrarea sa *Omul și sacralul*, indică două tipuri de rituri: 1. *riturile pozitive*, care includ: *riturile de consacrare*, ele introduc o ființă sau un lucru în lumea sacralului și *riturile de desacralizare* sau izbăvire care, invers, redau o persoană sau un obiect pur ori impur lumii profane. Ambele rituri asigură un du-te-vino indispensabil între cele două domenii (sacral și profanul); 2. *riturile negative* au scopul de a menține sacralul și profanul „în ființa lor respectivă, de teamă ca ele să nu ajungă să-și provoace reciproc pierzania, intrând inoportun în contact” [32, p.23]. Prohibițiile, tabuurile constituind o barieră între ele.

Tratarea tabuurilor ca interdicții rituale o face și M.Mauss, care afirmă, în manualul său de etnografie, că pentru fiecare tabu se va studia natura sa; obiectul său; sancțiunea sa, care poate fi indusă de oameni sau de zei; sancțiunea care nu poate fi fizic provocată de zei. Individul însăși își aplica sancțiunea, uneori până la deces, este o formă de martiriu. Omul se crede pierdut pentru că a încălcat tabuul, intervine noțiunea de scrupule, care joacă în religie un rol important, chiar fundamental. Cealaltă noțiune fundamentală, împreună cu cea a scrupulelor, este noțiunea de frică, respect, venerație. Frica și respectul îl avem în fața anumitor fenomene ale naturii, în fața regelui, înaintea zeilor. Omul care a încălcat un tabu simte rușine. În Bantu, tabu se spune: *hlanipa* – „a fi rușine”. Sentimentul de rușine este pedeapsa pentru nerespectarea tabuului [331, p.178]. Autorul atenționează cercetătorii să aibă grijă să nu confunde interdicțiile religioase cu regulile simple de prudență [331, p.43].

Tabuul în triburile „primitive” are o semnificație socială și morală. În cazul nerespectării lui, orice contact cu altcineva presupune un transfer al forței asupra celuilalt. Despre apariția tabuului și primele lui tipuri găsim relatat la S.Freud în lucrările sale. Conform lui, tabuul reprezintă o serie de restricții cărora li se supun popoarele primitive. Anumite lucruri sunt interzise, ei nu cunosc cauzele și nici nu le trece prin minte să întrebe de ce, ei li se supun ca de la sine și sunt convinși că nerespectarea lor va fi pedepsită automat în cel mai dur mod. „Tuturor acestor interdicții pare să le stea la bază ceva de genul unei teorii, ca și cum interdicțiile ar fi necesare întrucât anumite persoane și lucruri au o forță periculoasă, care se transmite prin contactul cu obiectul astfel încărcat, aproape ca o contagiune” [90]. Cine a ajuns în situația de a încălca o astfel de interdicție devine el însuși interzis și preia asupra sa întreaga încărcătură de pericol. Tabu sunt regii, preoții, nou-născuții, toate stările de excepție, cum ar fi cele ale menstruației, pubertății, nașterii; toate cele stranii, cum ar fi boala sau moartea și cele ce țin de acestea, deoarece presupun contagiune sau răspândire [90].

Nu putem trece cu vederea faptul că S.Freud compară tabuul cu *compulsiile* care sunt acte mentale sau comportamentale realizate ritualizat, într-un mod repetat, în mod intenționat. Cei interesați de porțiunea inconștientă a vieții psihice individuale vor spune că nu îi sunt stranii cele ce vizează tabuul, deoarece cunosc așa persoane care și-au creat tabuuri, cărora li se supun cu aceeași strictețe ca și sălbaticii atunci când este vorba de tabuurile comune ale tribului. Aceste persoane sunt bolnavii compulsivi, dar potrivit stării acestora boala lor s-ar putea numi „boala tabu”. Asemănările dintre interdicțiile compulsive și tabu ar fi că ambele sunt la fel de *nemotivate*, iar originea lor este *enigmatică*, conform lor orice încălcare ar duce la un dezastru insuportabil. Interdicția principală a nevrozei și tabuului este cea a atingerii. „Tot ce conduce gândurile spre ceea ce este interzis, tot ce provoacă un contact prin gânduri este la fel de interzis ca și contactul fizic imediat; aceeași extensie se întâlnește și la tabu” [90].

Fondatorul psihanalizei consideră că: „Cele mai vechi și mai importante interdicții tabu sunt cele două legi fundamentale ale totemismului: aceea de a nu omorî animalul totemic și aceea de a evita relațiile sexuale cu membrii clanului totemic de sex opus” [90]. C.Căbulea, în unul din articolele sale, afirmă că în familiile extinse dominate de Tatăl puternic și autoritar, Fiii trăiau la adăpost de pericole, dar frustrați și copleșiți de puterea lui, râvnindu-i soțiile și invidiindu-i puterea. Stăpâniți de aceste gânduri și sentimente contradictorii ei îșiucid Tatăl, îi consumă trupul și îi posedă soțiile. Treptat, ei sunt cuprinși de un sentiment de vinovăție și remușcare. Pentru a restabili ordinea inițială, Fiii vor căuta un substitut al Tatălui, și acesta va fi – totemul [39].

Importantă pentru înțelegerea tabuului este relația pur-impur, sacru-profan. El este văzut ca o confruntare dintre pur și impur, sacru și profan, care introduce o rezonanță aparte în domeniul în care este folosit. *Pur* desemnează ceva a cărui esență nu este amestecată ca să nu fie alterat și să nu degradeze. R.Caillois afirmă că „este pur vinul neamestecat cu apa, metalul fin ce nu conține metal grosolan, este pur bărbatul care nu s-a unit cu femeia, organismul viu și sănătos pe care contactul cu cadavrul sau cu sângele nu l-a contaminat cu un germene de moarte și distrugere” [32, p.37-38]. Categoria de *pur* și *impur* se referă la religios la fel cum noțiunile de *bine* și *rău* se referă la etic, primele se referă la lumea sacrului, ultimele sunt din domeniul profanului.

Lucrul sacru este îndeosebi acela pe care *profanul* nu trebuie și nu poate să-l atingă fără a fi pedepsit. Fără îndoială că interdicția, tabuul nu face imposibilă comunicarea dintre cele două lumi, întrucât, dacă profanul nu ar putea intra în relație cu sacrul, acesta nu ar mai servi la nimic, după E.Durkheim. Dar, în afară de faptul că această relație este întotdeauna, prin ea însăși, dificilă, presupunând precauții, precum și o inițiere mai mult sau mai puțin complicată, ea nu este, totuși, posibilă fără ca profanul să-și piardă unele însușiri, fără să devină el însuși, într-o oarecare măsură, sacru. Cele două genuri nu se pot apropia, păstrându-și în același timp însușirile specifice [75, p.48]. Această idee este apropiată de cea a lui S.Freud, care afirma că „tabu se mai numește, în fine, literal, ceea ce cuprinde concomitent ce este sacru, elevat, deasupra celor obișnuite, cât și periculos, impur, straniu” [90].

Conform lui E.Durkheim, lucrurile sacre sunt protejate și izolate de interdicții; interdicțiile, la rândul lor, se referă la lucrurile profane, care trebuie să rămână departe de cele dintâi. Credințele religioase exprimă, explică natura lucrurilor sacre, raporturile acestora între ele, dar și cu lucrurile profane. „În sfârșit, riturile sunt reguli de conduită care reglementează comportamentul omului față de lucrurile sacre” [75, p.48].

Privind relația animal totemic și om, E.Durkheim afirmă că, de obicei, animalele și plantele au rolul profan de a servi drept hrană; caracterul sacru al animalului sau al plantei totemice se recunoaște prin faptul că este interzis consumului. Pentru că sunt sacre, pot intra în compoziția unor mese mistice și sunt folosite la sacramente (exemple de sacramente ale bisericii Catolice și Ortodoxe – botez, căsătorie, ungerea bolnavilor; însă, nu pot fi utilizate în alimentația obișnuită). Cei ce nu respectă interdicția se expun unui pericol grav, cum ar fi moartea. „Nu numai că grupul intervine pentru a reprimă în mod artificial infrațiunea, dar se crede că sacrilegiul atrage după sine moartea. Se consideră că în planta sau animalul totemic sălășluiește

un principiu de temut care pătrunde în organismul profan, îl dezorganizează și îl distruge” [75, p.124].

Ființele sacre se caracterizează prin aceea că între ele și ființele profane există o ruptură, că ele se află unele în afara celorlalte. E.Durkheim consideră că: „Un întreg set de rituri are drept obiect realizarea acestei stări de separație, care este esențială. Din moment ce au drept funcție prevenirea amestecurilor și a apropiierilor nedorite, evitarea interferențelor dintre cele două domenii, ele nu pot impune decât abstinence, adică acte negative” [75, p.275].

În viziunea lui E.Durkheim, interdicțiile pot fi analizate în funcție de două criterii: gen și vârstă. El concretizează privind aceste tipuri, că interdicțiile afectează în mod diferit bărbații și femeile, vârstnicii și tinerii. Conform lui, femeile și tinerii sunt văzuți ca profani, atât femeile cât și tinerii neinițiați nu sunt admiși la ceremonii. În cazul tinerilor – după inițiere vor căpăta acces la ceremoniile religioase; în cazul femeilor – așa și rămân „aproape profane”.

În om există ceva care îndepărtează profanul, are valoare, eficacitate religioasă; altfel spus, organismul omului tănuiește un *principiu sacru*, care, în anumite împrejurări, se manifestă în afara lui. Principiul dat nu se deosebește de cel care conferă caracter religios totemului. Totuși, acest principiu sacru, care aparține în mod firesc oricărui membru al clanului, nu este în mod egal pentru fiecare. Bărbații îl au într-o măsură mai mare decât femeile, în comparație cu ei, femeile sunt aproape profane. Atunci când au loc adunări ale grupului totemic sau ale tribului, bărbații formează o tabără aparte, inaccesibilă femeilor. Există diferențe în funcție de vârstă în ceea ce privește modalitatea în care sunt indivizii marcați de caracterul religios. „Tinerilor neinițiați le lipsește cu desăvârșire (principiul sacru), drept care nu sunt admiși la ceremonii, iar bătrânii îl posedă la maxim. Bătrânii sunt atât de sfinți încât chiar anumite fapte interzise vulgului le sunt permise: ei pot consuma din animalul totemic sau ...există triburi unde sunt scutiți de orice interdicție alimentară” [75, p.133].

Inițierea, la care sunt supuși tinerii, este dobândită prin urmarea unui ansamblu de interdicții rituale ca să aibă loc trecerea treptată de la lumea profană la lumea sacră. Interdicțiile se referă la activitățile condiției profane, oricât de firești și necesare nu ar fi. De aceea, pentru a se apropia de lumea sacră, se renunță la comunicarea cu ceilalți, prin care înțelegem vorbire, relaționare, somn, hrană, relații sexuale etc. E.Durkheim afirmă că sunt situații „când un sistem întreg de interdicții se concentrează asupra unui singur individ; în acest caz, efectele lor se cumulează și devin, astfel, și mai pregnante” [75, p.285]. În Australia, cu ocazia inițierii, neofitul este supus unei game foarte variate de rituri negative, cele mai importante dintre acestea sunt: se retrage să trăiască în pădurea tropicală, departe de semenii săi, în grija unor bătrâni care-i servesc

de nași; îi este interzis să privească femeile și neinițiații; multe dintre alimente îi sunt interzise; nu i se permite decât cantitatea de hrană strict indispensabilă pentru a rămâne în viață; este adesea supus unui post riguros sau este obligat să mănânce o hrană dezgustătoare; nu poate dormi decât în limita necesităților; trebuie să se abțină să vorbească dacă nu i se adresează; își manifestă nevoile prin semne; orice distracție îi este interzisă; nu are voie să se spele; uneori nu are voie să se miște etc.

Interdicțiile determină o schimbare de stare radicală a inițiatului. „Înainte de inițiere, trăia laolaltă cu femeile; era exclus din cult. De acum încolo este admis în societatea bărbaților; a dobândit un caracter sacru, ia parte la rituri. Metamorfoza este atât de completă, încât este adesea reprezentată ca o a doua naștere”, specifică E.Durkheim [75, p.286].

Tipologiile interdicțiilor, oferite în lucrarea *Formele elementare ale vieții religioase*, sunt analizate detaliat de-a lungul întregii lucrări de către E.Durkheim. Astfel, autorul deosebește *interdicția pentru membrii tribului și străini*:

- interdicții care se referă doar la membrii clanului care nu pot ucide și mânca animalul-totem. „Se pare chiar că omul are uneori un fel de drept mistic de proprietate asupra totemului. Interdicția de a-l ucide și mânca se aplică, firește, doar membrilor clanului; ea nu s-ar putea extinde la persoane străine fără a face viața imposibilă din punct de vedere material” [75, p.134].
- interdicții care vizează persoanele străine cărora le este interzis consumul totemului fără de a respecta anumite condiții. În unele triburi, de exemplu la tribul Wakelbura, consumul plantei sau animalului totemic este interzis chiar și pentru străini: consumul nu este permis în prezența celor ce au acel totem; pentru consumul în alte locuri, este necesar acceptul acestora. Într-un alt exemplu, autorul arată că cineva din totemul Emuului, aflându-se într-o localitate și aparținând clanului Seminței de iarbă, dacă a cules astfel de semințe, înainte de a le consuma, el trebuie să-l caute pe șeful clanului și să-i spună că a cules semințe din ținuturile lor. Șeful îi va permite să le mănânce. „Dar dacă le mănâncă înainte de a cere permisiunea, se crede că va cădea bolnav și chiar ar putea să moară” [75, p.134].

E.Durkheim deosebește interdicții care țin de religie și interdicții care țin de magie. O asemănare între acestea două constă în faptul că ambele indică lucruri care sunt incompatibile cu fiecare dintre ele. O deosebire este că sancțiunile nu sunt identice: *încălcarea interdicțiilor religioase* atrage după sine unele dezordine materiale, de pe urma cărora cel care a încălcat va suporta. Sancțiunea, spontană și automată, nu rămâne a fi izolată, ci este completată de o alta,

care presupune intervenția umană. „Fie i se adaugă o pedeapsă propriu-zisă – dacă nu cumva o anticipează – iar această pedeapsă este deliberat impusă de oameni; sau are loc măcar un blam, o reprobare publică” [75, p.276]. Însă, *interdicția magică* este sancționată doar prin consecințele materiale pe care le-a produs actul interzis. Neascultarea atrage anumite riscuri, dar nu provoacă indignare. „Nu există un păcat magic” [75, p.277].

Interdicția religioasă se întemeiază pe noțiunea de sacru, pe respectul pe care obiectul sacru îl inspiră, iar interdicțiile magice se întemeiază pe noțiunea laică de proprietate. Persoana care face magie recomandă să fie separate lucrurile care nu pot fi amestecate sau atinse fără pericol din cauza proprietăților pe care le au. Recomandarea sa vine nu din respect pentru lucrurile sacre sau ca acestea să nu fie profanate, magia însăși se bazează pe profanări. Astfel, interdicțiile religioase constituie imperative categorice; iar interdicțiile magice reprezintă cea dintâi formă a interdicțiilor de tip igienic și medical. Interdicțiile religioase și cele magice sunt categorii de fapte atât de diferite, consideră E.Durkheim, încât este imposibil de a le studia simultan [75, p.277].

O altă distincție, identificată de E.Durkheim, ține de interdicțiile religioase. Autorul deosebește următoarele tipuri de interdicții religioase: interdicții destinate să împiedice orice comunicare între sacrul pur și sacrul impur, între sacrul fast și sacrul nefast; interdicții care separă „tot ce este sacru de tot ce este profan” [75, p.278].

În viziunea lui E.Durkheim, sunt și interdicții care separă viața religioasă de viața profană:

- viața religioasă și viața profană nu pot coexista în același spațiu. Ca viața religioasă să se desfășoare, este necesară o amplasare specială. Așa a luat naștere instituția templelor și a sanctualelor care sunt porțiuni de spațiu destinate lucrurilor și ființelor sacre, cu condiția de a și-l însuși în totalitate pe o rază anume [75, p.283]. Neinițiaților le este interzis să se apropie, la fel este interzis să se practice vreo îndeletnicire profană în acest spațiu.
- viața religioasă și viața profană nu pot coexista în interiorul acelorași unități de timp. Este necesar ca vieții religioase să i se atribuie „zile sau perioade determinate, de unde orice ocupație profană să fie exclusă. Astfel au luat naștere sărbătorile” [75, p.283].

Prin urmare, practic, este imposibil ca viața religioasă să se concentreze într-un spațiu și timp anumit fără ca o parte din ea să nu contacteze cu ce este în afară, cu viața profană. Există lucruri sacre în afara sanctualelor, tot așa cum există rituri care pot fi celebrate în zilele lucrătoare. „Dar este vorba de lucruri sacre de rangul doi și de rituri de o importanță mai mică. Caracteristica dominantă a acestei organizări rămâne concentrarea” conchide E.Durkheim [75, p.284].

A. Van Gennep, ca și E. Durkheim, vorbește despre un sistem de interdicții ce se referă la persoanele ce urmează să fie inițiate. În lucrarea *Riturile de trecere*, A. Van Gennep analizează tabuurile de trecere, spunând că datorită multor cercetători se cunosc în amănunt ceremoniile de inițiere la grupul totemic din mai multe triburi australiene. Acestea au loc de la vârsta de 20 de ani până la 30 de ani, iar primul act constă în separarea de mediul anterior, de lumea femeilor și a copiilor. Novicele este izolat într-un loc pustiu, într-o colibă specială etc., unde trebuie să respecte diferite tabuuri, printre care, cel mai des, tabuuri alimentare. „Legătura novicei cu mama mai durează un timp; însă mai devreme sau mai târziu, sosește clipa în care, printr-un procedeu violent sau aparent violent, el este despărțit definitiv de mamă, care adesea îl plânge” [238, p.75].

Alte tipuri de tabu, analizate și abordate din perspectivă ontologică de către A. Van Gennep, cu trimitere la existența cotidiană a omului, sunt:

- Tabuuri privind locuința, potrivit autorului orice casă nouă este o locuință tabu până când, prin rituri apropiate, devine rezistentă, potrivită de locuit [238, p.31].
- Tabuuri alimentare, printre care „interzicerea consumului de carne” [238, p.162].
- Tabuuri legate de sarcină și naștere, care, în unele culturi, presupun că „Timp de 20 de zile, tânăra mamă este supusă tabuurilor alimentare și, dacă este prima ei sarcină, nu-și poate părăsi casa, ceea ce ar fi putut să facă încă din a cincea zi dacă ar mai fi avut copii” [238, p.49].
- Tabuuri care separă castele: „fiecare castă este separată de celelalte prin tabuuri și este de ajuns să atingi un individ dintr-o castă, să mănânci cu el, să te culci în așternutul său sau să intri în casa lui, pentru a fi extras automat din propria ta castă, fără ca, prin aceasta, să fii agregat la cea a individului pe care l-ai atins” [238, p.140].
- Tabuuri sexuale: interzicerea actului sexual este un element inclus în majoritatea ansamblurilor ceremoniale. „La popoarele la care coitul nu implică nici impuritate, nici pericol magico-religios, acest tabu nu se manifestă, dar acolo unde există o astfel de opinie, este firesc ca individul care dorește să intre în lumea sacră și, odată intrat, să acționeze ca atare, să se plaseze și să se mențină într-o stare de „puritate”” [238, p.150].
- Tabuuri funerare: A. Van Gennep scrie că „zeitățile vegetației mor toamna și renasc primăvara și că în ceremoniile cultului lor sunt incluse: reprezentarea dramatică a acestei morți, cu tabuuri funerare (doliu etc.), lamentații; perioada de prag, cu oprirea cursului vieții obișnuite; reînvierea sau, mai bine spus, renașterea” [238, p.89].
- Tabuuri temporare sau definitive de muncă: un exemplu de tabu temporar de muncă este la tribul Wadshagga, la care logodna durează mai mulți ani, timp în care logodnicul

plătește prețul de cumpărare socrilor și rudelor lor, după un protocol fixat. Ultimul act este un ospăț, după care rudele tinerei bocesc și se vaită că familia a pierdut o fiică, o soră etc. „Timp de trei luni, tânăra nu are voie să facă nimic, toată munca fiind făcută de mama sa sau de soacra, ele învățând-o cum se ține o gospodărie” [238, p.123].

D.Grigore în lucrarea *Curs de antropologie și folclor rrom. Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității rrome contemporane* scrie că rromii, fiind comunitate nomadă, au dezvoltat numeroase complexe magico-ritualice în jurul focului, calului, alimentelor care le consumă, nașterii, căsătoriei, morții etc. Cercetătoarea analizează câteva structuri tabuistice de protecție a focului – a nu se face focul cu mâinile murdare, să nu facă și să nu atingă focul o femeie la menstră, însărcinată sau în perioada de 40 de zile de la naștere, să nu se scuie în foc, să nu se măture spre foc, locul de foc să fie loc curat. La naștere, copilul se binecuvântează în fața focului, mirii primesc binecuvântarea părinților în fața focului, salba miresei se trece prin foc pentru a se purifica etc. Focul este purificator și salvator, el șterge ce este murdar, risipește spaimile nopții, alungă forțele întunericului, afirmă Raoul Girardet în lucrarea *Mituri și mitologii politice* [94, p.34].

Calul, în cultura rromani, are o deosebită valoare simbolică pozitivă, fiind înconjurat de o serie de tabuuri, el trebuie protejat de nenoroc și de rău: de aceea femeilor însărcinate și după ce au născut, vreme de 40 de zile, li se interzice să se ocupe de cai, neavând voie nici să-i atingă [99]. Numărul tabuurilor în cultura rromă este foarte mare și merită cercetat de către cei interesați de domeniul dat.

Referindu-se la tabuuri, exorcisme și blesteme împotriva străinilor, ereticilor sau nebunilor, P.L.Berger și T.Luckmann afirmă că ele servesc la „igienizarea mentală” a individului. Violența procedurilor de apărare adoptate de persoană va fi direct proporțională cu seriozitatea cu care este privită amenințarea. „Când contactele cu realitatea alternativă și cu reprezentanții săi devin frecvente, procedeele defensive își pot pierde caracterul de criză și pot deveni obișnuite. Ori de câte ori întâlnește un străin, de pildă, individul trebuie să scuie de trei ori, uitând apoi cu totul întâmplarea” [13, p.210].

Considerăm oportun a menționa ideile lui Karl Gustav Jung, care afirmă că comportamentul uman este generat de următoarele surse: patternul cultural, inconștientul personal și inconștientul colectiv al persoanei. Conform cercetătorului, la naștere moștenim arhetipurile care sunt forme fundamentale ale psihicului și care sunt conținute de inconștientul colectiv. Aceste arhetipuri oferă posibilitatea de a ne manifesta într-o infinitate de moduri, inclusiv de a performa anumite ritualuri sau de a ține cont de anumite tabuuri. Principalele tabuuri care au fost transmise și păstrate până în zilele noastre sunt tabuurile legate de incest, de

morți și de inițiere. Încălcarea acestor tabuuri reprezintă un pericol pentru om și comunitate, este un pericol real, care, neavând o explicație, începe cu o neliniște privind ceea ce va fi în viitor.

Merită de menționat și termenul coranic, bine-cunoscut, *haram*, care semnifică tabu sau lucrurile strict interzise de islam. Haram pot fi gândurile, comportamentele, obiectele, alimentele, băuturile etc. Nerespectarea părinților, crima, minciuna, falsul jurământ, alcoolul, jocurile de noroc, dușmănia etc. sunt incluse în lista lucrurilor dăunătoare și nepermise. Opusul noțiunii haram este cel de halal. Astfel, produsele halal sunt aprobate pentru consum, fiind încadrate în recomandările religiei islamice. Astăzi, piața halal cuprinde carnea, produse de patiserie, siropuri, produse lactate, cosmetice și servicii, cum ar fi „hotelurile halal”, unde este interzisă servirea alcoolului.

Comunitatea evreiască are prescripții privind mâncarea kosher care cuprinde ce se poate mânca și modul în care este preparată hrana. Carnea și produsele lactate nu trebuie consumate împreună. Vesela, folosită pentru felurile de mâncare cu carne, nu poate fi utilizată și pentru a consuma feluri de mâncare pe baza de produse lactate. Nici tacâmurile, care au fost folosite la consumarea unui fel non-kosher, nu pot fi folosite.

În viziunea lui S.Freud, în înțelegerea tabuului de orice fel și origine este comun faptul că persoana care a încălcat un tabu devine ea însăși tabu prin capacitatea periculoasă de a-i ispiti pe alții să îi urmeze exemplul [90]. Orice exemplu molipsește să imiți. Pe fundalul constatărilor de mai sus, conștientizăm că interacțiunea dintre tabu și ritual este un subiect dificil de studiat, deoarece reprezintă o problemă globală ce vizează religia, societatea, politica, sănătatea etc. și are o dimensiune socială și una culturală care îl înscrie în rândul temelor ce vizează domeniul ontologiei sociale, studiilor culturale, antropologiei etc.

1.4 Concluzii la capitolul 1

Filosofi, antropologi, sociologi, psihologi, culturologi, precum: E.Durkheim, C.Lévi-Strauss, E.Leach, E.Taylor, V.Turner, C.Geertz, J.Frazer, L.Blaga, J.Frazer, M.Eliade, A.Van Gennep, E.Leach, E.Cassirer, C.S.Pierce, E.Meletinskii ș.a., au fost preocupați de studiul subculturii și elementelor determinante ale ei – ritualul și tabuul. În acest capitol am prezentat esența conceptelor subcultură, ritual, tabu în baza analizei lucrărilor studiate ale cercetătorilor în domeniu. Concluziile care se impun din cele expuse în Capitolul I, sunt următoarele:

1. Cunoștințele noastre despre procesele și evoluțiile în cadrul unei subculturi se bazează pe cercetarea privind dinamica subculturii. Subcultura, evidențiem noi, poate fi definită pornind de la anumite caracteristici sociale comune ce caracterizează un grup, precum: vârsta, ocupația, profesia, mediul de trai, religia, limba, înrudirea, etnia etc. Membrii unei subculturi formează o rețea de relații și situații sociale în cadrul căreia între participanți au loc legături strânse. Pentru o subcultură sunt importante funcțiile de integrare, comunicare, socializare, conservare, creare etc., ceea ce se evidențiază prin raporturile interumane, modul de comunicare, argou, valori și norme comune etc. Indivizii influențează subcultura și viceversa, subcultura influențează indivizii.
2. Subcultura tinerilor este cultura creată de tineri pentru ei înșiși, ce se naște și există în legătură cu nevoia tinerilor de a socializa și, în același timp, de a se autoafirma. Subcultura oferă tinerei generații un refugiu, tinerii pot găsi înțelegere din partea persoanelor care au aceleași interese, idei și valori. În cazul în care familia nu este capabilă să ofere siguranță, înțelegere etc., toate acestea le asigură grupul anumitei subculturi.
3. În această ordine de idei, evidențiem subcultura bandelor stradale; membrii acestora caută recunoașterea propriei persoane de către ceilalți. Banda este o formă de organizare socială negativă a persoanelor, consecință a eșecului unor instituții sociale, al șomajului și sărăciei. Banda este o formă de organizare cu norme, drepturi și obligații acceptate de membrii ei, cu valori și norme opuse celor din societate. Bandele organizează acțiuni ilicite, transformându-se uneori în adevărate subculturi criminale, care, ulterior, în penitenciar perpetuează valorile acestei subculturi.
4. Definițiile *comportamentului ritual* pornesc de la diverse aspecte ce țin *de maniera în care și de motivul pentru care* oamenii ritualizează. Comportamentul ritual, menționăm intrasigent, trebuie analizat în funcție de contextul său real, adică în cadrul întregului spectru de moduri de acțiune caracteristic unei culturi date. El stimulează vitalitatea participanților și îi leagă unii de alții și ajută la menținerea coeziunii sociale.

5. Noțiunea de *ritual* nu păstrează aproape nimic din conceptul antropologic, atunci când se referă la stereotipuri de comportament profesional. În lucrare noi subliniem că ritualurile sunt reproduse mecanic în anumite profesii pentru maximalizarea eficienței muncii sau pentru protejarea imaginii profesiei, cum este cazul jurnaliștilor, profesorilor, celor din domeniul justiției, politică etc. În cadrul unei culturi sau subculturi, noul membru va accepta ritualul ca o necesitate pentru a se integra, pentru a evita să fie ridicol, pentru a evita pedeapsa în unele cazuri etc. Noul membru poate aprecia aceste ritualuri pozitiv sau negativ, dar, în final, să le asimileze și apoi să le propage, percependu-le ca o normalitate.
6. Elementele de natură filosofică, cum ar fi: valorile, normele, simbolurile, tabuurile, sunt parte componentă a comportamentului ritual. În baza teoriilor analizate și a investigațiilor efectuate, am accentuat că ritualurile facilitează inițierea, socializarea, transmiterea valorilor, normelor, tradițiilor grupului din care face parte un nou-venit. În cadrul subculturii, este important ca liderul să dea membrilor acesteia sentimentul că sunt importanți, să favorizeze coeziunea înaltă a membrilor grupului și dorința de afirmare. Domeniul filosofiei, antropologiei și sociologiei definește valorile ca fiind interioare individului, determinate social și induse de către norme, obiceiuri, ideologii etc. Valorile sunt relativ stabile în timp, lăuntrice ființei umane, determină opiniile și comportamentele indivizilor. Constituindu-se în sisteme de valori, ele determină alegerile oamenilor și modul de structurare a societății, a familiei, relațiilor sociale etc. Transpunerea în practică a valorilor oferă normele comunității respective. Omul, datorită valorilor și normelor, încearcă să promoveze schimbări pozitive.
7. Concluzionăm cu privire la tabu că este o interdicție, un ordin de a nu proceda, de a nu se comporta într-un anumit fel. Tabuul în triburile „primitive” prezintă o deosebită semnificație religioasă, socială și morală. În cazul nerespectării lui, orice contact cu interzisul este sancționat. Marcel Mauss consideră că în cazul fiecărui tabu este necesar de a studia *natura* acestuia, *obiectul* său, dar, mai ales, *sancțiunea* sa, care poate fi indusă de oameni sau de zei.
8. Așadar, deosebim următoarele tipuri de tabuuri pe care le întâlnim, practic, în fiecare cultură tradițională și contemporană: tabuuri de trecere; tabuuri privind locuința; tabuuri alimentare; tabuuri legate de sarcină și naștere; tabuuri care separă castele; tabuuri sexuale; tabuuri funerare; tabuuri temporare sau definitive de muncă etc. Comun pentru toate aceste tipuri de tabu sunt următoarele: indică interdicții, restricții; încălcarea lor este urmată de o pedeapsă; au menirea de a reglementa viața umană. Sunt autori care consideră că normele etice reprezintă versiuni ale tabuurilor din trecut. Prin urmare, tabuurile nu vor dispărea complet, fapt demonstrat de societatea contemporană care ține cont de ele, chiar dacă nu există suficiente argumente raționale în sprijinul unora.

II. DIMENSIUNI SEMNIFICATIVE ALE EXISTENȚEI UMANE ÎN SUBCULTURA PENITENCIARĂ

2.1 Manifestări, cauze și efecte ale subculturii penitenciare

Subcultura penitenciară reprezintă totalitatea fundamentelor materiale și spirituale care influențează și reglementează neoficial modul de trai al persoanelor aflate în detenție. În literatura de specialitate națională și internațională cu referire la mediul penitenciar este utilizată noțiunea de: *subcultură criminală* (V.M.Anisimcov, V.Sereda, V.Toncoglaz, A.Gasparyan, G.Slade, J.Van Poecke, V.Zaharia), *subcultură carcerală* (M.Sykes Gresham), *cultură carcerală* (Ș.Bruno). Subcultura criminală este modul de viață al persoanelor ce s-au unit în grupuri criminale și respectă anumite reguli și tradiții specifice modului lor de viață [320, p.7]. Conform autorilor V.Sereda și V.Toncoglaz, subcultura criminală este cea care are în vedere grupurile criminale existente nu doar în penitenciar, dar și în afara lui, temă abordată și de către cercetătorii V.M.Anisimcov, A.I.Ushatikov, B.B.Kazak ș.a.

Pentru studiul dat, considerăm că mai potrivită este noțiunea de *subcultură penitenciară*, întrucât ne axăm pe subcultura care este prezentă în mediul penitenciar, fără a face analiza lumii criminale din penitenciar și lumii criminale din afara lui. Cercetătorul rus V.M.Anisimkov consideră că subcultura penitenciară perpetuează „norme informale, tradiții, obiceiuri, argouri, iar activitatea emoțională este reflectată în versuri specifice („blatnîie”), cântece, proverbe, tatuaje, jocuri de noroc, distracții și alte atribute ale unei subculturi”. Esența lor antisocială rezultă din conținutul și funcțiile lor, ce fixează în grupul criminal un stil de viață antisocial și indică un anumit fel de comportament al membrilor, exercită o influență majoră în formarea personalității criminale [302, p.11].

Potrivit literaturii studiate care abordează problematica subculturii penitenciare, vom menționa că autorii evidențiază o serie de elemente prin care aceasta se manifestă, oferindu-le celor neinițiați în această problematică răspunsul la întrebarea: Ce reprezintă instituțiile penitenciare? Elementele subculturii penitenciare sunt: *comportamentul ritual; tabuurile; simbolurile; valorile; argoul; tatuajul; fondul comun a deținuților*, fenomen cunoscut ca „obșeac”; *stratificarea specifică; porecla; normele informale care reglementează relațiile deținut-deținut, deținut-angajat; sancțiunile informale.*

Comportamentul ritual, ca parte din subcultura penitenciară, reprezintă acte care au fost trăite anterior de generații precedente de deținuți. Comportamentul ritual din cadrul unui penitenciar este repetarea neîntreruptă a unor gesturi inaugurate de alții ce cuprind ceea ce se

face sau a mai fost făcut anterior. În mod semnificativ, subcultura își pune amprenta pe comportamentul și atitudinile deținuților, iar deținuții, la rândul lor, influențează subcultura.

Sociologul Bruno Ștefan afirmă că atât angajații, cât și deținuții, prin intermediul ritualurilor, încearcă să își mărească autoritatea, să își promoveze strategiile, metodele, mijloacele și interesele în vederea realizării scopurilor pe care le au. Prin comportamentul ritual adoptat, „ei se identifică mai ușor cu o anumită viziune despre lume și despre pedeapsă, ce poate fi percepută prin reprezentări simbolice. Prin intermediul ritualurilor putem înțelege ce se întâmplă în penitenciare, fiindcă acestea reprezintă o lume care trebuie simplificată în mod drastic, dacă vrem să o înțelegem” [27, p.57]. Bruno Ștefan deosebește următoarele tipuri de ritualuri care au loc în penitenciare: *ritualuri de inițiere*, *ritualuri de adaptare*, *ritualuri de contestare/rebeliune*, *ritualuri de autoagresiune* și *ritualuri de exploatare a sistemului*. În descrierea de mai jos, vom evidenția cum se manifestă acestea în penitenciarele din România și Republica Moldova.

Ritualuri de inițiere. Intrarea în penitenciar șochează deoarece are loc o deposedare radicală de vechile roluri, de identitățile sale sociale, de obiectele personale, sunt pierdute unele drepturi civile, persoanele sunt instruite privind „regulile casei” [27, p.63-64]. În penitenciarele din Republica Moldova, deținutul este plasat în carantină pe o perioadă de până la 15 zile, în decursul căreia este supus examenului medical general, este informat privind drepturile, obligațiile și interdicțiile. Evident, este o perioadă complicată din punct de vedere emoțional, însoțită de nesiguranță, disperare, dezamăgire, lacrimi etc.; nou-venitului îi sunt explicate, de către deținuți, normele informale ale grupului, dacă se opune, urmează pedeapsa. Confruntat cu experiența dată, un prevenit din unul dintre penitenciarele din Republica Moldova, referindu-se la deținuți, afirmă: „Nu vreau să fiu ca ei, nu vreau să ajung ca ei”.

Ritualuri de adaptare. Ritualurile date cuprind deciziile comunității de deținuți cu privire la statutul pe care îl va avea nou-venitul. Botezul nou-venitului este făcut astfel încât, prin manipulare și înfricoșare, să-l determine pe individ de a aduce în penitenciar, prin intermediul rudelor și prietenilor, resurse materiale și financiare. Despre aceeași realitate menționează Ștefan Bruno cu referire la viața din penitenciarele românești: „Deținutul trebuie să știe că viața lui depinde de cantitatea pachetelor primite...” [27, p.70]. Folosirea abilităților pe care deținutul le posedă într-un anumit domeniu pentru a se face util în mediul penitenciar este o altă componentă a acestui ritual: oferă ajutor în domeniul juridic, repară tehnica pe care o au la dispoziție, realizează diferite obiecte, cioplind în lemn etc.

Ritualuri de contestare/rebeliune. Aceste ritualuri contestă ordinea instituțională și se manifestă prin automutilări, sinucideri, evadări, răscoale, greve ale foamei, piese de teatru în care

joacă deținuții, spectacole de folclor, slujbe religioase, meciuri de fotbal etc. Conform lui Bruno Ștefan, piesele de teatru, în care deținuții joacă diverse roluri, spectacolele de folclor sau slujbele religioase au drept invitați persoane din exteriorul instituției, invitați să se convingă de faptul că în penitenciare totul merge bine [27, p.79]. Pe site-ul Administrației Naționale a Penitenciarelor sunt plasate informații despre diverse astfel de evenimente organizate în penitenciare de către deținuți și angajați. Un exemplu este Festivalul Național Interpenitenciar „Evantai Cultural”, care a fost găzduit de penitenciarul nr.2 Lipcani, iar genericul evenimentului a fost „Creativitatea nu are margini”, în scenariu accentul a fost pus pe tema familiei și a relațiilor interpersonale. Despre meciul de fotbal dintre cadre și deținuți, Bruno Ștefan, spune că este formă de conflict simbolic care oferă deținuților speranța schimbării raporturilor de forță, învingerea cadrelor permite eliberarea emoțiilor inhibitate și disiparea ostilității. Pentru angajați, meciurile au temeiul de a glorifica superioritatea lor [27, p.78]. Crizele de tipul sinuciderilor, evadărilor, automutilărilor, răscoalelor apar drept consecință a inevitabilelor competiții dintre indivizi, traiului în comun într-un spațiu îngust, a existenței alăturate a două stiluri de viață – a cadrelor și a deținuților, care au valori, idealuri și resurse diferite [27, p.77]. Site-ul Administrației Naționale a Penitenciarului, cât și sursele mass-media confirmă că există asemenea crize, oferind informații despre unele dintre ele, de exemplu: evadările, sinuciderile, automutilările etc. Unul dintre cazurile recente, apărut pe site-ul curaj.tv, este despre un deținut din categoria *umiliți* de la penitenciarul nr.6 Soroca, care de mai multe ori s-a adresat la conducerea penitenciarului privind problemele pe care le are în relația sa cu cei din categoria „blatnie”, dar nici măcar nu a fost audiat. Deținutul a recurs la măsuri extreme prin a-și da foc [339].

Ritualuri de autoagresiune. Autoagresiunile sunt manifestări violente îndreptate împotriva propriului corp, ca efect al reducerii de nivel diferit a instinctului de conservare. Rănile pe care și le provoacă sunt: tăieturile pe corp, pe brațe, gât, „...înghițirea unor obiecte dure (cuie, cozi de linguri, termometre, lame de ras, cioburi de sticlă) sau a unor substanțe toxice, amputarea unor degete, fracturarea unor membre, suturarea gurii sau a pleoapelor, înfigerea unor cuie în cap sau în alte părți ale corpului (în limbă, în urechi, între coaste etc.)” [27, p.81]. În 2020 Administrația Națională a Penitenciarelor a înregistrat 743 de cazuri de automutilări și 7 cazuri de suicid [181, p.189-192]. Motivele sunt obținerea unor beneficii: dezacordul față de condițiile de detenție, dorința de transfer în altă celulă, cerința de a i se permite posibilitatea suplimentară de a suna, dezacordul că a fost supus percheziției, cerința de transfer în alt penitenciar, refuzul de transfer în alt penitenciar, relații ostile cu deținuții sau cei din administrație etc.

Ritualuri de exploatare a sistemului. Acest ritual presupune prezența procedeeleor de corupție în penitenciar. În penitenciarele din România „există o piață neagră a tutunului, alta a locurilor de muncă în exterior, alta a alimentelor, a băuturilor, drogurilor, prostituției, dar și o piață în care *autoritățile* de la vârf își negociază bunuri de valori mult mai mari” [27, p.76]. Această piață neagră există, de asemenea, în penitenciarele din Republica Moldova și cele din Rusia, despre aceasta au relatat în cadrul interviurilor individuale deținuții și persoanele eliberate din detenție. În raportul de bilanț al activității sistemului administrației penitenciare pentru anul 2020 este indicat că în rezultatul măsurilor de regim, au fost depistate și ridicate de la condamnați, din ascunzișuri și de la persoane civile, obiecte interzise: obiecte tăioase, băuturi alcoolice, substanțe narcotice, bani și telefoane mobile. Toate aceste obiecte, dacă ar fi rămas/ajuns în penitenciar, ar fi fost schimbate pe alte bunuri și servicii.

În mediul penitenciar, un alt element prin care se manifestă subcultura este *argoul*, care facilitează înțelegerea celorlalte elemente ale subculturii, cum sunt: *stratificarea specifică, normele informale, porecla* etc. Argoul, definit ca limbaj convențional, folosit cel mai des de răufăcători, are drept funcție comunicarea fără a fi înțeleși de ceilalți din jur. Mulți cercetători consideră argoul ca: *limbaj special, vocabular* sau *stil*.

Argoul – limbaj special, adică limba întrebuințată de grupurile de indivizi aflați în situații speciale: școlarii, meșteșugarii, răufăcătorii etc. Ipoteza că argoul trebuie inclus în limbile speciale a fost impusă nu de opera unui lingvist, ci de originalele considerații metodologice ale antropologului Arnold Van Gennep, care, în *Essai d'une théorie des langues spéciales (Eseu despre teoria limbajelor speciale)*, reduce relațiile complexe dintre limbă și societate la două raporturi binare: limbă comună/limbi speciale, respectiv societate generală/societăți restrânse [336].

Conform lui A. Van Gennep, limbile speciale se divizează în: *limbi speciale sacre și limbi speciale profane*, această clasificare fiind doar o schematizare metodologică a complexității și diversității manifestărilor sociolingvistice din lumea fenomenală. Autorul afirmă că limbajul liturgic sau incantațiile magice sunt limbi speciale sacre, iar argourile, limbajele profesionale, dialectele și alte ramificații ale limbii sunt limbi speciale profane. Van Gennep pune conceptul de limbaj special în relație cu termenii dintr-un anumit cadru social: în diverse ceremonii amintite, mai ales în timpul perioadelor de prag, este utilizat un limbaj special care conține uneori un întreg vocabular necunoscut sau neutilizat în societatea generală, dar alteori doar interzice folosirea unor cuvinte din limba uzuală [336].

Cercetătorii interesați de lumea hoților pot observa în vorbirea acestora cuvinte, sintagme și expresii referitoare la tipurile de furt, la instrumentele folosite în această activitate ilicită, la

obiectele furate etc. Din perspectivă semantică, multe dintre cuvintele și expresiile argotice, considerate „cuvinte tehnice”, fac referire la diverse aspecte ale realității, așa cum sunt ele interpretate în viziunea răufăcătorilor. Acestea sugerează că în procesul de descriere a lucrurilor, asocierile cognitive joacă un rol fundamental în transpunerea lingvistică a realității și se manifestă în toate limbile naturale. „De exemplu, când un deținut folosește cuvântul dialectal pârnaie (oală de lut) pentru a denumi închisoarea, în plan semantic se observă actualizarea unei trăsături semice comune celor doi termeni [spațiu întunecos], asocierea fiind de tip analogic: oala de lut este pentru alimente, ceea ce închisoarea este pentru om” [150, p.20-21]. Astfel, în comunicarea infractorilor sau a deținuților se atestă acordul de a denumi un fapt de realitate printr-o unitate lingvistică care semantic are o valoare deja existentă.

Argoul – un tip deosebit de vocabular. Lingviștii, care consideră argoul tip de vocabular, afirmă că studiul argourilor este o istorie a cuvintelor, iar individualitatea argoului este doar la nivelul vocabularului, deoarece sintaxa este cea a limbii generale. Adepții acestei ipoteze consideră că vorbitorul păstrează pronunția și gramatica limbii pe care o folosește.

Ioan Milică, în *Expresivitatea argoului*, consideră că argoul, dacă este analizat ca unitate dintre cuvânt și enunț, dintre formă și sens, nu este doar vocabular, ci este expresia unei viziuni asupra lumii și reprezintă, din punct de vedere funcțional, una din modalitățile de valorificare a convergenței dintre cele patru dimensiuni constitutive ale actelor de comunicare: fonematică, semantică, sintactică și stilistică. „Cercetarea argoului, doar ca inventar de cuvinte, se dovedește o întreprindere științifică incompletă, care nu pune în lumină complexitatea legăturilor pe care omul le stabilește, prin limbaj, cu lumea” [150, p.26].

Argoul – un stil. O altă pleiadă de cercetători au afirmat că argoul ține de comunicarea orală de tip familiar. Această explicație este utilizată de către lingviștii englezi și americani, precum: L.Andersson și P.Trudgill în lucrarea *Bad Language (Limbajul negativ)*, 1990; C.C.Eble în lucrarea *Slang and Sociability: in-group language among college students (Argoul și sociabilitatea: limbajul de grup în rândul studenților)* etc. Lingviștii pun argoul în opoziție cu limbajul formal, ei afirmă că dacă normele conversaționale ar forma un spectru, polii cărui sunt formați din trăsături opozitive, de tipul formal – informal, oficial – neoficial, cult – vulgar etc., argoul folosit în anumite contexte ale comunicării ar face conversația respectivă drept informală, neoficială, vulgară etc. Lingvistul și lexicograful britanic, specializat în slang și argou, Tony Thorne afirmă în acest sens că argoul, în primul rând, este o categorie de stil în interiorul limbii, se află dincolo de simpla lipsă de formalism sau de tonul colocvial, este considerat prea colorat, prea neobișnuit sau prea nesărat pentru a fi folosit în conversația cu necunoscuții. Argoul

presupune prezența unor relații familiare dintre vorbitori, consideră autorul lucrării *Dictionary of Contemporary Slang (Dicționarul argoului contemporan)*.

În actul de comunicare, argoul, în viziunea lui J.-P.Goudaillier, are următoarele funcții: 1) funcția criptică, care are rolul de a încifra mesajul. Limbajul criptic cere o inițiere pentru a fi înțeles, fiind înțeles doar de cei cărora le este destinat; 2) funcția ludică, care determină expresivitatea termenilor argotici. Ludicul semnifică caracterul de joc, de glumă a termenilor argotici folosiți; aici un cuvânt, o expresie poate semnifica cu totul altceva decât ar spune în limbajul cotidian; 3) funcția identitară, care asigură coeziunea de grup, adică asigură relația apropiată, strânsă dintre membrii grupului. Toate aceste funcții se referă la argoul deținuților care este creat, modificat și utilizat pentru propriile scopuri, cum ar fi: consolidarea grupului și opunerea față de autorități.

Ș.Bruno consideră că: „În sens general, argoul poate fi definit ca limbajul grupurilor marginale ale societății sau ca o formă de protest lingvistic în fața autorităților totalitare” [27, p.43]. I.Milică adaugă că „...este necesară separația între argoul răufăcătorilor și cel al deținuților, avându-se în vedere că mediul de detenție determină apariția unor noțiuni neîntâlnite în alte argouri (un exemplu demn de menționat este comerțul ilegal din penitenciare și traficul de bunuri interzise)” [150, p.72]. Interveniurile realizate în cadrul studiului confirmă această afirmație, deținuții folosesc noțiuni neîntâlnite în alte argouri atunci când este vorba de traficul de bunuri în penitenciare, activități ilegale, consum de droguri etc.

Limbajul deținuților din Republica Moldova conține cuvinte și expresii preluate din limba rusă. Unele din aceste cuvinte sunt acceptate în vorbirea curentă, precum: *stucaci* – persoană care denunță; *hata* – casă, apartament, celulă din penitenciar; *pricol* – glumă; *bratan* – frate, amic, prieten; *cefir* – ceai prin infuzare pentru a se consuma fără ai adăuga apă; *nișteac* – bine; *coliosa* – pastile, droguri sub formă de pastile; *loh* – prost, victimă etc. Cuvintele date sunt folosite de adolescenți cu scopul de a se integra în grupurile lor, pentru a fi percepuți duri, independenți, maturi. Adulții le folosesc cu scopul de a mai colora, de a anima discuția, a arăta că pot fi informali, a demonstra duritate într-o anumită situație.

Argoul răufăcătorilor folosește termeni profesioniști pentru anumite delictive, dar și eufemisme pentru o exprimare elegantă a unor situații: „Furtul, înșelarea, agresiunea sunt normalizate stilistic prin folosirea termenilor profesionali generici – a opera, a lucra, meserie, mecanic (de buzunare), dar și prin neologisme eufemistice încă mai elegante: a anexa, a achiziționa, a anticari, a completa (= a fura); a articula, a demonta (= a bate); album (= cazier), universitate, academie (= închisoare) etc.” [245, p.199].

Prin intermediul argoului, deținuții consolidează și transmit din generație în generație principiile de comportament și modul de existență a „comunității penitenciare”, astfel concretizând relațiile subculturale în locurile de detenție. Argoul și diverse simboluri, folosite în transmiterea de informații, permit protejarea grupului, organizarea în comun a activităților interzise, neacceptate social. Chiar dacă presupune să fie înțeles doar de grupul de deținuți, argoul este cunoscut de către angajații din instituțiile penitenciare. V.H.Țânțaș a profesat peste două zeci de ani ca ofițer la penitenciarul de maximă siguranță din Gherla, în lucrarea *Dicționar de pușcărie. Limbajul de argou al deținuților din România*, oferă un dicționar unic în acest sens. Am selectat câteva din noțiuni: *țais* adv. (substantivizat din germanul *zeis* – perfect, desăvârșit) – deținut perfect, ideal din punctul de vedere al colegilor de detenție; *a o șparli* – a evada, a pleca pe neobservate; *T.B.C.* – tutun, băutură, cafea; *tren, trenuri* – 1. deținut care intermediază schimburi de produse între colegii săi de detenție. 2. razie a poliției; *a trimite un avion* – a trimite un mesaj dintr-o cameră de detenție la alta sau dintr-un penitenciar în altul pe diverse căi ilegale; *țarc, țarcuri* – curtea de plimbare pentru deținuți; *viețaș, viețași* – deținut condamnat la o pedeapsă cu închisoare pe viață [234, p.119].

În cadrul cercetărilor realizate de teren, deținuții au utilizat diverse expresii argotice, care sunt evidențiate de autorii ce abordează tematica subculturii criminale. Argoul folosit indică clar straturile existente în penitenciar, normele informale din penitenciar care necesită a fi respectate cu strictețe, sancțiunile care urmează în caz de nerespectare a normelor. Diverși autori afirmă, fie că este în ipostaza de limbaj secret, „tehnic”, fie că este un limbaj pur expresiv, folosit din dorința de diferențiere a unui grup față de altele, „argoul se caracterizează printr-o tendință de înnoire mai puternică decât cea a limbii comune. Doar schimbându-se, principalul tip de argou – limbajul grupurilor marginale, în primul rând al hoților – își poate împlini scopul practic de păstrare a secretului, violat de indiscreții, de cercetări polițienești sau de studii lingvistice” [245, p.189]. Argoul, ca limbaj neînțeles de către ceilalți, este în permanentă modificare, asta pentru a putea fi în continuare un limbaj care diferențiază și protejează.

Argoul existent în penitenciare este element al subculturii, cunoașterea lui de către angajații din penitenciare ușurează activitățile puse în fața lor: prevenirea activităților ilegale, realizarea resocializării etc. Renunțarea la argou, îndepărtarea de subkultură în instituțiile penitenciare ar trebui să se realizeze prin intermediul educației, precum și prin crearea de legături permanente a celor privați de libertate cu organizații neguvernamentale, asociații religioase etc., care în activitatea lor au scopul orientării moral-spirituale a persoanelor.

În continuare vom descrie noțiunea *folclor*, care provine de la englezescul *folklore*, *folk* având semnificația de oameni, iar *lore* semnificația de tradiție, cunoaștere. Termenul de folclor

este creat de W.J.Thoms în locul termenului „antichitate populară”. Prin *folclor* se înțelege totalitatea de creații artistice, literare, muzicale, plastice a tradițiilor unei țări. În cazul studiului nostru, spațiul dat nu este o țară sau regiune, ci este penitenciarul. Cercetarea folclorului, în general, și cel din penitenciar, în particular, presupune 3 tipuri fundamentale de cercetare: 1. *Cercetarea nemijlocită* pornește de la faptul că folclorul este viu și necesită o cercetare de teren. 2. *Cercetarea tipologică* presupune sistematizarea și clasificarea materialului cules după unele sisteme metodice. 3. *Interpretarea teoretică* a faptelor și informațiilor înregistrate, care este determinată de volumul și complexitatea materialului cules [117, p.16]. Aceste tipuri fundamentale de cercetare sunt importante în egală măsură dacă se dorește o cercetare în profunzime a acestui domeniu vast și important – *folclorul carceral*.

Autorii, precum: V.Sereda, V.Toncoglaz, I.Plohotniuc și L.Boliuh, consideră că *folclorul carceral* este totalitatea creațiilor literare, muzicale existente în spațiul penitenciar, autorul cărora nu este cunoscut. Folclorul carceral abordează tematica libertății și dorinței de a o recăpăta, atitudinea față de mamă, atitudinea față de femeie, atitudinea față de activitatea criminală, atitudinea față de organele de drept, atitudinea față de sine etc. Folclorul carceral are în conținutul său diverse istorii, mituri povestite de către deținuți, în care condamnații sunt mai „șmecheri” decât cei care îi supraveghează [320, p.100].

Cercetătorul român Bruno Ștefan afirmă că folclorul carceral este „o formă de exprimare a spiritualității unor grupuri marginale, ce valorizează acele lucruri pe care grupurile dominante, la un moment dat, într-o societate le interzic o dată cu arestarea, adică libertatea, dragostea, bunăstarea” [27, p.56]. Temele centrale ale folclorului carceral sunt: disperarea, condamnarea nedreaptă, mama, femeia iubită, țigara etc. Suntem de acord cu aprecierea dată de către Bruno Ștefan că „folclorul penitenciar este unul anarhist, rebel, cultivând poetica subversiunii. Iar reacția autorităților față de el variază de la ignorare la dispreț” [27, p.56].

În unul dintre interviurile realizate, o persoană eliberată din penitenciar a folosit o expresie, parte din folclorul penitenciar, a spus-o în rusă, chiar dacă este moldovean și discuția noastră a avut loc în limba română. Prin expresia dată a dorit să arate că el, având statut superior în penitenciar, nimic nu făcea, că în locul lui lucrau alți deținuți.

„*Без лоха, жизнь плоха. Если не обманешь жизнь не проживешь. (Fără de cel prost, viața nu este una reușită, dacă nu minți, viața nu o trăiești (așa cum tu ți-o dorești)). Eu stăteam toată ziua cu pedalele în sus. Neputioviie și ceilalți majoritatea se ocupau cu confecționarea blocnoatelor, flori, jurnale, ciotci și totul costă bani*”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

În mediul penitenciar circulă o serie de povești despre deținuții care au avut un trecut impresionant, chiar dacă, într-o anumită măsură, nu sunt credibile. O altă poveste este cea care afirmă nevinovăția persoanei și nedreptatea din sistemul justiției. Angajații în interviuri afirmă că puțini dintre deținuți recunosc că au săvârșit crima, ceilalți se consideră nevinovați și victime ale justiției. Ș.Bruno spune că aceste povești au rolul de a demonstra că persoana respectivă nu este o infractoare sau că nu merita să ajungă în închisoare [27, p.72].

Acest domeniu este puțin cercetat, deși folclorul dat este răspândit nu doar în spațiul penitenciar, dar și în societate. În acest context, putem menționa *șansonul rusesc*, această denumire este un eufemism, introdus în anii 1990, atunci când *blatniacul* – gen de muzică care descrie viața grea a deținuților în penitenciare, a celor care sunt lipsiți de libertate de către autorități – a început să fie difuzat la radio și televiziuni. Versurile șansonului rusesc descriu: libertatea, de care este lipsit deținutul; soarta, care este dură cu deținuții minori; mama, care are nevoie de susținere; copilul deținutului, care crește fără tată, reprezentanții lumii criminale din perspectivă pozitivă; trăirile autorităților criminale, care sunt la libertate sau sunt întemnițați etc. Studiarea folclorului carceral poate fi realizată de către echipele de filosofi, antropologi etc., iar recomandările formulate de cercetători ar putea contura o viziune complexă, ce ar permite o eficientă resocializare a deținuților de către responsabilii din instituțiile penitenciare.

În continuare vom descrie un alt termen ce caracterizează mediul penitenciar – *tatuaj*. Termenul tatuaj, conform unor surse, a fost introdus de căpitanul Cook, care scria în jurnalul său, în iulie 1769, despre indigenii din Tahiti că atât femeile, cât și bărbații își vopsesc corpul, acțiune care în limba lor se numește „tattoo”. Tatuajul se face prin injectarea culorii negre sub piele astfel încât amprenta să rămână de neșters. Tatuajele indigenilor reprezintă uneori siluete de oameni, păsări, câini [335, p.40], figuri geometrice etc. La diferite triburi, tatuajul, practic întotdeauna, ia forma unui ritual care implică interdicții sexuale în ceea ce privește persoana specializată în a tatua, ajutoarele sale și cel tatuat. În general, tatuajul se aplică pe organele care sunt în contact cu diferite lucruri și cu solul: mâini, picioare; la fel pe orificiile prin care lumea exterioară comunică cu lumea interioară, în principal fața, scrie M.Thevoz în lucrarea sa *Le corps peint (Corpuri pictate)* [335, p.43].

D.Le Breton, referindu-se la tineri, vede tatuajul ca semn al schimbării ontologice, deoarece tatuajul îi confirmă tânărului independența sa, îl face vizibil, îi amintește de eveniment, de sentimentul unui moment extraordinar, până îi acordă mai puțină atenție. Tatuajul, pentru acești tineri, semnifică un *rit de trecere personal*. Tatuajul nu-i schimbă existența, însă îi

modifică parțial viziunea cu privire la ea, îi sporește încrederea în sine, îi sporește maturizarea personală [329, p.162-163].

Astăzi, tatuajul reprezintă aceeași introducere de tuș într-un strat superficial al pielii pentru a aplica anumite desene, cuvinte, expresii, abrevieri etc. Unii văd tatuajele ca formă de artă, iar alții ca un tip de automutilare a corpului. Semnele permanente pe pielea unei persoane indică apartenența la o anumită cultură, cult, face trimitere la un talent sau o preferință. Aceste semne sugerează cum să comunicăm cu respectiva persoană. În societate, o persoană desenată pe întreaga suprafață a corpului este rău văzută și aspru judecată. Unei astfel de persoane îi este greu să fie acceptat la muncă, sunt locuri de muncă unde categoric nu vor primi astfel de persoane, de exemplu, în școală, poliție, presupunem că și în diferite funcții administrative etc.

Domeniile interesate de fenomenul tatuajului sunt: antropologia; criminologia; psihologia clinică și psihiatria; medicina. *Primii oameni de știință*, preocupați de studiul tatuajului, au fost *antropologii*. Aceștia au analizat tipurile de tatuaj, modalitatea de a tatua, instrumentele folosite în tatuare și altele. Localizarea tatuării în sânul populației de străini, „subdezvoltați”, întărește conotația occidentală dominantă privind tatuajul, considerat ca lipsă de rafinament, lipsă de cultură. Fără să vrea, antropologul, prin cercetările sale în interiorul triburilor, alimentează într-un anumit fel distanțarea occidentalilor față de tatuaj, consideră L.Vandekerckhove în cercetarea sa *Le tatouage (Tatuajul)*, publicată în 2005 [337, p.13]. Tatuajul este observabil peste tot unde avem grupuri monosexuale: baracele muncitorilor de pe șantier, cazărmi, bordelurile cu prostituate, penitenciare, aziluri și internatele studenților. Antropologii contemporani, interesați de această problemă, sunt: J.-T.Maertens, lucrarea *Ritologie I. Desenul pe piele. Eseu antropologic privind inscripțiile tegumentare*, L.Vandekerckhove, *Tatuajul*, M.Thevoz, *Corpuri pictate*, D.Le Breton, *Semne de identitate. Tatuaj, piersing și alte însemne corporale și alții*.

A doua categorie de cercetători interesați de tatuaj sunt *criminologii*. Acest interes pornește de la constatarea că tatuajul poate fi observat cel mai frecvent la deținuți, vagabonzi, prostituate etc. Astfel, avem o îndepărtare de la viziunea conform căreia tatuajul este întâlnit în comunități îndepărtate și necivilizate, dar că este întâlnit în egală măsură în propria noastră comunitate, în special la straturile sociale „necivilizate”, fiind o marcă stilistică a unei subculturi cu conotație delincventă sau cel puțin deviantă [337, p.13-14].

A treia categorie de cercetători interesați de tatuaj sunt *psihologii clinicieni și psihiatrii*. Abordarea psihiatrică preia definirea, din punct de vedere social, a tatuajului utilizată de criminologi și consideră tatuajul drept comportament patologic. Totodată, sunt psihologi și psihiatri care consideră că tatuajul, în unele cazuri, are funcție terapeutică pentru persoanele traumatizate.

A patra categorie de cercetători sunt *dermatologii, epidemiologii* etc. Aceștia își pun întrebarea ce vizează riscurile privind sănătatea ca urmare a tatuării. Printre aceste consecințe sunt: afecțiuni cutanate, alergii, maladii infecțioase, precum: hepatita, syphilisul, tuberculoza, SIDA. Bolile sunt transmise în rezultatul utilizării neigienice a instrumentelor de tatuat. Unele cercetări recente relatează că pigmenții folosiți în tatuaj sunt fabricați pentru altă utilizare decât tatuajul. În general, substanțele folosite la tatuare pot cauza erupții, eczeme, alergii incurabile etc.

Tatuajele, în secolul XVIII și chiar mai înainte, au fost făcute, în primul rând, de marinari, soldați, condamnați, adică cei care au fost în contact cu triburile primitive de peste mări. La început, aceasta a fost, fără îndoială, o provocare din partea lor de a asimila anumite elemente ale sălbaticilor. Această practică s-a răspândit în anumite cercuri: răufăcători, deținuți, prostituate. La fel, au existat și multe tatuaje în spitalele de psihiatrie, care, însă, nu s-au deosebit de tatuajele din închisori, realizate, în mare parte, înainte de internare. A te tatua în mod intenționat poate însemna a te autoexclde din comunitate. Tatuajul este văzut ca un simbol al refuzului definitiv de integrare. „*Verba volant, scripta manent*” – cu referire la tatuaj, acesta nu dispare decât cu moartea deținătorului său, afirmă M.Thevoz [335, p.80].

Așadar, studii privind tatuajele în penitenciare sunt puține, putem menționa autorii ruși și ucraineni, preocupați de tematica dată: Arcady Bronnikov, criminolog rus, care între anii 1963-1991 a mers la instituțiile penitenciare din Ural și Siberia, unde a adunat informație despre criminali și i-a fotografiat; Alexandr Kucinski vorbește despre tatuaj în lucrarea sa *Преступники и преступления. Законы преступного мира. Паханы, авторитеты, воры в законе* (*Criminalii și crimele: Legile lumii criminale. Liderii lumii criminale, hoții în lege*); I.K.Alexandrov analizează tatuajele în *Очерки криминальной субкультуры. Краткий словарь уголовного жаргона* (*Eseuri privind subcultura penitenciară. Mic dicționar al argoului criminal*). Lucrările date au fost publicate într-un tiraj redus și, practic, erau inaccesibile pentru cei interesați, astăzi, însă, pot fi găsite online.

Clasificarea tatuajelor deținuților poate fi făcută în funcție de diferite criterii: a) gen: pentru femei, pentru bărbați, pentru ambele genuri; b) tematica desenului: religioase, istorice, politice, pornografice etc.; c) în dependență de partea corpului pe care este desenat tatuajul: piept, spate, mâini, picioare etc.; d) conținutul mesajului: mesaj latent, mesaj cunoscut de ceilalți; e) valoarea pentru lumea criminală: valoroase – cu semnificație criminală; nevaloroase – fără semnificație criminală; f) tipul mesajului: desen, cuvânt, expresie. Tematica, conținutul, tipul și valoarea mesajului în lumea criminală a tatuajelor se intersectează foarte mult: imaginile religioase pot fi

alături de mesaje politice; imagini istorice să fie intersectate cu imagini care au semnificație criminală etc.

În perioada sovietică, conform normelor nescrise ale lumii criminale, deținutul fără de tatuaje era ignorat de ceilalți, asta pentru că el era ca *o cioară albă între cele negre*. De asemenea, se considera că tatuajele sunt pașaportul, dar și biografia criminalului, ele reflectă interesele criminalului, atitudinea față de viață. În anul 1998, V.M.Anisimkov, în teza sa cu tema *Subcultura criminală și neutralizarea ei în instituțiile penitenciare din Rusia*, afirma că un interes special pentru criminologie îl avea studiul tatuajelor și clasificarea lor în funcție de semnificație. Printre persoanele care executau o sentință, ele nu erau făcute pentru decorare, ci aveau o semnificație simbolică. Tatuajul indica modul de viață al persoanei înainte de condamnare, statutul ei în ierarhia informală a celor privați de libertate, a orientărilor lui valorice. Astfel, tatuajele-simboluri aveau, în mediul subcultural al deținuților, diverse funcții, cum ar fi: de *identificare*, *stigmatizare* (tatuaj pentru a marca și a fixa poziția de respins) și *orientativ-valorică* [302, p.26].

V.M.Anisimkov, în lucrările sale, afirmă că tatuajele nu sunt făcute pentru decorare, ci au o anumită semnificație. Cauzele aplicării tatuajelor pe care le indică autorul sunt: cei care sunt inițiați în ceea ce este subcultura penitenciară nu pot să nu urmeze tradițiile ei; mulți dintre condamnați își fac tatuaje pentru a imita pe ceilalți și din dorința de a se prezenta ca persoane experimentate în activitatea criminală; perioada îndelungată de izolare de societate, viața monotonă îi face pe unii deținuți să își dorească pe corp un simbol al viselor, al dorințelor, al exclusivității lor etc.

Astăzi, însă, la distanță de aproximativ 20 de ani, sunt făcute și tatuaje care au funcție estetică, de a decora corpul, nu neapărat cu semnificație, informație obținută din interviurile realizate în mediul penitenciar. Astfel, dacă în trecut tatuajele aveau strict rolul de a marca statutul unei persoane în penitenciar, astăzi este suficient să placă și să fie frumoasă în opinia deținătorului.

„Tatuajele oferă informație despre om dacă știi să le citești. Unele au semnificație, altele nu”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

„Statutul înalt în penitenciar nu obligă, astăzi, de a avea tatuaj. Este secolul XXI, sunt tehnologiile informaționale și repede poate fi aflat statutul pe care îl ai. Nu este necesar să ai indiciile statutului pe corp”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

„Tatuarea nu este permisă în penitenciar. Trebuie să fii atent să nu observe cei din administrație. Unul are tigrul tatuat, altul lup, la fiecare diferit – fără semnificații”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

Interzicerea realizării tatuajelor în închisoare, afirmă D.Le Breton în lucrarea *Semne de identitate. Tatuajul, piersingul și alte însemne corporale*, incită la încălcarea interdicției, apelând la precauții. Procesul de tatuare devine o afirmare a demnității personale, un gest de nesupunere față de reguli. Atât persoana care tatuează, cât și clientul său își asumă riscul pedepsei, dar știu să folosească lacunele instituției pentru a-și realiza proiectul. Aceste momente sunt episoadele unei ceremonii secrete care „deschid” zidurile închisorii și oferă deținutului o regăsire a sinelui [329, p.51].

Persoanele eliberate din detenție spun că pentru a face un tatuaj în penitenciar este nevoie de ac, mină pentru pix, mic motorăș, persoană care să tatueze. O problemă care poate apărea este infectarea locului în care a fost făcut tatuajul, alta este regretarea desenului făcut. Cei care sunt cuprinși de părere de rău privind anumite tatuaje, tatuează altceva peste cele vechi.

Obșeacul este fondul comun al deținuților format din bani, produse alimentare, diverse articole, țigări etc., adunate de la cei aflați în detenție sau de la foști deținuți. Acești bani sau bunuri sunt distribuite la necesitate celor care ajung în detenție. Noțiunea de *obșeac* a apărut la sfârșitul anilor 1940 începutul anilor 1950 și semnifica taxă ilicită, impusă deținuților care lucrau în penitenciar, care varia între 1/3 și 2/3 din salariul lunar. Obșeacul a fost creat pentru a oferi sprijin material cauzei comune, pentru apărarea cauzelor comune și pentru a ajuta deținuții defavorizați. Sunt studii care arată că, în anii 1970, în unele penitenciare acest fond comun al deținuților nu era creat.

În cadrul interviurilor, realizate cu persoane eliberate din penitenciarele din Rusia și din Republica Moldova, a fost menționat că deținuții pot oferi în obșeac tot ce este necesar pentru a organiza un trai decent din punct de vedere material. Există o anumită tensiune între două principii, *voluntar* și *obligatoriu* de a contribui la acest fond comun. A oferi în obșeac este, pe de o parte, benevol, pe de altă parte impus de către autoritățile din penitenciar, pentru a avea un trai liniștit, pentru a nu fi percheziționat de angajați, pentru a putea deține în penitenciar obiecte interzise (telefon, droguri etc.). În penitenciar este o persoană special numită care gestionează acest fond comun al deținuților. Bunurile sunt oferite la necesitate deținuților nou-veniți, deținuților care prestează diverse servicii în penitenciar (curat, măturat etc.). O parte din bani sunt direcționați către angajații penitenciarelor.

„Ca să fii lăsat să dormi în liniște, să ai un telefon mobil, pe care îl cumperi tot din banii tăi, trebuie să dai lunar anumită sumă de bani. Ei nu te impun prin violență, dar ei spun așa: „Dacă vrei telefon, trebuie să joci în cărți sau alte jocuri de noroc”, nu îți iau banii aceștia așa. Trebuie să plătești. Este diferență între instituțiile penitenciare. La Soroca, dacă dădeai pe lună 300-400 de lei se considera normal, suficient. Dar la Leova, chiar și o mie se considera puțin. În

Soroca e un penitenciar mai greu, e mai mult regim și e mai complicat același telefon să îl cumperi și să îl aduci, deoarece aceasta tot prin intermediul angajaților se face. Când eu eram acolo era totul – totul era deschis, angajații nu puneau pe tine mâna. Era totul normal. Iar dacă e liniște și e totul bine înseamnă că trebuie să plătești mai mult. Oricum, o anumită sumă de bani se duce și angajaților. Asta cu siguranță, deoarece nu este posibil ca ei să te lase în pace pur și simplu și să nu facă percheziție, pur și simplu că ei asta nu-și doresc. Respectiv și o sumă mai mare trebuie să fie direcționată. Lor (autorităților din penitenciar) le este indiferent de la cine tu ai să ceri banii aceștia, de la mama, de la tata. Dacă nu ai bani atunci te vor bate. Multe ce poate fi”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

„Obșecul este adunat pentru barac. Această cutie se află la o persoană anumită și el duce evidența, lista. În general, acestea sunt pentru cei care au nevoie. Poți să te apropii și să rogi să îți dea. Pentru neputințivie care fac ceva lor la fel li se dă ceai și țigări, la cei care sunt obijenție și spală WC-le în aceleași baracuri, ori mătură afară li se dă o plată pentru aceasta”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Așadar, conform cercetărilor efectuate, în penitenciare, pentru traiul liniștit se plătește autorităților penitenciare, care mai apoi au înțelegeri cu angajații privind anumite înlesniri, privind posibilitatea evitării respectării unor norme formale din penitenciar. Suma este diferită de la penitenciar la penitenciar. Din bunuri se oferă deținuților din castele inferioare pentru muncile prestate în penitenciar, celor care sunt închiși în carceră, deținuților etapați din alt penitenciar.

O similară „piață neagră” este și în penitenciarele românești, funcționarea acesteia este posibilă datorită pachetelor primite de la familiile condamnaților și bunurilor puse în circulație de personal. „Pentru asigurarea unui serviciu cât mai ușor, angajații alimentează această piață, în special, cu țigări, pe care le revând la un preț mai ridicat, dar pe care le și distribuie în schimbul unor favoruri. Piața neagră este condusă de „baroni”, selectați din rândul „șmecherilor”, cunoscuți și acceptați de autoritățile de rang inferior” [27, p.75].

În penitenciar, casta superioară este condusă de *lider* care este autoritatea absolută și *persoane din anturajul liderului*, împreună participă la actul de conducere. *Autoritas*, din latină, persoană care se impune prin prestigiu, prin cunoștințele sale. Liderii informali în penitenciar ajută grupul de deținuți să își atingă scopurile pentru satisfacerea nevoilor, sunt cei care interacționează, mediază relațiile dintre deținuți și angajați, sunt mediatori în conflictele din cadrul grupului de deținuți. Calitățile pe care trebuie să le aibă un lider, în viziunea lui V.M.Anisimkov, sunt experiență criminală, cunoașterea și respectarea normelor informale, a obiceiurilor și tradițiilor, atitudine ostilă față de persoanele care au permis nerespectarea „eticii” subculturii penitenciare. Alte calități, în viziunea autorilor ruși V.V.Zaițev, A.E.Chechetin,

N.A.Iacușin (В.В.Зайцев, А.Е.Чечетин, Н.А.Якушин) pot fi: cunoașterea metodelor de lucru, bazelor activităților de investigare ale anchetatorilor, cunoașterea codului penal etc. [302, p.15].

Autoritățile din mediul penitenciar sunt cei care se situează în opoziție cu administrația instituțiilor penitenciare, în opoziție cu scopurile pe care aceasta își propune să realizeze. În interiorul grupului de deținuți ei declară o atitudine negativă, chiar ostilă față de activitatea personalului penitenciarelor care au ca scop respectarea ordinii și normelor formale în instituție.

Cercetătorii din Rusia, România și Republica Moldova descriu castele existente în penitenciar în urma realizării cercetărilor de teren. Castele din penitenciarele din Rusia, descrise de Alexandru Kucinski, sunt: *hoții în lege*, autoritățile criminale; *pațanî*, cei care îi simpatizează pe hoții în lege; *mujiki*, cei care nu sunt în conflict cu angajații din penitenciar, cei care se angajează la muncă pentru a se putea elibera înainte de termen, în același timp, evită de a coopera cu administrația, respectând anumite tradiții ale lumii criminale. După eliberare, de obicei, planifică să se întoarcă la o viață normală la libertate; *opusenîie* și *obijenîie* este casta inferioară din care fac parte persoanele condamnate pentru crime cu caracter sexual, persoanele care au ajuns victime ale violenței în penitenciar, homosexualii pasivi. Această castă face toată munca grea și murdară în penitenciar: fac curat la WC, fac curat în spațiul în care este depozitat gunoiul. Orice persoană care se atinge de lucrurile castei de jos devine *contaminat* și pierde respectul pe care l-a avut. Nimeni nu vorbește cu cei din această castă, se deplasează aceste persoane la sfârșitul coloanei. Le este interzis să se apropie de ceilalți deținuți mai aproape de 3 pași. Ei trebuie să ofere drumul celorlalți deținuți, apropiindu-se de perete [314].

Alexandru Kucinski scrie că, începând cu anii 1980, statutul de *hoț în lege* poate fi cumpărat cu bani foarte mari, bani care sunt depuși în obșeac. Hoții în lege, care au fost încoronați cu 30-40 de ani mai înainte, conform acestui autor, erau nemulțămiiți de această „posibilitate” nou apărută. Au fost cazuri când autoritățile criminale, fiind persoane foarte bogate, au fost încoronate fără a ajunge măcar o dată în penitenciar [314].

Persoanele, eliberate din detenție din penitenciarele din Rusia, în cadrul interviurilor realizate, explică care sunt categoriile informale de deținuți:

„Sunt hoții în lege, apoi urmează brodeaghi, adică cei apropiați de hoții în lege, care mai târziu o să devină hoți în lege, urmează șpana, adică deținuții tineri, apoi urmează Mujic. De exemplu: un tânăr care a decis să fie criminal el mai întâi e mujicioc, apoi devine șpana, apoi devine brodeaga, după care devine hoț în lege. Aceasta este prima parte a ierarhiei. Apoi urmează petuhi, aceștia sunt umiliții, sunt acele persoane care fac în penitenciar curățenie. Ei

spală haine, fac curat în detașamente, în celule, fac curat în toată zona". Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

„Polojeneț este persoana care răspunde de ordinea în penitenciar (smotrit za lagherem). Polojeneț este persoana numită de Hoț. La noi în penitenciar este polojeneț, pe el l-a numit Hoțul, el este la dispoziția Hoțului în lege. Dar este și smotreășii pe zonă, care este persoana pe care bratvaua l-a ales. Dacă nu este Hoț în penitenciar, atunci bratva alege. De exemplu: trebuie de ales pe cineva ca să fie un superior (starșii): „Haideți pe acesta”. „Hai pe acesta.” Nimeni nu este contra, mujiki nu sunt contra, șpana nu sunt contra. Este o persoană potrivită, este ales. Dacă ai fost numit de hoț, atunci tu ești polojeneț, dacă bratvaua te-a ales atunci tu ești smotreășii”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

Poziție neutră în stratificarea deținuților, după V.M.Anisimkov, o au persoanele care, de regulă, până la detenție, nu făceau parte din nici o formațiune subculturală. Locul acestor deținuți în penitenciar este datorat calităților personale și gradului de interiorizare, acceptare ale normelor informale ale „celei de-a doua viață”. Unii dintre ei ocupă un loc destul de înalt și au o legătură directă cu „autoritățile”. Alții, neutri, se află pe o poziție mai puțin privilegiată. Un aspect caracteristic este că majoritatea dintre aceste persoane condamnă normele existente, au principiile proprii de comportament, în general orientarea lor valorică are legătură cu viața din trecut. Situația acestor deținuți este similară situației migranților, care sunt nevoiți pasiv să se adapteze la o subkultură și mod de viață nou și străin. „Neutrii” sunt obiectul principal al exploatării și violenței din partea celor privilegiați și susținătorilor lor în prima perioadă de ședere în instituțiile penitenciare, când locul persoanei, în mediul penitenciar, nu a fost determinat și persoana nu este suficient de cunoscută cu specificul relațiilor informale. De aceea, persoanele condamnate din această categorie nu rezistă la această presiune psihică și comit infracțiuni sau degradează pe parcursul primului an de detenție [302, p.21].

Ultima treaptă în stratificarea deținuților este ocupată de „respinși”, autorul consideră că este corect de a denumi această categorie cu termenul de respinși, deoarece sunt evitați de majoritatea deținuților și se află într-un gen de izolare în comunitatea dată. Păstrătorii subculturii numesc aceste persoane ca „vinovați” („провинившиеся”), din această categorie fac parte „autoritățile” care au trădat comunitatea, persoanele condamnate pentru furtul de bunuri ale condamnaților, condamnații care au dat mărturii adevărate fiind în calitate de martori sau victime, condamnații care au colaborat cu reprezentanții justiției etc. [302, p.22]. Toate studiile care abordează problematica subculturii criminale indică faptul că greu se face acceptarea persoanelor „nedemne” în stratul superior din penitenciar. Ținerea la distanță se face prin diferite

tehnici de intimidare, minciună, mită și manipulare [27, p.9]. Persoanele eliberate relatează despre atribuirea poziției de *umilit* și de *reabilitare* în penitenciarele din Rusia astfel:

„Persoanele sunt la drum cu mașina, se opresc la benzinărie, dar un polițist beat începe să-și facă de cap, ei l-au trăsнит, iar acela a murit. Gata, ei ajung în penitenciar pentru omorul polițistului, iar colegii acestui polițist le-au creat probleme, și pe ei i-au umilit.

Dacă el pe parcursul unei perioade mai mari trăiește singur, el nu mănâncă din vesela umiliților, el nu mănâncă din obșeacul umiliților la cantină, mănâncă și trăiește singur, peste o anumită perioadă, el poate să apeleze la oameni (na liudei) și să îi roage ca ei să îl reabiliteze. Ei încep să analizeze dacă din greșeală a fost repartizat în petușatnic, atunci Hoțul ia decizia să fie reabilitat din anumite considerente. Sau cineva de la libertate pentru el a pus cuvânt sau roagă. Se poate cu bani, trebuie să oferi bani în obșeac”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

Privind structura ierarhică în penitenciarele din România, Bruno Ștefan indică faptul că criteriile oficiale de clasificare după delictul făcut, clasă socială, origine etnică, regiune, vârstă, tip de arest: preventiv, primar, recidivist etc., este vizibilă în repartizarea lor în diferite spații de detenție, cu privațiuni și facilități diferite. „Peste aceste criterii se suprapun cele făcute de deținuți. Ierarhiile se dezvoltă în funcție de ceea ce poate oferi fiecare” [27, p.90]. Într-un alt studiu, care la fel vizează penitenciarele din România, L.Rotariu afirmă că persoanele condamnate anterior, persoanele cu prestigiu câpătat prin implicarea în acțiuni cu caracter violent cât și cei cu abilități de comunicare, inteligență, ar putea să-și asigure confort economic și să dispună de resurse pentru un trai confortabil în penitenciar [195, p.229-235].

În fruntea ierarhiei sunt deținuții recidiviști, urmați de cei puternici din punct de vedere fizic, ei oferă nou-veniților ajutor pentru adaptarea mai ușoară în mediul penitenciar în schimbul unor bunuri sau servicii. Noii-veniți sunt inițiați de către deținuții cu influență din mediul penitenciar privind specificul relațiilor din penitenciar. Inițierea în secretele comunității date este vitală pentru orice nou-sosit. „Ea îi înlătură sentimentele de nesiguranță, teamă, suferință și îi oferă rațiuni deculpabilizante și un nou sens al vieții. Plata pentru aceste modele valorice primite variază de la individ la individ. Pentru cei slabi, cu un ego scăzut, cu un nivel de instruire foarte redus și o inteligență liminară, ea se poate întinde pe toată durata detenției” [27, p.90].

În penitenciarele din România există următoarea ierarhie a deținuților: clasa „sclavilor”, „fraierilor” sau „nepoților” – stadiul inferior, cei care aranjează paturile și spală lenjeria altora. Ei sunt deținuții nevizitați, nu primesc pachete de acasă, nu au ce oferi pentru a se ridica în ierarhia existentă în comunitatea deținuților. Pentru o țigară unii spală ciorapii altora; pentru un

pachet își vând uniforma sau lucrurile de preț [27, p.91]. L.Rotariu descrie situația acestei categorii afirmând că în lumea ierarhizată, în funcție de caracteristici fizice, agresivitate, deținutul poate rezista dacă este susținut financiar din exterior și poate oferi unele bunuri materiale către alți deținuți. Dacă nu poate oferi țigări, mâncare, cafea etc. și nu poate riposta nici din punct de vedere fizic, emoțional, va fi constrâns să facă muncile cele mai înjositoare [196, p.122].

Clasa „impresiilor” – cei care nu sunt impuși să facă curățenie, ei nu fac serviciu pentru nimeni, nu împart pachetele cu nimeni. Termenul vine de la expresia: „ai impresia că...”, folosită atunci când cineva încearcă să-i umilească și ei se opun. Numărul lor e relativ mare, ei sunt cu nivel de școlarizare mai ridicat, sunt condamnați pentru furturi mărunte și sunt vizitați de cei din afara penitenciarului [27, p.92].

Clasa „băiețașilor” – cei care se dau deștepți și încearcă să-i prostească pe alții. Ponderea lor e neînsemnată, însă rolul lor e foarte important, căci animă această colectivitate monotonă și inertă [27, p.92]. Dar și clasa „șmecherilor” – cei care ajung în această categorie prin vechime, forță și șiretenie, cei cu fapte deosebit de grave (omoruri, lovituri cauzatoare de moarte, violuri etc., dar și prin protecția unui prieten sau a unei rude aflate în penitenciar într-o poziție ierarhică superioară [27, p.92]. Bruno Ștefan afirmă că „Puterea lor este de cele mai multe ori legalizată: ei sunt șefi de dormitoare, șefi de clasă, șefi de atelier” [27, p.93].

Referitor la traiul în penitenciar, cercetătorul român menționează că chiar poziția patului unui deținut într-o celulă vorbește despre poziția socială a individului în colectivitate. Paturile de la „parter” sunt destinate „șmecherilor”, deoarece sunt greu observate de supraveghetori, deținuții nu sunt deranjați de lumina becului care luminează toată noaptea, au acces ușor la lucrurile sale pe care le păstrează sub pat. Paturile de la etaj sunt ale celorlalte categorii de deținuți [27, p.23].

Generalizând, putem concluziona că în penitenciarele din Republica Moldova, Rusia și România, despre care am relatat anterior, populația penitenciară este divizată în caste, iar ierarhia este foarte vizibilă. Chiar dacă straturile informale ale deținuților se numesc diferit, criteriile ierarhizării informale sunt în funcție de prestigiul persoanei, apartenența la grupuri infracționale, disponibilitatea resurselor economice, capacitatea de a gestiona resurse economice, caracteristicile fizice, ca: înălțimea, greutatea, constituția fizică și vârsta.

Persoanele private de libertate se conduc de *un set de norme informale* care reglementează relațiile deținut – deținut, deținut – angajat. Aceste norme sunt necesar de respectat paralel cu normele formale care organizează activitatea instituției. Normele informale ca și castele

deținuților sunt, pe de o parte, negate, dar, pe de altă parte, confirmate în cadrul interviurilor cu angajații din instituțiile penitenciare. Respingerea existenței acestor norme nu face decât să nege nevoile și problemele deținuților din categoriile inferioare.

Cercetătorii interesați de mediul carceral din spațiul românesc afirmă că normele informale au ca bază simboluri, ritualuri, eroi și valori, ele „...sunt lucruri semnificative despre filosofia de viață, despre viziunea asupra dreptății, pedepsei și reeducării existente la aceste grupuri. Această filosofie avantajează deținuții recidiviști și cadrele foste militare cu un nivel educațional scăzut” [27, p.111]. Atunci când normele formale sunt restrictive și punitive, precum în mediul penitenciar, membrii respectivei instituții elaborează norme informale având ca scop crearea unor relații și condiții de viață, de muncă suportabile din punctul lor de vedere. Acestea descriu interacțiunile sociale dintre membrii grupului, pun la dispoziție informații necesare membrilor grupului, exercită influență asupra managementului instituției. Prin aceste norme, comunitatea deținuților conservă valorile sociale proprii grupului. Respectarea normelor informale este supravegheată de lideri. Ele sunt transmise de la generație la generație și sunt acceptate, în general, de majoritatea membrilor în măsură diferită. Sancțiunile pentru nerespectarea lor sunt dure. Normele informale: „explică modalitățile de constituire a structurilor de putere și a ierarhiilor pe care noul arestat le găsește odată cu depunerea lui în penitenciar, cu o structură și funcționalitate bine determinate. Încălcarea lor atrage sancțiuni deseori violente, de aceea supunerea vine automat și în mod pasiv, nu din convingere sau interes” [27, p.110].

Conform cercetătorilor, normele informale au rolul de mecanism de apărare a personalității, ele înlătură remușcările pentru fapta comisă, oferă căi de a obține privilegii. Din cauza lor avem slăbirea controlului administrației penitenciare și diminuarea acțiunilor coercitive ale ei. Normele informale mențin un sistem de relații interpersonale în care sunt avantajate castele superioare din penitenciar și recidiviștii.

V.M.Anisimkov indică următoarele tipuri de norme: 1. Norme și interdicții care se răsfrâng asupra tuturor, indiferent de casta din care fac parte, ele fixează tipul de relații în mediul deținuților, orice încălcare duce la probleme serioase. 2. Tradițiile și obiceiurile care aparțin autorităților lumii criminale, care, în literatura criminologică, sunt indicate ca „legile hoților” („воровские законы”). Unele dintre ele reglementează relațiile dintre „autorități” cu societatea în ansamblul ei, altele relația cu organele de drept, altele mențin sistemul de relații tradiționale dintre castele din penitenciar [302, p.24].

Normele informale poartă un caracter de interdicție și de obligare. Ele se referă la relațiile dintre condamnați, la relația cu administrația penitenciarului, relația cu reprezentanții justiției.

V.M.Anisimkov prezintă următoarele *exemple de norme informale*, interdicții: de a relata despre viața în penitenciar; de a colabora cu reprezentanții justiției; de a comunica reprezentanților justiției despre activitatea criminală în care sunt implicate alte persoane; de a acorda ajutor administrației în menținerea ordinii; de a denunța complicitățile la infracțiune; de a pune întrebări de prisos [302].

Deținuții se supun normelor informale ce reglementează viața lor în mediul penitenciar, le acceptă deoarece, la moment, aceasta este lumea în care ei trăiesc. Foștii deținuți din penitenciarele din Rusia povestesc despre normele informale:

„Este interzis de a vorbi despre ce se întâmplă în penitenciar”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

„Dacă eu cu cineva o să mă cert eu nu pot să îl bat, eu nu pot spune despre neînțelegere celor din administrație. Noi trebuie să mergem la smotreașii pe barac și să îi explicăm situația. Poate veni polojenețul penitenciarului, el o să asculte ce spun eu, ce spune acela și o să-și expună părerea privind situația dată, cine nu are dreptate, cine este vinovat. Pe cel vinovat el singur o să îl pedepsească, eu nu pot să îl bat, ...aceasta ca să nu fie bătăi în penitenciar”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

Autorii studiului *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova (Studiu privind subcultura criminală în penitenciarele din Republica Moldova)*, Arshak Gasparyan, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia, afirmă că o problemă cu care se confruntă categoria *obijenîie* este că regulile privind interdicțiile din codul deținuților sunt ambigue și sporesc abuzurile sau aplicarea violenței față de această categorie de deținuți. Cei din stratul *obijenîie* trebuie să respecte reguli specifice care nu pot fi încălcate, acestea sunt: să folosească obiectele, ustensilele proprii, în special la cantină, dar și în afara ei; să se ferească din cale, când merg pe coridoare, făcând loc să treacă cei din alte categorii; să meargă pe lângă perete și nu prin spațiu deschis; să nu privească pe cei din alte categorii în ochi; să nu dea mâna pentru salut persoanelor din alte categorii [265, p.34]. Dacă nu sunt respectate aceste norme, persoana este pedepsită prin aplicarea violenței fizice. Deținuții le acceptă deoarece deciziile privind poziția în caste poate fi schimbată, persoana poate „urca” în ierarhia penitenciară dacă sunt respectate normele și este plătită o sumă de bani.

Natura antisocială a tradițiilor subculturii penitenciare constă în faptul că acestea mențin orientarea inițială a celor care le păstrează și transmit, de a continua un mod de viață amoral, parazitar. Subcultura penitenciară încurajează așa forme de comportament ilegal, cum ar fi: extorcarea de bani, extorcarea de produse alimentare, formarea de fonduri de asistență financiară a infractorilor, organizarea jocurilor de noroc pentru a obține beneficii materiale și beneficii de

altă natură, eschivarea de la muncă, umilirea celor care refuză să respecte normele informale etc. Pericolul tradițiilor și obiceiurilor rezultă din faptul că ele oferă comunității de „autorități” din instituțiile penitenciare teme pentru consolidarea influenței lor, confruntarea cu organele de drept și protejarea grupurilor de deținuți din straturile superioare de intervenții din exterior [246].

Un alt element al subculturii din instituțiile penitenciare este *porecla*. Porecla este numele dat unei persoane, în cazul prezentului studiu, al unui deținut, pentru a-l distinge printr-o trăsătură caracteristică, de persoane cu același nume. Porecla poate avea legătură cu numele real, dar poate face referire la unele trăsături de personalitate, la aspectul fizic, la asemănări cu animale sau plante, caracterul activității criminale, proveniența socială, formate de la prenume etc. „Porecla se dă ca o batjocură unui individ...”, afirmă Ștefan Pașca în lucrarea *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* [165, p.44].

Daiana Felecan, în articolul *Porecla: reflectare a polifoniei*, afirmă că porecla are următoarele trăsături: 1. funcție semantică; 2. accentuat caracter afectiv (supărător), metaforic; reprezintă punctul vulnerabil al celui poreclit; 3. sunt utilizate într-un cerc mai restrâns de persoane: adesea nici poreclitul nu-și cunoaște „ocara”, „batjocura”, „ciufulitura”; 4. mobilitate: ele se creează neconștient, incidental, ocazional; 5. pluralitate: adesea, o persoană poate avea una, două sau mai multe porecle [84, p.137-153]. Toate aceste trăsături le avem și în cazul poreclei puse în penitenciar. Numele și prenumele identifică persoana, iar porecla subliniază cum este persoana: zgârcită, grasă, frumoasă etc.

T.Oancă afirmă că porecele sunt numele complementare care au caracter motivat, afectiv și ilustrează particularități fizice, psihice, lingvistice, geografice etc. (de obicei, defecte) sau întâmplări memorabile din viața purtătorilor lor. Ele au la bază, de multe ori, o metaforă creată mai ales din și pentru distracție [155]. M. Andrei indică că în afară de rolul de caracterizare și de individualizare, porecla mai are și funcția de integrare în colectivitate, căci există obiceiul ca odată cu intrarea unui individ într-un grup social închis și marginal, numele său să fie înlocuit cu o poreclă, acestea nelipsind nici în sfera jargoanelor profesionale. Porecla o atribuie colectivitatea, anturajul în care ființează individul și are în vedere însușiri dintre cele mai variate ale persoanei [3, p.128].

Porecele în mediul penitenciar sunt numite *pogoneală*. În cadrul interviurilor individuale, persoanele eliberate și persoanele aflate în detenție au vorbit despre porecle că sunt puse pentru a putea deosebi persoanele cu același prenume, dar și în funcție de trăsăturile fizice, de caracter, abilitățile pe care le are:

„Porecle: Slon, Malîș, Maloi. Este un băiat, familia este Jucov, iar pogoneala e Maestro. Aici pogoneala e cu semnificație. Cine e Maestro? Este persoana care poate face ceva, poate conduce, poate dirija”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar Rusia

Concluzionăm cu referire la semnificația vieții în penitenciar următoarele: celulele din penitenciar degradante și insalubre, suprapopularea, umilirea personalității, justiția care își face lent treaba în cazul preveniților, absența accentului pus pe dezvoltare umană, mediu puternic coercitiv, forța reglementărilor informale, ce duc la o pierdere a interesului față de resocializare, față de normele general acceptate în societate. Subcultura penitenciară apare ca o reacție față de valorile și normele formale existente în mediul penitenciar.

Normele, sistemul de valori, comportamentul ritual, convingerile comune ale deținuților, folclorul și întâmplările care determină modul în care deținuții gândesc și acționează reprezintă elementele subculturii penitenciare. Subcultura penitenciară a condamnaților reprezintă un fenomen inevitabil, prin acceptarea acesteia, condamnații încearcă să găsească modalități de atenuare a condițiilor severe de detenție, de a-și găsi rostul său în mediul penitenciar.

2.2 Subcultura în penitenciarele din Republica Moldova

Elementele subculturii penitenciare (ritualurile, tabuurile, argoul, tatuajele etc.) abundă în semnificații ceea ce necesită o cercetare filosofico-antropologică în cadrul căreia se apelează la metode cantitative și calitative. Metodele calitative, în comparație cu cele cantitative, sunt cele mai indicate în cercetarea subculturii penitenciare. Bruno Ștefan se întreabă: „Cum putem formula întrebările într-un chestionar despre limbajul secret, despre argou? Sau despre frecvența convorbirilor cu familia pe telefoanele mobile, când acestea sunt oficial interzise și introduse ilegal în închisoare, în cozonaci sau ardei umpluți? Sau despre frecvența turnătoriilor și a bățăilor – pe care orice reprezentant al autorității le va contesta indignat” [27, p.15].

Consiliul Europei, în cadrul proiectului „Sprijin acordat reformelor justiției penale în Republica Moldova”, a realizat *Studiul privind subcultura criminală în sistemul penitenciar*. Scopul studiului a fost înțelegerea specificului vieții în penitenciar, inclusiv modalitatea de interacțiune dintre deținuți, dintre deținuți și angajații penitenciarului. În acest context, a fost aplicată metoda anchetei, respectiv a fost aplicat un chestionar deținuților, un alt chestionar a fost aplicat angajaților din instituțiile penitenciare. Cercetarea a vizat toate penitenciarele, inclusiv cele două penitenciare din orașul Bender, administrate de autoritățile de la Chișinău. Perioada în care a fost realizată activitatea de teren a fost luna iunie-iulie 2017.

Paralel cu metoda anchetei, a fost aplicată *metoda observației directe*. Funcția metodei date a fost una exploratorie; o pregătire riguroasă pentru a observa un anumit tip de acțiuni a fost practic imposibilă. Principalul dezavantaj al metodei observației directe a fost acela că putea genera modificări în comportamentele subiecților, cauzate de noi „străinii” veniți de dincolo de zidurile penitenciarului. Metoda observației a permis, pe de o parte, să observăm lucruri neașteptate, pe care nu ne-am gândit că le vom întâlni; pe de altă parte, să ne focalizăm atenția asupra acelor aspecte care au relevanță pentru tema cercetării. În cele mai multe cazuri, se menționează despre o listă orientativă de aspecte pe care ne-am propus să le observăm. Această listă nu a fost alcătuită din indicatorii: comportamente precise, observabile și măsurabile, cum se practică în cazul observației structurate.

Așadar, distingem două tipuri de terenuri în care poate avea loc o cercetare: *deschise sau publice* – unde accesul este liber și putem realiza cercetări fără a avea nevoie de aprobarea cuiva; *închise sau private* – unde accesul este condiționat de obținerea unei aprobări formale sau/și informale de la organizații, grupuri deviate, spații ale vieții private/intime.

Instituțiile penitenciare reprezintă un teren închis de cercetare. În *Legea cu privire la sistemul penitenciar* este stipulat: Penitenciarele pun în executare pedepsele privative de

libertate, măsurile preventive sub formă de arest preventiv, sancțiunea arestului contravențional, asigură ordinea de drept și legalitatea în instituțiile penitenciare, a securității persoanelor deținute, a personalului, a persoanelor pe teritoriul acestor instituții [123].

În cadrul cercetării realizate, o parte a terenului a avut loc în instituțiile penitenciare, unde accesul s-a realizat prin solicitarea și obținerea unei aprobări oficiale oferite de către directorul Departamentului Instituțiilor Penitenciare (DIP), astăzi denumirea instituției este Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP), către toți șefii subdiviziunilor subordonate. Circulara indica tema cercetării, numele cercetătorilor care au acces în penitenciare, un grafic de vizite, permisiunea de a avea acces în penitenciar cu rechizitele necesare, dispunerea asigurării măsurilor de securitate pe tot parcursul desfășurării activităților.

Descrierea penitenciarelor din Republica Moldova și accesul la ele coincide cu cea a lui Bruno Ștefan despre penitenciarele din România, în care a realizat diverse cercetări: pușcăriile se înfățișează oamenilor ca locuri cu acces interzis, în care ochiul străinului nu are cum să pătrundă, în care intrarea se face pe baza unor aprobări și decizii luate la nivel de conducere. Porțile înalte, zidurile groase, apărate de sârmă ghimpată și păzite de persoane înarmate indică clar separarea de lumea exterioară. „Ele îngrădesc un spațiu care se ordonează după alte reguli, bazate pe disciplină strictă, conjugată cu o serie de sancțiuni specifice. Zidurile legitimează, deci, ruptura între două lumi, justifică existența unui nou univers, a cărui înțelegere se realizează treptat prin descifrarea simbolurilor” [27, p.19].

În Republica Moldova, persoanele private de libertate se dețin în următoarele tipuri de penitenciare: a) penitenciare de tip închis (11 instituții, dintre care 5 cu statut de izolator de urmărire penală); b) penitenciare de tip semiînchis (3 instituții); c) un penitenciar pentru femei; d) un penitenciar pentru minori; e) un spital penitenciar.

Conform articolului 9. (11) alineatul 5, din *Legea cu privire la sistemul penitenciar*, administrația instituțiilor penitenciare este împuternicită să percheziționeze deținuții, mijloacele de transport aflate pe teritoriul instituțiilor penitenciare, întreprinderilor din cadrul sistemului penitenciar și teritoriile aferente cu regim special, să ridice obiectele și documentele interzise, să controleze lucrurile și hainele persoanelor care intră (ies) în/din penitenciar și în/din obiectivele unde sunt antrenați la muncă deținuții [123].

De menționat, că echipei noastre, care realiza activitatea de teren, i-a fost interzis de a avea telefon mobil, aparat foto, reportofon și bani, iar sticlele cu apă au fost verificate ca în ele să nu fie substanțe interzise. La intrarea și la ieșirea din penitenciar se efectua atât controlul echipei de cercetători, cât și a angajatului care ne însoțea. Aceste restricții corespund cu cele descrise de

cercetătorul român Bruno Ștefan „Telefoanele mobile sunt interzise în penitenciar – atât deținuților, cât și cadrelor – deoarece ar contribui, prin comunicarea cu cei din afară, în special cu presa, la distrugerea ordinii, adică a culturii, deci a fundamentelor pe care s-au constituit stabilimentele de pedeapsă” [27, p.12].

În multe dintre instituțiile penitenciare, angajații au fost deranjați de faptul că trebuie să completeze chestionarul, chiar dacă le-am vorbit despre asigurarea confidențialității. Cuvintele „magice” care îi convingeau să completeze chestionarul erau rostite de persoanele responsabile, care, în ziua respectivă, ne ajutau să avem accesul atât la deținuții, cât și la angajații selectați conform eșantionului: „*Chestionarul îl completez și eu*”. Aceasta a avut loc la mai multe dintre instituțiile penitenciare. Acolo unde deschiderea din partea angajaților era mai mare, era suficient să le spunem despre confidențialitate și despre plicul în care urma să fie sigilat chestionarul completat. În eșantion au fost incluși și angajați civili ai instituțiilor penitenciare: medici, contabili, secretare etc. Mulți dintre ei afirmau că puțin cunosc despre viața în penitenciar. Reacțiile angajaților privind studiul realizat:

„Absența finanțării naște subcultura. Dacă angajații ar fi dotați, asigurați financiar, nu s-ar ajunge la relații nestatutare. La fel și faptul că deținuții nu sunt asigurați cu cele necesare, țigări, alimente, îi fac pe unii dintre ei să accepte să muncească în locul altor deținuți, să accepte ceea ce nu este normal să accepte”. Angajat penitenciar

„Mai bine s-ar investi în angajați și nu în deținuți. Deținuților li s-au dat prea multe drepturi și ei au uitat de responsabilități”. Angajat penitenciar

În unul dintre penitenciare, un ofițer era îngrijorat că trebuie să ne ofere listele deținuților și, din această cauză, nu știa cum să procedeze; unul dintre deținuți a observat acest moment și a comentat: „*Este stresat de situație și de asumarea unei responsabilități. Probabil că sunt terorizați de șef, de aceea se tem de responsabilitate în situații noi*”.

Privind aplicarea metodei anchetei persoanelor aflate în detenție: ușor se lucra cu primul grup de deținuți, aleși aleatoriu și invitați la expert. Al doilea grup de deținuți era mai greu de convins să vină pentru a li se spune detalii despre studiu, să completeze chestionarul, deoarece ei erau informați de colegii lor care deja participaseră. Au fost deținuți care s-au așezat să completeze chestionarul, dar intenționat, de la prima la ultima pagină, au dat același răspuns, acord sau dezacord, ca un gen de protest, „*am venit, dar oricum nu vom răspunde*”. La unul dintre penitenciare, un sector a venit să participe la studiu, altul – nu. Angajații spun doar atât: „*nu putem să îi impunem să participe*”. Acceptarea de a completa chestionarul era îngreuiată de refuzul celor din categoria *blatnîie* de a participa la studiu însoțită de interdicție pentru ceilalți

deținuți să vină la expert să le explice care este scopul studiului. Reacțiile deținuților au fost următoarele:

„Cât de siguri suntem că studiul realizat de dvs. va aduce schimbări? Când? Peste 4 ani vor fi schimbări”? Deținut

„Credeți că veți lichida subcultura”? Deținut

„Dacă polojenet nu o să permită să vină persoanele – nimeni nu o să vină”. Deținut (Așa și a fost, deținuții nu au venit măcar să vadă care este tematica studiului, deoarece li s-a interzis de către polojenet).

Deținuții se îndoiesc că după realizarea studiului în penitenciare va fi soluționată următoarele probleme: supraaglomerării, condițiilor degradante, relațiilor nestatutare între deținuți și angajați, relațiilor informale dintre deținuți, serviciilor medicale insuficiente etc.

Una dintre întrebările din chestionar se referea la categoriile existente în penitenciar, de cât respect se bucură deținuții cărora li se spune *kozlî*, *opușenîie*, *blatnîie/polojenfî*, *mujiki*, *lîjniki*, *smotreașie*? Răspunsurile fiind: *deloc nu sunt respectați*, *sunt puțin respectați*, *sunt respectați*, *sunt foarte respectați*.

Angajații reacționează diferit la această întrebare, unii din ei spunând că nu sunt timpurile care au fost, că nu este o delimitare strictă în caste a deținuților, ca, ulterior, în discuție, să relateze situații concrete privind categoriile date. Unul dintre angajați a vorbit despre un deținut în vârstă din casta *blatnîie*, care nu are bani pentru perfectarea actelor și nici nu vrea să muncească pentru acești bani. Întrebarea noastră a fost „De ce nu ia din *obșeac* pentru acte?” Răspunsul fiind: „Dar a adus ceva în *obșeac*?”.

Despre castele *kozlî* și *lîjniki* am auzit pentru prima dată în pregătirile noastre pentru cercetarea dată. În timpul completării chestionarelor am observat că atât angajații, cât și deținuții, atunci când citesc întrebarea despre cât de respectați sunt aceste două categorii, glumind, se întrebau unii pe alții, cine sunt aceștia? Unul dintre angajați, citind întrebarea referitoare la categoria *kozlî*, a spus: „De unde ați luat, se vede că nu este alcătuit chestionarul de cineva din instituțiile penitenciare?”. O oră mai târziu am fost rugată de către un deținut să îi citesc întrebările din chestionar pentru că avea vederea slabă și atunci când am ajuns la întrebările despre categoriile din penitenciar s-a oferit să îmi dea explicații privitor la aceste categorii: „*kozlî* – cei care sunt trădători, pârători”.

În alt penitenciar, unul dintre angajați ne-a explicat că *kozlî* sunt cei care părăsc, transmit ceea ce se întâmplă în penitenciar și că „ei peste tot sunt”, „chiar și în relațiile din afara penitenciarului cineva care te trădează tot kozel este”. Persoanele, eliberate din detenție, au completat descrierea cu următoarea afirmație:

„Kozlî sunt aceia care colaborează cu administrația. Ei sunt peste tot, chiar și printre *blatnîie* au fost de aceștia. La telefon spun ce și unde se află, unde pot fi găsite telefoanele, drogurile”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Angajații spun că *lijniki* sunt persoanele care trec de la *blatnîie* la categoria de jos. Dintre *blatnîie* sunt unii care nu vor să facă parte din acest strat superior în ierarhia penitenciară, pentru că trebuie să refuze: participarea la activitățile realizate în penitenciar, consilierea psihologului, locul de muncă (celor care sunt angajați în câmpul muncii li se reduce din pedeapsă), să aducă bani în *obșeac*. Drept consecință, ei trec spre altă castă. Angajații spun că mai sunt deținuți care, fiind *blatnîie*, au făcut ceva în contradicție cu normele interne ale deținuților și ei stau pe bagaje (stau pe *lji*, în română stă pe *schiori*, adică este gata de a pleca) și așteaptă să fie transferat în celula de *lijniki*.

Umiliții sau opușenîie, din cele relatate de către angajați, sunt cei cu care nu se stă la masă, au ora lor când joacă fotbal, sunt implicați în activități de gospodărie, sunt parte a sectorului gospodăresc:

„*Subsolul este etajul celor care sunt din categoria umiliților*”. Angajat penitenciar

„*Umiliții nu se intersectează cu ceilalți și ei sunt cumiși, lucrează, sunt receptivi*”.

Angajat penitenciar

„*Umiliții sunt evitați, neglijați de ceilalți deținuți. Umiliții nu trebuie să se atingă de lucrurile celorlalți deținuți*”. Angajat penitenciar

În unul din penitenciare, un angajat a afirmat că în instituția în care lucrează sunt doar două caste: *mujiki* și *umiliți*, dar *umiliții* nu se tem că vor fi bătuți, înjurați: „*Ei nu merg pe sub pereți de frică*”, deoarece în penitenciar nu au casta superioară, dar au un *smotreașii*, care este mai mult pentru a asigura ordinea. Este cazul unui penitenciar fără condiții minime (apă, energie electrică), posibil din cauza aceasta nu au casta superioară. Din discuțiile cu angajații din diferite penitenciare, deținuții cu statut își doresc să-și ispășească termenul de detenție în acele penitenciare unde sunt condiții mai bune pentru ei și posibilități de a se manifesta ca fiind din casta superioară.

Blatnîie sunt casta superioară din mediul penitenciar, cei care trebuie să urmeze cu strictețe *normele informale* din penitenciar. Ei nu muncesc în penitenciar, ei nu merg la psiholog sau la asistentul social. Unul dintre angajați spune că: „*Blatnîie, polojenți, smotreașie nu vin la psiholog pentru că aceasta le știrbește din imagine conform normelor proprii lor*”. Dintre *blatnîie* sunt aleși *polojenți* care au rolul de a controla *zona* și de a soluționa conflictele apărute.

Într-unul dintre penitenciare am văzut două foisoare din lemn și un scrânciob masiv din lemn, un mic havuz. În acel spațiu, unul dintre *blatnîie/polojenți* se relaxa în compania unei

tinere: serveau cafea, fructe, fumau, discutau relaxat. În alt penitenciar am văzut o piscină, la care „*acces au doar blatnîie, neputevîie nu au acces, cu atît mai mult obijenîie*” – ne-a explicat unul dintre angajați. Chiar dacă era foarte cald, nimeni nu s-a scăldat în piscină, probabil din cauza că experții erau în penitenciar sau, posibil, este vre-o înțelegere că în timpul orelor de muncă, de la 8.00 la 17.00, nu se pot folosi de piscină. Unul dintre angajați spune că „*dacă din punct de vedere financiar ești bine, poți să te menții la categoria de mijloc sau sus*”.

Persoanele eliberate din detenție din penitenciarele Republica Moldova descriu astfel stratul blatnîie:

„*Sunt aceștia care se numesc blatnîie, ei cu angajații foarte bine contactează. Ca să nu facă deținuții probleme, administrația la unele chestii închide ochii. Doar sunt anumite trase prin care sunt aduse telefoane, alcool, droguri*”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

„*Acolo, dacă ai bani, se poate de trăit mai bine decât aici. Mulți așa și trăiesc acolo. Ei contactează cu șefia și trăiesc bine. De ce șefii, nacialistava, să se gândească ceva să facă, dacă singuri deținuții între ei se lămuresc. Cei din vârf presează deținuții de mai jos*”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Am ajutat la completarea chestionarului un deținut de 62 de ani, din casta *blatnîie*, presupunem noi. La multe dintre întrebări răspundea: „*Nu pot vorbi despre aceasta, nici despre aceasta*”. „*Nu pot spune*”. Ne-a vorbit despre castele din penitenciar și de cât respect se bucură fiecare dintre aceste caste. Conform lui, *blatnîie/polojenți, smotreașie* sunt foarte respectați, dar *lîjniki, kozlî, opușenîie* nu sunt deloc respectați, iar *mujiki* sunt într-o anumită măsură respectați. Deținuții care respectă regulile gardienilor și ale administrației sunt puțin respectați. Conform lui, nu este bine să oferi informație angajaților, administrației despre ceea ce se întâmplă între deținuți, faptă ce este pedepsită, iar informațiile le transmit cei care se numesc *kozlî*.

Intervievații relatează despre persoanele cu statut de smotreașii precum că iau decizii la nivel informal privind traiul în penitenciar, relațiile dintre deținuți, activitățile nelegale (criminale) din penitenciar și din afara lui:

„*Smotreașie sunt blatnîie care sunt în penitenciar, ei se adună, fac anumite întâlniri (shodchi) și ei decid: unul trebuie să conducă întreaga zonă. Sunt în Moldova hoți în lege și acest smotreașii trebuie să vorbească la telefon cu acest hoț în lege, să aibă legătura. Tot ce spune acela așa și face*”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

„*Este un smotreașii pe întreaga zonă și deja ei decid cine să conducă fiecare din baracă. Ei sunt și în Soroca și la Leova. La Bălți e un pic altfel pentru că acolo e sistema de camere, dar și acolo în fiecare celulă trebuie să fie smotreașii. În fiecare (bloc) corpus este un smotreașii și pe întregul penitenciar*”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

La câteva dintre penitenciare am atestat că deținuții merg câte doi la psiholog, la asistentul social, la serviciul educație, asta pentru ca cel care are nevoie de consultație sau este chemat de către acești specialiști privind vre-o problemă, în special, să nu vorbească despre viața din penitenciar. Un gen de control intern, venit din partea deținuților. Privind modalitatea de a merge la psiholog sau asistent social, unul dintre intervievați spune:

„Celor pariadaciniție nu li se permite, dacă au nevoie, trebuie să meargă câte doi ca să nu se întâmple că tu ești un kozel și acolo vei povesti ceva. Dacă vei merge de unul singur, vor fi probleme. Doar blatniție pot merge că în ei este încredere, dar ceilalți, persoane obișnuite, trebuie să meargă câte doi neapărat. Obijenție nu merg neapărat câte doi, deoarece ei nu sunt în același cerc cu blatniție și ei nu cunosc foarte multe din ceea ce se întâmplă în mediul penitenciar”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Analiza timpului și spațiului în mediul penitenciar dezvăluie în profunzime specificul vieții deținuților, permite să realizăm o etnografie a vieții condamnaților, văzută din interior și exterior. Timpul ca noțiune are diferite înțelesuri în funcție de domeniu, în funcție de context. Filosofia definește timpul ca flux de evenimente neîntrerupt, ireversibil, care curge într-o singură direcție, dinspre trecut, prin prezent spre viitor. Timpul reflectă durata de existență a obiectelor și fenomenelor, simultaneitatea sau succesiunea lor. Omul simte scurgerea timpului, iar ireversibilitatea lui este dureroasă pentru el. Se disting mai multe tipuri de timp: timpul fizic, timpul biologic, timpul psihologic, timpul social, timpul istoric etc. Toate tipurile de timp sunt foarte importante pentru contextul dat al existenței umane – mediul penitenciar. *Timpul fizic* în penitenciar reprezintă măsurarea desfășurării temporale a detenției dintre două momente – încarcerare și eliberare. Timpul fizic structurează zilnic pe intervale exacte anumite activități, traiul deținuților. *Timpul biologic* se referă la ceasul intern al organismului uman, bioritmul lui. Organismelor vii le este propriu ritmul circadian, care este un ceas intern ce controlează o varietate de procese biologice în organismele vii, printre care este ciclul somn-veghe, comportamentul alimentar, metabolismul, secreția unor hormoni. În situații de stres, în cazurile de instituționalizare a persoanelor, cazul deținuților, poate fi afectat acest ritm care are drept consecință tulburări de somn: insomnie sau somnolență excesivă, probleme hormonale etc. *Timpul psihologic* reprezintă trăirile subiective, evenimentele sufletești, ritmul în care trece timpul pentru deținut în funcție de experiența pe care o are în penitenciar, în funcție de felul său de a fi. *Timpul social* este reprezentat de amploarea și ritmurile progresului structurilor sociale și culturale obiective, este timpul în contextul societății. Timpul apare în cadrul unui raport extrem de important, cum ar fi oamenii – lucrurile, evenimentele. În penitenciar, acest raport este dintre deținut și obiectele pe care le deține sau de care se folosește, evenimentele la care participă sau le

ignoră, activitățile care îl resocializează pentru revenirea în societate sau îl inițiază în lumea criminală etc.

În penitenciar, timpul începe să se scurgă din momentul ajungerii în detenție, urmează respectarea orarului bine stabilit de către instituție. Intrarea în penitenciar este începutul numărării inverse pentru fiecare dintre cei care ajung aici. Persoanele încarcerate pentru prima dată cât și cele încarcerate repetat sunt afectate emoțional. Bruno Ștefan consideră că timpul petrecut în închisoare poate fi văzut ca purtător și distrugător de valori. „Această ambiguitate temporală reflectă ambiguitatea unei instituții care deteriorează normalitatea, instituind, totodată, o altă ordine socială, care închide ușa unei lumi, deschizând-o simultan către o alta” [27, p.30].

La Pavel Cîmpeanu, în lucrarea *România: coada pentru hrană. Un mod de viață* (preluată de Bruno Ștefan, în lucrarea *Mediul penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală*), întâlnim noțiunea de *timp funcțional*, care reglementează principalele mecanisme, ce permit instituției să realizeze funcția de administrare a pedepsei. Etapele acestui *timp funcțional* sunt: *timpul genetic*, *timpul ordonator*, *timpul dinamic* și *timpul de așteptare*.

Timpul genetic este timpul în care individul ia cunoștință de durata pedepsei, de conținutul ei, de orarul diurn și cel nocturn. În penitenciare avem un program al zilei în conformitate cu care este organizată ziua deținuților. Conform programului zilei (vezi Anexa 1, Tabelul 2), sunt planificate *activități educative*, *lucrul pe grupuri conform programului de resocializare*, doar că deținuții nu cunosc noțiunea de resocializare sau o cunosc ca activități realizate cu cei care se vor elibera în următoarea jumătate de an și nu ca activități zilnice care să îi pregătească pas cu pas pentru reintegrarea în societate. Prezintă elemente din programul zilei, descrise de persoanele eliberate din detenție, în relatarea de mai jos:

„La penitenciarul din Leova, dimineața ieșeam la apel la ora 8.00, la 8.30 era dejunul, apoi practic nimic nu faci toată ziua, apoi apel la ora 16.00 și seara la 20.00-21.00, dar deja ei singuri veneau în baracă și ne numărau. Se întâmpla că ieșeam să jucăm fotbal, altceva nimic. Activități, ocupații nu erau. Numai biserică este. Erau persoane care ieșeau la muncă, ei sunt unii și aceiași, care au termen foarte mare și din an în an doar ei merg la lucru în câmp. Ca să asigure pe toți cu loc de muncă, acolo nu este așa ceva și nu este posibil”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

„Conform regimului trebuie să fie înviorare, activități educative. Conform regimului toate acestea sunt, dar nu se fac, deoarece blatniie se înțeleg cu administrația. Undeva aceștia merg la careva compromisuri, altundeva ceilalți”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Timpul genetic este încărcat cu zvonuri despre lumea în care a intrat, este plin de incertitudine, iar durata lui este incalculabilă pentru persoana respectivă. Individul ia cunoștință

de ceea ce-l așteaptă în închisoare, încearcă să-și păstreze poziția socială dobândită anterior și o parte din bunurile care-i definesc personalitatea.

Timpul ordonator spulberă *timpul genetic*, marcând adaptarea individului la mediu. Indivizii nu mai sunt percepuți ca anonimi, ci devin cunoscuți ca purtători ai unor poziții sociale distincte; este un timp static, care acționează, printr-o combinație de consens și constrângeri, la ordonarea acțiunilor umane. El desocializează și, în același timp, egalizează.

Intrările și ieșirile din sistem creează un *timp dinamic* și anume timpul viu, așteptat cu curiozitate. *Timpul dinamic* este, însă, secvențial, el apare în cazul deplasărilor și mișcărilor de populație între secții sau între închisori. Este un timp neregulat, perturbator și operează decupaje în populația carcerală. Aceste mișcări produc emoții puternice, speranțe și dezamăgiri, noi legături și noi tentative de ascensiune pe scara ierarhiei sociale. Schimbările de statut produc schimbări psihologice, de aceea timpul dinamic este timpul acțiunilor suicidare, al violențelor și perturbărilor instituționale.

Timpul așteptării este cel mai lung, dominat de o acalmie, în care toate lucrurile par să fie clare. Este timpul mort, inertial, a cărui trecere este așteptată să se producă cât mai rapid. El îi convertește pe toți într-o comunitate de învinși, timp în care frustrările s-au consolidat. Risipa de timp este totală și nimic din interior nu pare să ofere satisfacții majore. Ruptura cu lumea din afară este din ce în ce mai dramatic percepută. Oficial, poate fi considerat „timpul liber” cel dedicat relaxării sau efectuării unor treburi individuale. Real, este un timp al pasivității și ineficacității, al docilității generalizate, al subzistenței resemnate. Acest timp nu are: caracter *eliberator* – căci nu eliberează total de obligații; caracter *gratuit* – căci individul intră într-un păienjenis de relații informale care au deseori finalități materiale sau sociale: pariuri, jocuri, bătaie etc.; caracter *hedonist* – căci nu poate fi asociat căutării plăcerii; caracter *personal* – deoarece nu permite individului eliberarea de plictisul cotidian. Este un *timp al devalorizării vieții* [27, p.28-29]. Această clasificare a timpului, evidențiată de Pavel Cîmpeanu, se referă și la situația din penitenciarele din Republica Moldova, iar devalorizarea vieții, care are loc în penitenciar, afectează, ireversibil, personalitatea umană.

Timpul petrecut în detenție, afirmă cercetătorul Bruno Ștefan, nu servește drept cadru de manifestare a vreunei activități utile, este un timp al inacțiunii forțate, iar forma de măsurare a trecerii lui este AMR („au mai rămas”). AMR-ul este scris pe pereții celulei sau în alte spații, ca semn al trecerii prin această instituție [27, p.30]. În penitenciar, activitățile în care se pot implica să treacă timpul pe neobservate, conform relatărilor deținuților, sunt: munca, lectura, lucrul manual (croșetat, cioplit în lemn etc.), comunicarea cu colegii cu care se înțeleg bine.

Cunoaștem că timpul și spațiul sunt complet inseparabile, că orice schimbare în timp duce la o schimbare în spațiu și invers, orice schimbare în spațiu duce la o schimbare în timp, așa cum întâlnim la A.Einstein, H.Minkowski și alți cercetători. Despre specificul spațiului din mediul penitenciar, cercetătorii afirmă că el poate fi divizat, cu referire la celulă, în *spațiu privat* și *spațiu semiprivat*. Centrul de referință pentru un deținut este spațiul său intim, ce se limitează la patul și locul în care păstrează obiectele personale. L.Rotariu afirmă: „După delimitarea spațiului privat, acesta își poate adapta în cameră un spațiu semiprivat, unde se poate asocia cu alți colegi, pentru a împărți activități în comun, cum ar fi: servirea mesei, derularea unor activități recreative și de relaționare. Camera asigură o delimitare precisă între colegi și alte persoane din exteriorul ei” [195, p.232].

În condițiile unei tendințe constante de creștere a numărului populației penitenciare din Republica Moldova în raport cu capacitatea actuală de cazare a sistemului penitenciar de aproximativ 5500 de locuri, se înregistrează o suprapopulare a spațiilor de detenție de peste 40%. Respectiv, majoritatea persoanelor private de libertate se dețin în condiții de supraaglomerare, în condiții contrare standardelor naționale, cu efect contrar scopului pedepsei privative de libertate.

Spațiul penitenciar este supraaglomerat și are efect de stres, de izolare asupra deținuților. Suprapopularea penitenciarului duce la tensionarea relațiilor și la mai multă violență între deținuți. Cu cât mai multe persoane sunt într-un spațiu foarte limitat al instituțiilor penitenciare, cu atât mai mult vor căuta o formă de a se izola, „ascunde” de ceilalți. Aceste spații în penitenciar sunt: biblioteca, sala de rugăciuni, biserica, sala de studiu, sala de calculatoare, sera, grădina, bucătăria, clubul etc. Bruno Ștefan le numește *spații personale* în care se retrag ori de câte ori vor să stea departe de tulburările, problemele zilnice din celulă, penitenciar [27, p.25].

E.Goffman scria despre spațiile ferite de ochii celorlalți din instituțiile totale, referindu-se la spitalele de psihiatrie, că sunt marcate de reducerea densității obișnuite a populației pacienților, de calm și liniște. „Personalul nu cunoștea existența acestor locuri sau, dacă o cunoștea, fie evita să le viziteze, fie, dacă pătrundea în ele, renunța la autoritate. Pe scurt, libertinajul avea o anumită geografie, regiuni pe care le vom numi *locuri libere*... Locurile libere constituie culisele spectacolului obișnuit oferit de relațiile dintre angajați și persoanele instituționalizate” [95, p.201-202]. Spațiile personale, locurile libere sunt spații care salvează deținuții de supraaglomerare, de neplăcerile de diferit tip. Aceste spații oferă *libertatea* într-o anumită măsură și într-o perioadă scurtă de timp.

Persoanele, care au un loc de muncă sau sunt implicate în diverse activități, simt mai puțin acut suprapopularea spațiului penitenciar. Având posibilitatea de a se adânci în activitate, ele

resimt trecerea timpului mai ușor, mai rapid, cu mai puține gânduri privind viața de dincolo de zidurile penitenciarului, ceea ce reduce temporar din presiunea detenției.

Tipurile de spațiu din penitenciar, descrise de Bruno Ștefan, reprezintă spațiul *de trecere* și *spațiul interzis*. Spațiul de trecere este cel mai mare spațiu dintr-o închisoare, este format din grădini, aleile dintre sectoare, spațiile de protocol imediat observat de oricine ar veni în vizită. „Frumos îngrijite, amenajate cu flori sau copaci, cu marginile trotuarelor vopsite sau văruiți întotdeauna proaspăt, trebuie să semnifice oricui imaginea unei locații ordonate și curate. Pentru orice străin aflat în inspecție, acest spațiu este penitenciarul. Aici sunt aduși din celule deținuții pentru a vorbi cu oficialitățile” [27, p.25]. Spațiul *interzis* este acela la care accesul este limitat sau imposibil. „Pentru deținuți, clădirile administrației reprezintă un astfel de spațiu. Accesul lor este posibil doar sub supraveghere, pe baza unor motive speciale. Circulația liberă în acest spațiu nu este posibilă. Pentru cadre, celula deținuților reprezintă un astfel de spațiu interzis, accesul fiindu-le permis doar însoțiți de echipa de mascați” [27, p.23].

În cazul penitenciarelor din Republica Moldova atestăm aceleași două tipuri de spațiu: *spațiu de trecere* și *spațiul interzis*, iar descrierea oferită de către cercetătorul român este similară cu ceea ce poate fi observat în penitenciarele din Republica Moldova. În acest context, am avut posibilitate de a analiza aceste două tipuri de spații în Penitenciarul pentru femei nr.7 Rusca: marginile trotuarelor văruiți; flori; blocuri îngrijite; o grădină, o seră în care femeile cultivă roșii, castraveți etc. În penitenciarul pentru femei este un sector numit *sectorul deschis* în care își ispășesc pedeapsa femeile cu comportament pozitiv și cele care urmau să fie amnistiate. Sectorul dat este o casă de locuit în afara penitenciarului, cu dormitoare pentru deținute, bucătărie, baie toate dotate cu mobilă și echipament necesar. În timpul zilei, deținutele sunt implicate în activități de muncă sau instruire, iar seara o petrec în această clădire din afara penitenciarului. În cazul studiului științific propus, spațiul interzis a fost atât celulele, cât și spațiile în care își desfășoară activitatea angajații, administrația, accesul fiindu-ne permis doar cu acceptul Administrației Naționale a Penitenciarelor și însoțiți de angajații penitenciarului în care realizăm cercetarea.

În diferite penitenciare am văzut deținuți care aveau pe mâini semne de automutilare. Un angajat ne-a spus că, practic, în fiecare săptămână sunt cazuri de automutilare din diverse cauze: deținuții doresc să fie transferați în alt penitenciar, protestează contra condițiilor rele din penitenciar, doresc să sune sau să aibă vizite în afara celor planificate etc. La unul dintre penitenciare, supraveghetorul ne-a spus că o dată la jumătate de oră trebuie să se uite în vizor să se asigure că nimeni nu se sinucide, că nimeni nu se automutilează. Însă, deținuții pun o perdea sau pătură în fața vizorului și este imposibil de a vedea ce se întâmplă în interiorul celulei. Dacă

se întâmplă că cineva dintre deținuți s-a strangulat, atunci supraveghetorul este chemat la procuratură unde se examinează cazul dat. Angajații afirmă că acest motiv, dar și altele, provoacă o permanentă fluctuație a cadrelor. J.Murdoch și V.Jiricka afirmă că obligația majoră a administrației penitenciare constituie plasarea sub supraveghere a deținuților care prezintă risc de autovătămare sau sinucidere. Acest risc trebuie evaluat în mod constant de către angajați și personalul medical al penitenciarului [151, p.31].

În penitenciar, deținuții trec prin diverse provocări, situații traumatizante pe care încearcă să le depășească pe căi formale sau informale. Uneori, aceștia renunță la luptă, speranță și recurg la suprimarea propriei vieți. Conform lui E.Durkheim, suicidul este grupat în patru tipuri [73, p.32], care pot fi aplicate și la deținuți: 1. suicidul egoist: caracterizat de lipsa posibilităților individului de a se integra în grupul sau societatea în care trăiește, pe care o refuză, nu o înțelege și nu este înțeles; 2. suicidul altruist: caracterizat de ideea de sacrificiu în interesul altuia, dezinteresat; 3. suicidul anomic: caracterizat de dependența indivizilor de a aștepta de la viață multiple și majore realizări. În cazul eșuării, gândirea acestora începe să alunece spre o trăire țintă, ce degenerază în sinucidere, deoarece contradicțiile lor rămân nerezolvate; 4. suicidul fatalist: caracterizat de tendința individului de a crede că viața sa este condusă de destin, pentru că nu este capabil să-l cunoască, înfrunte și depășească, trebuie să cedeze în fața greutăților insuportabile impuse de acesta.

În anul 2016, în penitenciare au fost 4 cazuri de suicid, în 2017 – 3 cazuri, în 2018 – 6 cazuri, în 2019 – 9 cazuri, iar în 2020 – au fost 4 cazuri de suicid [181, p.25]. Acțiunea de a cauza propria moarte este de multe ori comisă din disperare, cauzele fiind multiple: depresie, probleme apărute în relațiile interpersonale, disperare privind viitorul etc. Echipele multidisciplinare din penitenciar ar putea identifica persoanele care se află în grupa de risc și întocmi planuri individuale de reabilitare a persoanelor.

În cadrul interviurilor, am identificat o serie de nemulțămiri, exprimate de către deținuți, precum:

Condițiile rele de detenție în penitenciare – aproape în fiecare penitenciar, deținuții au indicat această problemă. Angajații spun că deținuții își pot face condiții dacă au sursele financiare necesare. Într-unul dintre penitenciare, în cadrul verificărilor făcute în celule, au fost depozitați de termoplonjoarele electrice. „*Măcar un ceai să facem*” – se indignau deținuții. Unul dintre angajați a răspuns că dacă ar fi fost fierbătoare nemodificate, așa cum sunt ele de la uzină, nu ar fi fost confiscate. În opinia lui Bruno Ștefan, ritualurile adaptative care au menirea de a face detenția mai ușoară sunt: „...posibilitatea de a crea condiții normale într-un mediu anormal: a avea un pat bun, o pătură bună, a-și bea cafeaua de dimineață, a putea comunica ușor

cu ceilalți deținuți și cu familia, a putea telefona oricând, a fi tratat cu respect de către ceilalți etc.” [27, p.72]. Pentru a le satisface este firesc ca deținuții să formuleze cereri și plângeri adresate administrației penitenciarului, oficialităților, reprezentanților ONG care vin în vizită.

O altă nemulțumire este *asistența medicală de joasă calitate, respectiv, din cauza numărului mare de deținuți, este greu de accesat*. Conform recomandărilor internaționale este necesar de a asigura monitorizarea, în mod regulat, a sănătății deținuților la primire și pe toată durata detenției. Experții în domeniu afirmă că în penitenciare există un procent mai ridicat de persoane cu probleme de sănătate fizică și mintală decât, în general, în rândul populației. J.Murdoch consideră că: „încarcerarea în sine este susceptibilă de a duce la deteriorarea sănătății fizice și psihice a unui deținut, decât dacă nu se iau măsuri pozitive pentru asigurarea unui regim adecvat de activități” [151, p.33].

Absența locurilor de muncă, unora dintre ei nu li se acceptă cererea de angajare. La unul dintre penitenciare, un deținut ruga să i se ofere un loc de muncă în brigada agricolă. Răspunsul a fost negativ, deoarece după pronunțarea sentinței condamnatul mult timp nu a putut fi găsit și acum este văzut ca persoană cu risc sporit de a evada din penitenciar. Unul dintre angajați ne-a vorbit despre cei care lucrează în brigada agricolă, că muncesc până la ora 16.00, apoi se întind pe pământ și o oră nu se mișcă, se bucură de momentul de a fi în afara penitenciarului.

De menționat, că există și multe impedimente ce vizează menținerea unui nivel ridicat de profesionalism în activitatea angajaților din penitenciare, precum: numărul redus de angajați implicați în procesul de resocializare a deținuților; atmosfera tensionantă de muncă; manifestarea violenței deținuților față de deținuți, dar și a deținuților față de angajați complicat de gestionat; resocializarea dificil de realizat, determinată de mentalitatea specifică comunității deținuților; echipamentul limitat necesar activității în penitenciare; recrutarea, integrarea și motivarea personalului greu de efectuat din cauza specificului activității în penitenciar etc.

Studiul dat ne-a oferit o experiență deosebită, argumentată prin oportunitatea de a observa o lume la care au acces doar puțini. De asemenea, rezumăm că am avut posibilitatea să cunoaștem persoane care aparțin unor lumi diferite, deținuții și angajații din penitenciare, dar care, așa cum o spun și unii și alții, în același loc își ispășesc pedeapsa. Detenția constituie o etapă din viața deținuților ce trebuie folosită cât mai eficient în scopul recuperării sociale a acestora. Or, resocializarea trebuie să înceapă din momentul încarcerării și să continue întreaga perioadă a detenției. În acest sens, considerăm că sunt necesare programe derulate de specialiști în domeniul filosofiei, psihologiei, asistenței sociale, pedagogiei etc. și sprijin din partea administrației penitenciarului prin alocarea de timp și spațiu adecvat pentru aceste activități.

2.3 Riturile de trecere în penitenciarul pentru minori nr. 10 Goian. Studiu de caz

Secole la rând, ritul de trecere s-a aflat în atenția cercetătorilor care i-au acordat diverse semnificații și au relevat importanță deosebită pentru colectivitatea umană. Începând cu secolul XIX, *ritul* este abordat în cercetările de teren ale etnologilor francezi, cu precădere ale lui A. Van Gennep. Autorul, remarcabil prin lucrarea *Riturile de trecere*, sintetizează tipurile de rituri cu referire la culturile primitive, populare/tradiționale sau moderne. Ritul de trecere, indiferent de cultura și societatea în care este performate îndeplinește o funcție de mediere dintre natură și cultură, biologic și social, individ și grup. B. Myerhoff afirmă: „Riturile de trecere indică individualitatea și caracterul nostru separat, dar ne reamintesc, în același timp, foarte ferm și viguros că aparținem grupului nostru și că existența nu se poate concepe separat de acesta” [282, p.109].

În prima parte a cercetării, unul din obiectivele propuse a constat în analiza specificului relațiilor dintre deținuții minori de la penitenciarul nr.10 Goian, luând ca punct de pornire riturile de trecere existente și performate de către ei. Ne-am propus să înțelegem condiția tinerilor în acest mediu, cât și posibilitățile de reintegrare socială. Un alt obiectiv al acestei cercetări a fost de a trasa direcții care ar permite diminuarea influenței subculturii penitenciare asupra minorilor aflați în detenție. Subiectul riturilor de trecere a fost pentru noi o provocare, deoarece terenul cercetării urma să fie realizat, pentru prima dată, într-un penitenciar.

Practica științifică internațională a demonstrat, de nenumărate ori, necesitatea cercetărilor științifice *calitative* în instituțiile închise, precum penitenciarul, pentru o mai bună înțelegere a acestui mediu. În cadrul studiului de caz am aplicat metoda interviului aprofundat, însoțită de observația directă. Întrebările interviului au fost structurate modular, astfel încât să se obțină un tablou întregit al situației minorului aflat în detenție.

Tinerii intervievați au avut vârsta cuprinsă între 17-19 ani, perioadă caracterizată prin apariția unui șir de nevoi specifice: nevoia de a ști, nevoia de apartenență la un grup, nevoia de independență și nevoia modelelor [208, p.194]. Penitenciarul, ca sistem închis, poate afecta realizarea acestor nevoi, dar poate să ofere un model pozitiv prin efortul conjugat al angajaților. Astfel, este necesar de a resocializa, de a corecta modul de a fi și a vedea lucrurile de către minorii deținuți.

Așadar, au fost intervievați 18 minori din penitenciarul nr. 10 Goian și 2 tineri eliberați. Printre obstacolele în realizarea interviurilor individuale au fost: imposibilitatea de a înregistra cele expuse de intervievați, deoarece nu a fost permis accesul cu reportofone; minorii au

convenit că nu vor răspunde la întrebările legate de viața în penitenciar. Interviuurile ne-au oferit informații despre unele momente din viața lor, despre relațiile dintre minorii din penitenciar, straturile existente. Menționăm că cele 2 interviuri cu tinerii eliberați au contribuit la întregirea imaginii obținute la final.

În partea a doua a studiului am realizat interviuri individuale în profunzime cu angajații din penitenciare. Principiul confidențialității nu permite de a indica funcția persoanelor intervievate, deoarece ar putea fi ușor identificate, ceea ce contravine eticii cercetării, de aceea vom folosi calificativul general – angajați. Specificăm că au fost intervievați 10 angajați ai penitenciarului.

În selectarea angajaților, am luat în considerație mai multe caracteristici pentru a asigura, pe de o parte, omogenitatea intervievaților, iar, pe de altă parte, eterogenitatea lor. Datele au fost colectate în perioada octombrie-noiembrie 2014. De asemenea, am realizat ghiduri de interviu specifice pentru fiecare categorie de respondenți (vezi Anexa 2 și 3).

Angajații intervievați afirmă că minorii deținuți sunt victime, majoritatea lor fiind din familii social vulnerabile, din familii cu mulți copii, cu părinți care aveau alte preocupări decât educația copiilor. Acest fapt constituie o omitere a părinților și a societății, drept rezultat acești tineri au ajuns în penitenciar. Cauzele detenției sunt diferite – majoritatea au furat ca să își satisfacă anumite necesități fiziologice, pentru hrană, îmbrăcăminte. Alții au furat ca să fie în pas cu ceilalți copii care au mai multe posibilități decât ei. Angajații afirmă despre părinții minorilor: foști deținuți, divorțați, alcoolici, fără loc de muncă, părinți ce nu se interesează de copii. Cu referire la mediul din care provin minorii, angajații afirmă:

„Mulți dintre ei au ajuns aici bătuți de soartă, din familii în care părinții folosesc prea mult alcool, unde nu este control și sărmanii copii sunt nevoiți să fure, de undeva să acumuleze niște bani pentru a trăi. Este un copil liniștit, cuminte; eu îl întreb: „X cum de ai nimerit tu aici”? „Câteodată nu aveam nici ce mânca. Pe tata nu îl cunosc, de mic ne-a părăsit, mama s-a dat în mania alcoolului și noi eram flămânzi. Ce am făcut, m-am dus la un om mai bogat și am furat”. Angajat penitenciar

„Copiii aceștia vin și din familii unde partea financiară este slabă, dar vin și copii care provin din familii mai bune”. Angajat penitenciar

Opiniile de mai sus sunt în concordanță cu constatările lui Bruno Ștefan privind această categorie de adolescenți, care au ajuns în penitenciar din următoarele cauze „lipsa de supraveghere și control, folosirea insuficientă, inadecvată a mijloacelor disciplinare, relațiile conflictuale dintre părinți sau dintre părinți și copii, situațiile de concubinaj sau promiscuitate, alcoolismul sau bolile psihice, absența unor modele valorice și culturale adecvate, în general o

dezangajare a părinților, familia părăsindu-și atributele sale fundamentale” [27, p.128]. La acestea se adaugă și conștientizarea slabă a rolului socializant al școlii de către educatori, pedagogi; abandonul școlar nu este în serios abordat; comportamentele predelicvente (furt, fugă, fraudă școlară) nu sunt depistate sau sunt tolerate, sau sunt neglijate, ceea ce duce la creșterea numărului de copii în situație de risc.

Amintim că riturile sunt expresia nevoii umane de a aparține, de a face parte dintr-un grup. Ele sunt acte simbolice și stereotipe ale interacțiunii membrilor unei comunități. Persoanele își pot exprima prin intermediul acestora opiniile, valorile, normele și emoțiile. Riturile de trecere sunt importante pentru o adaptare mai ușoară a individului la noua sa poziție, marchează o modificare a statusului unei persoane.

Riturile sunt însoțite de un limbaj specific, de un anumit mod de a da poreclă, tatuaje care dau sens celor trăite, deși, comparativ cu penitenciarele pentru adulți, aici totul este la o scară redusă. Doar atât cât a fost posibil de împrumutat fiind plasați în izolatoarele de urmărire penală sau anterior în penitenciarul pentru minori nr.2 Lipcani.

După cum am relatat anterior, Arnold Van Gennep relatează că *riturile de trecere* se prezintă sub trei forme de rituri, aflate în interdependență ca: *rituri de separare*, *rituri de tranziție* sau *inițiere* și *rituri de agregare*. A. Van Gennep numește separarea „rituri preliminare”, tranziția „rituri prag” (liminare) și ceremoniile de încorporare a noii lumi „rituri de agregare” (postliminare).

Riturile de separare. Separarea survine prin plasarea minorilor pe perioada cercetărilor penale în penitenciarul nr.13 Chișinău sau penitenciarul nr.11 Bălți, sau cei care au avut experiența aflării lor în penitenciarul nr.2 Lipcani. Separarea văzută de către minori este descrisă astfel:

„Era foarte greu, nu știam nimic. Aici este altfel de lege și altfel de viață în general și e foarte greu dacă nu știi nimic mai ales că eu aveam o minte copilărească și nu știam viața de aici, până am învățat, a trecut foarte greu, bătăi multe. Mi-au adus la cunoștință ca să știi și eu ce e pușcărie”. Minor penitenciarul Goian

„Am fost bătut de ai noștri. Eram 10 persoane în hată și mie nu îmi era interesantă viața lor de pușcărie. Mie îmi era interesant așa cum sunt eu la libertate, lor asta nu le plăcea, au fost conflicte, ne-am bătut”. Tânăr eliberat

Expresia-cheie *a fost foarte greu* descrie situația de către nou-venit în penitenciar. Venirea în penitenciar aduce cu sine perturbarea rolurilor, deoarece indivizii trebuie să își găsească un loc în instituție, o nouă identitate socială. Persoana este deposedată de unele dintre obiectele personale, aspect important, deoarece, în general, oamenii se pot autodefini prin ceea ce posedă.

Minorii din penitenciar sunt indivizi de diferite etnii, cu valori diferite, dar se cunosc între ei, în primul rând, în funcție de delictele săvârșite.

Separarea este caracterizată de perioada celor 15 zile, când minorul se află în carantină, fără a-i cunoaște pe ceilalți. În aceste zile, el contactează doar cu medicul, psihologul, supraveghetorul etc. Minorii spun că:

„*Cel care vine, stă 15 zile în carantină*”. Minor penitenciarul Goian

„*La el vine psihologul, ofițerul de serviciu*”. Minor penitenciarul Goian

Minorul nou-venit este marcat de 15 zile de carantină, timp în care, după cum spun ei: „*Te face să te gândești la viață*”. În această perioadă sunt aplicate diverse tipuri de teste medicale, psihologice etc. Celula în care este plasat nou-venitul timp de 15 zile reprezintă spațiul care adăpostește viitorul coleg de cameră sau de etaj. Apoi, urmează momentul în care nou-venitul este cazat alături de ceilalți minori în una din celule. Urmează comunicarea dintre cei deja integrați și nou-venit, sunt enunțate regulile informale necesare de respectat, apoi urmează o perioadă care permite de a-l cunoaște și de a-i stabili statutul social în ierarhia informală penitenciară.

Riturile de inițiere, tranziție încep în perioada dintre stadii, în care persoana nu mai are statutul pe care l-a avut până la detenție, totodată, nu este recunoscut încă de către ceilalți minori ca pe unul de-al lor. Vorbind despre alte penitenciare, minorii au relatat despre așa zis-a *propisca*, când cel nou-venit, la intrarea în celulă, participă la *obșenie*, comunicare în cadrul căreia povestește despre viața sa, despre fapta penală comisă. Felul lui de a fi, de a se manifesta, determină stratul social din care va face parte. Cel care minte în legătură cu articolul conform căruia este condamnat sau minte în legătură cu unele momente din viața sa riscă ca stratul informal din care va face parte să fie cel de jos și va fi pedepsit prin violență fizică. Unii intervievați neagă existența inițierii, alții, vorbind despre viața din penitenciar, ne oferă explicații despre ceea ce au trăit sau trăiesc în această instituție: straturile de deținuți, modul de viață al fiecărui dintre ele, criteriile în funcție de care ajunge un minor să facă parte dintr-un anumit strat.

„*Am fost primit bine. Nu este botez, inițiere. Noi nu suntem agresivi față de persoana nou-venită, el este om ca și mine*”. Minor penitenciarul Goian

Prin intermediul *ritului de trecere*, minorul este integrat într-o nouă ordine socială, respectă ierarhia deja stabilită de către cei de până la el. Modul în care este realizat ritul de tranziție este descris astfel:

„*Atunci când venea un deținut nou, băieții din cameră (în penitenciarul nr. 13 erau câte 5-6 persoane în cameră) aveau o „obșenie” (comunicare), unde se puneau „poniatii” (norme de conduită), care este „zapretul” (interdicții) și „sprosul” (solicitări, valorile materiale). Dacă*

persoana înțelege și încalcă regulile, atunci este bătut; se întâmplă că unii se consideră fără motiv mai superiori decât alții – „drabuha” – atunci „se disumflă roțile””. Minor penitenciarul Goian

„Noi ne aflăm într-o cameră cu vreo 10 persoane și intră un novicioc și el e de la țară și oleacă nu prea știe viața aceasta. Încercăm să îi lămurim. Dacă el nu înțelege și nu se dă aproape de noi, asta înseamnă că el își alege viața lui ceva mai unijeno decât ai noștri. Acolo la pușcărie nu este doar un mod de viață, acolo sunt multe moduri de viață: blatnoi, om simplu, raboteaga și oleacă mai jos”. Tânăr eliberat

Bineînțeles, integrarea minorilor în comunitatea de deținuți este însoțită de anumite dificultăți enumerate de respondenți, precum: dorul de casă și de prieteni, remușcările avute ca urmare a actului de infracțiune săvârșit etc.

Ultima fază, cea a *riturilor de agregare*, marchează trecerea de la o etapă la alta, de la un rol sau poziție socială la alta, integrând experiența grupului. Riturile de agregare sunt reprezentate de participarea la modul de viață specific grupului, participarea la inițierea noilor veniți privind viața în penitenciar, normele informale și sancțiunile în cazul nerespectării lor etc.

Despre modul specific de viață în penitenciarul nr. 10 Goian am încercat să discutăm cu minorii și tinerii eliberați din penitenciar. Una dintre întrebări se referea la categoriile informale existente în mediul penitenciar, câțiva dintre minori au infirmat existența lor, alții au vorbit câte ceva, făcând trimitere la penitenciarele pentru maturi. Tinerii eliberați, însă, au vorbit deschis despre stratificarea existentă, indicând 3 categorii de deținuți: superioară, de mijloc și inferioară. Totodată, unii dintre ei au descris ritul de degradare a persoanei cu trecerea ei de la status superior la cel inferior:

„La minori viața este mai simplă, acolo poți să fii ori blatnoi, ori neputevii, ori obijenii. Blatnoi el este de alde crutoiu, nu lucrează, nu face în genere nimic, stă cu pedalele în sus. Neputiovii este om simplu, el șnîrește, adică: „Băi, fă-mi un ceai, băi, spală hainele” un așa fel de om. El ca și cum ar fi slugă. El nu este obiazan, dar dacă el chică cu oameni de alde blatnîie, el trebuie să facă lucrul acesta că el nu are voie să ridice mâinile. Ei pot lucra și la bucătărie.

De exemplu, eu sunt neputiovii, dar el este obijenii și el m-a lovit peste față cu o palmă sau m-a scuipat, sau eu am mâncat după el, sau am fumat după el – gata eu sunt ca și el. Contactul. Viața lor este foarte complicată, ei nu au voie să dea mâna cu nimeni noroc. Posibilitate la ei nicidecum nu poate fi ca să se ridice de la obijenii mai departe. Dar din neputiovii dacă te stremești, dacă îți dai străduința, ești mai mult pe lângă oameni, adică blatnîie, nu lucrezi. Dacă ai bauluri mari, adică dacă ai posibilitate să îți aducă multe și mărunte alde bratva, este posibilitate să te ridici”. Tânăr eliberat

Tânărul a fost întrebat: Spui că minorii au aceste categorii în penitenciarul Goian, de unde ei le au dacă penitenciarul s-a deschis de un an?

„De la Lipcani, central. Peste tot unde stai acolo este strict viața pușcăriilor. De exemplu, eu sunt blatnoi, am fost blatnoi și am să fiu blatnoi toată viața, eu stau la masă cu doi-trei neputioviie. Eu la masă pot să stau cu ei, dar eu nu o să permit ca cineva să se atingă de strachină sau de cană pentru că eu dintr-o dată îi bat botul. El dacă știe ce e asta viață, el nu o să își permită. Dar dacă el își dă seama ce face și se vâără la mine în strachină, eu pot smelo să îi dau una în bot. Dar dacă eu nu am așa putere ca să mă răzbiresc eu singur, două sunete unde trebuie și lui îi obsepește jumătate de sănătate luată”. Tânăr eliberat

În asemenea circumstanțe, adolescenții sunt tentați să imite persoanele pe care le consideră lideri și pe care râvnesc să-i înlocuiască. Buna cuviință nu este bine privită, iar comportamentul negativ este un protest pe care îl afișează ori de câte ori le convine. Despre categoriile din penitenciar, angajații afirmă următoarele:

„Este diferența dintre eu stau pentru omor și, respectiv, am statut mai mare în penitenciar și tu stai pentru un furt oarecare: el aduce ceai, el aduce scaun și, în general, el poate să stea în picioare pentru că el nu are nici o autoritate. Sunt 3 categorii, adică pături sociale, cei de sus îi înjosesc pe cei de mai jos îi pun să spele coridoare, fac tot lucrul în locul lor etc.” Angajat penitenciar

„Sunt 3 pături – cei care nu fac nimic, de ei toți se tem, ei formează toate regulile. A doua sunt copii care lucrează, și aici tot în funcție de ce caracter ai. Dacă știi să stai pentru tine, ai poziția ta, atunci ei pur și simplu sunt lăsați în pace. Pe ei nimeni nu-i atinge, ei lucrează, lor li se plătește. A treia categorie sunt cei care fac tot lucrul negru, spală coridoare, WC-ul etc.” Angajat penitenciar

Teoria socială a învățării susține că comportamentul agresiv, modul de a se manifesta, se învață ca toate celelalte comportamente, în special, prin observarea unor modele. Categoriile informale existente în penitenciar sunt preluate de către minori de la deținuții din alte penitenciare, cum ar fi: penitenciarul nr.13 Chișinău, penitenciarul nr.11 Bălți, penitenciarul nr.2 Lipcani, care a fost un penitenciar pentru minori etc. Acest model de viață este impus prin violență fizică, violență emoțională, violență verbală etc. Supraviețuiește cel mai puternic fizic și/sau emoțional.

De asemenea, minorii au vorbit în cadrul interviurilor despre normele care trebuie de respectat, în mod necesar, în mediul de detenție, care, în viziunea lor, sunt importante pentru a avea un trai în comun fără incidente majore. Din interviuri, desprindem două tipuri de norme:

- *formale*, care se referă la respectarea regimului de detenție:

„Dacă strigăm la colaboratori, ei scriu raport și ne pun interdicere la întrevederi, colet, sunat acasă”. Minor penitenciarul Goian

„Trebuie de mers după regim, nu trebuie de încălcat”. Minor penitenciarul Goian

- *informale*, care se referă la gestionarea relațiilor dintre deținuți:

„Nu ai voie să ridici mâinile la serios, nu trebuie să sari la bătaie fără motiv și bespredel nu se dapustește”. Minor penitenciarul Goian

„Pastanove? Asta e ceea ce dacă e spus trebuie de respectat, se poate sau nu se poate. Sunt pastanove pentru fiecare categorie de deținuți. Dar sunt pastanove pentru toți: nu trebuie să dopustească bespredel, de ex. omul când se odihnește, nu ai voie să îl atingi, cât de important nu ar fi, nu ai voie să îl scoli din somn sau ceva de genul: un chibrit la picioare. Pentru așa ceva foarte tare se bate”. Tânăr eliberat

Majoritatea respondenților, până la pronunțarea sentinței, petrec un anumit timp în izolatoarele de urmărire penală, unde însușesc de la deținuții maturi normele informale, normele formale, tabuurile ce țin de relațiile dintre categoriile de deținuți, elementele din argoul penitenciar, simbolurile tatuajelor etc.:

„Puteam să comunicăm, puteam chiar să ne întâlnim, dar camerele sunt separate pentru minori. Nu este problemă de a comunica cu cei maturi”. Tânăr eliberat

Minorii ajung în penitenciarul nr. 10 Goian din izolatoarele de urmărire penală, acolo are loc prima inițiere în ceea ce înseamnă viață de penitenciar, iar aici o pun în aplicare la scară mai mică. Deținuții din penitenciarele pentru maturi sunt un model de construire a micro-lumii din penitenciar.

Riturile de intensificare sunt cele care au scopul de a promova o imagine pozitivă a instituției și de a-i motiva pe alții să depună efort să o facă. Aceste rituri sunt performate de către grup sau de comunitate într-o perioadă de criză care afectează toți membrii. Prezența echipei de antropologi a fost calificată ca atentare la intimitate, ca pătrundere într-un spațiu interzis care aparține doar minorilor și angajaților, ca pericol pentru mersul obișnuit al lucrurilor.

Minorii, în interviurile realizate, toți, fără excepție, apreciază ca bune condițiile din penitenciar: de a însuși diverse meserii, de a face sport, de a face studii gimnaziale, atitudine pozitivă a angajaților din penitenciar etc. Ritul de intensificare îl vedem format din două categorii de performeri: *angajații*, care la diverse activități, evenimente din cadrul penitenciarului vorbesc despre condițiile bune din penitenciar ce permit resocializarea minorilor; *minorii*, care în anumite situații redau cu exactitate cele transmise de angajați prin cuvinte, dar și prin activități concrete la care o parte din ei participă.

„Avem posibilitate de a face sport. Este sală de lectură”. Minor penitenciarul Goian

„Aici putem merge la diferite cursuri: frizer, bucătar, lăcătuș”. Minor penitenciarul Goian

Se poate afirma că funcția *ritului de intensificare* este de a susține imaginea pozitivă a penitenciarului, ceea ce este în avantajul ambelor categorii: a angajaților, care își propun de a arăta cât de multe lucruri se fac pentru minorii încarcerați; a minorilor, care susținând angajații chiar și în situația când nu sunt de acord cu unele din realități, dar o fac pentru a nu cădea în dizgrație.

Amintim că elementele determinante ale comportamentului ritual și neritual în penitenciar sunt: *argoul, porecla, tatuajul*, despre care vom relata în cele ce urmează cu referire la deținuții minori. D.Irimia afirmă că: „Argoul este un ansamblu deschis de termeni și construcții frazeologice marcate expresiv, dezvoltând sensuri noi, neobișnuite, de cele mai multe ori de neînțeles pentru vorbitorii exteriori cercului sociolingvistic restrâns în care se întrebuițează” [113, p.22]. Reținem din definiția de mai sus două trăsături esențiale ale argoului: 1. aparține unei anumite categorii sociale, unui grup, relativ închis, de indivizi, care, însă, paralel cu argoul, se folosesc și de limba comună; limba comună în cazul minorilor este limba română și limba rusă. Minorii, vorbitori de limbă română, folosesc multe rusisme sau calchieri; 2. poate fi utilizat cu scopul de a fi neînțeles de către persoanele ce aparțin altor grupuri. Minorii intervievați afirmă despre argou că este:

„*Limba diferit – era, dar deja colaboratorii îl cunosc*”. Minor penitenciarul Goian

„*Limbajul este pentru a trăi mai ușor po poniatiam, la maturi. Și la noi sunt. Ceilalți cunosc din acest limbaj doar atât cât li se permite să cunoască*”. Minor penitenciarul Goian

„*Este un limbaj care se inventează pentru ca să nu-l cunoască administrația*”. Minor penitenciarul Goian

În ghidul de interviu nu au fost întrebări care să conțină expresia subcultură criminală. În cadrul unui interviu, un minor la întrebarea care se referea la argou, tatuaje și semnificația lor, a răspuns:

Minor: *Era subcultură, dar acum nu mai este.*

Intervievator: *Ce este subcultură?*

Minor: *Cultura lumii criminale. Aici în penitenciar nu este.* Minor penitenciarul Goian

Argoul din penitenciar este un limbaj codificat cu o sferă închisă de aplicare; el cuprinde cuvinte și expresii care nu sunt cunoscute întregii comunități lingvistice. Expresiile argotice necesită explicație, deoarece conținutul lor nu poate fi dedus din context. Acest limbaj oferă posibilitatea persoanei de a afirma apartenența la grup, de a delimita *in-group* de *out-group*, de a

se simți protejat în relația cu intrusul etc. Argoul exprimă revoltă, ironie, cât și nevoia de intimitate în mediul în care nu ai parte de ea.

Acest limbaj convențional a fost, în mică parte, folosit de către minori, doar câteva expresii, dar și acelea care deja și-au pierdut caracterul secret. În limbajul tinerilor din penitenciar întâlnim diferite cuvinte, cum ar fi: cele din lista de mai jos.

Tabelul 2.1. Lista de cuvinte folosite de minori

1.	Bespredel – când ceva este făcut nedrept, incorect, neconform normelor informale.
2.	Blatnoi – persoană din stratul social superior.
3.	Bratva – colegii din penitenciar, cei care de comun acord respectă normele informale interne.
4.	Bugor – persoană dintre deținuți care intermedia relațiile dintre minori și administrație, brigadier în cazurile când deținuții muncesc.
5.	Cantacit – molipsit, contaminat prin atingere de cei din straturile inferioare.
6.	Cifir – ceai tare, băut la ocazii <i>speciale</i> , de exemplu, acceptul tuturor a unei porecle pusă colegului lor.
7.	Dvijenii – mod de a se manifesta, de a acționa.
8.	Hată – celulă.
9.	Maleava – scrisoare.
10.	Obijenîie – persoane din stratul social inferior, persoane de care nu se ating și le interzic să se atingă de ceilalți deținuți.
11.	Obșenie – comunicare în scopul soluționării diverselor probleme ce apar în comunitatea deținuților.
12.	Paganeală – poreclă.
13.	Parajneac – lipsit de semnificație.
14.	Pastanove – reguli, norme informale.
15.	Poniatia – norme de conduită informale.
16.	Pricol – glumă, situație amuzantă.
17.	Progul – mesaj transmis prin tot penitenciarul de către <i>smotreășii</i> .
18.	Propisca – moment în care nou-venitul în celulă vorbește despre sine, spune totul fără de a ascunde ceva.
19.	Smotreășii – persoană care deține un statut superior în penitenciar.
20.	Stremiașiisea – persoană care tinde să ajungă în stratul social superior.
21.	Șnîri – cel care execută indicațiile celor din stratul social superior.
22.	Zanisești – se învârte capul, de exemplu, de la <i>cifir</i> sau devianță de la modul obișnuit de a fi al deținutului.
23.	Zapret – interdicție.

Sursa: cercetările practice ale autorului.

Această listă poate fi completată cu alte cuvinte, noi am încercat să le oferim doar pe cele folosite de către minori în interviuri. Angajații spun despre limbajul folosit de către minorii deținuți următoarele:

„Bratan – ei nu spun frate sau coleg, dar bratan. Ele (cuvintele) majoritatea sunt din limba rusă, ei dacă le folosesc eu îi rog să vorbim pe înțelesul meu”. Angajat penitenciar

„Limbajul acesta îl preiau de la maturi, din izolator, acolo ei au acces la maturi și de acolo ei vin deja cu o imagine formată: Ce înseamnă penitenciar, Ce înseamnă grupuri”.

Angajat penitenciar

Porecla este pusă ca și în cazul deținuților adulți: persoanelor care au același nume sau prenume; în legătură cu anumite particularități fizice; în legătură cu anumite particularități psihice; porecle care au la baza lor anumite abilități; au la bază denumiri ale unor animale. Porecla este numită între minori – paganeală:

„Porecla este pusă de colegi. E mai comod dacă sunt doi băieți cu același nume”. Minor penitenciarul Goian

„Eu paganeală nu aveam, dar în pușcărie dintr-o parte se vede mai bine, se vede după dvijeniile tale napastoi și îți gălesc poreclă. Se strânge colectivul și au pustit cana (cana cu cifir) primprejur, cancretno asta-i paganeala. Și te botează așa. Când este pusă porecla, contează părerea colectivului. Dacă sunt 20 de oameni în crug și dacă toți spun că mie o să îmi fie paganeala într-un mod, iar 10 în alt mod unde e mai mult aceea și este. Nu contează dacă ești de acord sau nu ești de acord”. Tânăr eliberat

„Alte porecle în dependență de ceea ce tu faci, motivele sau cineva dostoinii ți-a pus ție paganeala. Paganeala se pune în mai multe moduri. De exemplu, mie îmi place să fiu jestochii, gata eu am să mă numesc jestochii. Nu, singur eu mie paganeală nu pot să îmi pun. Poți să ți-o pui pentru tine dar nimeni nu ți-o acceptă. Dacă te întâlnești cu cineva: „Salut”. „Salut, cine ești unde ai stat, cum îți spune ție”? „Jestochii”. Întrebi la pațani: „Așa ceva este”? Iar ei „Așa ceva în general nu a fost”. Apoi e luat la întrebări, de unde tu ai paganeala aceasta. Poate deja este un om care deja are paganeala aceasta pe care mulți îl cunosc etc.” Tânăr eliberat

Unii minori afirmă că deținutului i se pune poreclă de către ceilalți și în anumite situații specifice: a zis ceva neobișnuit, a făcut ceva mai special etc. Explicația, că porecla este pusă deoarece e mai ușor de comunicat în cazul în care în penitenciar sunt mai multe persoane cu același prenume, presupunem că o au de la deținuții maturi, deoarece în penitenciarul nr.10 Goian nu sunt sute de deținuți minori, încât să fie complicat de identificat persoana. Poreclele, credem, sunt puse pentru a arăta mai matur, mai dur în ochii proprii și în ochii celorlalți. Angajații afirmă despre poreclele minorilor următoarele:

„În clasă este o persoană care nu citește, nu vede bine fără ochelari și, permanent, îl înjosesc. Ei îl numesc X – el este permanent pus să ștergă tabla, că dacă el nu scrie, el este ca de serviciu. El acest lucru îl îndeplinește ca să nu fie ofensat mai departe”. Angajat penitenciar

Unele porecle folosite de minori sunt etichete care au scopul de a devaloriza persoana prin scăderea stimei de sine, exagerează trăsături pentru a le scoate în evidență cu intenția de a râde,

altele sunt utilizate pentru confort în cazul în care este prescurtat numele, de exemplu, din Eduard în Edi sau Ed. Când intenția satirică a poreclei este exagerată, putem vorbi aici de agresivitate verbală care poate avea consecințe negative pe termen lung, de aceasta poreclele trebuie să fie în atenția angajaților care să intervină atunci când minorii au exagerat în acest sens.

În continuare relatăm că studiile semiotice și antropologice au determinat că tatuajul reprezintă unul dintre tipurile de identificare a membrilor unui grup. Atunci când indivizii au o cultură diferită, duc un trai în comun, ei se simt îndemnați, ca din instinct, să-și picteze sau să-și graveze trupul cu reprezentări care amintesc de existența lor comună. În acest sens, tatuajul constituie cel mai direct și mai expresiv mijloc de a demonstra sie însăși și celorlalți apartenența la un grup prin a imprima pe corp o marcă distinctivă.

În această ordine de idei, respondenții au menționat despre anumite tatuaje, ale căror semnificație este recunoscută de către tot grupul. Tatuajul în formă de „stea” este reprezentativ pentru acei care încalcă regulile, dispun de o mare autonomie, libertate în raport cu administrația. Unele tatuaje reprezintă diverse obiecte, precum: sabia, cuțitul, biserica sau marcarea literei inițiale a numelui, tatuaje cu motive animalice. Tatuajul, ce reprezintă un punct central înconjurat de alte patru, semnifică, conform intervievaților, celula din penitenciar cu cei patru pereți, iar punctul din centru este deținutul: „*Singur între cei 4 pereți*”. Cheile și lacătele sunt trimitere la valorile „închise”, accesul la care este interzis. Cheile reprezintă puterea de a deschide și închide, a încarcera sau elibera, marcând începutul unei noi etape din viață. Coroana este un simbol al puterii și autorității. Ea simbolizează independența unei persoane stăpână pe propria viață, pe propriile fapte, gânduri și sentimente. Tatuarea unui cuțit sau pumnal face trimitere la o persoană care a comis o crimă gravă. Cifrele exprimă date cu o anumită semnificație pentru deținut. Tatuajele pot fi făcute în penitenciar, unii respondenți neagă acest lucru, alții, însă, spun deschis că se pot tatua. Cei care nu pot desena frumos sau nu ajung la locul unde vor să își facă tatuajul, apelează la colegii care au această abilitate. Expresia folosită de către minori este „*A bate tatuirovca*”. Minorii afirmă despre tatuaj că:

„*Se poate de făcut cu acul. Mulți își fac singuri, culoarea este de la pix cu gel. Fiecare își face ce îi place*”. Minor penitenciarul Goian

Despre semnificațiile tatuajelor, minorii ne spun următoarele:

„*Unii își tatuează o coroană, ceea ce înseamnă „Сам себе король” (Sunt rege singur pentru mine)*”. Minor penitenciarul Goian

„*Unii își tatuează ЛОМ – Люблю отца и мать” (Îi iubesc pe tata și pe mama)*. Minor penitenciarul Goian

„Au semnificație foarte mare. Eu când am ajuns în penitenciar, eu nu am avut nimic tatuat. Tu poți să te tatuezi singur. Tu poți să îți bați un parajneac – adică un lucru gol, un uzor ceva. Dar asta e gol, nu înseamnă nimic și în așa caz nu este nici o problemă. Dar sunt multe, multe tatuaje care înseamnă ceva pentru viața aceasta și sunt tatuaje care trebuie să le meriți pentru a le tatua”. Minor penitenciarul Goian

„Pot fi tatuate 4 puncte care înseamnă „Bceɔda ɔam obopomy”, adică în momentul acela când sare cineva la bătaie tu trebuie, nu contează dacă sunt 10 pațani, să dai înapoi chiar de te fărâmă pe tine. Asta înseamnă ceva pentru mine, eu asta trebuie să respect”. Minor penitenciarul Goian

Minorii deosebesc două tipuri de tatuaje, cu și fără semnificație criminală, ei știu că, conform normelor informale ale deținuților existente aproximativ 40-50 ani în urmă, cel care își tatua pe corp un simbol al autorității criminale fără de a-l merita, era foarte dur pedepsit:

„După legea cea veche a pușcăriașilor, dacă tu nu poți să duci cont la tatuajul tău, de la oameni care au stat mai mult de 40 de ani am auzit, omul care nu duce cont de tatuajul care îl are și el nu este dastoin, pe vremuri tatuajul acela era tăiat pe loc, era jupuit de pe dânsul sau se frigea, sau i se spunea azi seara: „Mâine dacă îl văd” te atarvește, te rupe, și el e nevoit singur să îl ia cumva. Dar tatuajul singur nu se ia, doar trebuie să frigi, să topești cu țigara sau cu vre-un fierbător. E foarte greu să iei tatuajul de pe tine”. Tânăr eliberat

În interviuri, angajații, în general, relatează despre două riscuri majore care pot surveni în rezultatul tatuării: poate cauza infectarea locului unde este făcut tatuajul; unele tatuaje vorbesc despre trecutul minorilor în penitenciar și ei riscă să nu se reintegreze în societate, fiind văzuți ca infractori. Angajații expun următoarele despre tatuare, semnificația tatuajelor și riscurile survenite ca urmare a tatuării:

„Un minor are tatuată o bisericuță, o clopotniță, mai degrabă, scris pe degete numele. Dar el a stat și la izolator, și la spitalul pentru deținuți a fost în contact cu deținuți maturi. Altele nu am observat. Ei preferă cruce să fie, multe puncte – unul mi-a spus că sunt zilele în penitenciar, soarele. La unul am văzut tocmai puroi. Le-am spus că pot face cangrenă, se duce infecția în sânge”. Angajat penitenciar

„Ei și-au tatuat mâinile. Ei vor reveni în societate. Apare întrebarea: Cum ai să revii tu în societate dacă tu deja ai imprimat informație despre tine? Pe tine dintr-o dată o să te considere infractor”. Angajat penitenciar

„Eu presupun că acesta este un pașaport al lor, pentru că mulți dintre ei urmau să își ispășească pedeapsa la maturi, iar la maturi primul lucru după care ești primit, dacă nu ai

reușit nimic să vorbești, acestea sunt tatuajele și apoi trec și o testare și mai spui pentru ce stai, apoi ești ridicat în slăvi”. Angajat penitenciar

Prin urmare, penitenciarul este instituția care, paralel cu caracterul coercitiv, are ca scop educarea minorilor în vederea resocializării și reintegrării lor cu succes în societate. Obiectivele educaționale, într-o anumită măsură, sunt realizate, dar ceea ce nu reușește este din motive subiective: lipsa dorinței din partea unor tineri de a face studii gimnaziale; refuzul de a însuși o meserie pentru că este din stratul superior – *blatnîie*. Comunitatea minorilor deținuți perpetuează o lume în care normele informale sunt mai importante decât viitorul lor.

Evident este faptul că integrarea tinerilor în mediul penitenciar este suportată cu greu. Minorii se confruntă cu anumite stări emoționale dificile, ca: tristețea, sentimentele de insecuritate, agresivitate, se simt abandonăți. Toate aceste stări sunt cauzate de absența libertății cu care trebuie să se obișnuiască; absența celor dragi; sentimentul de culpabilitate în legătură cu cele săvârșite. Lipsa abilităților de management al emoțiilor face ca minorii să adopte metode agresive de exprimare a emoțiilor.

În viziunea noastră, sunt predispuși recidivei cei din categoria superioară, normele informale le interzic să lucreze în penitenciar (în bucătărie, de exemplu) și dacă acești minori la eliberare vor ține cont de aceste reguli, la un moment dat vor trebui să își caute surse de existență și atunci este, mult probabil, să apuce pe calea infracționalității.

Minorii apreciază ca fiind bune relațiile cu cei din administrație, angajați și profesori. Ei afirmă că se depune mult efort pentru a le oferi activități, profesii utile la ieșirea din penitenciar. Aceasta este una dintre manifestările ritualurilor de intensificare, ce are ca scop promovarea imaginii pozitive a penitenciarului. A vorbi despre viața din penitenciar este categoric interzis conform normelor informale, în așa caz, sau nimic, sau doar de bine.

Angajații consideră că se face mult pentru acești tineri: zona de locuit adaptată; ateliere de studii în care se desfășoară cursurile de formare profesională pentru meseriile de bucătar, frizer; desfășurarea diverselor activități în vederea îmbunătățirii procesului de reeducare al minorilor. Se depune efort pentru a schimba situația ce ține de straturile sociale existente în penitenciar, tatuajele sunt interzise, se insistă ca argoul învățat în alte penitenciare să nu fie folosit.

2.4 Concluzii la capitolul 2

În rezultatul cercetărilor de teren, formulăm următoarele concluzii:

1. Subcultura penitenciară are o istorie vastă până la venirea indivizilor în instituție; ea rămâne și după plecarea lor. Subcultura penitenciară se manifestă prin următoarele elemente: simboluri (cuvinte, gesturi, obiecte cu anumite semnificații), lideri (persoane care reprezintă modele pentru ceilalți), comportament ritual (prima comunicare cu colegii deținuți, degradarea deținuților nedemni etc.) și valori (elemente cu rol important în formarea normelor informale și stratificării specifice). În situația în care cineva își propune să diminueze influența subculturii, ea rezistă în fața încercărilor respective deoarece este profund impregnată în mentalitatea umană.
2. Deținuții sunt divizați în categorii informale, care diferă în funcție de privilegiile deținute în penitenciar. Această stratificare, din start, face existența deținuților să se bazeze pe relații de conflict. Ispășirea pedepsei se transformă pentru categoriile neprivilegiate într-un stres permanent, însoțit de ostilitate, de sentimente de inferioritate etc. Deținuții se supun normelor informale, adoptând gesturi, ținută, expresii, roluri din teama de sancțiuni, ajungându-se la „penitenciarizarea comportamentelor”, la *homo carceralus* [27, p.38].
3. Argoul este parte a interacțiunii verbale, rar utilizat în scris; presupune prezența informalului, deseori nerespectarea sau sfidarea formalului; este un vocabular al comunității deținuților care se modifică rapid în cazul în care prea multe din el se cunoaște în afara comunității. Argoul sporește coeziunea grupului și separă pe cei din grup de cei aflați în afara grupului. În societate acest argou este utilizat de către persoanele care fac parte din subcultura criminală.
4. Semnificația de conducător, îndrumător pentru lider, rămâne valabilă și în cazul subculturii penitenciare. În penitenciare, liderii sunt cei din vârful ierarhiei criminale. Aceștia ar trebui să fie cei care soluționează problemele atunci când grupul deținuților este oprimat, însă în realitate liderii din penitenciare fac insuportabilă viața unei părți a deținuților, a celor care sunt din categoriile de jos în ierarhia penitenciară. Liderii din penitenciar mențin coeziunea grupului prin frică, prin teroare. Ei impun, prin violență, normele informale, tradițiile penitenciare, fiind deschise manipulării. Interviuurile realizate au permis să concluzionăm că cei din categoria *blatnîie* au posibilitatea de a negocia cu angajații penitenciarului anumite condiții de viață, acces la obiecte interzise, organizarea jocurilor de noroc etc. Este necesar de prevenit astfel de relații nestatutare dintre angajații penitenciarului și deținuți, de a pedepsi orice acte care contravin deontologiei și legislației în vigoare.

5. Prin socializare, subcultura penitenciară este indusă unui nou venit care va interioriza valorile dominante ale acesteia. Deținutul, în scurt timp, va cunoaște ce este și ce nu este permis. Socializarea este realizată prin intermediul ritualurilor și tabuurilor existente în penitenciar, care permit adaptarea la mediul penitenciar, permit trecerea de la un status la altul etc. Menționăm că subcultura penitenciară, gestionarea defectuoasă a spațiului, profilul persoanelor în detenție, infrațiunea ca criteriu comun, imposibilitatea angajaților de a gestiona eficient numărul mare de persoane, permit perpetuarea unor tradiții, norme, valori, ierarhii, a unui anumit argou etc. Subcultura penitenciară este rezistentă la schimbare, de aceea sunt necesare strategii la nivelul instituțiilor penitenciare, respectiv, aplicarea lor pentru o perioadă îndelungată. Reducerea relațiilor negative dintre straturile informale poate fi realizată prin schimbarea orientării valorice a celor care ispășesc pedeapsa.
6. De asemenea, am constatat și dorim să evidențiem că, comunitatea deținuților minori posedă un sistem propriu de valori și că este divizată în straturi informale, iar trecerea de la un statut la altul a tânărului este marcată de rituri. Studiul efectuat ne-a permis să concluzionăm că riturile de trecere îndeplinesc aici o funcție socială majoră: întrețin sentimentul de apartenență la grup, dau sens activităților și grupurilor existente în penitenciar, permit o adaptare mai ușoară a tânărului deținut. Prin ritul de agregare, care este o fază a ritului de trecere, minorul este integrat în comunitate, înțelege necesitatea respectării ierarhiei deja stabilite și participă ulterior la inițierea noi-veniților. Deținuții minori își duc existența într-un spațiu claustrat care își lasă adânc amprenta asupra comportamentului uman.
7. O concluzie la fel de semnificativă, conform mărturiilor deținuților minori, dar și angajaților din penitenciarul nr. 10 Goian, că grupul de deținuți este împărțit, în câteva categorii. Astfel, se cunosc cei numiți *blatnîie*, ei sunt caracterizați ca fiind grupul care ia decizii privind comunitatea lor. Tot din acest grup fac parte persoanele numite *smotreașii*. Rolul acestora este de a controla și monitoriza ordinea în grupul de condamnați. Celălalt grup de condamnați îl reprezintă grupul *neputiovîie*. Membrii respectivului grup sunt inferiori primului, ei manifestă dorința de a-și reduce perioada de detenție, iar pentru asta se încadrează în activitățile de muncă în penitenciar. Un alt strat îl reprezintă *obijenîie*, strat inferior, impus de către cei din categoria *blatnîie* să facă curat în penitenciar, să spele hainele celorlalți etc. Aceștia sunt tinerii cărora nimeni nu le întinde mâna pentru salut, nimeni nu se atinge de lucrurile lor. Sunt un fel de *paria*, obligați să se țină la o parte de ceilalți, pentru a nu-i impurifica.
8. De menționat că relațiile dintre minori se bazează pe respectul normelor informale acceptate de membrii grupului dat. Aceste norme oferă elemente ale inițierii, care marchează intrarea și acceptarea minorului în grupul social. Respondenții au relatat că în cadrul discuțiilor de grup

sunt explicate normele informale și conduita viitoare a condamnatului nou-venit în penitenciar. În timpul acestor discuții, care, prin esență, sunt rituri, are loc inițierea minorului. Nou-venitul se prezintă grupului, oferind detalii personale despre viața sa, crima săvârșită etc., iar în funcție de acestea este determinat locul lui în comunitate. Înainte de a ajunge în penitenciarul nr. 10 Goian, acești adolescenți însușesc o parte din subcultura criminală în izolatoarele de urmărire penală în care au fost închiși până la pronunțarea sentinței.

III. NECESITATEA REFORMĂRII ȘI UMANIZĂRII INSTITUȚIILOR PENITENCIARE DIN REPUBLICA MOLDOVA: STRATEGII ȘI PERSPECTIVE

3.1 Posibilități de diminuare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar

Vulnerabilitatea socială, fenomenul criminalității și subcultura criminală în societate și în mediul penitenciar sunt amplificate de o serie de factori. Printre acești factori evidențiem: sărăcia, corupția, șomajul, manipularea prin intermediul mass-media, alcoolismul, narcomania etc. Abordarea problematicii modelelor de suprimare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar necesită o analiză a ceea ce propun specialiștii din domeniul științelor socio-umaniste, juridice, precum: filosofii, antropologii, sociologii, asistenții sociali, psihologii, pedagogii, criminologii etc.

O piedică în resocializarea cu succes a deținuților, în opinia noastră, o reprezintă subcultura penitenciară. Persoana, ajungând în penitenciar, înțelege că aici este o comunitate cu o organizare informală bine conturată, cu norme și valori proprii, diferite de cele general acceptate. Individul este nevoit să se adapteze la noul mediu prin acceptarea acestor norme, valori și forme de interacțiune socială, deoarece un pas făcut greșit poate să înrăutățească viața sa în penitenciar. De asemenea, vom sublinia faptul că, din start, apare contradicția alimentată, pe de o parte, de subcultura penitenciară și, pe de altă parte, de normele formale promovate de administrație, programele educative aplicate. În aceste condiții, persoana renunță la normele și valorile general acceptate și le interiorizează pe cele din mediul penitenciar, iar la eliberare poate manifesta un comportament post-penitenciar ilegal.

Grupurile informale sunt create în penitenciare în baza compatibilității psihologice, interese, vârstă, orientare valorică și teritoriu. A. Racu afirmă că „Deseori, aderarea la aceste grupuri se datorează unei presiuni psihologice sau este dictată de tendința de a domina asupra celorlalți deținuți. În unele cazuri, comportă și un pseudoromantism și valorificare, motiv pentru care este mai ușor percepută de deținuți” [179, p.41]. Susținem afirmațiile experților în drepturile omului din Republica Moldova, care afirmă că subcultura penitenciară influențează puternic comportamentul individual și de grup.

De asemenea, am atestat că în diverse cercetări se afirmă că activitățile ce își propun diminuarea influenței subculturii penitenciare sunt însoțite de: stres, frustrare, nesiguranță, conflicte interpersonale și intra-personale, impact asupra capacității de muncă a angajaților etc. Succesul în minimalizarea influenței subculturii penitenciare necesită atât sporirea profesionalismului angajaților

din penitenciare, cât și pregătirea psihologică temeinică a lor, care presupune: dezvoltarea controlului psihoemoțional, controlul stresului, familiarizarea cu metodele și tehnicile de relaxare psihologică, dezvoltarea abilităților de comunicare, întărirea motivației, voinței. Fără de toate acestea, considerăm că pot apărea grave consecințe pentru deținuți și angajați. Pregătirea juridică și psihologică a angajaților trebuie să fie una continuă, iar principiile care îi vor ghida: al profesionalismului, onestității, imparțialității, corectitudinii, sincerității, obiectivității etc.

Administrația Națională a Penitenciarelor ar trebui să eficientizeze parteneriate cu organizațiile neguvernamentale, care au ca scop relații de cooperare în vederea unui beneficiu comun, de a soluționa problemele ce afectează societatea, în cazul dat, problema diminuării influenței subculturii penitenciare și resocializării cu succes a deținuților etc. Suntem ferm convinși că în avantajul tuturor este efortul de a reîntoarce societății: cetățeni pregătiți de viața în comunitate; cetățeni care se vor putea angaja în câmpul muncii pentru că au însușit în penitenciar o meserie; cetățeni sănătoși din punct de vedere fizic și emoțional, care nu vor constitui un pericol pentru cei din comunitate, societate.

Munca instructiv-educativă cu deținuții este de o importanță majoră în minimalizarea influenței subculturii penitenciare. Cercetările din domeniu au permis să reliefăm importanța educației pentru om, ea îi oferă persoanei înțelegerea și interiorizarea unor astfel de valori, cum sunt: corectitudinea, omnia, relațiile armonioase dintre persoane, stil de viață sanogen etc. Educația și instruirea, în viziunea noastră, pot fi realizate prin intermediul unor programe speciale, invitarea specialiștilor din diverse domenii, precum: medicina, psihologia, pedagogia, filosofia practică, asistența socială, drept, sport etc. Specialiștii vor propune diverse recomandări ce vor viza: igiena, sănătatea, munca, educația, odihna, sportul, cultura comunicării, comportamentul sexual, soluționarea conflictelor, viciul fumatului, viciul alcoolului, viciul drogurilor etc.

Lectura cărților, indiscutabil, este activitatea care poate fi folosită paralel cu alte activități instructiv- educative pentru resocializarea deținuților. Sintetizând rolul lecturii, vom menționa că lectura îmbogățește cunoștințele și limbajul, oferă posibilitatea de a cunoaște indirect alte lumi, alte realități, oferă o gamă variată a sentimentelor trăite: bucurie, tristețe, fericire, uimire etc. Biblioteca din penitenciar, desigur, poate oferi un suport informațional care va fi de ajutor la eliberarea din penitenciar. Lectura, de asemenea, poate contribui la reeducarea persoanelor private de libertate, doar că în penitenciare avem multe persoane cu nivel redus de instruire, cu orientare criminală pronunțată și considerăm că ar trebui, pas cu pas, de soluționat această problemă.

Recomandarea Comitetului de Miniștri ai statelor membre referitoare la regulile penitenciare europene REC(2006)2, adoptată de Comitetul de Miniștri, la data de 11 ianuarie 2006, în timpul celei de-a 952-a reuniune a Miniștrilor Delegați, indică că un program educațional sistematic, cu obiective de menținere a cunoștințelor, îmbunătățire a nivelului general de educație a deținuților și al perspectivelor de a duce o viață responsabilă, lipsită de infracțiuni, va constitui o parte esențială în cadrul regimului deținuților condamnați. Desigur, toți deținuții condamnați vor fi încurajați să participe la programele educaționale și de formare. Programele educaționale ale condamnaților trebuie să fie adaptate la durata perioadei de încarcerare. Ceea ce se urmărește este o persoană eliberată cu calități înalte morale care ar fi un membru activ al societății [188].

De menționat, că o importanță deosebită are evaluarea diverselor activități, în care sunt implicați deținuții, pentru a putea adapta planul de educație. Angajații trebuie să fie implicați în prevenirea și lichidarea în faza incipientă a acțiunilor de natură agresivă, nelegale prin care straturile superioare din comunitatea deținuților încearcă să împiedice activitățile educative, profilactice etc., planificate și organizate de către administrația penitenciarului. O altă componentă ar fi, în viziunea noastră, cunoașterea permanentă, de la încarcerare până la eliberare a fiecărui deținut, în special aspectele de ordin psiho-social ale lui.

Criminalitatea este un fenomen socialmente periculos, ce desemnează ansamblul comportamentelor umane, interzise de legea penală, săvârșite într-un spațiu, într-o perioadă determinată, inclusiv spațiul penitenciar. Conform lui Ș.Bruno, *penitenciarul* are o serie de caracteristici generale proprii unei instituții totale, care face să apară o subcultură penitenciară, membrii căreia sunt deținuții care aparțin lumii criminale, dar și deținuții care nu aparțin acestei lumi. Așadar, *penitenciarul* este:

- un spațiu închis, ca și structură și funcționalitate;
- un spațiu dihotomic, care divizează populația din penitenciar în două grupuri: deținuți și angajați. De asemenea, „și lumile lor se divid în mai multe subuniversuri, structurate după mai multe criterii: sex, grad, vârstă, credință religioasă, nivel de instrucție școlară, etnie etc” [27, p.9]. O altă dihotomie este: cei din penitenciar și cei din afara lui;
- un spațiu penal, un spațiu al „disciplinei penale”, din punct de vedere juridic;
- un spațiu al autorității, spațiu al comunicării și relaționării asimetrice care pornește de la dihotomiile sus-menționate – *noi și ceilalți*.

Mulți dintre angajați consideră că subcultura penitenciară reprezintă un fenomen inevitabil, deoarece condamnații, în locurile de detenție, încearcă să găsească modalități de atenuare a condițiilor severe de detenție, de a-și găsi locul, rolul său în mediul penitenciar. În acest caz, s-ar

putea porni de la crearea condițiilor umane de detenție, care, paralel cu programele de tratament și programele instructiv-educative, ar minimaliza influența subculturii.

Suntem de acord cu afirmațiile precum că în mediul penitenciar sunt prezente norme, valori, conduite și interpretări proprii ale diferitor situații. Acestea, de multe ori, sunt neconforme cu ceea ce este acceptat în societate și ce este stipulat în cadrul legislativ. Cercetătorul L.Rotariu afirmă că tradițiile au fost promovate de deținuți din cauza „unei slabe supravegheri și a unei neimplicări din partea factorilor externi (atât societatea în ansamblul ei, cât și instituțiile responsabile), fapt ce a condus la o segregare nu doar fizică și limitată temporal, dar, totodată, a realizat o graniță socială și un rol social negativ, cel de pușcăriaș, care nu se șterge în momentul finalizării pedepsei” [195, p.234].

Surprindem la unii dintre angajații și deținuții intervievați opinia că în penitenciar condițiile existente, precum: acoperiș, masă, un anumit grad de siguranță, readuc pe unii deținuți în penitenciar. Cercetătorul român Bruno Ștefan afirmă despre situația deținuților din România, că jumătate dintre ei nu găsesc condiții adecvate de viață în societate după părăsirea închisorii. Ei revin cu ușurință, cu nepăsare, deoarece au învățat să se descurce aici mai bine decât în comunitate. În închisoare ei pot obține tot ceea ce dincolo societatea le-ar da doar pe baza respectării unor reguli deja uitate de către ei. „Doar cei cu legături puternice în exterior reînvață mai facil regulile traiului în lumea liberă, înțelegând că timpul liber din închisoare s-a scurs inutil și aberant pe caleașcă, la vorbitor, în discuții sterile și relații degradante” [27, p.202].

Filosofii, antropologii, sociologii, psihologii și criminologii se întrebă dacă comportamentul deviant, manifestat în libertate, poate fi remediat cu succes în mediul penitenciar, mediu ostil personalității umane? Răspunsul este că mediul penitenciar modifică foarte mult stilul de viață al persoanelor din cauza normelor formale și informale foarte stricte. Drept consecință persoana eliberată va întâmpina dificultăți în procesul de reintegrare în societate. Penitenciarele din țară sunt un mediu patogen care nu poate atinge scopul de reajustare la normele social acceptate. „Fenomenul este denumit de sociologi „efectul pervers” al încarcerării și poate explica apariția unor efecte negative în procesul de reintegrare” [29]. Una dintre soluțiile propuse este implicarea psihologilor, filosofilor, preoților, medicilor și a celor din domeniul artei să desfășoare diverse programe în penitenciar, care vor reduce comportamentele violente manifestate prin: bătăi, insulte, dispreț, alte abuzuri săvârșite în penitenciar cu acordul tacit al angajaților [27, p.201], se afirmă despre penitenciarele din România, dar, cu regret, este valabilă și pentru sistemul penitenciar autohton.

În Republica Moldova, practicienii din sistemul penitenciar din toate direcțiile de activitate au elaborat și au propus *Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar al Republicii Moldova 2016-2020*. Destinația acesteia este de a fi implementată de angajați în activitatea zilnică și pentru a crea un mecanism de colaborare instituțională cu partenerii de dezvoltare. *Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar al Republicii Moldova* este un document de politici de importanță sectorială și prezintă o corelare cu documentele de politici naționale și actele internaționale relevante domeniului. Acest document cuprinde misiunea, viziunea și valorile sistemului penitenciar din Republica Moldova. De asemenea, definește și explică funcțiile acestuia în aplicarea legislației specifice executării pedepselor privative de libertate, prezintă situația curentă, problemele ce necesită intervenția Guvernului, obiectivele generale și specifice, precum și măsurile necesare pentru atingerea acestora. Documentul dat are drept scop definirea unui cadru strategic simplu și funcțional pentru dezvoltarea sistemului penitenciar din Republica Moldova, inclusiv de a interveni în soluționarea problemelor actuale ale sistemului penitenciar și diminuarea efectelor acestora asupra deținuților [219].

Conform *Strategiei de dezvoltare a sistemului penitenciar al Republicii Moldova*, misiunea sistemului penitenciar este de a pune în executare pedepsele și măsurile privative de libertate în scopul sporirii siguranței societății și prevenirii recidivei.

Obiectivele generale ale strategiei sunt:

- I. Sporirea eficienței în administrarea sistemului penitenciar.
- II. Organizarea eficientă a managementului resurselor umane ale sistemului penitenciar.
- III. Modernizarea infrastructurii sistemului penitenciar pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție.
- IV. Instituirea sistemului progresiv de executare a pedepsei.
- V. Garantarea siguranței sistemului de detenție.
- VI. Dezvoltarea serviciilor medicale de calitate pentru persoanele private de libertate, echivalente cu cele prestate în sistemul public de sănătate [219].

În continuare vom descrie tipurile de reglementări de care se ține cont în cadrul instituțiilor penitenciare, aceste fiind: *normative, interne și de natură informală*.

Reglementările normative de ordin extern sunt emise de instituțiile, precum: parlamentul, guvernul și instituțiile statului. Activitatea penitenciarelor este reglementată de următoarele acte: *Legea cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție; Legea cu privire la sistemul administrației penitenciare; Legea cu privire la sistemul penitenciar; Ordinul nr.122 din 08.04.2002 cu privire la respectarea dreptului la corespondență a persoanelor*

deținute; *Ordinul nr.478 din 15.12.2006 privind aprobarea regulamentului cu privire la modul de asigurare a asistenței medicale a persoanelor deținute în penitenciare etc.*

Reglementările interne reprezintă detalieri și personalizări la nivel local ale documentelor externe și sunt produse ale managerilor sau ale angajaților care au ca responsabilitate emiterea acestora: de exemplu, *consiliul de administrație*. Normele și regulile sunt foarte importante în organizarea eficientă a unei instituții, ele coordonează, atenționează și reglementează comportamentul oamenilor în cadrul instituției și chiar în afara acesteia.

Reglementările de natură informală sunt al treilea tip de reglementări, fiind produse ale membrilor organizației, ale anumitor grupuri, lideri formali sau informali, dezvoltate în timp, în mod spontan, nefiind cuprinse în regulamentele instituției, dar care stabilesc modalități de comportare în diferite situații umane, de mare importanță pentru toți. Aceste norme interioare sunt materializate în simboluri, sloganuri, limbaj, ținută vestimentară, atitudine, ritualuri, ceremonii, mituri, legende și povestiri care circulă prin intermediul folclorului oral, atât în interiorul organizației, cât și în cadrul extern al acesteia, societatea luând, astfel, contact cu viața organizației, cu normele și valorile culturii sale. În acest context, considerăm că este necesar să relatăm despre *acomodare socioculturală*, care este dobândirea unui minim de cunoștințe generale despre organizație, cultura și istoria ei de către noi-veniți, necesare adaptării și socializării sale. Socializarea, susține Claude Dubar, este un proces de construire, deconstruire și reconstruire a identității, conectat la diverse sfere de activitate, inclusiv activitatea profesională, pe care individul le întâlnește pe parcursul vieții și de la care învață să devină actor. În cazul deținutului nou-venit, putem spune că socializarea este una negativă, care îl pregătește pe deținut să supraviețuiască în detenție.

În opinia noastră, sistemul penitenciar trebuie să pună în executare hotărârile instanțelor de judecată de aplicare a pedepselor și a măsurilor privative de libertate într-un mod individualizat. Sistemul dat trebuie să mențină ordinea și disciplina în vederea asigurării unui climat ce respectă drepturile și demnitatea umană a persoanelor private de libertate. În pofida eforturilor de umanizare a legislației penale în privința reducerii pedepselor, rata populației penitenciare a Republicii Moldova este de 215,2 deținuți la 100.000 de locuitori, la data de 31 ianuarie 2018, ceea ce depășește cu mult media europeană, de aproximativ 140 de deținuți [253, p.6]. Spre exemplu, în Țările de Jos este de 54,4 deținuți, în Danemarca – de 63,2, iar în Norvegia – de 65,4 rata populației penitenciare la 100.000 de locuitori în aceeași perioadă a anului. Federația Rusă prezintă cea mai înaltă rată a populației penitenciare – de 418,3 la 100.000 de locuitori [253, p.6]. În ianuarie 2021, numărul total al persoanelor condamnate a fost de 6429, dintre care 289

sunt femei, care își ispășesc pedeapsa la penitenciarul nr.7 Rusca, iar 32 de minori se află în detenție la penitenciarul nr.10 Goian.

În penitenciarele din Republica Moldova, unde cei din vârful ierarhiei populației deținuților se impun prin intermediul elementelor subculturii penitenciare, siguranța deținuților care nu doresc să aibă nimic comun cu această subkultură trebuie să fie printre obiectivele angajaților. Relația de antagonism dintre *blatnîie* și *obijenîie* sau oricare alte tipuri de relații ostile dintre deținuți este necesar de prevenit și de fortificat relații pozitive, de încredere, deschise dintre deținuți, dintre deținuți-angajați. Garantarea siguranței poate porni de la supravegherea mai îndeaproape a deținuților care reprezintă pericol pentru ceilalți, de obicei, cei din vârful ierarhiei. O condiție a acestei siguranțe în penitenciar trebuie să fie respectarea drepturilor omului pentru toți deținuții din toate straturile.

În multe dintre penitenciarele, vizitate pe parcursul studiului, deținuții sunt repartizați în sectoare de 50-100 de persoane, ei sunt cazați în dormitoare comune, sunt în contact unii cu ceilalți pe parcursul celor 24 de ore. Această stare a lucrurilor, pe de o parte, considerăm că oferă un gen de viață socială, însă condamnații, care ajung prima dată în penitenciar, nimeresc într-un mediu în care nu sunt propagate binele și moralitatea de către condamnații recidiviști, ci opusul lor. Un deținut în vârstă intervievat a spus cu referire la posibilitatea însușirii comportamentului infracțional: „*Aici e o adevărată universitate*”. În detenție avem influența negativă a straturilor superioare asupra celor inferioare, iar resocializarea este greu de realizat din cauza interdicțiilor impuse deținuților de către liderii informali de a participa la diferite activități din penitenciar. Refuzul deținuților este explicat astfel: „*Nu permite polojeneț, nu permit normele informale*”.

Resocializarea, în mare parte, este realizată de către Serviciul Educație, Psihologie și Asistență Socială din instituțiile penitenciare, iar activitățile pe care le realizează sunt cele din domeniul instructiv-educativ ce vizează reintegrarea în societate. Câteva dintre programele din penitenciare, indicate pe site-ul Administrației Naționale a Penitenciarelor și afișate pe panouri în penitenciare, sunt: Programul de inițiere a deținuților în domeniul științelor socio-juridice; Programul cu privire la pregătirea pentru eliberarea deținuților din detenție „*Prosocial*”; Programul cu privire la încadrarea deținuților în câmpul muncii etc.

Pornind de la situația existentă în instituțiile penitenciare din Republica Moldova, considerăm că este necesar de elaborat un model, o schemă teoretică care ar reda esența elementelor fundamentale ale fenomenului subculturii penitenciare și modalitățile suprimării ei. Termenul *de model este utilizat cu semnificația de imagine globală ce conturează un fenomen important, luând în considerare natura unităților componente și raportul dintre acestea.*

Modelele sunt construite pe baza delimitării problemelor specifice ale unui sistem și permit de a modela și descoperi regularități și tendințe în acest sistem.

Modelul ce contribuie, în viziunea noastră, la minimalizarea influenței negative a subculturii penitenciare include:

- *componenta pedagogică* – misiunea responsabililor în penitenciar de această componentă este de a modela subiecții educaționali, de a dezvolta personalități complexe ale celor care au ajuns în penitenciar pentru comiterea unor crime; implicarea ONG-urilor cu diferite activități educative, consiliere filosofică, psihologică etc. de care au nevoie deținuții în penitenciar, dacă nu se reușește cu forțele angajaților;
- *componenta religioasă* – un rol important în neutralizarea influenței subculturii penitenciare îl au comunitățile religioase care oferă suport prin diferite activități de educație și asistență religioasă. Aflându-se în camerele de rugăciuni sau biserici, deținuții regăsesc un spațiu în care își pot găsi liniște sufletească și/sau o persoană, cum ar fi preotul, pentru a se confesa având siguranța respectării confidențialității;
- *componenta organizațională și de drept* – această componentă permite angajaților înțelegerea: funcționării instituției penitenciare în care activează; regulamentelor interne care trebuie de cunoscut și respectat; importanței acțiunilor direcționate spre a micșora numărul de infracțiuni în penitenciar. Componenta de drept ar oferi deținuților cunoștințele necesare de a putea cere respectarea drepturilor omului; ar insista pe cunoașterea obligațiilor de către deținut etc.;
- *componenta psihologică* – lucrul corecțional cu deținuții să fie realizat ținând cont de particularitățile individuale ale personalității deținutului; mărirea numărului de psihologi și asistenți sociali în instituțiile penitenciare care ar reuși să consilieze și să lucreze cu fiecare deținut. Consilierea psihologică și filosofică, realizată în penitenciar, să fie intervenția care va avea din start scopul autocunoașterii și dezvoltării personale;
- *componenta infrastructurii* – crearea și îmbunătățirea condițiilor de trai și de muncă; majorarea numărului de stimulări pentru respectarea cerințelor specifice regimului de detenție; oferirea asistenței medicale de calitate pentru deținuți;
- *componenta instruirii continue a angajaților* – instruirea în domeniul pedagogiei, psihologiei și reabilitării sociale a angajaților din instituțiile penitenciare; însușirea unor programe care să răspundă riscurilor și necesităților deținuților. Instruirea continuă poate include participarea la cursuri, seminare, mese rotunde și conferințe cu scopul creșterii profesionalismului. Conținutul acestora trebuie să fie adaptat în funcție de nevoile individuale ale angajaților. Încurajarea autoinstruirii când însăși persoana este cea care

decide asupra modului în care să facă această instruire, asupra timpului acordat acestei pregătiri și locului unde urmează să se deruleze activitatea.

Suntem de părerea că elementele trebuie să fie analizate în interacțiune, dar nu izolate. Modul de a gândi și de a aprecia al deținuților reflectă, deseori, subcultura comunității penitenciare și mai puțin punctul personal de vedere. În mediul penitenciar, deținuții nou-veniți adoptă acest mod de gândire, valorile și motivațiile pentru a se adapta mai ușor la această lume, însă programele de resocializare și tratament ar putea să reducă influența acestei noi perspective asupra vieții. *Obiectivele resocializării* deținuților, în viziunea noastră, sunt: reducerea efectelor negative ale mediului penitenciar în general, ale subculturii penitenciare în particular; folosirea bine gândită a timpului detenției, aplicarea strategiilor de evitare a recidivei; și pregătirea pentru revenirea în comunitate. Aceste obiective pot fi atinse când în penitenciare sunt utilizate eficient resursele, fiind încurajate: îmbunătățirea, păstrarea relațiilor cu familia; calificarea profesională; accesarea unui loc de muncă; școlarizarea; păstrarea sănătății prin adoptarea igienei corpului și a minții; renunțarea la dependența de diverse substanțe; însușirea gestionării furiei etc.

În continuare propunem următoarele recomandări în vederea atingerii obiectivelor ce stau în fața angajaților privind diminuarea influenței subculturii penitenciare și resocializarea deținuților:

1. Implementarea unei abordări integrate în combaterea comportamentelor criminale din penitenciar și din societate. Realizarea unor activități educaționale consecutive cu deținuții pentru a preveni relațiile negative dintre indivizi fundamentate de subcultura penitenciară. Îmbunătățirea calității activităților instructiv-educative și profesionale cu deținuții.
2. Desfășurarea unor activități de resocializare orientate către autoritățile din mediul criminal, cu accent pe renunțarea la ideile și principiile neconforme cu cele din societate. Izolarea purtătorilor activi de idei criminale de majoritatea persoanelor care execută sentința pentru a minimaliza influența acestora asupra deținuților care nu doresc să urmeze normele subculturii penitenciare. Identificarea mijloacelor care ar permite lipsirea autorităților criminale de a putea influența economic asupra deținuților în scopul manipulării lor.
3. Înlocuirea *obșecului* pe care îl deține comunitatea deținuților cu o fundație care și-ar consolida efortul de suport material reciproc al deținuților.

Pentru societatea în care trăim, scopul principal este acela de a păstra un echilibru, o ordine socială și normativă, prin folosirea diverselor mijloace legale. Așadar, diminuarea fenomenului subculturii va aduce cu sine mult mai multe persoane resocializate, care nu vor prezenta pericolul

de a recidiva. Pentru aceasta este nevoie de eforturi conjugate ale tuturor: angajați, deținuți, familie, societate, biserică, ONG etc. Rolul filosofului și antropologului, la nivel național, este de a fi în susținerea politicilor de reformare a sistemului justiției, a sistemului penitenciar. Filosofii și antropologii, având cunoștințe profunde în domeniul culturii, istoriei și politicului, pot oferi perspective care vor ajuta să minimalizeze influența subculturii penitenciare care întrunește calitățile unei subculturi criminale.

3.2 Aspecte ale reformării sistemului penitenciar și ale umanizării detenției

Reformarea sistemului penitenciar și umanizarea detenției, ca prim pas, presupune analiza mecanismelor de funcționare a instituțiilor; identificarea etapelor pentru modernizarea instituțiilor; analiza costurilor, a rezultatelor care ar urma să apară; analiza tratamentelor, programelor la care sunt supuși deținuții; analiza eficienței penitenciarelor în general. Reforma sistemului penitenciar a început în anul 1996, când Direcția Instituțiilor Penitenciarelor a trecut în subordinea Ministerului Justiției, transformându-se în Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Republicii Moldova. Acest proces a fost însoțit de anumite reforme în sistemul de executare a pedepselor privative de libertate și executarea sarcinilor specifice instituțiilor sistemului penitenciar. În anul 2018, Departamentul Instituțiilor Penitenciare al Republicii Moldova a fost reformat în Administrația Națională a Penitenciarelor, care exercită atribuțiile și implementează politica statului în domeniul punerii în executare a pedepselor penale cu închisoarea și detențiunea pe viață, a măsurii arestului preventiv, a sancțiunii arestului contravențional, precum și a măsurilor de siguranță aplicate persoanelor private de libertate [107]. Reformele au vizat umanizarea regimului de detenție; respectarea demnității umane; nediscriminare bazată pe naționalitate, cetățenie, opinii politice și convingere religioasă a deținuților; îmbunătățirea cantitativă și calitativă a normelor de alimentare; suplimentarea drepturilor acordate persoanelor private de libertate; accesul neîngrădit la mijloacele de informare în masă; asigurarea transparenței sistemului penitenciar etc.

După cum afirmă cercetătorul român Bruno Ștefan, „civilizarea”, reformarea penitenciarelor este un proces greu de realizat din cauza închiderii acestora față de lumea externă, deoarece „se produce forțat la presiunile internaționale, ale organizațiilor neguvernamentale și ale presei. În fața civilizării inevitabile, schimbările sunt mai întâi formale, de multe ori adoptate prin mimarea lor” [27, p.13]. După cum am menționat anterior, deși această constatare a fost făcută cu referire la instituțiile penitenciare din România, ea este valabilă și pentru cele din Republica Moldova. Cei care au susținut Administrația Națională a Penitenciarelor în reformele pe care și le-au asumat a fost Misiunea Norvegiană de Experți pentru Promovarea Supremației Legii în Moldova (NORLAM). NORLAM a fost un program sectorial implementat de către Ministerul Justiției și Securității Publice al Norvegiei, finanțat de către Ministerul Afacerilor Externe al Norvegiei. Echipa de profesioniști înalt calificați, printre care judecători, procurori, avocați, șefi de penitenciare, au activat în Republica Moldova, în baza Memorandumului de Înțelegere bilateral, semnat între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Regatului Norvegiei la 3 mai 2007. Scopul principal al acestei misiuni a fost de a oferi asistență

în consolidarea competențelor sistemului justiției și profesiilor juridice pentru creșterea eficienței instituțiilor care garantează drepturile omului și ale statului de drept în Republica Moldova în conformitate cu angajamentele și obiectivele de integrare europeană a Republicii Moldova. Câteva dintre proiectele derulate de experții acestei misiuni sunt: *Crearea unui penitenciar model pentru minori conform standardelor europene 2011-2015; Tratare umană și individualizată a deținuților 2016-2017* etc. NORLAM a contribuit la îmbunătățirea condițiilor de detenție în penitenciarul nr.7 Rusca. În cooperare cu angajații acestui penitenciar, a reușit să realizeze următoarele: inaugurarea sectorului deschis; evaluarea funcțională și analiza proceselor interne; cercetarea antropologică în domeniul violenței domestice, realizată în comun cu Centrul de Studii Calitative în Antropologie, departamentul Filosofie și Antropologie, Universitatea de Stat din Moldova; instruirea angajaților penitenciarului; organizarea activităților instructiv-educative pentru femeile aflate în detenție etc. Scopul eforturilor a fost de a contribui la pregătirea femeilor pentru eliberare și reintegrarea lor socială reușită [153, p.10].

Oficiul Consiliului Europei în Chișinău este una dintre cele mai importante organizații interguvernamentale din Europa, care este interesată de apărarea drepturilor omului, a statului de drept etc. Unele dintre proiectele susținute de această organizație și aflate în derulare sunt: *Promovarea unui sistem de justiție penală bazat pe respectarea drepturilor omului în Republica Moldova; Susținere pentru consolidarea în continuare a eficienței și calității sistemului judiciar din Republica Moldova* etc.

UNICEF, în anul 2002, a inițiat un prim proiect comun cu Guvernul – *Reformarea sistemului justiției juvenile*, urmat și de alte proiecte similare, care aliniază sistemul de justiție din Republica Moldova la standardele internaționale. În prezent, numărul copiilor dejudiciarizați a crescut, iar al celor în arest preventiv sau condamnați la privațiune de libertate este mai mic. Dintre ultimele proiecte ale UNICEF privind minorii în detenție este proiectul *Facilitarea reintegrării sociale a copiilor din penitenciarul nr.10 Goian* prin valorificarea potențialului lor intelectual și cultivarea unor abilități noi prin intermediul artelor vizuale, care s-a desfășurat în perioada iulie-decembrie 2018. Doisprezece băieți cu vârsta cuprinsă între 14-18 ani, cu ajutorul experților, au descoperit procesul de dezvoltare a fotografiei, interpretarea semnificației fotografiilor proprii și ale colegilor lor.

O constatare a cercetătorilor, preocupați de cotidianul din mediul penitenciar, este că fiind instituții de exercitare a controlului pedepsei, ele reprezintă, în primul rând, prejudicierea societății și nu a victimei. Rolul principal al penitenciarului din perspectivă socială este de a anihila pentru o perioadă de timp elementele ce pot afecta stabilitatea și ordinea în societate. Conform lui L.Rotariu „Neutralizarea este posibilă prin slăbirea legăturilor sociale stabilite

anterior, prin decăderea rolurilor sociale anterior formate, prin trasarea unui rol generalizat: acela de a fi deținut, prin incapacitatea individului pedepsit de a decide asupra propriului corp și prin privarea spațiului intim” [195, p.240]. Drept consecință, penitenciarele, în loc să returneze societății persoane resocializate care să se integreze ușor în societate, persoane care au conștientizat pedeapsa și au urmat corectarea, reîntorc societății indivizi mai greu de tratat decât fuseseră când au intrat în penitenciar. Închisorile sunt adevărate „pagube penologice” [27, p.26]. Aprecierea dată de către cercetătorul Ștefan Bruno reflectă și poziția noastră în acest sens, constatare pe care o putem face în urma realizării interviurilor cu deținuți eliberați din penitenciar, care întâlnesc mari dificultăți de a se reintegra în societate.

Menținerea în penitenciar a unor condiții ce violează drepturile omului și demnitatea lor este un indicator al reformelor aplicat inefficient. Reforma penitenciarelor trebuie să aibă drept rezultat încurajarea bunelor relații între deținuți, dezvoltarea oportunităților pentru diverse activități utile, crearea condițiilor decente de muncă și viață. În acest scop, afirmă Ș.Bruno, „s-au stabilit standarde minime cu privire la suprafața și înălțimea celulei, la lumină și ventilație, la accesul la grupurile sanitare din interiorul celulei, la bucătărie, săli de sport și de baie, la necesitățile de comunicare, la nevoile sexuale etc.” [27, p.27].

Aglomerarea peste măsură are loc atunci când nu există spațiu pentru satisfacerea unor nevoi ale deținuților, printre care necesitatea de intimitate, dar și dificultatea accesului la serviciile medicale, serviciile asistentului social, consilierea psihologului etc. Supraaglomerarea duce la creșterea nivelului de stres al deținutului, contribuie la creșterea numărului de comportamente violente între deținuți. Aceasta face, practic, imposibilă resocializarea condamnatului.

În acest context, relatăm că sunt autori care afirmă că există un interes în menținerea supraaglomerării din partea conducerii penitenciarelor, chiar dacă aceasta stresează puternic angajații și deținuții. Explicațiile sunt multiple și diverse, iar în viziunea lui W.G.Graham acestea sunt:

1. soluționarea supraaglomerării „necesită sume mari de bani care sunt investite în întreținere și construirea de noi penitenciare;
2. supraaglomerarea perpetuează nevoia pentru asigurarea unei securități mai ridicate, implicând dinamici privind personalul militar;
3. supraaglomerarea oferă posibilități considerabile de exercitare a unor presiuni profitabile (mită) asupra deținuților din partea celor responsabili de luarea deciziei privind arestul, cautiunea, eliberarea condiționată sau supravegherea la toate punctele de contact;

4. supraaglomerarea presupune un ritm încetinit al schimbării și o bază limitată a procesului de reformă” [97, p.11].

Cercetările de teren, realizate în cadrul prezentei teze de doctor, confirmă existența supraaglomerării în instituțiile penitenciare din Republica Moldova. Astfel, considerăm că este necesar ca Administrația Națională a Penitenciarelor să ia în calcul aceste efecte ale suprapopulării penitenciarelor. Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante recomandă ca fiecare deținut să dispună de cel puțin 4 m² de spațiu personal în celule destinate cazării multiple. În prezent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului insistă asupra asigurării unui spațiu minim de 3 m² pentru fiecare deținut pentru a respecta prevederile articolului 3)” [151, p.27]. Una dintre soluții pare a fi construcția, amenajarea de noi spații de detenție, însă, considerăm că este mai corect, în aceste circumstanțe, de revăzut fluxul de persoane condamnate.

Așteptările pe care le avem în legătură cu viața cotidiană în penitenciar sunt ca angajații penitenciarului să mențină demnitatea deținuților și să asigure cu profesionalism un mediu carceral uman, deoarece „în orice circumstanță, personalul trebuie să se comporte și să-și îndeplinească sarcinile astfel încât să constituie un exemplu și o influență pozitivă asupra deținuților și să suscite respectul acestora”, remarcă J.Murdoch și V.Jiricka [151, p.57].

Atunci când sunt abordate subiecte privind condamnarea și ispășirea pedepsei, deseori se face trimitere la două tipuri de sisteme de justiție: cea *tradițională* și cea *restaurativă*. Particularitățile specifice sistemului de justiție tradițională și de justiție restaurativă sunt prezentate în tabelul de mai jos [178].

Tabelul 3.1. Justiția tradițională versus justiția restaurativă

Justiția tradițională (retributivă și reabilitativă)	Justiția restaurativă
Victimele au un rol periferic în cadrul procesului. Accentul este pus pe pedepsirea sau tratarea infractorului. Comunitatea este reprezentată de Stat. Părțile se situează pe poziții adverse.	Victimele au un rol central în cadrul procesului. Accentul este pus pe repararea răului produs între infractor și victimă, poate între infractor și comunitatea largă. Membrii și organizațiile comunității au un rol activ. Procesul este caracterizat de dialog și negociere între părți.

Sursa: Programe de justiție restaurativă în lumea contemporană. Analiză documentară, 2005.

Rezoluția 2002/12 a Organizației Națiunilor Unite cu referire la *Principiile fundamentale privind utilizarea programelor restaurative în materie penală* conține precizări referitoare la termenul de justiție restaurativă, analizează condițiile de utilizare a programelor de justiție

restaurativă, precizează principiile și standardele de implementare a practicilor de justiție restaurativă. Procesul restaurativ este un proces în care infractorul și victima, membri ai comunității afectați de infracțiune, participă împreună, în mod activ, la rezolvarea problemelor create de infracțiune, cu ajutorul unui mediator.

Programul de justiție restaurativă poate fi desfășurat în orice moment al procesului judiciar. În situația dată este important de a avea acordul victimei și infractorului, de a asigura securitatea acestor două părți, precum și de a ține cont de diferențele culturale dintre cele două părți. Abordând problema înlăturării justiției restaurative, Ștefan Bruno afirmă că penitenciarul trebuie să fie o instituție reparatorie, „care să identifice nevoile și să ofere o vindecare a rănilor produse victimelor, comunității, infractorilor, rudelor și relațiilor dintre aceste părți” [27, p.172]. Mediatorul, în acest caz, are un rol principal, este persoana care are cunoștințe temeinice în domeniul filosofiei, psihologiei, antropologiei, asistenței sociale, dreptului. Principiile pe care se va baza în justiția restaurativă sunt: participarea voluntară, asumarea responsabilității, respectul reciproc, consensul, reparația care poate fi oferită victimelor, preocupare în mod egal de toți participanții la proces, reintegrarea socială a infractorilor, contribuție la evitarea recidivei etc.

Conducerea și angajații din instituțiile penitenciare sunt cei care au sarcina de a reeduca pe cei care au încălcat legea penală, dar trebuie să o facă astfel încât să respecte demnitatea fiecărui deținut și să nu admită rele tratamente față de aceștia. În lucrarea *Combaterea relelor tratamente în penitenciare*, publicată cu suportul financiar al Proiectului Consiliului Europei *Susținerea reformei justiției penale în Republica Moldova*, adresată colaboratorilor sistemului penitenciar, atenția este concentrată asupra următoarelor subiecte: interzicerea aplicării relelor tratamente în închisoare; dezvoltarea unor noi obligații în ceea ce privește combaterea impunității celor care aplică rele tratamente în locurile de detenție etc. Lucrarea definește noțiunile de tortură, tratament inuman, tratament degradant. Conform autorilor, *tratatamentul inuman* provoacă suferințe fizice sau psihice intense, în timp ce *tratatamentul degradant* este tratament conceput pentru a trezi victimelor sentimente de teamă, angoasă și inferioritate care pot să îi umilească și înjosească, chiar să le slăbească rezistența fizică sau morală [151, p.23]. Tortura și tratamentul inuman indică intensitatea suferinței resimțite de persoana supusă acestor tratamente.

Angajații penitenciarului trebuie să fie responsabili de situația existentă în penitenciar, trebuie să protejeze deținuții de alți deținuți sau de angajați care îi supun la rele tratamente. Conform deținuților intervievați, incidente violente între deținuți-deținuți, deținuți-angajați sunt prezente, ele luând diverse forme: de la hărțuiri subtile până la violență fizică de mare gravitate. Angajații penitenciarului trebuie să fie atenți la semnele care vorbesc despre existența situațiilor de conflict, însoțite de acte de violență pentru a interveni. În acest sens, sunt necesare relații

pozitive dintre angajați și deținuți și o bună pregătire a personalului în soluționarea conflictelor, în comunicarea interpersonală. Angajații trebuie să înceapă cu evaluarea factorilor de risc ai deținutului chiar de la venirea în penitenciar; ulterior să fie realizată o reevaluare a acestor factori. Prin factori de risc sunt înțelese caracteristicile specifice ale deținuților, care, dacă nu sunt luate în considerație, pot duce la adoptarea unor decizii incorecte de către angajați privind această persoană, pot duce la pedepse disciplinare care pot dăuna mult deținutului. Necunoașterea factorilor de risc poate conduce la oferirea necorespunzătoare a programelor de resocializare și a asistenței medicale.

Cercetătorii evidențiază două tipuri a factorilor de risc: factori *statici* și factori *dinamici*. Factorii statici se referă la istoria infracțională a persoanei: sexul, tipul infracțiunii, existența infracționalității în familie. Factorii dinamici sunt cei care suferă schimbări pe parcursul vieții individului; printre aceștia sunt: situația financiară, locul de trai, locul de muncă, dependența de substanțe narcotice sau alcool etc. Evaluarea riscurilor trebuie realizată de către juriști, angajații din penitenciare, asistenți sociali în mod repetat și regulat, inițial în arestul preventiv, apoi pe parcursul detenției și înainte de eliberare. Evaluarea dată va influența: clasificarea nivelului de securitate pentru infractor; alegerea programului pe care acesta îl va primi pe durata încarcerării; eligibilitatea sa pentru eliberare temporară; și data punerii sale în libertate [151, p.40].

Umanizarea este concepția potrivit căreia omul dispune de un potențial care necesită valorificat. Umanizarea sistemului penitenciar ar trebui să înceapă de la o serie de compartimente considerate de către noi extrem de importante. Acestea sunt următoarele: 1. Servicii medicale de calitate; 2. Consiliere filosofică, psihologică etc.; 3. Programe destinate consumatorilor de droguri; 4. Programe de reducere a infectării deținuților cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită; 5. Examinarea posibilității de depunere a plângerilor, sesizărilor etc. În continuare vom analiza fiecare dintre aceste componente, care necesită a fi reformate și umanizate.

Serviciile medicale de calitate. Serviciile medicale din penitenciar trebuie să permită asigurarea tratamentului și asistenței medicale de calitate. Pentru aceasta este nevoie de personal calificat, dar și de cabinete dotate cu instalații și echipamente corespunzătoare. Deținuții trebuie să aibă oricând acces la medic, iar o mare atenție să fie acordată noi-veniților și celor care sunt încarcerați solitar în celulă. În primul caz este vorba de persoane care nu cunosc foarte multe despre instituția penitenciară, regulamentul instituției, drepturile pe care le au, dar, mai ales, sunt afectați emoțional de situația în care se află la moment. În cazul celor încarcerați solitar, faptul că sunt fără colegi care ar putea anunța problema de sănătate ce a apărut, pot suferi din cauza neacordării asistenței medicale la necesitate. Urmarea tratamentului, în multe cazuri, nu trebuie

lăsată la decizia deținutului; deținutul trebuie să fie informat de riscurile la care se supune. Un alt moment sesizat de către diverși cercetători este faptul că personalul medical trebuie să fie informat cu privire la încarcerările solitare, trebuie să viziteze deținutul imediat după plasare în mod regulat, cel puțin o dată pe zi, să îi acorde asistență și tratament medical cu promptitudine, la necesitate. Experții în etica medicală A.Lehtmetts, J.Pont afirmă că: „Personalul medical trebuie să raporteze directorului închisorii ori de câte ori sănătatea deținutului este pusă în mod grav în pericol prin plasarea în regim de încarcerare solitară” [125, p.25].

Persoanele cu necesități speciale sunt cele mai vulnerabile în mediul penitenciar. Numeroase studii arată că persoanele cu afecțiuni psihice sau fizice, din cauza handicapului lor, „nu înțeleg și/sau nu pot face față condițiilor stricte și rigide ale unei „instituții totale”, precum închisoarea, și sunt expuse riscului de abuz psihic sau fizic din partea personalului care nu se ocupă cu îngrijirea, cât și a celorlalți deținuți” [125, p.18]. Angajații penitenciarului au obligația de a susține, proteja această categorie de deținuți, iar absența unor măsuri concrete ce vizează deținuții din această categorie duce la tratamente degradante care sunt condamnate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Medicii, în virtutea profesiei lor, trebuie să stabilească o relație medic-pacient bazată pe încredere. Ei sunt persoanele care vor susține pacientul în timpul soluționării problemei de sănătate, informând deținutul privind modul sănătos de viață și încurajându-l să urmeze aceste recomandări. Astăzi, persoana are nevoie de autodeterminare în toate domeniile vieții, chiar dacă este încarcerat. În situație de boală, având rol de pacient, ea trebuie să aleagă, ghidat, consiliat de medic, calea individuală a tratamentului, a terapiei. Acest model de relație este cunoscut ca model participativ în relația medic-pacient. Obiectivul principal al medicului este să aleagă un tratament adecvat bazându-se pe luarea deciziilor de fiecare dintre partenerii relației medic-pacient. Medicul va începe prin a explica boala pe înțelesul pacientului, adaptând limbajul la persoana care stă în fața sa, iar drept rezultat vom obține eficacitatea tratamentului.

Consiliere filosofică, psihologică etc. Consilierea este importantă, în primul rând, în reducerea actelor de autovătămare sunt comportamente care se referă la afectarea intenționată, conștientă și directă a propriului corp fără intenții letale, dar care duc la un anumit grad de injurie fizică și psihică. Metodele de autovătămare sunt următoarele: supradoze de substanțe toxice; tăierea sau creșterea pielii pe brațe, picioare sau burtă cu un obiect ascuțit, precum un cuțit sau lamă; zgârierea pielii până la sângerare; provocare de arsuri; inserare în piele a acelor; lovirea corpului cu diferite obiecte; mușcare etc. Conform cercetării realizate, se deosebesc două tipuri de acte de autovătămare: *non-suicidare* – fără intenția de a muri și *suicidare* – cu intenție de a muri. Actele de autovătămare *non-suicidare* sunt de trei tipuri: 1. Amenințare de suicid prin care

subiectul vrea să lase să se creadă că are intenția de a muri, dar, de fapt, nu este așa. Scopul este de a i se oferi ajutor; 2.Comportamentul auto-vătămător direct care se manifestă prin rănirea, lezarea deliberată și directă a țesuturilor corpului fără intenția observabilă de a muri; 3.Gândurile de autovătămare fără a întreprinde ceva [243, p.4].

Condițiile declanșatoare a comportamentului autovătămător sunt sentimentul singurătății, însoțit de gânduri negative, precum: amintiri neplăcute, furie, ostilitate, vinovăție, rușine, tristețe, anxietate. Unii condamnați nu se pot împăca cu gândul că se află în detenție, care le va afecta în viitor relațiile cu familia, vecinătatea, comunitatea. Prin aceste acte de autovătămare unii caută atenție, alții atenționează despre problemele existente în mediul penitenciar și despre faptul că au dificultăți în rezolvarea lor.

Comportamentele autovătămătoare pot fi manifestate atât de persoanele nou-sosite, cât și de cele care au deja o anumită perioadă de detenție. Toți cei care activează în instituțiile penitenciare trebuie să înțeleagă, că orice caz de autovătămare este bine să fie examinat medical și consiliat de un psiholog profesionist. Cercetătorii din domeniu A.Lehtmetts, J.Pont indică faptul că actele de autovătămare „reflectă în mod frecvent probleme și stări de natură psihologică sau psihiatrică și trebuie să fie abordate mai degrabă din punct de vedere terapeutic, decât punitiv” [125, p.41]. Izolarea deținuților care manifestă astfel de comportamente poate agrava problemele psihologice sau psihiatrice ale acestora. Limbajul simbolic al autovătămării este un mod de a spune ceea ce nu a fost spus.

Programe destinate consumatorilor de droguri. Consumul de droguri este strâns legat de comportamentele autovătămătoare. Angajații ezită să vorbească despre faptul că în penitenciare se consumă droguri. Însă, este necesar de recunoscut problemele existente pentru a putea găsi și aplica diverse soluții pentru remedierea lor. Astfel, este arhicunoscut că: consumul de droguri injectabile duce, în cazul neutilizării seringilor de unică folosință, la răspândirea HIV/SIDA, a hepatitei C și a altor infecții. Deținutul de astăzi este persoana de mâine din comunitate și, deci, la eliberare, expunem riscului familia și comunitatea. Conform *Strategiei Naționale Antidrog pentru perioada 2011-2018*, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.1208, la sfârșitul anului 2008, în 7 instituții penitenciare a fost inițiat serviciul schimb de seringi, în cadrul programelor de reducere a riscurilor. În *Strategia Națională Antidrog pentru perioada 2013-2020* este stipulat că Departamentul Instituției Penitenciare va implementa măsuri și intervenții cu scopul de a preveni și a reduce pătrunderea drogurilor în instituțiile de detenție, va oferi servicii de prevenire, tratament al consumului de droguri [220]. Experții A.Lehtmetts și J.Pont apreciază că programul ce a oferit schimbarea de ace/seringi în închisoare a fost un exemplu impresionant de bună

practică pentru prevenirea răspândirii diferitor infecții, care „a devenit posibil doar atunci când autoritățile și, ulterior, publicul au acceptat aceste realități” [125, p.55].

Dacă drogurile împachetate în cantități mici pot scăpa atenției în timpul percheziției, seringile sunt mai voluminoase, sunt vizibile și pot da de bănuț că vor fi utilizate pentru consumul de droguri. Aceasta duce la disponibilitatea drogurilor injectabile în penitenciar și indisponibilitatea instrumentelor de injectare; drept consecință are loc reutilizarea seringilor. Este necesar de menționat că utilizarea oricărui tipuri de droguri este însoțită de riscuri pentru sănătate, precum: încetinirea capacității de gândire și de reacție, frisoane, aritmie-tahicardie, convulsii, depresii, oboseală musculară, hepatită, HIV/SIDA, distrugerii ireversibile ale creierului, distrugerea sistemului nervos, probleme stomatologice, septicemia bacteriană, abcese pulmonare etc. Consumul de droguri îl face pe om să ajungă defavorizat la nivel social, să ajungă la sărăcie, izolare socială, prostituție, criminalitate. Un alt risc la care se expun aceste persoane este supradoza letală de drog.

Concluzia este că măsurile de prevenire și tratament al consumului de droguri, realizate eficient, vor duce la prevenirea răspândirii bolilor infecțioase; aceasta este demonstrat prin programe similare derulate în comunitate în rândul consumatorilor de droguri injectabile.

Programe de reducere a infectării deținuților cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită. Infectarea cu HIV/SIDA, tuberculoză, hepatită are dimensiunile unui fenomen existențial important de cercetat. Aceste maladii influențează societatea umană în multe din aspectele sale: economic, social și politic. Combaterea și prevenirea infecției HIV/SIDA și a tuberculozei în Republica Moldova este primordială și, în acest sens, guvernul Republicii Moldova și-a asumat o serie de angajamente pe care trebuie să le realizeze. *Fondul Global pentru Combaterea SIDA, Tuberculozei și Malariei* susține în Republica Moldova proiectul *Fortificarea managementului Tuberculozei cu rezistența medicamentoasă în Republica Moldova*. Printre beneficiarii sunt deținuții și furnizorii îngrijirilor medicale implicați în diagnosticare, managementul de caz și tratarea tuberculozei multidrog-rezistentă (MDR-TB). Alte organizații preocupate de această problemă sunt: Organizația Obștească „Proiecte Inovatoare în Penitenciare”, al cărei grup-țintă sunt deținuții; Centrul de Informații „GenderDoc-M”, grupul-țintă – comunitatea LGBT din penitenciare, centrele social regionale, grupul-țintă – persoanele care trăiesc cu HIV/SIDA, tuberculoză, printre care persoanele eliberate din detenție etc.

Riscul infectării cu HIV/SIDA este prezent din cauza consumului de droguri pe cale intravenoasă, folosirii în comun a instrumentelor de tatuare, relațiilor sexuale neprotejate etc. În primul rând, este necesar de a diagnostica persoanele date și de a iniția tratamentele corespunzătoare. Totodată, este necesară urmărirea încărcării virale a deținuților infectați cu

HIV/SIDA. La eliberarea din penitenciar, trebuie informați cu privire la instituțiile medicale, ONG-urile care, ulterior, ar putea să le ofere sprijinul necesar privind bolile pe care le au, pentru a nu întrerupe tratamentul pe care îl urmează, deoarece întreruperea duce la agravarea bolilor.

Tuberculoza în penitenciare poate fi controlată prin următoarele măsuri: deținuților să li se ofere condiții mai bune de trai pornind de la soluționarea problemei supraaglomerării spațiului penitenciar; încurajarea activităților fizice în penitenciar la aer liber; alimentație de calitate și adecvată; prevenție, diagnostic și tratament corect al bolii; deținuților să li se ofere aceeași posibilitate de a se trata de tuberculoză ca și persoanelor din comunitate, adică tratamentul oferit să fie de calitate; realizarea activităților de informare privind sănătatea etc.

Experții în etica medicală apreciază că asistența medicală, în perioada de tranziție din închisoare în comunitate, combinată cu îngrijirea psihosocială, trebuie să fie planificată cu mult înainte de eliberare. Conform lui A.Lehtmets și J.Pont, examenul medical înainte de eliberare joacă un rol important în procesul controlului tuberculozei, HIV/SIDA, hepatitei [125, p.20].

Principiile de bază care considerăm că trebuie să fie respectate cu privire la persoanele infectate de HIV/SIDA sunt:

- Recunoașterea maladiei HIV/SIDA ca problemă de sănătate care necesită o atenție sporită din partea instituțiilor penitenciare și tratament eficient acordat persoanei.
- Nediscriminarea, prevenirea persecutării acestei categorii de persoane pe motiv de boală.
- Confidențialitatea, ce presupune că medicii, asistentele medicale, profesioniștii din domeniu intră în posesia unor date personale ale altor persoane pe care trebuie să le păstreze secrete, cu excepția următoarelor situații: acceptul beneficiarului; solicitarea procuraturii; referirea către medici.
- Prevenirea care presupune un ansamblu de măsuri medico-sanitare, instructiv-educative, impuse pentru prevenirea bolilor sexual transmisibile.
- Tratamentul medical ce presupune totalitatea metodelor la care se recurge pentru a lupta împotriva unei boli. Necesitatea tratamentelor curative și tratamentelor preventive cu scopul de a vindeca sau preveni o boală.
- Sprijinul emoțional persoanelor, deoarece ele pot suferi din cauza problemelor personale; se pot simți singure; pot avea depresie; probleme legate de viața cotidiană; pot fi stigmatizate social; pot avea deteriorate relațiile sociale cu colegii, familia etc.
- Implicarea societății, adică încurajarea organizațiilor neguvernamentale să contribuie la prevenirea, tratamentul HIV/SIDA în mediul penitenciar și în afara lui etc.

Analiza diverselor studii privind combaterea HIV/SIDA și tuberculozei permite să concluzionăm următoarele: lipsa serviciilor sociale integrate pentru deținuții eliberați;

abandonarea tratamentului din cauza informării insuficiente a deținuților în perioada detenției și după eliberare. Abandonarea tratamentului, la rândul ei, cât și tratamentul discontinuu, supervizarea ineficientă a pacientului etc. duc la o nouă formă de tuberculoză – tuberculoza multidrog-rezistentă (TB-MDR). Tratamentul TB-MDR este mult mai lung, mai scump și mai dificil de tolerat.

Examinarea posibilității de depunere a plângerilor, sesizărilor etc. În Republica Moldova se atestă preocupări de umanizare a sistemului penitenciar. În acest context, vom menționa lucrările lui V.Zaharia, care abordează problematica prevenirii și combaterii torturii, asistenței victimelor actelor de tortură, situației curente privind tortura și alte rele tratamente, a procesului de documentare și raportare a situației curente privind tortura și relele tratamente etc. Autorul atenționează că în penitenciare este necesar de analizat: „reglementările legale privind investigațiile disciplinare interne; responsabilii de investigațiile disciplinare interne și independența funcțională a lor; competența (spectrul de probleme ce pot fi examinate); modalitatea de sesizare, inclusiv gradul de informare a deținuților; posibilitățile logistice de depunere a plângerilor; atribuțiile funcționale (solicitarea de informații, posibilitatea de a solicita materiale referitor la cauză, verificarea celor invocate în plângeri/sesizări); procedura de examinare a plângerilor, sesizărilor și durata acesteia; potențiale măsuri (ex., suspendarea din funcție) și sancțiuni posibile; conexiunea între măsurile non-judiciare (investigațiile disciplinare interne) și judiciare (pornirea urmăririi penale) de combatere a torturii; datele statistice privind numărul de plângeri și aspectele invocate, rezultatele investigațiilor disciplinare interne și categoriile de sancțiuni aplicate; furnizarea datelor despre investigațiile disciplinare interne către publicul general; eficiența investigațiilor disciplinare interne” [246, p.22-23].

În *Raportul Consiliului Europei privind Prevenirea Torturii și Tratamentele inumane și degradante sau pedepse* din iunie 2018 se spune că tortura continuă să fie aplicată, inclusiv ca instrument politic, iar condițiile de detenție sunt cu mult sub standardele internaționale, apropiindu-se de tortură, după dimensiunea prejudiciilor și suferințelor cauzate persoanelor din custodia statului. O situație gravă reprezintă violența dintre deținuți menținută de subcultura penitenciară, care face multe victime omenești. Comisia notează că observațiile, analizele făcute în cursul vizitei din 2018 nu fac decât să confirme concluziile anterioare ale comisiei date în Moldova [289, p.21].

În *concluzie* putem afirma că vulnerabilitatea deținuților constă în faptul că ei sunt condamnați la ispășirea pedepsei în instituțiile penitenciare. Această vulnerabilitate este și mai acută atunci când sunt: 1. relații neetice, nestatutare a angajaților care manifestă oricare tip de violență față de deținuți; 2. relații dușmănoase, agresive dintre deținut-deținut, care au ca

fundament normele informale ale subculturii condamnaților. Angajații, administrația penitenciarelor trebuie să prevină astfel de relații, oferind protecție adecvată celor care sunt în custodia statului – deținuții.

Incidentele violente între deținuți sunt frecvente în toate penitenciarele. Acestea pornesc de la aspectele negative pe care le-am evidențiat mai sus: supraaglomerare, acces limitat la serviciile medicale, clasificarea necorespunzătoare a deținuților etc. Formele manifestate ale violenței încep de la hărțuire subtilă până la violență fizică și emoțională gravă. Angajații penitenciarelor trebuie să fie bine pregătiți în domeniul comunicării interpersonale, să intervină la timp și să ia decizii potrivite cazului. Experții Consiliului Europei V.Murdoch și V.Jiricka menționează că: „Existența unor relații pozitive între personal și deținuți, bazate pe noțiunile de securitate ale detenției și pe responsabilitatea asupra deținuților constituie un factor crucial în acest context” [151, p.29]. Administrația Națională a Penitenciarelor trebuie să ia măsuri decisive privind întregul sistem penitenciar care ar garanta securitatea deținuților, drepturile deținuților, resocializarea eficientă a deținuților, diminuarea influenței subculturii etc.

Considerăm că este oportun, ca lucrătorii medicali din sistemul penitenciar să organizeze acțiuni de informare și educare privind infectarea cu HIV, hepatită B și C; să organizeze activități de prevenire a consumului de droguri, oferind deținuților broșuri, pliante care conțin informații generale cu privire la riscurile existente în cazul consumului de droguri; să ofere asistență medicală specifică în caz de boală. Totodată, este necesar ca psihologul din penitenciar să abordeze dependența de droguri într-un context individualizat, ca o problemă a persoanei ce implică ariile funcționale: cognitivă, comportamentală, emoțională, medicală și socială. De rând cu psihologul, asistentul social trebuie să contribuie, prin diverse activități specifice, la dezvoltarea comportamentelor prosoziale, capacității de autocontrol etc. în vederea reinsertiei ulterioare a persoanelor în comunitate. De asemenea, se cere ca angajații să fie instruiți pentru a cunoaște elementele de comunicare interpersonală eficientă, elemente de etică care ar oferi înțelegerea că este neprofesionist și inuman recurgerea la maltratarea deținuților. Angajații trebuie să fie persoane cu „toleranța zero” față de tortură și maltratare. Nu în ultimul rând, Administrația Națională a Penitenciarelor să fie deschisă pentru a colabora cu diverse instituții de stat sau organizații neguvernamentale, care ar oferi deținuților servicii de sănătate, educație, instruire etc. de calitate.

3.3 Modalități de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova

Resocializarea deținuților este un segment al executării pedepselor, care, în viziunea noastră, necesită o atenție sporită. Efortul comun al deținuților, angajaților din penitenciare, societății etc., poate oferi, la finalul detenției, persoane resocializate care se vor reintegra cu ușurință în societate. Angajații trebuie să facă tot posibilul pentru resocializarea celor care sunt în custodia statului, iar pentru aceasta este nevoie de calificare și dezvoltare de competențe. Profesionalismul angajaților îl înțelegem ca obligație de a îndeplini sarcinile de serviciu cu responsabilitate, corectitudine, pricepere, eficiență etc. Șansele de resocializare a deținutului vor fi evidente prin menținerea legăturilor cu lumea de dincolo de zidurile penitenciarului: familia, prietenii, ONG-urile etc.

Detenția, consideră diverși autori, este parțial potrivită pentru atingerea scopurilor pedepsei, deoarece încarcerarea modifică atitudinea societății față de persoană. După eliberare, este dificil ca persoana să fie acceptată înapoi în familie, de a relua prietenii, de a găsi un loc de muncă etc. A.Pálvölgyi afirmă că despăgubirea victimelor și munca în folosul comunității în schimbul detenției va susține acceptarea condamnaților în societate, va contribui la păstrarea încrederii în sine [163, p.70].

În interviurile realizate, mai mulți deținuți, atât femei cât și bărbați vorbesc despre neliniștea pe care o resimt în legătură cu faptul că societatea nu-i va accepta și că ei nu se vor putea reintegra în societate. Aceasta neîncredere apare și la persoanele, în timpul detenției, participă la diverse activități organizate în penitenciar, au un loc de muncă și au comportament pozitiv în comparație cu alți condamnați. Din relatările deținuților, prezentăm câteva îngrijorări pe care le au deținuții cu privire la reintegrarea în comunitate:

„Atâția ani șezuți aici, nu știu dacă mă voi putea descurca”. Deținut penitenciarul Brănești

„La muncă după penitenciar nu o să mă angajeze nimeni. Dar am să merg la Agenția Ocupării Forței de Muncă și pe parcurs o să vedem”. Deținută penitenciarul Rusca

„Neliniște. Cum o să mă primească societatea? Cum o să mă arate cu degetul”? Deținută penitenciarul Rusca

Această frică a deținuților este una reală, ei se vor reîntoarce în familie, în comunitatea în care au avut loc multe schimbări. Relația cu membrii familiei poate fi una dificilă, este posibil ca membrii comunității să se comporte discriminator, să nu fie servicii dezvoltate în comunitate pentru persoane aflate în dificultate, la care se adaugă și atitudinea discriminatorie față de foștii

deținuți la angajare. Cu rectitudine, locul de muncă este cel care îi poate oferi persoanei un venit asigurat. În cazul persoanelor eliberate, locurile de muncă accesibile sunt cele de muncitori necalificați, munci slab remunerate. Relatările, privind experiența negativă a persoanelor care se află la libertate, confirmă temerile enunțate mai sus. Din interviurile realizate cu foști deținuți, desprindem modalitățile în care sunt discriminați, printre care: sunt acuzați, bănuți pe nedrept de comiterea a ceva ilegal, ce nu au săvârșit; sunt respinși, evitați de familie, prieteni, angajatori, vecini; vecinătatea resimte frica față de foști deținuți, care se fundamentează pe diverse istorii auzite despre această categorie de persoane; sunt refuzați sau tratați incorect de către vecini, angajatori sau angajați în diferite servicii, cum ar fi: sănătate, asistență socială; sunt excluși din diverse activități sociale la locul de trai. Atitudinea discriminatorie față de persoanele eliberate poate fi diminuată, de asemenea, dacă procesul de resocializare va fi realizat în penitenciare cu succes, începând cu *prima zi* a deținutului în penitenciar și va continua *după* eliberarea din penitenciar, returnând societății persoane care acționează în acord cu normele general-acceptate.

Noțiunea de resocializare se utilizează pe larg în antropologie, sociologie, psihologie, pedagogie, criminologie și alte științe socio-umane. *Resocializarea*, conform multiplelor definiții existente, face parte din procesul continuu de socializare, care are loc pe parcursul întregii vieți. Ea implică învățarea unor noi norme și valori, renunțarea la valorile și normele neconforme celor general acceptate de societate. În opinia autorilor Peter L. Berger și Thomas Luckmann, resocializarea este o transformare a individului, când acesta „trece” de la o lume la alta drept consecință a emigrării, dobândirii unei noi religii, mobilității verticale ascendente, spitalizării prelungite, atunci procesele de resocializare după conținut devin similare socializării primare, deoarece permit abordarea realității dintr-o altă perspectivă [13].

A. Giddens definește resocializarea ca un tip de modificare a personalității, prin care individul acceptă un model de comportament diferit de cel pe care l-a adoptat anterior. El afirmă că în unele situații oamenii maturi pot fi supuși resocializării, adică anihilării valorilor și modelelor de comportament pe care le-a avut și însușirea valorilor care, radical, sunt diferite de cele anterioare. Una din astfel de situații este traiul în instituții închise: clinici pentru persoane cu probleme psihice, închisori, cazărmi, în oricare loc izolat de lumea exterioară, unde persoanele nimeresc sub influența unor reguli și cerințe dure [310, p.86]. Problema care apare în cazul închisorilor, armatei, lagărelor de concentrare, conform autorului, constă în faptul că, la revenire, persoanele nu se văd ca parte a lumii din care au făcut parte, că este nevoie de o nouă resocializare.

Resocializarea urmărește reeducarea individului în consens cu normele și valorile acceptate în societate, este proces de integrare în viața socială a indivizilor care au manifestat

comportamente marginale sau deviate. „Resocializarea este un mijloc de control social aplicat în instituții specializate și în grupuri împreună cu unele sancțiuni punitive asupra celor care au încălcat normele și valorile socialmente dezirabile” [66, p.503]. Resocializarea are ca obiectiv readaptarea infractorilor la sistemul de norme și valori general acceptate de societate în scopul reintegrării sociale a acestora și prevenirii recidivei [135, p.16].

În *Legea Nr.8 din 14.02.2008 cu privire la probațiune*, Articolul 2², se stipulează că „*resocializarea* presupune un proces de influență asupra subiectului probațiunii (organizatoric, psihosocial, pedagogic, educativ etc.) în scop de schimbare a unor orientări negative, a comportamentului antisocial și de întărire a rezultatelor corectării. Elementele de resocializare includ: a) evaluarea personalității și a necesităților; b) evaluarea motivației pentru schimbare; c) evaluarea riscului de recidivă; d) supravegherea; e) asistența și consilierea” [121].

Definițiile de mai sus fac referire la remodelarea, transformarea personalității prin furnizarea unui model de comportament care este conform normelor, valorilor și atitudinilor societății, pentru a orienta personalitatea spre ceea ce e permis în societate. Trecerea *de la o lume la alta*, menționată de autori, are loc în două sensuri opuse în cazul persoanelor care ajung în contact cu mediul penitenciar, o dată la intrarea în penitenciar individul va fi resocializat negativ, conform normelor informale, a doua oară la ieșire, când trebuie să apară în societate remodelat conform normelor și valorilor acceptate în societate.

Cercetătorul interesat de resocializare A.Pálvölgyi afirmă că atunci când ne propunem să corectăm un comportament infracțional, trebuie să ținem cont că: „în viața infractorului au avut loc schimbări pentru care a fost condamnat, deci trebuie condus în situația anterioară infracționalității” [163, p.75]. Același autor afirmă că resocializarea este urmată de reintegrare prin care se înțelege transpunerea fostului deținut în mediul social, micro-mediul la care este adaptat.

Educarea, reeducarea sunt văzute ca fundamentale în procesul de resocializare. *Educarea* este un proces de formare și dezvoltare a trăsăturilor intelectuale, morale, fizice ale persoanelor. *Reeducarea* presupune refacerea educației greșite a persoanei. Conform literaturii de specialitate, deosebim următoarele tipuri de resocializare: *voluntară* – convertire religioasă, supunerea voluntară la psihoterapie, scopul ei fiind schimbarea comportamentului, înlocuirea identității și valorilor cu unele noi, este o exprimare a dorinței persoanei; *involuntară* – reeducare în închisoare, spitale psihiatrice, „spălarea creierului” care presupune instituirea unui control total și permanent asupra persoanei, fără a fi exprimată dorința individuală a persoanei. Impusă prin presiuni și coerciție, accentul este pus pe controlul social; *informală* – realizată de către familie,

grupul de prieteni, vecinătate; *formală* – realizată în instituții, totul ce se face la timpul și în locul planificat, cu activități relativ aceleași, fiind utilizate coduri lingvistice specifice și/sau coduri vestimentare. Resocializarea, realizată în penitenciare, conform acestor tipologii, este involuntară și formală cu un control aspru al tuturor aspectelor vieții sociale ale indivizilor.

Cercetătorii din domeniul asistenței sociale M.Vîrlan, I.Fodor, făcând referire la minorii delincvenți, concretizează o serie de principii științifice pe care trebuie să se bazeze acțiunile de resocializare, principii de care putem ține cont și în cazul adulților delincvenți: principiul intervenției precoce care susține ideea că un delincvent ocazional sau un predelincent poate fi reeducat mai ușor decât un recidivist; principiul individualizării măsurilor, acțiunilor și metodelor de reeducare; principiul coordonării și continuității acțiunilor de reeducare și de reinsertie socială a minorilor și tinerilor aflați în conflict cu legea; principiul continuării acțiunilor educative, de sprijinire psihosocială, economică a minorilor și tinerilor reeducați [239, p.72].

În *Legea nr.297 din 24.02.1999 cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție*, Articolul 8 stipulează că *Organele de executare a pedepsei* contribuie la adaptarea socială a persoanelor care se eliberează din locurile de detenție prin: crearea în penitenciare a sectoarelor de adaptare socială, care oferă condamnaților posibilitatea de a însuși priceperi și deprinderi necesare în viața independentă, de a obține o pregătire psihologică, morală și practică pentru viața în libertate [120].

M.Vîrlan, I.Fodor menționează că resocializarea, ca proces de reintegrare și reorientare în viața socială, îndeplinește următoarele funcții: *instructivă* – constă în formarea cunoștințelor sociale, abilităților și obiceiurilor ce stau la baza experienței de viață a individului; *dezvoltativă* – vizează sporirea aptitudinilor instructiv-cognitive, psihomotorii, intelectuale, emoțional-voluntare, motivaționale existente; *preventivă* – presupune acțiuni anticipative ce ajută la reducerea impactului condițiilor negative asupra persoanei și la neutralizarea condițiilor nefavorabile; *corecțională* – se axează pe corectarea distorsiunilor în orientările valorice ale individului, ale punctelor de vedere și ale credințelor; *educativă* – vizează rezolvarea problemelor legate de valorificarea persoanei, dezvoltarea facultăților fizice, intelectuale, morale [239, p.75].

În viziunea noastră, cele mai importante funcții sunt cea educativă și cea instructivă, ele incluzând pe celelalte, enunțate de autori. Educația și instruirea contribuie la formarea de concepții, atitudini, convingeri, cunoștințe etice, juridice, profesionale, cultural-artistice necesare oricărui dintre indivizi.

Lucrul cu persoanele aflate în conflict cu legea, în viziunea lui V.Gumaniuc, poate fi realizat prin patru *metode* de resocializare, cum ar fi:

1. Resocializarea condamnatului prin *metode tutelare* care presupune că o persoană juridică, autorizată își asumă responsabilitatea să se ocupe de reintegrarea în societate a condamnatului. Acceptul trebuie să fie din partea ambelor părți. Metoda tutelară este o alternativă a privării de libertate și nu una de înlocuire a pedepsei.
2. *Metode de resocializare a părinților/familiei*. Resocializarea familiei este foarte importantă, familia este cea care poate sprijini sau ignora persoana care este sau a fost deținută.
3. *Resocializarea prin muncă*. Din motivul inteligenței scăzute, maladiilor pe care le au unii condamnați, metodele psiho-pedagogice pot fi ineficiente, de aceea munca, ca metodă de resocializare, este o bună soluție în cazul acestor infractori. Rezultatele muncii aduc beneficiu atât celui resocializat, cât și societății.
4. Resocializarea prin *metode pecuniare*. Această metodă presupune că o sumă de bani, al cărei quantum este stabilit de către instanța de judecată, în corelație cu starea materială a condamnatului, este achitată în contul statului, în schimbul evitării pedepsei prin privare de libertate [100].

Menționăm că toate patru metode sunt importante și pot fi aplicate mai multe dintre ele unei și aceleiași persoane, reieșind din infracțiunea comisă, personalitatea infractorului, nivelului de inteligență etc. Implicarea familiei, persoanelor apropiate în resocializare va duce la succes în activitățile de resocializare. Munca, la rândul ei, este indispensabilă în efortul de schimbare prosocială a omului. Munca, în sens ontologic, este acțiunea umană necesară omului pentru a integra și transforma existența materială și cea socială. Munca îl transformă pe om, este o condiție firească a vieții omenești.

Realizarea activităților eficiente de resocializare este condiționată de personalul implicat în acest proces; de cunoașterea personalității, psihologiei infractorului; de utilizarea celor mai potrivite programe și metode de tratament, cum ar fi: metodele psiho-pedagogice, psihanalitice, terapeutice etc. Considerăm că un moment fundamental constituie implicarea persoanei în diverse activități pentru a-l face mai responsabil de sine și ceilalți, mai respectuos față de oameni, mai respectuos față de lege. Totul trebuie să fie înfăptuit prin evitarea etichetării și stigmatizării deținutului.

Penaliștii, criminologii, antropologii și sociologii au insistat asupra necesității cercetării etiologice, a metodelor de tratament și resocializare a infractorilor. Mulți autori vorbesc despre *modelul curativ* care reprezintă un rezultat al evoluției criminologiei în perioada interbelică, mai

cu seamă a criminologiei clinice, care situează persoana infractorului în centrul preocupărilor, urmărind tratamentul și resocializarea acestuia. Acest model își propune corectarea pornirilor reacționale ale infractorului, perfecționarea aptitudinilor acestuia, reînnoirea motivațiilor și modificarea atitudinilor sale prin implicarea în procesul de resocializare care ar transforma personalitatea lui. Adepții modelului curativ consideră că trebuie realizate următoarele: examenul personalității infractorului; diagnostic corect; program de tratament în vederea resocializării acestuia [2, p.38].

Sistemul anglo-saxon de justiție penală propune *probațiunea* opțiunea *non-represivă* în politica penală. Aceasta presupune lăsarea infractorului în libertate și asigurarea unei susțineri pe o anumită perioadă. Se aplică suspendarea pronunțării pedepsei, iar infractorii, a căror vinovăție a fost stabilită, dar au un comportament bun, rămân în libertate. Gh.Alecu afirmă că „Atât în formula suspendării pronunțării hotărârii de condamnare, cât și a suspendării executării pedepsei, în perioada de probațiune infractorul este supravegheat, orientat și i se acordă asistență de către agentul de probațiune” [2, p.38]. Conform *Legii nr.8 din 14.02.2008 cu privire la probațiune*, instituția probațiunii realizează evaluarea psihosocială și controlul persoanelor aflate în conflict cu legea penală. Cei din serviciul de probațiune resocializează și adaptează persoanele eliberate din locurile de detenție, pentru preîntâmpinarea săvârșirii de noi infracțiuni [121].

O altă modalitate de sancționare *non-represivă*, care are ca scop facilitarea resocializării, este „*închisoarea în semilibertate*. Aceasta are forme diferite de la o țară la alta și se caracterizează prin faptul că infractorul este lăsat în mediul său familial, social și își păstrează locul de muncă. În penitenciar își petrece sfârșitul de săptămână și concediul [2, p.38].

În dreptul penal a luat amploare, după cel de-al doilea război mondial, Școala Apărării Sociale, datorită lui Filipp Grammatica în Italia, Marc Ancel în Franța și Thorsten Sellin în SUA. Baza teoretică a doctrinei apărării sociale este explicată de Marc Ancel în lucrarea *La défense sociale nouvelle (Noua apărare socială)*, apărută la Paris, în anul 1954. Ideile fundamentale ale acestei doctrine sunt următoarele: „apărarea socială” reprezintă o concepție generală de drept penal care vizează protejarea societății împotriva criminalității; această protecție trebuie să se realizeze prin măsuri penale și extra-penale destinate să neutralizeze delinventul, fie prin eliminare sau segregare, fie prin aplicarea de metode curative și educative; „apărarea socială” promovează o politică penală în care se acordă prioritate prevenirii crimei și tratamentului delinventului; această politică penală are ca obiectiv resocializarea infractorului; resocializarea va fi o consecință a umanizării noilor legislații penale, care vor face apel la toate resursele individului, redându-i sensul valorilor morale și încrederea în el însuși; această

umanizare a dreptului și procesului penal se va fundamenta pe cunoașterea științifică a fenomenului infracțional și a personalității delincventului [325]. Aceste idei sunt actuale astăzi prin faptul că își propun prevenirea criminalității, tratamentul infractorului, resocializarea, umanizarea legislației penale, cunoașterea științifică a tot ce reprezintă criminalitatea ca fenomen și deținutul ca personalitate.

În Republica Moldova, scopul executării pedepsei privative de libertate este protejarea societății și, mai puțin, sprijinirea, resocializarea condamnaților de a adopta după executarea pedepsei un stil de viață conform normelor general acceptate, cum se întâmplă în țările, ca: Austria, Norvegia etc. Resocializarea este foarte importantă, ea trebuie realizată prin educație, instruire, activități de muncă utile, activități de petrecere a timpului liber. „Sistemul de executare a pedepselor trebuie să asigure, în măsura posibilității, o trecere fără dificultate de la regimul de detenție spre libertate” conform lui A.Pálvölgyi [163, p.73-74].

În anul 2015 a fost realizată o cercetare în cadrul unui penitenciar din Republica Moldova, care și-a propus analiza programelor de resocializare a deținuților. În raportul cercetării, N.Canțer evidențiază o serie de dificultăți care împiedică acest proces. Despre o bună parte din acestea ne-au relatat deținuții și angajații în cadrul interviurilor, realizate de către noi în anul 2016, în cadrul studiului *Violența în familie și femeile în penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor. Studiu antropologic*; în timpul activității de teren al *Studiului privind subcultura criminală în sistemul penitenciar, în anul 2017* aparținând proiectului *Sprijin acordat reformelor justiției penale în Republica Moldova*. Dificultățile sunt: refuzul deținuților de a participa la diverse programe realizate în penitenciar; suprapunerea multor programe și activități; imposibilitatea de a participa la programe a deținuților care muncesc; deținuții au un spectru larg de probleme: sănătate, menținerea relațiilor cu membrii familiei, relațiile negative cu ceilalți deținuți, relațiile cu angajații, analfabetism etc.; lipsa condițiilor și materialelor logistice pentru promovarea programelor; insuficiența formărilor în domeniul aplicării programelor de resocializare; lipsa colaborării cu alte sectoare și servicii din cadrul penitenciarului care participă la implementarea unor module din programele de resocializare; realizarea dificilă a tuturor programelor din cauza numărului mare de deținuți [35].

În acest studiu se afirmă că, deși sunt realizate intervenții specializate de natură psihologică, socială și educațională în penitenciar, numărul recidiviștilor crește constant. Conform cercetătoarei A.Canțer, interiorizarea sistemului de valori și norme aparținând subculturii penitenciare este atât de puternică încât „puține persoane private de libertate reușesc să își refacă viața cu adevărat atunci când se reîntorc în societate” [35]. Întrebările retorice sunt:

Dacă cu adevărat, intervențiile specializate de natură psihologică, socială, educațională; programele pluridisciplinare, existente în penitenciar, sunt eficiente și dacă sunt aplicate tuturor deținuților? Cum a fost măsurat impactul acestor programe asupra deținuților? Cine și cum ajută persoanele eliberate să se reintegreze în societate? Autoarea vorbește despre suprapunerea multor programe și activități, însă, în majoritatea penitenciarelor, suprapunere nu poate fi, deoarece se face prea puțin la această componentă. În interviurile realizate, persoanele eliberate din penitenciar relatează despre activitățile culturale, educative organizate în penitenciar:

„Au venit o dată cu fotbalul din Leova, generația tânără, au jucat cu deținuții, o dată timp de un an jumătate au mers la Leova. Am văzut, deținuții au fost la libertate și acolo au jucat fotbal cu aceiași tineri. Spectacole, concerte în penitenciarul de la Leova eu nu am văzut, dar la Soroca au venit de la Chișinău și au organizat concerte. Timp de 3 ani eu de două ori am văzut concert”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Experta Comitetului ONU împotriva torturii A.Racu afirmă că noul *Cod de executare* și actele privind *Statutul executării pedepsei de către condamnați* indică necesitatea schimbării metodelor de lucru ale serviciilor educative din penitenciare; semnalează faptul că la baza executării pedepsei trebuie să stea reabilitarea celor care vin în penitenciare. Finalitățile procesului de planificare a executării pedepsei trebuie să fie: dezvoltarea sentimentului de responsabilitate la deținuți; promovarea respectării normelor sociale pentru a deveni cetățeni decenti; adoptarea unui comportament prosocial [179, p.24]. Însă, persoanele, care și-au ispășit pedeapsa în diverse penitenciare, afirmă în interviurile realizate de către noi, că nu s-a lucrat cu ei în vederea resocializării sau s-a lucrat puțin. Deținutele de la Rusca, de exemplu, relatează despre diferite activități organizate în penitenciar, însă nu cunosc că acestea sunt parte a programului de resocializare.

Procesul de resocializare presupune necesitatea unui plan individual de executare a pedepsei care să conțină: aprecierea riscului de recidivă; măsuri necesare de tratament și ajutor; evaluarea comportamentului în penitenciar; aprecierea atitudinii față de muncă; aprecierea atitudinii față de activitățile de instruire și educație în penitenciar etc.

Resocializarea presupune evaluarea în totalitate a situației condamnatului. Evaluarea dată trebuie să fie făcută, începând cu prima zi, pe toată perioada detenției. Psihologul poate prevedea comportamentul deținutului și după eliberare dacă a analizat temeinic trecutul și prezentul persoanei, relația ei cu pedeapsa, regimul de detenție, activitatea de muncă, relațiile cu mediul social. „Aceste pronosticuri trebuie reflectate în concluzii și recomandări, fapt ce va facilita procesul de reabilitare a persoanei condamnate” [179, p.24-25].

Strategiile de resocializare includ activitățile pe termen scurt și pe termen lung ce își propun reintegrarea ulterioară a deținuților. Se va începe cu analiza situației inițiale a deținutului sau a grupului de deținuți în funcție de anumite criterii: stare a sănătății fizice și psihice; consum de substanțe narcotice; atitudinea față de sine, față de ceilalți etc. Apoi se va continua cu o serie de activități, programe, servicii orientate către resocializare, reintegrare a condamnaților. Din interviurile realizate înțelegem că activitățile de bază ale strategiei de resocializare nu sunt cunoscute de către deținuți și persoane eliberate și/sau nu sunt realizate așa cum este prevăzut în actele oficiale:

„Se lucrează cu noi înainte de eliberare cu jumătate de an, dar eu cum am 4 ani până la eliberare, încă nu”. Deținut penitenciar Brănești

„Eu mai am mulți ani de stat în penitenciar până merg la resocializare”. Deținută penitenciar Rusca

„Ce cunoașteți despre activitățile de resocializare?”

Eu nu am auzit despre așa ceva.

Asistentul social, psihologul a lucrat cu voi?

Doar la sosire.

Pe mine m-au întrebat de unde eu am venit, mi-au arătat niște desene și gata.

Timp de jumătate de an v-ați adresat la psiholog, asistent social?

Nu”. Persoană eliberată din detenție, penitenciar RM

Explicația situației descrise mai sus am găsit-o într-un raport în care experta în drepturile omului Ana Racu afirmă că personalul responsabil de elaborarea *Programelor individuale de executare a condamnaților* indică doar aspecte privind implicarea deținutului în câmpul muncii sau implicarea în programe educaționale. În acest *Program anual* evaluarea psihologului nu este luată în calcul și, în cazuri rare, sunt indicate activități desfășurate de către psiholog. Aceasta semnalează „o lipsă de colaborare între specialiști, dar, cel mai grav, odată ce condamnatul face cunoștință cu activitățile programului și printre ele nu sunt programele psihosociale, atunci el nu cunoaște faptul că este necesar să participe la acestea” [179, p.33]. A.Racu confirmă presupunerile noastre că: „la evaluarea inițială a condamnatului în *Programul individual* nu sunt descrise acțiuni de pregătire pentru eliberare, acestea apar abia la finalul executării pedepsei, cu șase luni până la eliberarea din detenție” [179, p.34]. Considerăm că obiectivele și termenii, stabilite de către angajații privind resocializarea, trebuie să fie revăzute pentru a cuprinde toate aspectele necesare și utile reintegrării deținuților în societate. Realizarea activităților de ocupare a timpului liber, printre care câteva educaționale și de creație, nu sunt suficiente.

A.Racu a atestat elaborarea formală a programelor individuale. Printre activitățile planificate cel mai frecvent sunt programele de educație fizică și sport sau frecventarea bibliotecii, însă aproape niciodată nu sunt indicate programe psiho-sociale sau, de exemplu, programe de tratament pentru consumatorii de droguri. Nu sunt planificate activități de pregătire pentru eliberare pentru deținuții care urmează să iasă la libertate [179, p.36].

Strategiile resocializării, bineînțeles, trebuie să pornească de la înțelegerea misiunii, viziunii și valorilor instituțiilor penitenciare, elemente care oferă o bază solidă pentru deciziile privind resocializarea, rezultatul căreia este adaptarea individului la viața în societate. Elementele strategiei de resocializare sunt expuse în diverse lucrări de specialitate care se referă la mediul penitenciar. În acest context, vom preciza că programele clasice de resocializare a deținuților conțin:

Instruire generală și formare vocațională – în penitenciare (penitenciarul pentru minori nr. 10 Goian, penitenciarul pentru femei nr.7 Rusca și alte penitenciare) sunt organizate clase gimnaziale, dar și cursuri pentru însușirea diverselor meserii: frizer, bucătar, cizmar, lăcătuș auto, tencuitor. Clasele de instruire generală sunt afiliate instituției gimnaziale din apropierea penitenciarelor. Printre obiectivele instruirii generale evidențiem asigurarea accesului la o instruire calitativă, prin crearea condițiilor adecvate pentru persoanele deținute. Meseria însușită, instruirea generală în mediul penitenciar va permite ca persoana la eliberare să găsească un loc de muncă mai ușor și să se reintegreze cu succes în societate.

Consiliere psihologică, filosofică și alte tipuri de consiliere – scopul acestora este de a contribui la funcționarea psihologică, emoțională, socială optimă a deținutului. Consilierea trebuie să fie realizată în funcție de personalitatea deținutului. Deținutul trebuie condus spre a gândi pozitiv, spre a crede în posibilitatea schimbării în bine. Este important pentru condamnat să se implice în programele fixate de profesioniști ca parte a planului individual de executare a pedepsei, să depună efort pentru a depăși stările de disconfort, să își modifice comportamentele indezirabile social, să adopte un stil de viață sănătos etc. Diferite tipuri de consiliere în penitenciar sunt utile doar atunci când deținuții sunt motivați să apeleze la ele. Beneficiile consilierii: stare emoțională mai bună, conturare pozitivă a imaginii de sine, gestionare mai eficientă a situațiilor, probleme de relaționare minimalizate etc. Consilierea este indicată atunci când persoana vrea să fie ascultată, sprijinită, ajutată; când are nevoie de părerea și susținerea specialiștilor în diverse probleme.

Educație socială – scopul educației este de a dezvolta personalitatea; de a responsabiliza în mod social persoana; de a forma unele deprinderi în domenii, cum ar fi: desen, muzică, dans, sport; de a încuraja lectura; de a stimula activitățile de muncă; de a valorifica în scopul

reeducării serviciile de tip religios etc. Este important ca deținuții să înțeleagă valoarea lor personală în societate, să conștientizeze responsabilitatea lor față de sine și față de ceilalți. Activitățile ce țin de educația socială vor încuraja cooperarea pentru realizarea diverselor activități în penitenciar, asumarea unor valori și norme sociale, civice general acceptate etc.

Tratament pentru consum de substanțe narcotice, alcool – programele date sunt adresate persoanelor dependente de alcool sau diverse tipuri de substanțe narcotice. Ele reprezintă o totalitate de măsuri sociale de prevenire, control, educație, tratament. Programele date își propun reabilitarea persoanelor din punct de vedere fizic, psihologic. Scopul acestor măsuri trebuie să fie reducerea numărului consumatorilor și reducerea daunelor cauzate de alcool, droguri asupra vieții deținutului.

Resocializarea, cu toate componentele analizate mai sus, trebuie să pună accentul pe prevenția comportamentelor de risc, pe adaptarea socială etc. La fel, importantă este pregătirea în domenii, precum: psihologia, asistența socială, sociologia, antropologia, criminologia etc. a specialiștilor care activează în penitenciare. Dacă avem o singură persoană responsabilă de aceste programe, este dificil de atins scopul resocializării. Considerăm că această sarcină ar trebui să stea în fața unei echipe multidisciplinare.

Conform noilor principii, elaborate de instituțiile penitenciare din diferite țări, la care a aderat Administrația Națională a Penitenciarelor, resocializarea trebuie inițiată din prima zi a detenției prin implicarea în diverse activități a persoanei. Procesul dat, desigur, trebuie să ia în calcul nevoile deținutului de educație, instruire, consiliere psihologică, activități de muncă etc., orientate spre reintegrarea cu succes în comunitate. Programul de resocializare trebuie să fie elaborat pentru întreaga durată a detenției, totodată să fie flexibil pentru a fi adaptat altor necesități care pot apărea la deținut.

A.Racu afirmă că programul individual de executare a pedepsei este implementat, actualmente, în baza ordinului ANP în toate penitenciarele. Acesta este perfectat pentru fiecare deținut și conține secțiuni în care sunt prezente date social-demografice, informație despre antecedentele penale, aptitudinile pe care le are, indicii fizici, intervențiile care sunt planificate cu deținutul pe parcursul unui an, stimulările sau sancționările obținute de deținut, intervențiile personalului specializat – psihologului și asistentului social [179, p.30]. „De ce, însă, procesul de resocializare este unul anevoios? Este oare conținutul secțiunilor corect, este relevantă informația inclusă în aceste secțiuni pentru schimbarea comportamentului infracțional” [179, p.30]? Iată întrebările pe care trebuie să și le pună, în primul rând, colaboratorii din cadrul Administrației Naționale a Penitenciarelor. Situația se prezintă mai bună în cazul penitenciarului pentru minori

nr. 10 Goian și penitenciarului pentru femei Rusca, deși și acolo este necesar de a se aplica mai mult efort decât se depune.

În viziunea noastră, unul dintre modelele care permit o evaluare și tratare eficientă a infractorilor este Modelul Risk-Need-Responsivity sau Risc-Nevoie-Reactivitate (RNR), care a fost dezvoltat în Canada aproximativ de 4 decenii, începând cu anul 1980. Autorii D.A.Andrews și J.Bonta susțin că RNR reprezintă principii de intervenție corectivă, în cadrul căreia pot fi utilizate o varietate mare de intervenții terapeutice. Autorii au delimitat trei principii de corecție eficiente, denumite *Risc*, *Nevoie* și *Reactivitate*, care au revoluționat practica de evaluare și tratare a populațiilor de infractori. Factorii asociați cu RNR sunt clari, concisi și verificabili empiric.

Cu referire la conceptul de *risc*, D.A.Andrews și J.Bonta susțin că tratamentul ar trebui să fie rezervat grupurilor de infractori cu risc sporit de a comite noi crime, iar aprecierea stării de fapt să fie realizată prin instrumente de evaluare *actuariale*. Cu privire la conceptul de *nevoie*, autorii se referă la nevoile criminogene care în literatura de specialitate sunt asociate cu recidiva în rândul populației criminale. Astfel, ei identifică opt factori centrali de risc/nevoie - „Marele Opt”, care dezvoltă și întrețin comportamentul criminal: 1. Istoria comportamentului antisocial, caracterizată prin implicarea timpurie într-un număr și varietate mare de activități antisociale, este un punct forte atunci când este absentă implicarea în așa gen de activități. 2. Modelul de personalitate antisocială, caracterizat prin comportament impulsiv, aventuros, căutător de plăcere, comportamente agresive și nerespectarea celorlalți. Riscurile asociate constau în auto-control slab, slabă gestionare a mâniei și aptitudini slabe de rezolvare a problemelor. Prin urmare, un obiectiv al tratamentului este de a îmbunătăți aceste abilități. 3. Gândire antisocială, inclusiv atitudini, valori, credințe și o identitate predispusă spre a comite crime. 4. Asocieri antisociale și izolarea relativă față de persoane prosociale care pot influența favorabil asupra individului. 5. Circumstanțe problematice în familie/căsătorie. Este cazul persoanelor din familii social-vulnerabile, din familii în care relațiile dintre membri sunt negative, violente. 6. Situații problematice la școală sau la locul de muncă unde sunt discriminați sau este manifestată violență de orice tip etc. 7. Puține, dacă există, activități de petrecere a timpului liber, așa cum se întâmplă în mediul rural etc. 8. Abuzul de substanțe, ca: alcoolul, drogurile care afectează profund personalitatea umană [276].

Astfel, modelul RNR consideră factorii personali, interpersonal, sociali ca fiind decisivi în inițierea, începerea și întreținerea comportamentului criminal. D.A.Andrews și J.Bonta susțin că tratamentul ar trebui să se concentreze asupra nevoilor criminogene. Nevoile non-criminogene, precum: stima de sine scăzută și stresul personal, sunt privite ca terțiare, deci nu ar trebui să fie

punctul central al tratamentului cu excepția cazului în care acestea sunt relevante pentru al treilea principiu al tratamentului de corectare care este *reactivitatea*.

Principiul reactivității generale precizează că intervențiile eficiente tind să se bazeze pe teoriile *social cognitive* și *de învățare socială*. Teoria învățării sociale, introdusă de Albert Bandura, afirmă că atât comportamentul normal, cât și cel deviant sunt învățate. Abordarea lui A. Bandura ia în calcul formarea și modificarea comportamentului sub influența factorilor sociali, accentuând că aproape orice tip de comportament poate fi învățat prin imitație (învățare vicariantă), observând comportamentul celorlalți și consecințele respectivelor comportamente. Cercetătorul consideră că procesul de observare al celorlalți, ca mijloc de învățare, este mediat de factori cognitivi. A. Bandura nu se consideră un behaviorist, în ciuda celor care l-au încadrat în acest curent, deoarece abordarea lui trece de limitele acestuia, devenind cognitiv-socială. În acest sens, teoria cognitiv-socială este o teorie mult mai extinsă care captează o varietate de dimensiuni. Conform acestei teorii, în contextul social, învățarea are loc datorită interacțiunii continue a indivizilor, comportamentului lor și mediului [25].

C. Dowden și D. A. Andrews, în anul 2000, au analizat 35 de studii privind infractorii violenți și au constatat că programele care respectă principiile RNR au fost mai eficiente decât cele care nu au făcut-o. Mai exact, au observat că sancțiunile penale, în absența unui program de tratament, nu au avut nici un efect asupra recidivei. Programele, care nu au ținut cont de nevoile infractorilor, nu au produs o reducere semnificativă a recidivei, iar cele care au vizat *nevoile* criminogene au fost asociate cu un moderat efect asupra recidivei. La examinarea rezultatelor privind gradul de aderare la RNR, s-a constatat că programele, care au urmat toate cele trei principii, au produs cele mai mari efecte. Ei au descoperit că un efect mai semnificativ au prezentat programele care au pus sistematic accentul pe necesitățile criminogene, în timp ce rezultatele *iatrogene*, stări produse sau agravate ca urmare a unor manevre defectuoase, au fost obținute atunci când au fost vizate nevoi non-criminogene, cum ar fi: stimă scăzută de sine, probleme de sănătate mintală, depresie [276].

Cu referire la aspectul analizat, vom relata că unii specialiști au prezentat și argumente contrare, astfel că modelul RNR a fost criticat în ultimii 15 ani, în special de către T. Ward, C. A. Stewart și alți cercetători. În anul 2003, T. Ward și colegii săi susțin că, abordând doar nevoile criminogene ale infractorilor, a rămas în umbră viața lor. În viziunea lor, modelul RNR abordează în termeni negativi tratamentul, rehabilitarea, iar accentul se pune pe reducerea distorsiunilor cognitive. Autorii propun, în contrast, un model de factură filosofico-antropologică – Modelul Good Lives (GLM), care promovează consolidarea punctelor forte, a deprinderilor și abilităților, dar nu diminuarea comportamentului negativ. În încercarea de a promova o „viață

bună”, T.Ward și C.A.Stewart indică, de asemenea, că modelul RNR nu valorifică rolul important al identității persoanei în procesul de schimbare.

GLM pledează pentru schimbare, ce presupune o „reconstrucție holistică a „eului” [276]. Acest model analizează oamenii ca factori de decizie, practicieni care *formulează, planifică și, intenționat, modifică* mediul lor și pe ei înșiși ca să-și atingă obiectivele. Conform acestei perspective, reabilitarea corecțională ar trebui să se concentreze pe ajutorarea infractorilor să dobândească miezul competențelor care se constituie din activități valoroase, gestionarea stresului, auto-determinarea, dezvoltarea spirituală și altele. Mediul, în care funcționează oamenii, include aspecte sociale, culturale, biologice și fizice, care furnizează resursele necesare să-și implementeze planurile lor.

T.Ward și colegii săi C.A.Stewart, W.L.Marshall, D.R.Laws susțin că, mai degrabă decât să punem accent pe nevoile criminogene în reabilitare, mai bine concentrația ar fi axată pe îmbunătățirea abilităților infractorilor de a obține Bunuri Primare Umane (Primary Human Goods). Aceste bunuri, așa cum sunt descrise de T.Ward și S.Maruna, în anul 2007, își au originea în natura umană, ele permit persoanelor să stabilească rețele sociale puternice, să supraviețuiască și să se reproducă. Ei susțin că oamenii au un sentiment despre de cine ei sunt și ceea ce contează din lucrurile pe care le fac, prin urmare, în timpul reabilitării obiectivul ar trebui să fie oferirea deținuților oportunitatea să dobândească o identitate personală. P.M.Yates și G.M.Willis, în anul 2011, enumeră cele unsprezece Bunuri Primare Umane: viața (inclusiv viața sănătoasă și funcționarea fizică optimală, satisfacția sexuală); cunoașterea; excelența în muncă; excelența în joc; autonomie și auto-orientare; pacea interioară (liber de tulburări emoționale și stres); relații (inclusiv intime, romantice și relații familiale); comunitatea; spiritualitatea (în sensul larg de a găsi sensul și scopul în viață); fericirea; și creativitatea.

Merită de evidențiat, că pentru dobândirea unui bun primar sunt necesare mijloace, numite de către autori, bunuri secundare. De exemplu, pentru bunul primar al *Cunoașterii*, bunurile secundare pot include: să meargă la școală, să participe la formări sau să aparțină unui grup de discuții. Pentru bunul primar de *Excelență* în muncă se indică binele secundar: să fie angajat sau implicat în instruire profesională. Pentru bunul primar *Spiritualitatea*, binele secundar este să aibă acces la consiliere religioasă sau filosofică. Astfel, din perspectiva GLM, aspectul negativ este atunci când o persoană încearcă să achiziționeze un bun primar prin intermediul unui bun secundar antisocial sau necorespunzător. Din perspectiva GLM, nevoile criminogene sunt obstacole interne sau externe care frustrează și blochează dobândirea de bunuri umane primare. Adică, se produce crima atunci când individul nu are capacitatea de a obține un bun într-o manieră prosocială și nu poate să gândească despre viața sa într-o manieră reflexivă.

Instituțiile penitenciare din Belgia, Singapore, Canada și Statele Unite ale Americii aplică cu succes modelul de reabilitare a deținuților dezvoltat de T.Ward și colegii săi. Acest model pornește de la principiul etic, conform căruia infractorii au obligația de a respecta dreptul la bunăstare și libertate al altor oameni, același drept îl au și ei, în special în cazul punerii în aplicare față de ei a deciziilor de pedeapsă și reintegrare. Pornind de la acest principiu etic, obiectivele principale sunt: îmbunătățirea stării de bine a infractorilor și reducerea riscului comiterii altor infracțiuni. Acest model ajută persoanele să adopte un stil de viață pozitiv, satisfăcător care le va permite integrarea socială.

Comportamentul criminal apare drept consecință în cazurile în care persoanele nu au resurse interne și externe necesare pentru a dobândi bunurile, folosind mijloace prosociale. Cu alte cuvinte, comportamentul infracțional reprezintă o încercare, prin metode neacceptate, de a dobândi valorile vieții. Conform GLM, toți indivizii au aspirații și nevoi similare, iar una dintre responsabilitățile principale ale părinților, profesorilor și comunității este de a ajuta ca fiecare dintre persoane să dobândească instrumentele necesare pentru a-și croi propriul drum în lume.

Bunurile primare ale GLM pot fi accesate de persoane mai ușor datorită diverselor tipuri de consiliere. În penitenciare, de exemplu, poate fi oferită: consiliere informațională prin intermediul căreia deținutului i se pot prezenta diverse informații pe domenii; consiliere educațională cu repere ce vizează modul sănătos de viață sau comportamentul în diferite situații; consiliere privind dezvoltarea personală care va permite funcționarea optimă a persoanei; consiliere suportivă cu oferire de sprijin emoțional, apreciativ, material; consiliere vocațională, care permite planificarea carierei; consiliere de criză, care este destinată persoanelor în dificultate; consiliere pastorală sau consiliere religioasă, care oferă redobândirea echilibrului și împăcării cu sine. Noi considerăm că este importantă și valoroasă în spațiul penitenciar, adică consilierea filosofică a deținuților.

Asociația Europeană de Consiliere, în anul 2003, definește *consilierea* ca proces de învățare interactivă ce are loc între consilier și clienți, care abordează holistic aspecte sociale, culturale, economice și/sau emoționale. Consilierea se adresează persoanelor care au necesitatea rezolvării unor probleme specifice: luare de decizie; adaptare la situații de criză; îmbunătățire a relațiilor; analiza emoțiilor; evaluarea gândurilor; înțelegerea conflictelor interne sau externe etc. Clienții sunt indivizii, familiile, grupurile sau instituțiile [298].

Printre practicienii din domeniul filosofiei, care au descris valoarea consilierii filosofice, sunt: Lou Marinoff, Stefano Zampieri, Neri Pollastri, Marc Sautet, Oscar Brenifier, Shlomit Schuster, Tim LeBon și alții. În consilierea filosofică se aplică numeroase tehnici de lucru în grup și individual. Ea poate fi sub formă de dialog filosofic, dialog socratic, interviu derivat din

dialogul filosofic, dezbateri filosofice, narațiuni sau biografii, consiliere individuală desfășurată online, consiliere individuală prin metoda PEACE, enunțată de Lou Marinoff cu cei cinci pași: problema, emoția, analiza, contemplația și echilibrul. Consilierul și beneficiarul său se pot întâlni față în față sau online.

În continuare ne vom referi la *Consilierea filosofică*, care este o formă de intervenție ce se adresează persoanelor: ce nu pot aprecia obiectiv realitatea având o situație critică în viața personală, viața de familie; ce nu pot decide ceva, aflându-se într-un mediu anumit sau o stare nouă etc. Consilierul filosofic asistă persoana în găsirea de soluții. Consilierea filosofică este văzută ca dialog în care persoanele încearcă să ajungă la niște răspunsuri care liniștesc, eliberează persoana. Acest dialog îl ajută pe beneficiar „să se cunoască pe sine însuși”, să se accepte, iar mai apoi să găsească răspunsuri. Scopul consilierii este de a atinge o stare emoțională stabilă, viață de calitate în măsura celor posibile. Consilierea filosofică lărgeste orizontul, dezvoltă abilități de analiză, sinteză etc.

Cunoștințele necesare unui consilier filosofic sunt din diferite domenii: filosofie, psihologie, în primul rând, dar și pedagogie, medicină, diverse activități profesionale etc. Consilierul trebuie să pornească în activitatea sa de la valorile umaniste, adică de a vedea pe oameni pozitiv: de încredere, dornici de schimbare, iubitori ai celorlalți, dar și iubitori de înțelepciune etc. Ca specialist, el contribuie la schimbarea spre bine a persoanei, este interesat sincer de bunăstarea emoțională, de evoluția spirituală a celuilalt. Consilierul și beneficiarul sunt aliați, însă, beneficiarul este cel care, în rezultat, trebuie să ia decizii, să se autoevalueze, să își rezolve problemele.

Consilierea de grup poate fi făcută sub formă de: dialog socratic nelsonian, seminar de grup, dispută filosofică, comunitate de investigare sau explorare, cafenea filosofică, seară de filosofie, weekend filosofic, vacanțe sau călătorii filosofice, festival de filosofie, cină filosofică, plimbări filosofice etc. Fiecare dintre ele trebuie să respecte anumite rigori care permit desfășurarea acestor activități cu succes. Rigorile se referă la: spațiul, ora la care se desfășoară activitatea; numărul persoanelor invitate pentru consiliere; personalitatea, profesionalismul consilierului; respectarea regulilor de către toți participanții și altele. Consilierea filosofică este utilă prin faptul că îl ajută pe om să găsească răspunsuri la întrebările existențiale care-l frământă.

Cercetătorii români Claudiu Mesaroș și Marian Tătaru, în lucrările lor, descriu filosofia pentru deținuți, filosofia pentru grupuri vulnerabile sau defavorizate etc. [57]. Consilierea filosofică nu trebuie să aibă scop terapeutic, în cazul deținuților, ea trebuie să își propună un scop educațional. Această formă de intervenție va oferi înțelegerea problemelor personale ale

beneficiarului, soluționarea lor prin explicarea funcționării lumii în care se află. Consilierea filosofică este, în primul rând, un dialog care permite părților implicate să ajungă prin puterea gândului acolo, unde poți afla răspunsuri la cele mai profunde și intime întrebări. În rezultatul studiului, conturăm următoarele *concluzii*:

Noțiunea de resocializare, *în sens larg*, se folosește când ne referim la transformarea individului. Necesitatea resocializării apare în cazuri neobișnuite, cum ar fi: emigrarea, adoptarea unei noi religii, mobilitatea verticală ascendentă, spitalizarea prelungită etc., care presupun însușirea unor noi valori, norme și atitudini. *În sens restrâns*, noțiunea de resocializare este folosită în psihologia penitenciară, în criminologie, ca proces de reeducare necesar în cazul comportamentului deviant și delincvent. Resocializarea trebuie să înceapă din prima zi de executare a pedepsei, odată cu evaluarea caracteristicilor de personalitate, a curențelor educaționale și sociale ale deținutului. Filosofia resocializării conține ideea că oamenii sunt o valoare pentru societate, iar pedeapsa, fără efortul de reeducare a deținuților este inutilă.

Procesul de resocializare al persoanelor condamnate este posibil datorită efortului conjugat al deținuților, angajaților ANP, ONG-urilor, societății, instituțiilor statului, familiei etc. Programele de resocializare trebuie să răspundă necesităților deținuților sau persoanelor eliberate din detenție. Pentru o mai bună realizare a activităților de serviciu este necesar de a schimba atitudinea negativă a celor care lucrează cu persoanele deținute/eliberate.

Munca în penitenciar este unul din factorii care contribuie la reintegrarea socială și reducerea recidivei. Prin muncă persoana obține abilități, calificări profesionale, responsabilități sociale, experiență, bani etc. La eliberare, persoanele pot face diferite lucruri utile în gospodărie, precum: reparații electrice, reparații interior și multe altele. Munca, ca serviciu prestat, îi va oferi persoanei, prin salariul câștigat, posibilitatea de a-și asigura cele necesare vieții în familie, în comunitate.

Persoanele eliberate la ieșirea din penitenciar sunt vulnerabile din cauza problemelor ce vizează: dificultatea de adaptare la viața de familie; stigmatizarea; absența unui loc de muncă; absența locului de trai la unii etc. Menținerea relațiilor cu familia și îmbunătățirea relațiilor cu familia, acolo unde este cazul, trebuie să fie un obiectiv prioritar pentru reinserția socială a persoanei private de libertate. Familia este cea care poate oferi suportul necesar deținuților/persoanei eliberate. Reintegrarea socială începe cu acceptarea de către familie, disponibilitatea familiei de a susține material și moral persoana condamnată/eliberată.

3.4 Concluzii la capitolul 3

Analiza detaliată a posibilităților de diminuare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar, a aspectelor reformării sistemului penitenciar, a căilor umanizării detenției, a modalităților de resocializare a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova ne permite să facem următoarele concluzii:

1. Detenția este, fără îndoială, o perioadă dificilă pentru cei care trec prin experiența lipșirii de libertate. Analiza interviurilor, realizate în cadrul cercetării, indică faptul că modul de a gândi al deținuților, modul de a aprecia realitatea de către aceștia, reflectă, deseori, subcultura penitenciară și mai puțin punctul de vedere personal. Deținuții afirmă că în spațiul din penitenciar nu pot acționa diferit de colegii lor. În cadrul capitolului dat am demonstrat că, pentru a minimaliza influența subculturii penitenciare, este necesar de pus accent pe resocializarea deținuților.
2. Activitățile de resocializare trebuie să pornească de la analiza și aprecierea personalității celor care sunt în custodia statului, a relației lor cu lumea criminală, a atitudinii față de pedeapsă etc. Această evaluare trebuie să fie realizată pe întreaga durată a detenției. Cunoscând gradul de implicare al deținutului în activitățile de muncă, atitudinea lui față de angajați, relația cu ceilalți condamnați – responsabilii de resocializare pot planifica activități prin care să diminueze influența subculturii penitenciare asupra condamnatului.
3. În urma cercetărilor de teren realizate, scoatem în evidență faptul că strategiile de reformare ale sistemului penitenciar își propun obiective importante, dar în penitenciare, cu excepția penitenciarului nr.10 Goian și penitenciarul nr.7 Rusca, s-a reușit să se facă foarte puțin în vederea schimbării vieții deținuților. Comportamentul angajaților trebuie să fie unul uman și efortul de a resocializa deținuții – unul real, dar nu formal. Angajații penitenciarelor trebuie să depună un efort mai intens pentru a schimba condamnații pozitiv din punct de vedere fizic, moral și emoțional.
4. Angajații Administrației Naționale a Penitenciarelor beneficiază de instruiți care vizează dezvoltarea și aplicarea programelor de schimbare de comportament, accentul fiind pus pe tehnica gestionării furiei (reducerea violenței), interviul motivațional, implementarea remediilor pentru soluționarea condițiilor de detenție în Republica Moldova etc. Rezultatele așteptate de societate în urma acestor instruiți sunt următoarele: reducerea comportamentului violent în penitenciar, însușirea abilităților pro-sociale pentru o reintegrare cu succes, prevenirea recidivei etc.

5. Considerăm că în penitenciare, cel mai potrivit ar fi derularea programelor care ar contribui la prevenirea comportamentului infracțional. Menționăm că aceste programe trebuie să permită conștientizarea celor comise și urmarea pașilor concreți spre schimbare. De asemenea, să ofere înțelegerea valorii de om, dar și a schimbării prin interiorizarea normelor și valorilor general acceptate de societate. Aceste programe trebuie să fie individualizate, deoarece deținuții, crima comisă și motivele crimei sunt diferite, iar o abordare standard nu este eficientă. Programele speciale de reabilitare trebuie să vizeze deținuții consumatori de droguri, cei care au avut tentative de automutilare, tentative de suicid. Programele de tratament să-și propună drept scop ajutor condamnaților să depășească situațiile de criză, să își formeze o nouă viziune de viață care să îi ajute să se reintegreze în societate. Menționăm că toate acestea sunt posibil de realizat doar cu efortul comun al celor implicați: deținuți, angajați ai penitenciarului, ONG-uri, familie, comunitate etc.
6. Am constatat că resocializarea deținuților este realizată cu dificultate din cauza dominării în instituțiile penitenciare a subculturii specifice acestui spațiu. În cadrul cercetării, semnalăm că diminuarea influenței subculturii va oferi posibilitatea de a resocializa deținuții care nu își doresc nici o legătură cu cei care sunt parte a lumii criminale, cei ce impun acest stil de viață, acest set de valori, acest fel de a vedea lumea.
7. Rezumând cele expuse în capitol, menționăm că un aspect foarte necesar constă în faptul că activitatea serviciului de probațiune să fie orientată spre lucrul cu condamnații începând cu primele zile de sosire a lor în penitenciar. Activitățile de probațiune să fie selectate în funcție de gradul de risc constat, necesitățile sau problemele identificate ale condamnaților. Consilierii de probațiune pot conlucra cu organizații neguvernamentale în vederea inițierii și derulării unor programe de resocializare pentru persoana aflată în detenție, iar apoi la libertate.
8. ONG-le, la rândul lor, pot avea un rol important în resocializare, în primul rând prin oferirea psihologilor, asistenților sociali, juriștilor etc. Evidențiem că în penitenciare activează acești specialiști, însă ei nu reușesc să ofere toată gama de servicii din cauza numărului mare de deținuți, iar uneori din lipsa de încredere față de specialiștii din penitenciar.
9. Eficiența programelor de resocializare din penitenciare este redusă dacă nu au o continuare prin programele de asistență în comunitate, dacă persoanele care se eliberează nu sunt monitorizate și sprijinite la locul de trai. Astfel de servicii și resurse, subliniem noi, diferă de la o comunitate la alta și, adesea, nu sunt în funcție de nevoile sociale existente, ci în funcție de resursele materiale de care dispune localitatea respectivă.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică primordială, soluționată în lucrare, rezidă în fundamentarea temeinic argumentată teoretic și practic a raportului ritualului și tabuului cu subcultura penitenciară, fapt care a permis determinarea barierelor existente în resocializarea deținuților, în vederea reînțoarcerii lor în societate ca persoane care ușor se vor adapta la normele și valorile societății. De asemenea, determinarea strategiilor eficiente de reformare și umanizare a instituțiilor penitenciare, umanismul fiind un principiu important al detenției.

Studierea literaturii de specialitate și cercetările calitative de teren efectuate ne-au permis să formulăm următoarele *concluzii generale*:

1. În procesul abordării subiectelor temei investigate a fost stabilit sensul specific al unor noțiuni în noul context al cercetării interdisciplinare filosofico-antropologice. Astfel, concluzionăm că subcultura reprezintă o tendință de manifestare subiacentă a unei culturi elementare care propune o totalitate de simboluri, norme, valori, mod de viață, diferite de cele ale culturii dominante, adică adițional acesteia, uneori chiar în contradicție cu ea. Sub impactul subculturii se formează percepția de sine și a lumii din jur, reprezentarea timpului și a spațiului, comportamentele rituale și tabuurile, viziunea privind educația, atitudinea față de muncă, înțelegerea libertății, modalitatea de comunicare etc.
2. Subcultura poate fi concepută ca metodă de a te conduce în viață, ea influențează modul în care reprezentanții ei iau decizii. Membrii unei subculturi se evidențiază prin comportament ritual, raporturi interumane, valori, norme, argou – diferite de cele ale altor subculturi. Cele mai evidente procese care au loc în cadrul subculturii sunt: socializarea, interiorizarea și comunicarea. În funcție de ele, putem înțelege în profunzime realitatea subculturală respectivă. Grupurile subculturale, menționăm noi în lucrare, reprezintă conjuncturi în care se practică ritualurile ca mijloc de asigurare a stabilității respectivei structuri sociale. Membrii grupului acceptă ritualul ca necesitate pentru a se integra și a-i integra pe nou-veniți.
3. Tabuurile reglementează desfășurarea vieții; la originea lor au stat interdicțiile legate de superstiții. Fiind de ordin ontologic, tabuurile se găsesc în toate domeniile coexistenței umane, în toate culturile și în toate subculturile. Ele se referă la comportamente, acțiuni, obiecte etc. Funcțiile tabuului, concluzionăm noi, constau în a proteja persoanele din comunitate, de a reglementa comportamentul lor, de a prezice comportamentul uman în diferite situații, ceea ce ajută la asigurarea ordinii în societate, în comunitate.

4. Elementele subculturii penitenciare, precum comportamentul ritualul și tabuul, sunt strâns legate de celelalte elemente ale ei – normele informale, tradițiile, argoul, tatuajele, folclorul etc. Toate acestea sunt semnificative pentru existența umană, oferă un fundament pentru adoptarea unui stil de viață specific comunității de deținuți. Încarcerarea persoanei este urmată de familiarizarea ei cu „valorile” lumii penitenciare, lumii criminale. Subcultura penitenciară contribuie la o desocializare constantă a individului. Procesul prin care deținutul nou-venit învață modele comportamentale, valori, norme specifice subculturii penitenciare reprezintă socializare negativă. Ipoteza aceasta este susținută de datele colectate de către noi în cadrul cercetării realizate. Învățând ce este permis și ce este interzis în comunitatea deținuților, persoana se integrează în comunitatea dată. Astfel, fără un program riguros de resocializare, riscăm să revină în societate persoane care greu se reintegrează sau manifestă același comportament deviant.
5. Resocializarea deținuților trebuie să aibă drept obiectiv rezultate pe termen lung în ce privește abandonarea modului de viață bazat pe încălcarea legii. În procesul de schimbare pozitivă a persoanei este necesar de a diminua stigmatul de deținut, de persoană care a încălcat legea. Procesul de resocializare este rezultatul unei intervenții planificate ce vizează schimbarea comportamentului, abilităților, atitudinilor și valorilor. Penitenciarul, în care activitățile vor fi axate pe valoarea personalității deținutului, va putea contribui la dezvoltarea atitudinilor pozitive ale deținuților cu privire la societate și normele ei – astfel vedem noi soluționarea acestei probleme științifice importante.
6. Ipoteza particulară formulată, care se referă la faptul că resocializarea deținuților, în majoritatea cazurilor, prezintă un insucces deoarece nu sunt implementate reforme eficiente în sistemul penitenciar și nu este umanizată detenția este confirmată. Condiții favorabile resocializării sunt în penitenciarul nr. 10 Goian pentru deținuții minori și în penitenciarul nr. 7 Rusca pentru femeile deținute. În aceste două instituții resursele, posibilitățile de a resocializa cu succes persoanele deținute sunt mai mari decât în celelalte penitenciare.
7. În strategiile de reformare și umanizare a instituțiilor penitenciare este indicat că printre valorile angajaților din penitenciar sunt următoarele: respectarea drepturilor persoanelor deținute, examinarea propriului comportament pentru a evita reacțiile stereotipe, diminuarea efectelor negative ale privării de libertate, nediscriminarea deținuților și altele. În baza teoriilor analizate și investigațiilor efectuate, concluzionăm că dacă angajații ar asigura în penitenciar respectarea acestor valori, adică ar crea un climat ce respectă drepturile și demnitatea umană, ar aplica măsurile privative de libertate într-un mod individualizat, ar

pregăti mai eficient deținuții către eliberare, atunci ar fi diminuată influența subculturii penitenciare, iar persoanele revenite în societate s-ar reintegra mult mai ușor.

8. Contribuția personală constă în evaluarea specificului relațiilor existente în subcultura persoanelor care își ispășesc pedeapsa în instituțiile penitenciare. În special, aceasta a fost realizată în subcapitolele 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3 și rezidă în următoarele:
 - Divizarea condamnaților în straturi informale este bazată pe criterii natural-fiziologice, social-psihologice și subculturale. Cei puternici fizic, cei cu susținere financiară și cei cu infracțiuni considerate acceptabile, din punctul de vedere al deținuților, se află în vârful ierarhiei, ceilalți se situează în partea de jos a acestei ierarhii. Există o relație strânsă între generațiile de infractori care se bazează pe normele informale, aparținând subculturii criminale.
 - Tradițiile și obiceiurile subculturii sunt perpetuate de persoanele din lumea criminală din interiorul și exteriorul penitenciarului. Normele informale, tatuajele, porecelele, folclorul, jocurile de noroc etc., sunt elemente ale subculturii cu un efect desocializator asupra personalității tuturor deținuților.
 - Reformarea și umanizarea sistemului penitenciar este realizată cu pași foarte mici, iar drept consecință, activitățile de tratament, de resocializare a deținuților nu sunt realizate la parametrii care ar trebui să fie, ceea ce lasă loc relațiilor nestatutare între angajați și deținuți, între cei din administrațiile penitenciarelor și liderii subculturii penitenciare.
 - Tortura, tratamentul inuman și tratamentul degradant sunt printre cauzele automutilării și sinuciderii. Exemplu în acest sens sunt cazurile făcute publice, însă sunt situații despre care opinia publică nu va afla, asta pentru că dezvăluirile făcute de deținuți nu sunt luate drept obiective, decât dacă sunt deținuți „politici”, care au reușit să fie eliberați din detenție sau au reușit să facă careva declarații publice (cazul Davitean, Platon, Petic etc.)
 - Reintegrarea reușită în societate a persoanelor eliberate din detenție depinde de implicarea instituțiilor din comunitate, fiecare cu suportul pe care îl poate oferi, iar susținerea poate ține de îmbunătățirea relațiilor cu familia, continuarea studiilor, obținerea unui loc de trai, obținerea unui loc de muncă, servicii de sănătate etc.

În baza rezultatelor obținute, înaintăm următoarele *recomandări*:

1. Calificarea și recalificarea persoanelor deținute, pe toată durata executării pedepsei, pentru a-și putea forma și dezvolta abilități de muncă. Calificările obținute (lăcătuș, tencuitor, tâmplar etc.) vor permite implicarea în diferite munci, atât pe timpul executării pedepsei, cât și după eliberare. Recomandăm încurajarea deținuților să urmeze programele oferite în

vederea resocializării, cum ar fi: consiliere psihologică, servicii de sănătate mintală, tratament pentru renunțarea la droguri, programele pentru persoane infectate cu HIV etc.

2. Informarea permanentă a persoanelor din locurile de detenție despre drepturile și responsabilitățile lor în vederea asumării lor. Totodată, este necesară informarea privind centrele social-regionale ce îi pot susține la eliberarea din detenție, privind serviciile de sănătate la care pot avea acces, privind locurile de muncă unde s-ar putea angaja. Responsabili de aceste activități trebuie să fie angajații penitenciarelor, specialiștii din domeniul probațiunii, angajații Subdiviziunilor Teritoriale pentru Ocuparea Forței de Muncă, medicii, voluntarii din ONG-uri etc.
3. Separarea condamnaților în celule trebuie să fie în funcție de: personalitatea condamnatului, gravitatea infracțiunii comise, termenul stabilit pentru pedeapsă, faptul dacă a executat sau n-a executat anterior o pedeapsă privativă de libertate. Nu este recomandabil ca în aceeași celulă să fie un deținut recidivist și un condamnat la prima detenție sau persoane cu profil psihologic incompatibil etc.
4. Conștientizarea de către angajați că reintegrarea socială a persoanelor, care au fost condamnate penal, poate fi realizată prin cultivarea încrederii în sine; prin menținerea legăturii cu familia, rudele; prin încurajarea intereselor prosociale, cum ar fi: munca, alfabetizarea, instruirea profesională, educația etc. Conștientizarea faptului că încarcerarea deținuților trebuie să aibă ca obiectiv resocializarea deținuților, realizată în cel mai eficient mod din prima zi de încarcerare.
5. Implicarea deținuților în elaborarea conținutului activităților social-culturale desfășurate în penitenciar, ceea ce îi va face să se simtă incluși și responsabili de participare. Diversificarea activităților instructiv-educative, culturale, sportive la care deținuții pot lua parte. Organizarea discuțiilor cu deținuții privind bolile sexual transmisibile, privind HIV/SIDA, hepatita, modalități de protecție a sănătății, modul sănătos de viață etc. Angajații să rezolve, în limita competențelor, problemele deținuților, chiar dacă ele par neînsemnate. Să încurajeze relațiile pozitive cu angajații din instituțiile penitenciare și cu colegii.
6. Soluționarea problemei supraaglomerării; asigurarea deținuților cu acel minim de spațiu necesar, dar și minim de obiecte personale pentru un trai decent în instituțiile penitenciare; transformarea dormitoarelor cu număr mare de deținuți în celule de maximum 5-6 deținuți. Drept rezultat vom obține diminuarea influenței negative a subculturii penitenciare asupra deținuților.
7. Instruirea angajaților cu privire la drepturile deținuților, precum dreptul la viață, dreptul de a nu fi supus la tortură, tratamente inumane sau tratamente degradante etc. Cercetarea

imediată și imparțială a acuzațiilor de tortură, tratamente inumane sau degradante, cu respectarea confidențialității. Încurajarea continuă a angajaților să comunice eficient, deschis și nediscriminatoriu cu deținuții.

8. Suplimentarea postului de psiholog și asistent social, astfel încât toți deținuții să aibă acces la consiliere individuală și soluționarea problemelor cu care se confruntă. Oferirea unor ghiduri, manuale reactualizate, în care să fie prezente repere pentru activitatea profesioniștilor din domeniul psihologiei, asistenței sociale, educației, implicați în lucrul cu deținuții.
9. Crearea unui cadru juridic și instituțional care ar permite ca deținuții minori să nu fie încarcerați în izolatoarele de urmărire penală, unde este posibilă comunicarea cu deținuții adulți, de la care învață elemente ale subculturii penitenciare. Este necesară o atenție sporită privind domeniul delincvenței juvenile prin monitorizarea situației la moment și punerea la dispoziție a serviciilor pentru copiii aflați în dificultate.
10. Practicarea perfecționării continue în domeniul justiției juvenile a angajaților, pentru a putea realiza eficient activități de resocializare a deținuților minori, respectând prevederile din domeniul protecției copilului. Persoanele care asigură desfășurarea programelor trebuie să aibă o pregătire profundă, iar resursele materiale puse la dispoziția lor să fie suficiente.
11. Instruirea continuă a consilierilor de probațiune privind lucrul eficient cu deținuții și persoanele eliberate din detenție. Specialiștii din domeniul probațiunii să lucreze cu deținuții nu doar cu jumătate de an înainte de eliberare a deținutului, dar să fie implicați de rând cu psihologii, asistenții sociali, juriștii din penitenciar etc. de la prima zi de încarcerare a persoanei.
12. Organizarea campaniilor sociale de către Ministerul Justiției, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Culturii, ONG-uri, APL-uri, biserică etc., care ar avea drept scop prevenirea criminalității în societate. Sensibilizarea comunităților privind fenomenul delincvenței prin oferirea unor recomandări care ar duce la prevenirea faptelor antisociale.
13. Organizarea de training-uri pentru jurnaliști, cu referire la principiile eticii profesionale privind: reflectarea cazurilor de comitere a crimelor de către minorii aflați în conflict cu legea; copii martori ai unor crime; persoane suspectate. Realizarea emisiunilor în care să fie reflectate cazurile de succes de reintegrare socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție. Informarea populației privind riscurile la care sunt supuse persoanele eliberate din detenție în cazurile de stigmatizare, discriminare și a faptului că neacceptarea în societate,

neangajarea în câmpul muncii, discriminarea în orice domeniu duce la recidiva persoanei delincvente, duce la probleme noi și profunde în societate.

14. Consolidarea colaborării dintre autoritățile publice, mediul academic, organizațiile societății civile în scopul realizării cercetărilor cu persoane deținute sau eliberate din detenție, în vederea înțelegerii modului de viață, strategiilor de resocializare, modalităților de reintegrare etc. Echipele de cercetători pot fi din diferite domenii pentru a putea studia holistic problemele formulate. Concluziile și recomandările cercetărilor vor putea fi aplicate în scopul îmbunătățirii situației în aceste domenii.
15. Elaborarea proiectelor ce vor include activități de consiliere filosofică a deținuților. Fiecare om are nevoie de a se descoperi pe sine prin introspecție, pornind de la teme relevante pentru el, iar majoritatea deținuților resimt necesitatea unui astfel de suport, venit de la specialiștii din afara penitenciarului. De consiliere filosofică, de asemenea, au nevoie și angajații din penitenciar; în cadrul ei se pot forma abilități care permit identificarea și eliminarea conștientă a prejudecăților față de cei pe care îi au în custodie – acesta va fi un pas major în activitatea lor profesională.
16. Stabilirea noilor direcții de cercetare în colaborare cu Ministerul Justiției, ONG-uri, Administrația Națională a Penitenciarelor, instituția Ombudsmanului, ce ar avea ca grup țintă deținuții și persoanele eliberate din detenție. Temele de cercetare pe care le propunem sunt cele privind: condiția umană a grupurilor vulnerabile din detenție: deținuți minori, deținuți cu dezabilități mintale, deținuți cu dezabilități fizice, deținuți aparținând minorităților etnice; aspecte ontologice privind detenția pe viață; intervenții de resocializare din perspectivă epistemologică; dimensiuni epistemice ale consilierii și terapiei filosofice a deținuților; provocări privind reintegrarea socială a persoanelor eliberate din detenție etc.

Impactul concluziilor și recomandărilor: Aplicarea recomandărilor, elaborate în rezultatul studiului dat, va avea ca efect: îmbunătățirea calității vieții deținuților în penitenciar, resocializarea cu succes a unui număr mai mare de deținuți, prevenirea recidivei, prevenirea comportamentului infracțional în societate, conștientizarea de către angajați a valorii oricărui om, inclusiv a celui din detenție, anihilarea relațiilor nestatutare dintre angajați și liderii subculturii penitenciare, atitudine nediscriminatorie față de persoanele eliberate, datorată încrederii în reformele din domeniul justiției, mai multe persoane eliberate angajate în câmpul muncii, în comunitate, familii deschise de a relaționa pozitiv cu cei eliberați din detenție.

BIBLIOGRAFIE

Literatura în limba română

1. ADAM, Gabriela Violeta. *Sistemul popular de denumire personală din comuna Rodna, jud. Bistrița-Năsăud* [online]. Cluj-Napoca, [citată 10.05.2021]. Disponibil: [http://inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPII/pagini/CSP%20II%20\[Pages%2045%20-%2056\].pdf](http://inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPII/pagini/CSP%20II%20[Pages%2045%20-%2056].pdf)
2. ALECU, Gheorghe. *Criminologie* [online]. București: Universitatea Spiru Haret, 2017. 77 p. [citată 10.05.2021]. Disponibil: <https://xdocs.ro/doc/2-2-criminologie-note-de-curs-280lwjpr4d8w>
3. ANDREI, Maria. *Antroponimia și conotația lingvistică*. Timișoara: Mirton, 1998. 251 p. ISBN 9735786893.
4. ANGHELESCU, Șerban. *Agon. Tensiunea fundamentală a riturilor de trecere*. Constanța: Ex Ponto, 1999. 317 p. ISBN 9739385745.
5. ARHIP, Odette, ARHIP Cristian. *Ritualuri mediatice ale societății contemporane* [online]. București, [citată 15.05.2021]. Disponibil: https://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/odette_arhip.pdf
6. ASTALOȘ, George. *Pe multe de șuriu. Cânturi de ocnă*. București: Tritonic, 2002. 307 p. ISBN 9738051002.
7. BARTHES, Roland. *Mitologii*. Iași: Institutul European, 1997. 296 p. ISBN 973-586-055-4.
8. BĂDESCU, Ilie. *Enciclopedia sociologiei universale. Fondatorii*. Vol.I. București: Mica Valahie, 2005. 564 p. ISBN 9737858182.
9. BĂDESCU, Ilie. *Enciclopedia sociologiei universale. Teorii contemporane*. Vol.II. București: Mica Valahie, 2011. 635 p. ISBN 9786068304199.
10. BEJAN, Octavian, BUJOR, Valeriu. *Criminalitatea profesională*. Chișinău: Lyceum, 1998. 39 p. ISBN 9975-939-00-7.
11. BELDIANU, Cătălina Maria. *Comunicarea simbolică în ritualul ortodox. Simbolismul crucii*. București: Mica Valahie, 2006. 193 p. ISBN 978-973-7858-31-3.
12. BENOIST, Luc. *Semne, simboluri, mituri*. București: Humanitas, 1995. 157 p. ISBN 973-28-0528-5.
13. BERGER, Peter L., LUCKMANN, Thomas. *Construirea socială a realității*. București: Art, 2008. 251 p. ISBN 9789731242125.

14. BERLIN, Isaiah. *Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri*. București: Humanitas, 2010. 486 p. ISBN 978-973-50-2739-1.
15. BLAGA, Lucian. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 2011. 502 p. ISBN 978-973-50-2739-1.
16. BOBÂNĂ, Gheorghe. Simbolismul social și comunicarea. În: *Idei și valori perene în științele socio-umane: studii și cercetări*. Vol.8. Cluj-Napoca: Argonaut, 2003. pp. 149-155 ISBN 978-973-109-347-5.
17. BOBÂNĂ, Gheorghe. Toleranța – remediu contra violenței în rândurile tineretului. În: *Violența în societatea de tranziție*. Conferința științifică internațională. Chișinău, 2003. pp. 29-31. ISBN 9975-9738-4-1.
18. BOBÂNĂ, Gheorghe, MARINESCU, Constantin Gh. Normele juridice și normele morale, valorile morale și valorile juridice. În: *Analele Facultății de Drept și Administrare publică*. Nr.4. Iași: Universitatea „Dimitrie Cantemir”, 2002, pp. 29-34. ISSN 1221-8464.
19. BOGATU, Eugenia. Conexiunea dintre pattern-urile mentale și comportament la nivel de comunicare. În: *Diversitate interculturală. Cultură și societate*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale Vol.II. Iași: Ars Longa, 2017, pp. 99-104. ISBN 9789731482552.
20. BOGATU, Eugenia. Eficiența educației pragmatice. În: *Summa Paedagogica*. Tom XII. București: EIKON, 2017. ISBN 978-606-711-685-4.
21. BOGATU, Eugenia. *Ipostaze ale comunicării eficiente la nivelul discursului filosofic*. Teza de doctor [online]. Chișinău, 2005. 151 p. [citată 12.02.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/16547749/Ipostaze_ale_comunicarii_eficiente_la_nivelul_discursului_filosofic_PDF_
22. BOGATU, Eugenia. Înțelegerea, mod integrator de a fi al educației. În: *Conferința Națională cu Participare Internațională, „Integrare prin cercetare și inovare”, dedicată aniversării a 75-a a USM*, pp. 3-5. ISBN 978-9975-152-48-8.
23. BOGATU, Eugenia. *Strategii ale discursului filosofic*. Chișinău: USM, 2010. 111 p. ISBN 9975-70-197-3.
24. BOGATU, Eugenia. Valori ale gândirii pragmatice în Educație. În: *Conferința București-Chișinău: Identitate și valoare în context European*. Ediția a II-a, 4 iunie, 2021, pp. 13-14. ISBN: 978-9975-152-11-2.

25. BONCHIȘ, Elena, DRUGAȘ, Marius, TRIP Simona, DINDELEGAN, Camelia. *Introducere în Psihologia personalității*. Oradea: Universității din Oradea, 2009. 404 p. ISBN 9789737598998.
26. BRUNO, Ștefan. *Limbaajul carceral* [online]. București: Departamentul de Formare pentru Cariera Didactică și Științe Socio-Umane Universitatea Politehnica [citată 12.02.2022]. Disponibil: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/53855/ssoar-probationjun-2015-2-stefan-Limbaajul_carceral.pdf?sequence=1
27. BRUNO, Ștefan. *Mediul penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală*. Iași: Institutul European, 2006. 250 p. ISBN 973-611-402-3.
28. BUJOR, Valeriu, BEJAN, Octavian. *Criminalitatea recidiviștilor*. Chișinău: Lyceum, 1998. 36 p. ISBN 9975-939-52-X.
29. BURCĂ, Cristina, HUREZAN, Liliana, POPA, Paul. *Adaptarea la mediul penitenciar – dinspre patologie spre resurse* [online]. Arad, [citată 12.02.2022]. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/90369948/Adaptarea-La-Mediu-Penitenciar-Dinspre-Patologie-Spre-Resurse-Penitenciarul-Arad-Signed>
30. BUZILĂ, Varvara. Hotarul și semnele de hotar în satul tradițional. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, V, Iași, 2005, pp. 18-55. ISSN 1583-6819.
31. BUZILĂ, Varvara. Pâinea de ritual în tradiția creștinismului popular. În: *Revista de etnologie și culturologie* [online]. Vol. 3, Chișinău, 2008, pp. 37-49 [citată 12.02.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Pinea%20de%20ritual%20in%20traditia%20crestinismului%20popular.pdf
32. CAILLOIS, Roger. *Omul și sacrul*. București: Nemira, 1997. 224 p. ISBN 973-9301-53-2.
33. CAMUS, Albert. *Străinul*. Iași: Polirom, 2018. 152 p. ISBN 978-973-46-7152-6.
34. CANĂ, Andreea Cătălin. Modificările psiho-comportamentale ale toxicomanilor ca rezultat al programelor de asistență psihologică derulate în penitenciar. În: *Revista Criminologie, criminalistică și penologie studii* [online]. Nr. 4/2015, pp. 210-213 [citată 12.02.2022]. Disponibil: http://www.mpublic.ro/sites/default/files/PDF/PUBLICATII/rccp_4_2015.pdf
35. CANȚER, Nicoleta. Analiza programelor de resocializare a deținuților în mediul penitenciar. În: *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Materialele Conferinței Științifice*

- internaționale prilejuate aniversării a 15 ani de la fondarea Facultății Psihologie, Științe ale Educației și Asistența Socială* [online]. Vol. 2. Ediția a VI-a, Mentalități ale societății în transformare. Chișinău, 2016, pp. 28-35 [citat 18.01.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/28-35_0.pdf
36. CAPCELEA, Valeriu. Funcțiile normelor sociale. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și științe politice*. Nr.2 (144), 2007, pp. 29-38. ISSN 1857-2294.
37. CARP, Simion. *Criminalitatea penitenciară*. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2008. 190 p. ISBN 978-9975-930-67-3.
38. CASSIRER, Ernst. *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*. București: Humanitas, 1994. 318 p. ISBN 973-28-0473-4.
39. CĂBULEA, Cristina. *Abordări teoretice ale credințelor și ritualurilor religioase* [online]. Cluj-Napoca: Universitatea „Avram Iancu” [citat 19.02.2022]. Disponibil: <http://www.humanistica.ro/engleza/anuare/2005/anuare%202005/art08Cabulea.pdf>
40. CĂLDARE, Dumitru. Demnitatea – temelie a conduitei morale a omului. În: *Filosofia și cunoașterea economică: aspecte teoretice, etice și politice*. Culegere de lucrări științifice. Chișinău, 2011, pp. 196-204. ISBN 978-9975-75-607-5.
41. CĂLDARE, Dumitru. Dimensiuni și interpretări ale demnității umane: Homo Summae Dignis (Dignisimus). În: *Revista științifică Studia Universitatis*. Seria Științe Umanistice. Nr.10. Chișinău, 2008, pp. 33-37. ISSN 1857-209X.
42. CÂTEIA, Adriana-Claudia. *Antropologia spațiului sacru: între mythos și logos*. București: Universitară, 2015. 238 p. ISBN 978-606-28-0200-4.
43. CERNOMORIȚ, Tatiana. *Combaterea HIV/SIDA, Tuberculozei și altor maladii. Aportul societății civile și al sectorului privat la atingerea țintelor naționale ale ODM 6 în Republica Moldova*. Chișinău: IRP, 2012. 38 p. ISBN 978-9975-4414-5-2.
44. CESEREANU, Ruxandra. *Panopticum. Tortura politică în secolul XX*. Iași: Institutul European, 2001. 269 p. ISBN 973-611-172-5.
45. CIOBANU, Igor. *Criminologie*. Vol I. Chișinău: Cartdidact, 2007. 210 p. ISBN 978-9975-9912-1-6.
46. CIUCEANU, Radu. *Intrarea în tunel*. București: Meridiane, 1991. 416 p. ISBN 973-33-0180-9.
47. CIUCEANU, Radu. *Regimul penitenciar din România. 1940-1962*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001. 384 p. ISBN 9789738545465.
48. CÎMPEANU, Pavel. *România: coada pentru hrană. Un mod de viață*. București: Litera, 1994. 186 p. ISBN 9789734301614.

49. COANDĂ, Svetlana. Mircea Eliade: identificarea prezenței transcendentului în existența umană. În: *Svetlana Coandă. Filosofia – o necesitate intelectuală* (Studii de filosofie). Material științifico-didactic. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 177-180. ISBN 978-9975-71-983-4.
50. COANDĂ, Svetlana. Antropologia socioculturală și locul ei în sistemul științelor socioumanistice. În: *Studia Universitatis: Revistă științifică*, nr.10, 2011, pp. 114-124. ISSN 1811-2668.
51. COANDĂ, Svetlana. Factori ai formării personalității în concepția lui Constantin Rădulescu-Motru. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific: Conferință științifică interuniversitară*, 2008, pp. 11-19. ISBN 978-9975-45-066-9.
52. COANDĂ, Svetlana. Semnificația conceptului de *sacru* și *homo religiosus* la Mircea Eliade. În: *Svetlana Coandă. Filosofia – o necesitate intelectuală* (Studii de filosofie). Material științifico-didactic. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 174-176. ISBN 978-9975-71-983-4.
53. Codul de executare al Republicii Moldovei. Nr.443 din 24.12.2004. Publicat: 05.11.2010, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.214-220, [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336538>
54. COMAN, Mihai. *Introducere în antropologia culturală: Mitul și Ritul*. Iași: Polirom, 2008. 360 p. ISBN 978-973-46-1061.
55. COMAN, Mihai. *Mass media. Mit și ritual. O perspectivă antropologică*. Iași: Polirom, 2003. 208 p. ISBN 973-681-262-6.
56. COMENDANT, Tatiana, IUDINA, Ecaterina. *Esența culturii pentru tineret* [online]. Chișinău, [citată 02.02.2022]. Disponibil: http://revista.amtap.md/wp-content/files_mf/152811370737_ComendantIudina_Esentaculturiipentrutineret.pdf
57. *Consilierea filosofică și etică. Reflecții și practici în România*. București: Eikon, 2019. 220 p. ISBN 978-606-49-0252-8.
58. COȘERIU, Eugeniu. „Limbă istorică” și „dialect”. În: *Fonetică și dialectologie* [online]. București: Academia Română, 1993. 57 p. [citată 12.12.2021]. Disponibil: <http://www.romling.uni-tuebingen.de/coseriu/publi/coseriu282.pdf>
59. COȘERIU, Eugeniu E. *Lecții de lingvistică generală*. București: ARC, 2000. 302 p. ISBN 9975-61-146-X.
60. *Criminalitatea în spațiul Uniunii Europene și al Comunității Statelor Independente: evoluție, tendințe, probleme de prevenire și combatere. Conferința științifico-practică*

- internațională*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2012. 398 p. ISBN 978-9975-4407-2-1.
61. CULDA, Lucian. *Emergența și reproducerea națiunilor*. București: Licorna, 1996. 350 p. ISBN 973-96767-6-6.
62. DANILEȚ, Cristi. *Conduita etică și deontologia profesională în justiție* [online]. Cluj, 2011 [citată 12.12.2021]. Disponibil: <https://www.slideshare.net/exodumuser/conduita-etica-si-deontologia-profesionala-in-justitie>
63. Date statistice privind dinamica persoanelor private de libertate pe perioada 01.01.2020-01.06.2020 [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: <https://drive.google.com/file/d/1irxx4n5MFLhgfCSkVJnitrWeWJLLiCaW/view>
64. Date statistice privind persoanele condamnate care execută pedeapsa cu închisoare în penitenciare la 01 iulie, 2019 [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: https://drive.google.com/file/d/1HMT41mxRcuETAHINPXYeleqyj_IDOp7T/view
65. *Devianța: viziuni contemporane*. Coordonator BONEA G.V. București: Sigma, 2014. 241 p. ISBN 978-606-727-024-2.
66. *Dicționar de sociologie*. Coordonatori ZAMFIR C., VLĂSCLEANU L. București: Babel, 1998. 753 p. ISBN 973-48-1011-1.
67. DJUVARA, Mircea. *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*. București: All, 1995. 522 p. ISBN 973-571-033-1.
68. DODUL, Dumitru. Fenomenul conștiinței și formele conștiinței sociale. În: *Studia Universitatis. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, nr.10 (20), 2008, pp. 42-47. ISSN 1857-209X.
69. DODUL, Dumitru. Provocări ale societății contemporane: metamorfoze sau pseudometamorfoze socio-culturale. În: *Științele socio-umaniste și progresul tehnico-științific. Materialele conferinței*. Chișinău: UTM, 2017, pp. 53-58. ISBN 978-9975-45-498-8.
70. DODUL, Dumitru. Raportul global–local, multiculturalism–naționalism: realități „confuze” ale contemporaneității. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr.4(114) *Seria „Științe umanistice”*, pp.50-56. ISSN 1811-2668. ISSN online 2345-1009.
71. DODUL, Dumitru, CALCEA, Ion. Relevanța teoriilor conflictelor sociale în contemporaneitate. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Materialele conferinței*. Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 151-155. ISBN 978-9975-71-701-4.
72. DOROFTE, Tatiana. *Dimensiuni socio-psiologice ale personalității*. București: Pro Humanitas, 1997. 176 p. ISBN 973-97313-9-2.

73. DURKHEIM, Emile. *Despre sinucidere*. Iași: Institutul European, 1993. 324 p. ISBN 973-9148-13-1.
74. DURKHEIM, Emile. *Diviziunea muncii sociale*. București: Antet, 2008. 268 p. ISBN 978-973-636-285-9.
75. DURKHEIM, Emile. *Formele elementare ale vieții religioase*. Iași: Polirom, 1995. 424 p. ISBN 973-97108-5-9.
76. DURNEȘCU, Ioan. *Asistență socială în penitenciar*. București: Polirom, 2009. 224 p. ISBN 9789734613359.
77. DURNEȘCU, Ioan. Estimarea riscului de recidivă. În: *Revista Română de Sociologie* [online]. Serie nouă, anul XI, nr. 1-2, 2000, pp. 125-133 [citat 12.02.2021]. Disponibil: <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.1-2-2000/IOAN%20%20DURNEȘCU%20art12.pdf>
78. DURNEȘCU, Ioan., DECARPES, Pascal. *Studiu privind înființarea unui mecanism integrat inter-instituțional în vederea reintegrării foștilor deținuți în societate*. Proiectul POSDRU/ 70/6.2/S/ 33488 Reintegrarea foștilor deținuți pe piața muncii și integrarea lor în societate. București. 2012. 88 p. ISBN 978-973-0-12949.
79. EDELMAN, Murray. *Politica și utilizarea simbolurilor*. Iași: Polirom, 1999. 208 p. ISBN 973-683-365-8.
80. *Elemente de antropologie*. Coordonator BULGARU M. Chișinău: CEP USM, 2007. 374 p. ISBN 978-9975-70-335-2.
81. ELIADE, Mircea. *Aspecte ale mitului* [online]. București: Univers, 1978. 195 p. [citat 12.02.2022]. Disponibil: https://monoskop.org/images/5/5a/Eliade_Mircea_Aspecte_ale_mitului_1978.Pdf
82. ELIADE, Mircea. *Mituri, vise și mistere* [online]. București: Univers Enciclopedic, 1998. 241p. ISBN 973-9243-76-2 [citat 12.02.2022]. Disponibil: <https://www.academia.edu/5877878/33727939-Mircea-Eliade-Mituri-vise-si-mistere>
83. ELIADE, Mircea. *Sacrul și profanul* [online]. București: Humanitas, 1995. 128 p. ISBN 973-28-0598-6 [citat 02.02.2022]. Disponibil: <https://gawrylyta.files.wordpress.com/2011/10/sacrul-si-profanul-eliade.pdf>
84. FELECAN, Daiana. Porecla: reflectare a polifoniei. În: *Aspecte ale polifoniei lingvistice. Teorie și construcție*. Ediția a II-a. Cluj-Napoca: Mega, 2011, pp. 137-154. ISBN 9786068139326.
85. FERREOL, Gilles, JUCQUOIS, Gui. *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*. Iași: Polirom, 2005. 688 p. ISBN 973-681-844-6.

86. FIRICĂ, Camelia. Onomastică românească. Probleme teoretice privind categoriile antroponimice: poreclă și supranume. În: *SRAZ, LII*, Zagreb, 2007, pp. 215-257. ISSN 0039-3339.
87. FLORIAN, Gheorghe. *Dinamică penitenciară – reforma structurilor interne*. București: Oscar Print, 1999. 350 p. ISBN 9739264409.
88. FLORIAN, Gheorghe. *Psihologie penitenciară*. București: Oscar Print, 2001. 320 p. ISBN 973-8224-23-3.
89. FOUCAULT, Michel. *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*. București: Humanitas, 1997. 407 p. ISBN 973-28-0648-6.
90. FREUD, Sigmund. *Studii despre societate și religie* [online]. București: Trei, 2010 [citat 23.02.2022]. ISBN 978-973-707-604-5. Disponibil: https://books.google.md/books?id=2jCTDwAAQBAJ&pg=PT338&lpg=PT338&dq=tabuul+religios+si+social&source=bl&ots=Atj1rINzv7&sig=ACfU3U3xdJFq4nrMKoU0_sKHnWWw_MiCkg&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiltaOIuJ3jAhUHJFAKHcVyATkQ6AEwAnoECAgQAQ#v=onepage&q=tabuul%20religios%20si%20social&f=false
91. FREUD, Sigmund. *Totem și tabu. O interpretare psihanalitică a vieții sociale a popoarelor primitive*. Prahova: Antet, 2010. 160 p. ISBN 978-973-636-410-5.
92. FRUNZARU, Valeriu, IVAN, Loredana. Atitudinea față de muncă în subcultura creativă. În: *Calitatea vieții* [online]. București, 2011, XXII, nr. 1, pp.49-59 [citat 12.02.2022]. Disponibil: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2011/CV-1-2011/04.pdf>
93. GANEA, Vali Anastasia. *Porecle de pe Valea Sălăuței* [online]. 2015 [citat 09.02.2022]. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1934/pdf>
94. GIRARDET, Raoul. *Mituri și mitologii politice*. Iași: Institutul European, 1997. 165 p. ISBN 973-586-059-7.
95. GOFFMAN, Erving. *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*. Iași: Polirom, 2004. 336 p. ISBN 973-681-427-0.
96. GOFFMAN, Erving. *Viața cotidiană ca spectacol*. București: Comunicare.ro, 2003. 284 p. ISBN 973-8376-03-3.
97. GRAHAM, Giles W. *Administrarea justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale*. București: Expert, 2001. 330 p. ISBN 973-8177-24-3.
98. GRAMSCI, Antonio. *Texte filosofice alese*. București: Politică, 1969. 294 p.

99. GRIGORE, Delia. *Curs de antropologie și folclor rrom. Introducere în studiul elementelor de cultură tradițională ale identității rrome contemporane*. București: Credis, 2001. 182 p. ISBN 973-8336-03-1.
100. GUMANIUC, Veaceslav. Metodele de resocializare a condamnaților. În: *Revista Națională de drept*, 2016, nr. 1, Chișinău, pp. 48-50. ISSN 1811-0770.
101. HEALTH, Joseph, POTTER, Andrew. *Mitul contraculturii. Rebelii, consumul și capitalismul*. București: Comunicare.ro, 2011. 285 p. ISBN 9789737112903.
102. HEIDEGGER, Martin. *Ființă și timp*. București: Humanitas, 2003. 674 p. ISBN 973-50-0428-3.
103. HEIDEGGER, Martin. *Ontologia. Hermeneutica facticității*. București: Humanitas, 2008. 199 p. ISBN 978-973-50-1943-3.
104. Hotărâre nr.1310 din 24.11.2008 cu privire la Departamentul Instituțiilor Penitenciare [online]. Chișinău, [citată 12.09.2021]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=329860>
105. Hotărâre Nr.1462 din 30.12.2016 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=368928>
106. Hotărâre Nr.372 din 01.12.2006 pentru aprobarea Declarației privind bunele practici în asistența juridică internațională în materie penală [online]. Chișinău, [citată 10.02.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=319059>
107. Hotărâre Nr.437 din 16.05.2018 cu privire la organizarea și funcționarea Administrației Naționale a Penitenciarelor [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/375423/>
108. Hotărâre Nr.583 din 26.05.2006 cu privire la aprobarea statutului executării pedepsei de către condamnați [online]. Chișinău, [citată 12.02.2022]. Disponibil: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=ED0A2EAF:D4D2D139
109. Hotărâre Nr.609 din 29.05.2006 privind normele minime de alimentare zilnică și obiecte de toaletă și menaj ale deținuților [online]. Chișinău, [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=316484>
110. Hotărârea Guvernului nr.1208 din 27 decembrie 2010 privind Strategia Națională Antidrog pe anii 2011-2018. Publicat: 27.01.2011 în Monitorul Oficial nr.1-4 [online]. Chișinău, [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=339253&lang=1>

- 111.ILIE, Rodica. *Modele teoretice aplicate în antropologia culturală*. Brașov: Universitatea Transilvania, 2014. 189 p. ISBN 9786061903733.
- 112.IORDAN, Iorgu. *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*. București: Academiei Republicii Populare Române, 1962. 439 p.
- 113.IRIMIA, Dumitru. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom, 1999. 279 p. ISBN 973-683-283-X.
- 114.IUHAȘ, Florica. Ceremonialul – Direcții actuale în antropologia culturală. În: *Noi culturi, noi antropologii*. București: Humanitas, 2010, pp. 241-287. ISBN 978-973-50-3626-3.
- 115.IVĂNESCU, Gheorghe. *Istoria limbii române*. Iași: Junimea, 2000. 841 p. ISBN 9789733705567.
- 116.KERTZER, David I. *Ritual, politică și putere*. București: Univers, 2002. 245 p. ISBN 973-34-0861-1.
- 117.LAJOS, Balázs. *Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară* [online]. Cluj-Napoca: Scientia, 2003. 175p. ISBN 973-7953-06-1 [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://mek.oszk.hu/01700/01765/01765.pdf>
- 118.LARDELLIER, Pascal. *Teoria legăturii rituale. Antropologie și comunicare*. București: Tritonic, 2009. 232 p. ISBN 9789737333421.
- 119.LAZĂR, Cristian, DURNESU, Ioan. *Activitatea consilierului de reintegrare socială și supraveghere în penitenciar* [online]. București, [citată 12.01.2022]. Disponibil: http://irp.md/uploads/1201100810_ro.pdf
- 120.Legea cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție. Nr.297 din 24.02.1999. Publicat: 22.04.1999 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.39-41 [online]. Chișinău, [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311649>
- 121.Legea cu privire la probațiune. Nr.8 din 14.02.2008. Publicat: 13.06.2008 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.103-105 [online]. Chișinău, [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/328128/>
- 122.Legea cu privire la sistemul administrației penitenciare. Nr.300 din 21.12.2017. Publicat: 16.02.2018 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.48-57 [online]. Chișinău, [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=374276>
- 123.Legea cu privire la sistemul penitenciar. Nr.1036 din 17.12.1996. Publicat: 10.10.2008 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.183-185 [online]. Chișinău, [citată

- 12.01.2022]. Disponibil:
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=329291>
- 124.LEGOAS, Jorge. Ritualul: ordine și paradox. În: *Elemente de antropologie*. Coordonator BULGARU M. Chișinău: CEP USM, 2007, pp. 308-360. ISBN 978-9975-70-335-2.
- 125.LEHTMETS Andres, Pont, Jörg. *Îngrijirea sănătății și etica medicală în penitenciare: Manual pentru personalul medical și alți angajați ai penitenciarelor, responsabili de bunăstarea deținuților*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 88 p. ISBN 978-9975-53-610-3.
- 126.LEVI-STRAUSS, Claude. *Antropologia structurală* [online]. București: Politica, 1978. 483 p. [citată 12.01.2022]. Disponibil: https://monoskop.org/images/a/a1/Levi-Strauss_Claude_Antropologia_structurala_1978.pdf
- 127.LEVI-STRAUSS, Claude. *Mitologie I. Crud și gătit*. București: Babel, 1995. 480 p. ISBN 973-48-1018-9.
- 128.LIPOVETSKY, Gilles. *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*. București: Babel, 1996. 320 p. ISBN 973-48-1024-3.
- 129.LORENZ, Konrad. *Așa-zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*. București: Humanitas, 1998. 299 p. ISBN 973-28-0837-3.
- 130.LORENZ, Konrad. *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*. București: Humanitas, 2001. 144 p. ISBN 973-50-0173-X.
- 131.LOZOVANU, Constantin, LOZOVANU, Ecaterina. Existențialismul ca doctrină filosofică a acțiunii. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific. Materialele comunicărilor științifice*. Chișinău: UTM. 2008, pp. 89-96. ISBN 978-9975-45-066-9.
- 132.LOZOVANU, Ecaterina. Idealurile și normele – componente fundamentale ale activității de cercetare științifică. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific. Materialele comunicărilor științifice*. Chișinău: UTM. 2013, pp. 93-98. ISBN 978-9975-45-258-8.
- 133.LOZOVANU, Ecaterina. Principiile filosofice fundamentale ale culturii. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific. Materialele comunicărilor științifice* [online]. Chișinău: UTM. 2015, pp. 23-33 [citată 12.01.2022]. Disponibil: http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/6407/Conf_StiinteSocioUmanist_2015_pg23-33.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- 134.LOZOVANU, Ecaterina, GARAZ, Cătălina. Drepturile omului sunt ceea ce nimeni nu îți poate lua. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific. Materialele*

- comunicărilor științifice* [online]. Chișinău: UTM. 2014, pp. 54-57 [citat 12.01.2022]. Disponibil:
http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/6607/Conf_StiinteSocioUmanis_Ziua_Europei_2014_pg54-57.pdf?sequence=1&isAllowed=y
135. MARIȚ, Alexandru. Probleme legate de resocializarea infractorului în perioada post privativă de libertate. În: *Analele științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova*, Chișinău, 2014, pp. 16-24. ISSN 2435-1114.
136. MĂRGĂRINT, Tatiana. Abordări ontologice ale reformării sistemului penitenciar și umanizării detenției. Cazul Republicii Moldova. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, Nr.1 (182). Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020, pp. 217-226. ISSN 1957-2294.
137. MĂRGĂRINT, Tatiana. Cercetarea netnografică în contextul cultural actual. În: *Materialele Simpozionului Internațional. Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană*. Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 111-114. ISBN 978-9975-71-555-3.
138. MĂRGĂRINT, Tatiana. Consumatorul etnic ca element de referință a marketingului etnic. În: *Identități naționale în dialog intercultural: Unitate prin diversitate*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 338-349. ISBN 978-9975-87-084-9.
139. MĂRGĂRINT, Tatiana. Elemente determinante ale comportamentului ritual. În: *Materialele comunicărilor științifice. Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific*. Chișinău: Tehnica-UTM, 2015, pp. 99-104. ISBN 978-9975-45-384-4.
140. MĂRGĂRINT, Tatiana. La hotarul dintre afirmarea și absența moralității umane. În: *Conferința corpului didactico-științific*. Chișinău: CEP USM, 2000, pp. 141-142. ISBN 9975-917-56-9.
141. MĂRGĂRINT, Tatiana. Particularitățile studierii ritualului în cadrul științelor socioumane. Conferința Științifică Internațională 2015. În: *Școala Internațională de Metodologie în Științele Socio-Umane*, Ediția I-a. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 164-174. ISBN 978-9975-71-852-3.
142. MĂRGĂRINT, Tatiana. Resocializarea persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova. Abordare antropologico-filosofică. În: *Revista Studia Universitatis Moldaviae - Științe Umanistice*, 4 (134). Chișinău: USM, 2020, pp. 228-235. ISSN 1811-2668.
143. MĂRGĂRINT, Tatiana. Ritul și ritualul – dimensiuni ale culturii organizaționale. În: *Materialele comunicărilor științifice 2015, Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific*. Chișinău: Tehnica-UTM, 2015, pp. 145-150. ISBN 978-9975-45-319-6.

144. **MĂRGĂRINT, Tatiana.** Simbolistica obiectelor în cadrul ritualului organizațional. În: *Conferința Științifică Națională cu participare Internațională 2014*. Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 36-40. ISBN 978-9975-71-568-3.
145. **MĂRGĂRINT, Tatiana.** Social substructures in the context of contemporary culture. In: *Annals of the University of Bucharest, Philosophy Series*. Vol.LXIX, no.2, 2020. pp. 37-50. ISSN 2537-4044.
146. **MĂRGĂRINT, Tatiana.** Viața în detenție. Antropologia cotidianului. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Nr.27. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural. 2020, pp. 117-123. E-ISSN 2537-6152.
147. MESAROȘ, Claudiu. Scurtă prezentare a naturii și tipologiei practicilor filosofice. În: *Consilierea filosofică și etică. Reflecții și practici în România*, București: Eikon, 2019, pp.137-152. ISBN 978-606-49-0252-8.
148. MIFTODE, Vasile. *Tratat de asistenta socială. Protecția populațiilor specifice și automarginalizate*. Iași: Lumen, 2011. 481 p. ISBN 978-973-166-241-1.
149. MIHALACHE, Andi, CIOFLÂNCĂ, Adrian. *Ritualuri politice și practice simbolice în România modernă* [online]. Iași, 2006. 235 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/6163462/Xenopoliana_2006_1-4_Ritualuri_politice_%C8%99i_practici_simbolice_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia_modern%C4%83_edu_Andi_Mihalache_%C8%99i_Adrian_Ciofl%C3%A2nc%C4%83
150. MILICĂ, Ioan. *Expresivitatea argoului*. Iași: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2009. 352 p. ISBN 978-973-703-495-3.
151. MURDOCH Jim, JIRICKA, Vaclav. *Combaterea relelor tratamente în penitenciare*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 104 p. ISBN 978-9975-53-708-7.
152. NECULAU, Adrian. *Psihologie socială. Aspecte contemporane*. Iași: Polirom, 1996. 485p. ISBN 973-9248-07-1.
153. NORLAM, 2007-2017. *Conferința de închidere a misiunii* [online]. 23 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/223/files/2017/07/NORLAM_Brochure_RO-1.pdf
154. Numărul persoanelor private de libertate deținute în penitenciarele Republicii Moldova [online]. Chișinău, [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://drive.google.com/file/d/0B3cDJ-pp652HaHpnaUkwOHRuem8/view>
155. OANCĂ, Teodor. *Probleme controversate în cercetarea onomastică românească*. Craiova: Scrisul Românesc, 1996. 237 p. ISBN 9789733801771.

- 156.OCERETNÎ, Anastasia. Manifestarea tinerilor prin subculturi. În: *Anuar Științific: Muzică, Teatru, Arte Plastice 2012*, nr.1, pp. 165-169. ISSN 1857-2251.
- 157.OJOVANU, Vitalie. Aspecte ale extinderii axiologiei speciale. În: *Analele științifice ale USMF „N.Testemițanu”*, Nr.2 (12), 2011, pp. 386-391. ISSN 1857-1719.
- 158.OJOVANU, Vitalie. Oportunitatea devenirii unei teorii a valorilor medicale. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și științe politice*. Nr.1 (158), 2012, pp. 17-29. ISSN 1957-2294.
- 159.OLARIU, Florin-Teodor. Interacțiunea verbală, între ritual și strategie. În: *Philologica Jassyensia*, An III, Nr. 2, 2007, pp. 105-136. ISSN 1841-5377.
- 160.Ordin Nr.122 din 08.04.2002 cu privire la respectarea dreptului la corespondență a persoanelor deținute. Publicat: 25.04.2002 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.57-68 [online]. Chișinău, [citat 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313931>
- 161.Ordin Nr.331 din 06.09.2006 despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de prezentare a condamnaților gravi bolnavi pentru liberarea de la executarea pedepsei. Publicat: 29.12.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.199-202 [online]. Chișinău, [citat 10.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=319609>
- 162.Ordin Nr.478 din 15.12.2006 privind aprobarea regulamentului cu privire la modul de asigurare a asistenței medicale a persoanelor deținute în penitenciare. Publicat: 29.12.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr.199-202 [online]. Chișinău, [citat 12.01.2022]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=319608>
- 163.PÁLVÖLGYI, Ákos. Necesitatea participării societății la executarea pedepselor (resocializare, reintegrare). În: *Analele Universității de Vest din Timișoara*. Seria Drept, pp. 68-76.
- 164.PANEA, Nicolae. *Antropologia culturală americană*. Craiova: Universitaria, 2012. 148 p. ISBN 978-606-14-0422-3.
- 165.PAȘCA, Ștefan. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* [online]. București: Imprimeria Națională, 1936. 371 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/B612/pdf/1>
- 166.PATAPIEVICI, Horia-Roman. *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?”*. București: Humanitas, 2001. 488 p. ISBN 973-50-0220-5.

- 167.PĂNCULESCU, Dorina. *Porecle românești*. Craiova: Helios, 1997. 120 p. ISBN 973-97266-1-5.
- 168.PETCU, Mărioara. *Abordări psihosociale ale domeniului juridic*. Cluj-Napoca: Alma Mater, 2012. 325 p. ISBN 978-973-109-142-6.
- 169.PETCU, Mărioara. *Delincvența. Repere psiho-sociale*. Cluj-Napoca: Dacia, 1999. 215 p. ISBN 973-35-0827-6.
- 170.PETCU, Mărioara. Teorii psihologice referitoare la etiologia agresivității delincvente. În: *Fiat Justiția*, nr. 1, Cluj-Napoca, 1999, pp. 157-167. ISSN 2810-5524.
- 171.PETITDEMANGE, Guy. *Filosofi și filosofii ale secolului al XX-lea*. București: Cartier, 2003. 525 p. ISBN 9975-79-230-8.
- 172.PITULESCU, Ion. *Dicționar de termeni juridici uzuali, explicativ-practic*. București: Național, 1997. 622 p. ISBN 973-97767-3-6.
- 173.POP, Octavian. *Drept penitenciar*. 104 p. ISBN 9975-9877-7-X
- 174.POPA, Angela. Noi forme ale vieții sociale: de la recunoaștere spre democrația radicală. În: *Dialogul cultural între generații și integrarea europeană. Materialele simpozionului internațional*. Chișinău: CEP USM. 2014, pp. 165-175. ISBN 978-9975-71-555-3.
- 175.*Practici și norme privind sistemul de justiție juvenilă din România* [online]. Studiu UNICEF. 2004. 186 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://criminologie.org.ro/wp-content/uploads/2015/08/justitie_juvenila_romana.pdf
- 176.PREOTEASA, Ana Maria. *Cercetarea politicilor sociale. Aspecte metodologice*. Iași: Lumen, 2009. 207 p. ISBN 978-973-166-150-6.
- 177.*Probleme interdisciplinare în materia prevenirii și combaterii criminalității juvenile la etapa contemporană. Conferință științifico-practică internațională*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare”, 2008. 210 p. ISBN 978-9975-930-36-9.
- 178.*Programe de justiție restaurativă în lumea contemporană. Analiză documentară* [online]. București, 2005. 115 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: <http://criminologie.org.ro/wp-content/uploads/2015/08/Programe-de-justitie-restaurativa-in-lumea-contemporana-Studiu.pdf>
- 179.RACU, Ana. *Individualizarea executării pedepsei penale privative de libertate: realități și perspective* [online]. Chișinău, 2015. 72 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/pilonstudiu1/STUDIU_final_22.04.2015_-_act_6.5.8.p.1_DIP.pdf
- 180.RADCLIFFE-BROWN, Alfred R. *Structură și funcție în societatea primitivă*. Iași: Polirom, 2000. 202 p. ISBN 973-683-490-5.

181. *Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020* [online]. p. 279 [citat 12.01.2022]. Disponibil: <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/04/Raport-2020-FINAL-RED.pdf>
182. RĂDULESCU, Sorin, BANCIU, Dan. *Sociologia crimei și criminalității*. București: Șansa, 1996. 238 p. ISBN 973-9167-56-X.
183. RĂDULESCU, Sorin M. *Sociologia devianței*. București: Victor, 1998. 176 p. ISBN 973-97318-8-0.
184. RĂDULESCU, Sorin M. *Teorii sociologice în domeniul devianței și al problemelor sociale*. București: Timiș, 1994. 79 p.
185. RĂDULESCU, Sorin M., GRECU, Florentina. Cauze culturale și economice ale criminalității și delincvenței juvenile. Sărăcia ca efect sau cauză? În: *Revista Română de Sociologie* [online]. Serie nouă, anul XIII, nr. 3–4, București, 2002, pp. 289-318 [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.3-4-2002/SORIN%20%20M.%20%20RADULESCU%20Art7.pdf>
186. RÂMBU, Nicolae. *Tirania valorilor: studii de filosofia culturii și axiologie*. București: Didactică și Pedagogică, 2006. 420 p. ISBN 973-30-1211-4.
187. *Reacția socială* [online]. București, [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://cj.md/uploads/Reactia_sociala.pdf
188. Recomandarea Comitetului de Miniștri ai statelor membre, referitoare la regulile penitenciare europene REC(2006)2. Adoptat de Comitetul de Miniștri, 11.01.2006 [online]. 30 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://torture-prison.eu/wp-content/uploads/2017/07/Regulile-europene-pentru-penitenciare.pdf>
189. *Reintegrarea socială a persoanelor condamnate penal și care aparțin unor grupuri vulnerabile* [online]. 304 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infractori_-_resurse.pdf
190. RIVIERE, Claude. *Socio-antropologia religiilor*. Iași: Polirom, 2000. 208 p. ISBN 973-683-441-7.
191. ROȘCA, Ludmila. Etica – fundament al comportamentului uman. În: *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei*. Chișinău: CEP „Medicina”, 2015, pp. 68-72. ISBN 978-9975-82-006-6.
192. ROȘCA, Ludmila. Moralitatea – condiție indispensabilă a reducerii criminalității în lumea contemporană. În: *Criminalitatea regională: probleme și perspective de prevenire și combatere. Materialele Conferinței științifico practice*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare”, 2005, pp. 416-420. ISBN 9975-935-78-8.

- 193.ROȘCA, Ludmila. Rolul filosofului și savantului în soluționarea problemelor lumii contemporane. În: *Rolul științelor socio-economice și umanistice în dezvoltarea economiei contemporane. Simpozion științific internațional*. Chișinău, 2007, pp. 12-16. ISBN 978-9975-64-111-1.
- 194.ROȘCA, Ludmila. *Supraviețuirea, moralitatea și potențialul personalității umane: analiză teoretico-metodologică*. Chișinău: UASM, 2007. 329 p. ISBN 978-9975-64-072-5.
- 195.ROTARIU, Lucian. A fi liber: obișnuințe și evadări cotidiene în mediul penitenciar. În: *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XXVII, nr. 3-4, București, 2016, pp. 227-241. ISSN 1224-9262.
- 196.ROTARIU, Lucian. Dreptul la vizită a unui deținut. În: *Devianța: viziuni contemporane*. Coordonator Bonea G.V. București: Sigma, 2014, pp. 103-125. ISBN 978-606-727-024-2.
- 197.ROTARIU, Lucian. Experiența închisorii din perspectiva persoanei private de libertate. În: *Justiția și drepturile omului* [online]. Nr.01/ 2017 martie 31, [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://www.punctulcritic.ro/lucian-rotariu-experienta-inchisorii-din-perspectiva-persoanei-private-de-libertate.html>
- 198.ROTARIU, Lucian. Studii contemporane în mediul carceral. În: *Devianța: viziuni contemporane*. Coordonator BONEA G.V. București: Sigma, 2014, pp. 86-102. ISBN 978-606-727-024-2.
- 199.RUSU, Oleg. *Resocializarea penitenciară și postpenitenciară a persoanelor supuse pedepsei cu moartea. Teza de doctor*. Chișinău, 2010. 218 p.
- 200.SAHARNEANU, Eudochia. Spațiul și timpul real și simbolic în contextul transformărilor geopolitice moderne. În: *Identități naționale în dialog intercultural: Unitate prin diversitate*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 308-317. ISBN 978-9975-87-084-9.
- 201.SAHARNEANU, Eudochia. Transformări și evoluții ale fenomenului uman în discursul filosofiei contemporane. În: *Școala internațională de metodologie în științele socio-umane, conferința științifică internațională 2015*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 284-296 p. ISBN 978-9975-71-852-3.
- 202.SAHARNEANU, Eudochia, **MĂRGĂRINT, Tatiana**. *Tabuuri și rituri de trecere prezente în penitenciarul pentru minori - Goian. Studiu antropologic 2014*. Chișinău: Bons Offices, 2017. 44 p. ISBN 978-9975-87-216-4.

- 203.SAHARNEANU, Eudochia. O nouă paradigmă de cercetare a socialului și umanului: cotidianul. În: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe umanistice*. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 11-13. ISBN 978-9975-142-48-9.
- 204.SAHARNEANU, Eudochia, **MĂRGĂRINT, Tatiana**. *Violența în familie și femeile în penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor. Studiu antropologic 2016*. Chișinău: Bons Offices, 2017. 58 p. ISBN 978-9975-87-213-3.
- 205.SANDU, Antonio. *O etică centrată pe valori în sfera publică*. Iași: Lumen, 2017. 247 p. ISBN 978-973-166-446-0.
- 206.SARTE Jean.-Paul. *Zidul*. București: RAO, 2013. 222 p. ISBN 978-606-609-506-8.
- 207.SEGRE, Monique. *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*. Timișoara: Amarcord, 2000. 248 p. ISBN 9739244769.
- 208.SION, Grațiela. *Psihologia vârstelor*. București: Fundația de Măine, 2003. 256 p. ISBN 973-582-682-8.
- 209.*Sistemul penitenciar din România. Măsurile pentru reducerea sustenabilă a supraaglomerării și îmbunătățirea condițiilor de detenție* [online]. București, Ministerul Justiției. 14 p. [citată 12.01.2022]. Disponibil: <http://www.just.ro/wp-content/uploads/2016/07/20160726-document-dezbatere-publica-FINAL.pdf>
- 210.*Sistemul penitenciar în România 1995-2004* [online]. 88 p. [citată 12.01.2022]. Disponibil: http://www.apador.org/publicatii/10%20ani_ro-2005.pdf
- 211.SÎRBU, Ion. Etica ecologică globală: probleme și realizări. În: *Ecologia, Etica, Morala*. Chișinău, 2001, pp. 14-44.
- 212.SÎRBU, Ion. Filosofia și problemele lumii contemporane. În: *Rolul științelor socio-economice și umanistice în dezvoltarea economiei contemporane. Simpozion științific internațional*. Chișinău, 2007, pp. 43-45. ISBN 978-9975-64-111-1.
- 213.SÎRBU, Ion. Revoluția etico-morală și tineretul. În: *Filosofia, sociologia, politica și tânăra generație. Materialele conferinței internaționale*. Chișinău, 2003, pp. 148-152. ISBN 9975-70-337-2.
- 214.SOLONAR, Ovidiu Dumitru. Cultura pop ca ideologie. Hipsterii din România, între anti-corporatism și anti-corupție. În: *Sfera Politicii nr.4* (186), 2015, pp. 27-36. ISSN 1221-6720.
- 215.SOROCEANU, Eudochia. Pâinea în ritualurile de naștere ale găgăuzilor. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Volumul XXI, 2017, pp. 22-28. ISSN 1857-2049.
- 216.STÂNCIULESCU, Traian.-Dinorel. *Miturile creației: Lecturi semiotice*. Iași: Performantica, 1995. 236 p. ISBN 973-97076-2-9.

- 217.STĂNIȘOR, Emilian. *Universul carceral. Culegere de studii de criminologie și penologie*. București: Oscar Print, 2004. 575 p. ISBN 973-668-078-9.
- 218.STEINER, George. *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*. București: Univers, 1983. 605 p. ISBN 0-19-212196-0.
- 219.Strategia de dezvoltare a sistemului penitenciar 2016-2020 [online]. 20 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://www.justice.gov.md/public/files/noutati/Strategia_de_dezvoltare_a_sistemului_penitenciar_2016-2020.pdf
- 220.Strategia Națională Antidrog 2013 – 2020 [online]. 30 p. [citat 12.01.2022]. Disponibil: http://www.ana.gov.ro/doc_strategice/proiecte/SNA_2013_2020.pdf
- 221.SUCEVEANU, Anghelina. *Introducere în mitologie*. Chișinău: CEP USM, 2008. 71 p. ISBN 978-9975-70-777-0.
- 222.SUCEVEANU, Anghelina. Teoria legăturii ritualice. În: *Elemente de antropologie*. Coordonator M. BULGARU, Chișinău: CEP USM, 2007, pp. 361-374. ISBN 978-9975-70-335-2.
- 223.SZABO, Anamaria. Greșală, vinovăție și pedeapsă: despre reabilitarea persoanelor care au comis infracțiuni. În: *Asistența socială a grupurilor de risc* [online]. Coordonator Buzducea D. Iași: Polirom, 2010 [citat 12.01.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/5745195/Gre%C5%9F%C4%83_vinov%C4%83%C5%A3ie_%C5%9Fi_pedeaps%C4%83_despre_reabilitarea_persoanelor_care_au_comis_infrac%C5%A3iuni_Mistake_Guilt_and_Punishment_About_the_Rehabilitation_of_Persons_that_Commit_Crimes_
- 224.ȘANDRU, Daniel-Mihail, ALEXE, Irina, DOBRICĂ, Petronel. *Studiu legislativ și sociologic privind măsurile de protecție în materie civilă*. București: Universitară, 2017. 128 p. ISBN 978-606-28-0599-9.
- 225.ȘCHIFIRNEȚ, Constantin. *Generație și cultură*. București: Albatros, 1985. 263 p.
- 226.ȘTIUCĂ, Narcisa Alexandra. *În pragul lumii albe*. București: Centrul Național de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare, 2001. 230 p. ISBN 973-0-02483-9.
- 227.TADIN, Traian. *Limbajul infractorilor*. București: PACO, 1993. 102 p. ISBN 973-96259-0-8.
- 228.TĂTARU, Marian. Evadarea socratică. Consilierea filosofică în penitenciare. În: *Consilierea filosofică și etică. Reflecții și practici în România*, București: Eikon, 2019, pp. 165-178. ISBN 978-606-711-996-1.

229. TUFÎȘ, Paula. Condiția ritului de trecere în contemporaneitate. În: *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XII, nr. 5-6, București, 2001, pp. 517-523. ISSN 1224-9262.
230. ȚAPOC, Vasile. *Disertația științifică: inițiere în cercetarea științifică și în filosofia succesului*. Iași: „Ștefan Lupășcu”, 2001. 188 p. ISBN 9975-917-93-3.
231. ȚAPOC, Vasile. Etica – model de construcție culturală formativă. În: *Identități naționale în dialog intercultural: Unitate prin diversitate*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 287-295. ISBN 978-9975-87-084-9.
232. ȚAPOC, Vasile. Metodologia științei și metodologia cercetării științifice: constituirea și funcțiile lor. În: *Rolul filosofiei în contextul științei contemporane*, 2008, pp. 104-109. ISBN 978-9975-75-445-3.
233. ȚAPOC, Vasile. *Teoria și metodologia științei contemporane: Concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005. 212 p. ISBN 9975-70-597-9.
234. ȚÂNȚAȘ, Viorel Horea. *Dicționar de pușcărie. Limbajul de argou al deținuților din România*, Cluj-Napoca: Napoca Star, 2007. 119 p. ISBN 9789736475467.
235. ȚÎRDEA, Teodor. Componentele vectorului moral ale strategiei de supraviețuire a civilizației contemporane: studiu teoretico-practic și comparativ. În: *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei. Culegere de articole cu participare internațională*. Vol.23. Chișinău: CEP „Medicina”, 2017, pp. 87-90. ISBN 978-9975-56-459-5.
236. ȚÎRDEA, Teodor. Interpretarea vulnerabilității sociale din perspectiva securității. În: *Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane. Materialele Conferinței a XI-a Științifice Internaționale*. Chișinău: CEP „Medicina”, 2006, pp. 64-69. ISBN 978-9975-918-56-5.
237. ȚÎRDEA, Teodor. Fenomenul „medicalizare” prin prisma bioeticii sociale: analiza filosofico-socială. În: *Dialogul cultural între generații și integrarea europeană. Materialele simpozionului internațional*. Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 101-110. ISBN 978-9975-71-555-3.
238. VAN GENNEP, Arnold. *Riturile de trecere*. Iași: Polirom, 1996. 200 p. ISBN 973-97522-5x.
239. VÎRLAN, Maria, FODOR, Ina. Abordări teoretice ale conceptului de resocializare a minorului delincvent. În: *Journal of Psychology. Special Pedagogy. Social Work (PSPSW)*, Volume 49, Issue 4, 2017, pp. 63-77. ISSN 1857-0224.
240. VLĂSCLEANU, Mihaela. *Instituții și organizații*. În: *Psihologie socială. Aspecte contemporane*. Iași: Polirom, 1996, pp. 382-397. ISBN 9739248071.

- 241.VOICU, Bogdan, VOICU, Mălina. *Valori ale românilor: 1993-2006. O perspectivă sociologică*. Iași: Institutul European. 2007. 320 p. ISBN 9736114872.
- 242.VRABIE, Victoria. Funcția terapeutică a consilierii filosofice. În: *Dialogul cultural între generații și integrarea europeană. Materialele simpozionului internațional*. Chișinău: CEP USM. 2014, pp. 152-157. ISBN 978-9975-71-555-3.
- 243.VRASTI, Radu. *Evaluarea și intervenția în criză a subiectului cu comportament auto-vătămător. Ghid practic de intervenție* [online]. 43 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/12123654/Evaluarea_si_interventia_in_criza_data_de_auto-vatamarea_corporala
- 244.WEBER, Max. *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Humanitas, 1993. 280 p. ISBN 973-28-0350-9.
- 245.ZAFIU, Rodica. *Diversitate stilistică în România actuală*. București: Universitatea din București, 2001. 315 p. ISBN 973-575-579-3.
- 246.ZAHARIA, Victor. *Metodologia de documentare și raportare a situației curente privind tortura și alte rele tratamente în Republica Moldova*. Chișinău: Cartea Juridică, 2014. 112. p. ISBN 978-9975-3003-2-2.
- 247.ZAMFIR, Cătălin. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. Iași: Polirom, 2005. 352 p. ISBN 9789734601424.
- 248.ZAPOROJAN, Igor. *Criminalitatea feminină*. Chișinău: USM, 2014. 159 p. ISBN 9789975808354.
- 249.ZELENSCHI, Angela. Abordarea antropologică în cercetarea culturii organizaționale. În: *Studia Universitatis. Revista Științifică a Universității de Stat din Moldova*, nr.4 (24), 2009, pp. 89-92. ISSN 1857-209X.
- 250.*Zi tipică în penitenciar. Ghid informativ* [online]. Chișinău, [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://dip.gov.md/ro/ghid-informational>
- 251.ZULEAN, Marian. *Diferențe culturale dintre armată și societatea românească*. București: Universitatea Națională de Apărare, 2005. 70 p. ISBN 973-663-199-0.

Literatura în limba engleză

- 252.ABRAMSON, Corey M., MODZELEWSKI, Darren. *Caged Morality: Moral Worlds, Subculture and Stratification Among Middle-Class Cage-Fighters* [online]. Published: Open access at Springerlink.com [citat 20.02.2022]. Disponibil: <http://cmabramson.com/uploads/1cagedmorality-cma-dm.pdf>

- 253.AEBI, Marcelo F., HASHIMOTO, Yuji Z., TIAGO, Melanie M. *Probation and Prisons in Europe*, Key Findings of the SPACE reports, 2018. 14 p. ISSN: 2673-1983
- 254.ANDERSSON, Lars, TRUDGILL, Peter. *Bad Language*. London: Penguin Books. 1990. 202 p. ISBN 9780631178729.
- 255.BENNETT, Andy, KAHN-HARRIS, Keith. *After Subculture. Critical Studies in Contemporary Youth Culture*. London: Palgrave, 2004. 195 p. ISBN 978-0333977125.
- 256.BRAKE, Mike. *Comparative Youth Culture: The Sociology of Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. London: Routledge and Kegan Paul, 1985. 238 p. ISBN 9780415051088.
- 257.COHEN, Albert. *Deviance and Control*. New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1996. 128 p. ISBN 978-0132083898.
- 258.COHEN, Albert. *Delinquent boys; The culture of the gang*. New York: Free Press, 1955. 198 p. ISBN 978-0029057704.
- 259.COMAN, Mihai. Liminality in Media Studies: From Everyday Life to media Events. În: *Victor Turner and contemporary cultural performance*, New York: John Berghahn Books, 2008, pp. 94-108. ISBN 978-1-84545-462-3.
- 260.DAMBOEANU, Cristina. *Prisons in Romania. Effects on offenders' lives*. București: Tritonic, 2015. 192 p. ISBN 9786067490770.
- 261.EBLE, Connie C. *Slang and Sociability: In-group Language Among College Students*. North Carolina: University of North Carolina Press, 1996. 240 p. ISBN 9780807845844.
- 262.EBLE, Connie C. Slang and the Internet. In: *New Challenges in Language and Literature* [online]. FALE/UFGM, 2009, pp. 81-95 [citat 09.02.2022]. Disponibil: http://www.leffa.pro.br/tela4/Textos/Textos/Livros/New_Challenges/06-Connie%20Eble.pdf
- 263.FISCHER, Claude S. Toward a subcultural Theory of Urbanism. In: *The American Journal of Sociology* [online]. Vol.80, No.6 (May, 1975), pp. 1319-1341 [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/12796198/Toward_a_Subcultural_Theory_of_Urbanism
- 264.FISHMAN, Laura T. *Women at the Wall. A Study of Prisoner's Wives Doing Time on the Outside*. New York: State University of New York Press, 1990. 352 p. ISBN 079140059X.
- 265.GASPARYAN, Arshak, SLADE, Gavin, VAN POECKE, Jurgen, ZAHARIA, Victor. *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* [online].

- Chishinau: Council of Europe, 2018. 281 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/criminal-subculture-md-en-/1680796111>
- 266.GIDDENS, Anthony. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. California: Stanford University Press, 1991. 256 p. ISBN 9780804719445.
- 267.GOFFMAN, Erving. *Frame analysis*. Boston: Northeastern University Press, 1974. 577 p. ISBN 9780930350918.
- 268.HERSKOVITS, Melville J. *Cultural Anthropology*. New York: Knopf, 1955. 569 p.
- 269.HOFSTEDE, Geert. *Culture's Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. 596 p. ISBN 9780803973244.
- 270.HOFSTEDE, Geert. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model. In: *Online Readings in Psychology and Culture* [online]. Maastricht, 2002. 26 p. ISBN 978-0-9845627-0-1 [citat 22.02.2022]. Disponibil: <https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=orpc>
- 271.HOFSTEDE, Geert, HOFSTEDE, Gert Jan, MINKOV, Michael. *Cultures and organizations. Software of the mind* [online]. 60 p. ISBN: 978-0-07-177015-6 [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://books.google.es/books?id=o4OqTgV3V00C&pg=PA8&hl=es&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
- 272.JENSON, Jane. *Mapping social cohesion* [online]. Canadian Policy Research Networks Inc., 1998. 49 p. ISBN 1-896703-31-3 [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://cccg.umontreal.ca/pdf/CPRN/CPRN_F03.pdf
- 273.*Justice for Children of Prisoners. Fundamental Rights and Citizenship programme of the European Union* [online]. 23 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/PrisonsAcrossEuropeNewslettersite.pdf> (
- 274.KLUCKHOHN, Clyde. Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In: *Parsons Talcott, Edward Shils, eds., Toward a general theory of action*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951, pp. 388-433. ISBN 9780674863507.
- 275.LIEBLING, Alison. *Prisons and Their Moral Performance. A study of values, quality, and prison life*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 592 p. ISBN 978-0199271221.
- 276.LOOMAN, Jan, ABRACEN, Jeffrey. The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift? In: *International Journal of*

- Behavioral Consultation and Therapy* [online]. Vol. 8, nr. 3-4, 2013, pp. 30-36 [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/277630411_The_Risk_Need_Responsivity_Model_of_Offender_Rehabilitation_Is_There_Really_a_Need_For_a_Paradigm_Shift
- 277.MARTIN, Peter J. Culture, Subculture and Social Organization. In: *After Subculture. Critical Studies in Contemporary Youth Culture* [online]. pp. 21-35 [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.macmillanihe.com/resources/sample-chapters/9780333977125_sample.pdf
- 278.MASLOW, Albert. A Theory of Human Motivation. In: *Psychological Review* [online]. 50(4), 1943, pp. 370-396 [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- 279.MATZA, David. Teen-Age Culture. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* [online]. Vol.338, (Nov., 1961). 102-118 p. ISSN 0002-7162.
- 280.MERTON, Robert K. *Social Theory and Social Structure* [online]. New York: The Free Press, Collier Mac Milan, 1968. 702 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/36009863/_Enlarged_Edition_Robert_K._Merton_Social_Theory_and_Social_Structure_Enlarged_Edition_Free_Press_1968_
- 281.MUGGLETON, David. *Inside subculture. The Postmodern Meaning of Style*. New York: Oxford Intrenational Publishers, 2004. 198 p. ISBN 9781859733523.
- 282.MYERHOFF, Barbara. Rites of Passage: Process and Paradox. In: *Celebration, Studies în Festivity and Ritual*. 1982, pp. 108-135. ISBN 9780874749199.
- 283.NADRAG, Lavinia, STROESCU, Manuela. A study of inmate argot in Romanian Prisons. In: *Comparative Legilinguistics*, 4/2010, Ovidius University Constanța, pp. 39-47. ISSN 2080-5926.
- 284.*Needs as Personality* [online], [citat 13.02.2022]. Disponibil: <http://www.wilderdom.com/personality/traits/PersonalityTraitsNeedsHenryMurray.html>
- 285.PARSONS, Talcott. *The Social Systems* [online]. New York: The Free Press, 1951. 576 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://archive.org/details/socialsystem00pars/page/n593>
- 286.QUINNEY, Richard. *Critique of Legal Order: Crime Control in Capitalist Society*. Boston: Little, Brown, 1974. 198 p. ISBN 978-0765807977.
- 287.RAPPAPORT, Roy A. *Ritual and religion in the making of humanity* [online]. Cambridge: University Press. 535 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil:

https://books.google.md/books?id=8NLM78cziU4C&pg=PA29&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

- 288.RAY, Paul H., ANDERSON, Sherry Ruth. *Cultural Creatives. How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Three Rivers Press, 2000. 370 p. ISBN 978-0965008730.
- 289.Report to the Government of the Republic of Moldova on the visit to the Republic of Moldova carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 11 June 2018 [online]. 21 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://rm.coe.int/16809022b9>
- 290.Resolution of the United Nations Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters nr.2002/12 [online]. United Nations, [citat 23.02.2022]. Disponibil: [http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution 2002-12.pdf](http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf)
- 291.ROKEACH, Milton. *The nature of human values*. New York: Free Press, 1973. 438 p. ISBN 978-0029267509.
- 292.SALAGAEV Alexander, SHASHKIN, Alexander, MAKAROV Alexander, SAFIN, Rusten. From Local to Global: The Transformation of Delinquent and Radical communities in The Tatarstan Republic of Russia. In: *Subcultures and New Religious Movements in Russia and East-Central Europe*. Editor G.McKay, C.Williams, Oxford: Lang, 2009, pp. 15-32. ISBN 978-3039119219.
- 293.SCHEIN, Edgar H. *Organizational Culture and Leadership*. Published by Jossey-Bass, 2004. 437 p. ISBN 0-7879-6845-5.
- 294.SYKES, Gresham M. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Institution*. Princeton: Princeton University Press, 1958. 144 p. ISBN 9780691028149.
- 295.TAYLOR, Edward B. *Primitive Culture. Researches into the development of mythology, philosophy, religion language, art, and custom* [online]. Vol.I. London, 1920. 502 p. [citat 13.02.2022]. Disponibil: http://archive.org/stream/primitiveculture01tylouoft/primitiveculture01tylouoft_djvu.txt
- 296.TAYLOR, Edward B. *Primitive Culture. Researches into the development of mythology, philosophy, religion language, art, and custom*. Vol.II. London, 1920. 471 p.
- 297.*The European Network for Children of Imprisoned Parents*. Annual Report. Fundamental Rights and Citizenship programme of the European Union [online]. 2012. 24 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/AR2012site.pdf>

298. *Training Standards. Accreditation and Ethical Charter* [online]. Athens, 2003 [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://eac.eu.com/standards-ethics/>
299. TRYCE Harrison, BEYER, Janice. Studying organizational culture through rites and ceremonials. In: *Academy of Management Review*, vol. 9, nr. 4, 1984, pp. 653-669. ISSN 1930-3807.
300. TURNER, Victor. *Celebration: Studies in Festivity and Ritual*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press, 1982. 320 p. ISBN 0874749190.

Literatura în limba rusă

301. АЛЕКСАНДРОВ, Юрий К. *Очерки криминальной субкультуры. Краткий словарь уголовного жаргона* [online], [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://www.rulit.me/books/ocherki-kriminalnoj-subkultury-kratkij-slovar-ugolovno-zhargona-read-63170-1.html>
302. АНИСИМКОВ, Валерий М. *Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук*, Саратов, 1998. 45 с.
303. АНТОНЯН, Юрий, БОРОДИН, Станислав. Психические аномалии среди преступников: постановка проблемы и некоторые пути ее решения. В: *Проблемы исполнения наказания и перевоспитания осужденных*. Труды Академии МВД СССР, Москва, 1984. 211 с.
304. АНТОНЯН, Юрий М., БОРОДИН, Станислав. *Преступное поведение и психические аномалии* [online]. Москва: Спарк, 1998. 121 с. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://lawlibrary.ru/izdanie491.html>
305. БАЛАБАНОВА, Любовь. *Судебная психология*. Киев: Сталкер, 1997. 68 с. ISBN 966-596-104-7.
306. БЕККАРИА, Чезаре. *О преступлениях и наказаниях*. Москва: Стелс, 1995. 304 с. ISBN 5854960737.
307. БЕЛИЧЕВА, Светлана А. *Основы превентивной психологии*. Москва: Социальное здоровье России, 1994. 224 с. ISBN 5-86383-008-5.
308. БЕССАРАБОВА, Инна С., ГЛЕБОВА, Екатерина А., ВОРОБЬЕВ, Николай Е. *Молодежные субкультуры за рубежом: учебно-методическое пособие для студентов высших учебных заведений*. Волгоград: Волгоградский филиал ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. ISBN 978-5-7786-0535-0.

- 309.БРИЛЛИАНТОВ, Александр В. Понятие и значение классификации осужденных по степени исправления. В: *Исполнение наказания и социальная адаптация осужденных*. Москва: 1990, сс. 22-27.
- 310.ГИДДЕНС, Энтони. *Социология*. Москва: Эдиториал УРСС, 1999. 704 с. ISBN 5-901006-82-8.
- 311.ГОЛУБЕВ, Василий, КУДРЯКОВ, Юрий, ХОХРЯКОВ, Геннадий. *Личность в условиях изоляции от общества*. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1983. 214 с.
- 312.ЕНИКЕЕВ, Марат И. *Основы общей и юридической психологии*. Москва: Юристъ, 1992. 211 с. ISBN 5-7357-0062-6.
- 313.КУЗНЕЦОВ, Вячеслав Н. *Социология молодежи*. Москва: Гардарики, 2007. 335 с. ISBN 5-8297-0240-1.
- 314.КУЧИНСКИЙ, Александр. *Преступники и преступления. Законы преступного мира. Паханы, авторитеты, воры в законе* [online]. Донецк: Сталкер, 1997 [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://libking.ru/books/ref-/ref-encyc/293437-86-aleksandr-kuchinskiy-prestupniki-i-prestupleniya-zakony-prestupnogo-mira-pahany-avtoritety-vory-v-zakone.html>
- 315.МОКРЕЦОВ, Андрей. Социально-психологические аспекты адаптации осужденных, отбывающих наказания в виде лишения свободы. В: *Вопросы совершенствования деятельности ОВД по исправлению и перевоспитанию осужденных*. Москва, 1980. 11 с.
- 316.НИГМАТУЛИНА, Гузель А. *Особенности процессов инкультурации российской молодежи в конце XX века - начале XXI века* [online]. Казань: Информационно-издательский центр при Управлении делами Президента Республики Татарстан, 2008. 126 с. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://www.dslib.net/teorja-kultury/nigmatullina-osobennosti-processov-inkulturacii-rossijskoj-molodezhi-na-sovremennom-jetape.html#1274491>
- 317.ПИРОЖКОВ, Виктор Ф. *Законы преступного мира молодежи. Криминальная субкультура* [online]. Тверь: Приз, 1994. 323 с. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://yurpsy.com/files/biblio/pirojkov/pirojkov.htm>
- 318.ПИРОЖКОВ, Виктор Ф. *Криминальная психология*. Москва: Ось-89, 2000. 312 с. ISBN 5-86894-492-5.
- 319.ПОНОМАРЕВ, Сергей Н. *Основы пенитенциарной психологии*. Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2002. 393 с.

320. СЕРЕДА, Валентин, ТОНКОГЛАЗ, Вячеслав, ПЛОХОТНЮК, Валентина, БОЛЮХ, Лилия. *Криминальная субкультура*. Кишинэу: Museum, 2002. 168 с. ISBN 9975-906-64-8.
321. СМЕЛЗЕР, Нейл Дж. *Социология*. Москва: Феникс, 1994. 688 с. ISBN 5-7113-0106-3.
322. УШАТИКОВ, Александр И., КАЗАК, Бронислав Б. *Основы пенитенциарной психологии* [online]. Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2001. 379 с. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://refdb.ru/look/1589398.html>
323. ЩЕРБА, Сергей П. *Теоретические основы и особенности уголовного судопроизводства по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками*. Автореферат. 1990. 59 с.
324. ЯКОВЛЕВ, Никита А. *Тюремная (пенитенциарная) субкультура как криминогенный фактор и перспективы нейтрализации ее негативного влияния* [online]. Автореферат. 2006 [citat 23.02.2022]. Disponibil: <http://www.dissercat.com/content/tyuremnaya-penitentsiarnaya-subkultura-kak-kriminogennyi-faktor-i-perspektivy-neitralizatsii>

Literatura în limba franceză

325. ANCEL, Marc. *La defense sociale nouvelle*. Paris: Cujas, 1954. 183 p.
326. BENEDICT, Ruth. *Échantillons de civilisations* [online]. Édition électronique, 2002. 183 p. [citat 08.02.2022]. Disponibil: http://classiques.uqac.ca/classiques/Benedicth_ruth/benedict.html
327. DAUZAT, Albert. *Les Argots. Caractères, évolution, influence*. Paris: Librairie Delagrave, 1929. 189 p. ISSN 2116-4401.
328. HUXLEY, Sir Julian. *Le comportement rituel chez l'homme et l'animal* [online]. Paris: Gallimard, 1971. 424 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/assr_0003-9659_1972_num_33_1_1886_t1_0254_0000_3
329. LE BRETON, David. *Signes d'identité. Tatuages, piercings et autres marques corporelles*. Paris: Métailie, 2002. 227 p. ISBN 978-2864244264.
330. LÉVY-BRUHL, Lucien. *La mythologie primitive. Le monde mythique des Australiens et des Papous* [online]. Édition électronique réalisée à partir du livre de Lucien Lévy-Bruhl publiée en 1935. 204 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://classiques.uqac.ca/classiques/levy_bruhl/mythologie/mythologie.html

331. MAUSS, Marcel. *Manuel d'ethnographie* [online]. Édition électronique. 1926. 190 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://classiques.uqac.ca/classiques/mauss_marcel/manuel_ethnographie/manuel_ethnographie.html
332. NIEDERER, Arnold. Éléments de ritualité dans la vie quotidienne. In: *Pierre Centlivres, Jacques Hainard, Les rites des passages aujourd'hui: Actes du colloque de Neuchâtel 1981*. Lausanne: L'âge d'Homme, 1981. 238 p.
333. SAINÉAN, Lazar. *Les sources de L'argot ancien* [online]. Vol. 2. Paris: Librairie Ancienne, 470 p. [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://archive.org/details/lessourcesdelarg02sainuoft/page/32>
334. STERN, Vivien. *Prisonniers vus comme ennemis ou comme citoyens? La responsabilité de l'État* [online]. Kings College London. Alocuțiune prezentată la Congresul Comisiei Internaționale Pastorale Catolice în Închisori, 2003 [citat 23.02.2022]. Disponibil: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/handbook_fr151.pdf
335. THEVOZ, Michel. *Le corps peint*. Geneve: Skira, 1984. 138 p. ISBN 978-2-85035-096-2.
336. VAN GENNEP, Arnold. Essai d'une théorie des langues spéciales. An: *Revue des études ethnographiques et sociologiques* [online]. Paris: Librairie Paul Geutener, 1908, pp. 327-337 [citat 23.02.2022]. Disponibil: http://classiques.uqac.ca/classiques/gennep_arnold_van/essai_theorie_langues_speciales/VanGennep_1908_LanguesSpeciales.pdf
337. VANDEKERCKHOVE, Lieven. *Le tatouage. Sociogenèse des normes esthétiques*. Leuven: Brilliant-Academia, 2005. 122 p. ISBN 9782872098347.
338. MAERTENS, Jean.-Thierry. *Ritologiques Vol. I. Le dessein sur la peau. Essai d'anthropologie des inscriptions tegumentaires*. Paris: AubierMontaigne, 1978. 202 p. ISBN 978-2700700879.

Surse mass-media

339. *Un deținut și-a dat foc pentru că e maltratat* [online]. Sursa: CurajTV, [citat 23.02.2022]. Disponibil: <https://curaj.tv/2019/12/03/un-detinut-si-a-dat-foc-pentru-ca-e-maltratat/?fbclid=IwAR2kL5HjEknKtcgvnOmpk4efNVCMRZTfK3ZxM2Wyn06U5Ti9VWHJmZdUQyw>

Tabelul 1. Categoria de persoane intervievate

Nr.	Categoria de intervievați	Genul interviuatului	Numărul interviurilor
1.	Persoane eliberate din penitenciarele din Rusia	Bărbați	3
2.	Persoane eliberate din penitenciarele din Republica Moldova	Bărbați	6
		Femei	5
3.	Deținuți minori	Bărbați	18
4.	Tineri eliberați din penitenciarul pentru minori	Bărbați	2
5.	Deținute penitenciarul nr. 7 Rusca	Femei	20
6.	Angajați ai penitenciarelor	Femei/Bărbați	14
7.	Experți în domeniu	Femei/Bărbați	10

Tabelul 2. Programul zilei pentru deținuți

PROGRAMUL ZILEI PENTRU DEȚINUȚI	
Deșteptarea	- cel târziu între orele 5 și 6 dimineața
Exerciții de înviorare	- până la 15 min.
Toaleta de dimineață, aranjarea patului	- până la 10 min.
Apelul de dimineață, controlul de dimineață și seară	- până la 40 min.
Dejunul	- până la 30 min.
Repartizarea pe sectoarele de muncă	- până la 40 min.
Timpul de muncă	- în conformitate cu legislația muncii
Pauza pentru masa de prânz	- până la 30 min.
Întoarcerea de la lucru, toaleta de seară	- până la 25 min.
Cina	- până la 30 min.
Timpul liber	- până la 1 oră
Măsurile educative	- până la 1 oră
Lucrul individual sau pe grupuri conform programului de resocializare, studii	- conform graficului separat
Pregătirea de somn	- 10 min.
Somnul neîntrerupt	- 8 ore

Sursa: [250]

Ghid pentru interviu aprofundat cu minorii din penitenciarul nr. 10 Goian

Prezentarea temei de discuție, semnarea consimțământului informat privind participarea la studiu.

Prezentare: prenume, locul de trai, câte ceva despre familie, relația cu părinții/rudele, activitatea părinților, relația cu școala.

Trecut

1. Cum descrii viața, cercul de prieteni de până la momentul în care ai ajuns aici? Care este povestea vieții tale? Ce a fost frumos în viața ta? Descrie.

Prezent

1. Câți tineri sunteți în odaie? Care este relația ta cu ei? Dar cu ceilalți colegi?
2. Ajungând în penitenciar, care au fost greutățile pe care a trebuit să le înfrunți pentru a te adapta? Cum ai fost primit, acceptat de către ceilalți? Ai trecut prin vreun fel de botez de al vostru? Ai fost pus la vreo încercare?
3. Cum ai fost primit, acceptat de către cadrele didactice, supraveghetori, asistent social, psiholog etc.?
4. Ce se permite de făcut și ce nu se permite categoric de făcut aici în penitenciar? Descrie cazurile. De ce? Altele? Altele? Ce nu se poate categoric de făcut în relațiile cu colegii, ce este considerat ...tabu, trădare...?
5. Aveți vreun fel anume de a vă numi decât cel pe prenume, nume? Aveți porecle? Cum puneți porecle colegilor? De ce vă numiți astfel?
6. Care sunt cuvintele, expresiile care le folosiți în discuție, cuvinte care nu se folosesc în afara penitenciarului? De la cine le-ați preluat? Descrieți situații diverse și expresiile potrivite pentru ele.
7. Tatuajele pe care le aveți ce semnificație au? Este posibil de a face tatuaj în penitenciar? Cine le face, cum le face? Care ar fi prețul? Ce ai ales să ai tatuat? De ce?
8. Când vine o persoană nouă, un tânăr cum este primit de către personalul penitenciarului? Este prezentat celorlalți la careu, în timpul lecțiilor etc.?
9. Dar cum îl primesc ceilalți dintre colegii tăi, este supus la vreo încercare de vreun fel? De ce? Explicăți.
10. Dar când vine timpul să plece, ce întreprinde administrația: anunță din timp, pregătește actele etc.? Descrie. Altele.

11. Când unul din voi se eliberează, urmează să plece, ceilalți colegi cum reacționează, cum îl conduc. Descrie cazuri concrete. Altele.
12. Dacă ar fi posibil să schimbi ceva în penitenciar, ce anume? Altele. De ce? Care sunt propunerile pentru a îmbunătăți viața de aici? Ce te face să fii fericit aici în penitenciar? Dar ce te face să fii nefericit?
13. Care sunt activitățile din penitenciar care vă pregătesc pentru viața voastră de mai departe? Cât de eficiente sunt ele? De ce consideri așa?
14. În viziunea ta condițiile create în penitenciar îți oferă posibilitate de a te integra în societate?

Viitor

1. Dacă ți-ai imagina viitorul, cum este el? Ce trebuie de făcut, ce trebuie să fie ca acest viitor să devină realitate?
2. Ce ai învățat în perioada aflării tale în penitenciar? Dacă te-ai întâlni cu tine din trecut, cu cel dinainte de a ajunge aici, ce i-ai spune?

Ghid pentru interviu aprofundat cu angajații din penitenciarul nr. 10 Goian

Prezentare: prenume, funcția ocupată

Trecut

Descrieți acești copii care au ajuns aici în penitenciar. Mediul din care provin. Cauzele pentru care au ajuns aici. Altele.

Prezent

1. În opinia dvs., ajungând în penitenciar, care au fost greutățile pe care tinerii au trebuit să le înfrunte pentru a se adapta?
2. Cum sunt acceptați cei nou-veniți de către ceilalți tineri? Trec prin vreun fel de botez de-al lor? Sunt puși la vreo încercare? Cum sunt primiți, acceptați de către cadrele didactice, supraveghetori, asistent social, psiholog etc. tinerii ajunși în penitenciar?
3. Vorbind despre normele informale, ce se permite de făcut și ce nu se permite categoric de făcut în relațiile dintre ei aici în penitenciar? Descrieți cazurile. De ce? Altele? Altele? Ce este considerat ...tabu, trădare...?
4. Au vreun fel anume de a se numi decât cel pe prenume, nume? Au porecle? Cum sunt puse porecle colegilor? Care sunt cuvintele, expresiile care le folosesc în discuție, cuvinte care nu se folosesc în afara penitenciarului? De la cine le-au preluat? Descrieți situații diverse și expresiile potrivite pentru ele.
5. Tatuajele pe care le fac, ce semnificație au? Este posibil de a face tatuaj în penitenciar? Cine le face, cum le face? Care ar fi prețul? Ce aleg tinerii să aibă tatuat? De ce?
6. Când vine o persoană nouă, un tânăr cum este primit de către personalul penitenciarului? Este prezentat celorlalți la careu, în timpul lecțiilor etc.? Dar când vine timpul să plece, ce întreprinde administrația: anunță din timp, pregătește actele etc.? Descrieți. Altele.
7. Când unul din tineri se eliberează, urmează să plece, ceilalți colegi cum reacționează, cum îl conduc. Descrieți cazuri concrete. Altele.
8. Dacă ar fi posibil să schimbați ceva în penitenciar, ce anume ați schimba? Altele. De ce? Care sunt propunerile pentru a îmbunătăți viața de aici?
9. Care sunt activitățile din penitenciar care pregătesc pentru viața de mai departe? Cât de eficiente sunt ele? De ce considerați așa? Ce le place să facă în timpul liber? În viziunea dvs., condițiile create în penitenciar le oferă posibilitate de a se integra în societate?

Viitor

10. Care este viitorul acestor tineri? De ce considerați așa? Ce i-ați sfătui pe tineri la plecarea din penitenciar?

Ghid pentru interviu aprofundat cu experții din domeniul penitenciar, probațiune

Prezentare: domeniul de activitate, funcția ocupată, experiența în domeniu.

Resocializarea deținuților și umanizarea penitenciarelor

1. Vorbiți-ne, vă rog, despre cum este realizată resocializarea în penitenciar.
2. În viziunea dvs., care sunt barierele majore care împiedică resocializarea deținuților? Cum puteți dvs. în calitate expert să contribuiți la eliminarea barierelor date?
3. Cum credeți, care sunt 3 cele mai mari bariere ce împiedică participarea persoanelor din detenție la activitățile culturale, sportive, educative, de resocializare a deținuților?
4. În opinia dvs., ce acțiuni trebuie să întreprindă statul pentru a asigura resocializarea eficientă a deținuților?
5. Cum credeți dvs., ce ar trebui de făcut pentru a reforma și umaniza sistemul penitenciar?

Discriminarea persoanelor eliberate

6. În opinia dvs., cum s-a schimbat atitudinea față de persoanele eliberate din detenție comparativ cu ultimii 5 ani? Ce a contribuit la aceste schimbări?
7. Care sunt cauzele discriminării persoanelor eliberate din detenție?
8. Ce măsuri este necesar a fi întreprinse pentru a preveni și combate discriminarea și atitudinea negativă față de persoanele deținute, persoanele eliberate din detenție?

Accesul persoanelor eliberate la servicii sociale

9. Ce puteți spune despre accesul persoanelor eliberate la servicii sociale? În ce măsură aceste servicii acoperă nevoile acestor persoane? Care sunt barierele care împiedică accesul la servicii sociale pentru aceste servicii?
10. În opinia dvs., ce acțiuni trebuie să se întreprindă pentru a asigura accesul persoanelor eliberate la servicii sociale?
11. Ce ar trebui de făcut pentru a îmbunătăți calitatea serviciilor sociale destinate persoanelor eliberate, pentru a asigura o reintegrare mai bună în comunitate?

Recomandările privind resocializarea deținuților

12. În opinia dvs., care sunt recomandările privind resocializarea deținuților în penitenciarele din Republica Moldova?
13. Care sunt recomandările privind umanizarea și reformarea sistemului penitenciar?
14. În general, cum credeți că este posibil de suprimat subcultura penitenciară? Ce altceva ați dori să ne spuneți la subiectele discutate?

Ghid pentru interviu aprofundat cu persoanele deținute sau eliberate din penitenciar

Prezentare: vârsta, penitenciarul/penitenciarele în care este/a fost deținut, durata detenției.

Întrebări pentru deținuți, dar și pentru persoanele eliberate:

1. Vorbiți-ne despre viața în penitenciar? Descrieți o zi în penitenciar?
2. Relatați-ne, vă rugăm, despre activitățile de resocializare la care ați participat? Vorbiți-ne despre activitățile, evenimentele, spectacolele, concertele care sunt organizate în penitenciar?
3. Descrieți, vă rog, cum sunt sărbătorite zilele de naștere, Anul Nou, Crăciun etc.?
4. Care sunt categoriile, straturile în penitenciar? Descrieți cine și ce sarcini realizează în penitenciar?
5. Care sunt nomele informale respectate de deținuți?
6. Vorbiți-ne despre obșeac? De ce și pentru cine sunt adunate diverse bunuri în penitenciar? Cum este posibil de păstrat aceste bunuri fără a fi sechestrate?
7. Vorbiți-ne despre semnificațiile tatuajelor pe care și le fac deținuții?
8. Vorbiți-ne despre modalitatea de a pune poreclă în penitenciar? Poreclele puse sunt pozitive sau nu etc.?
9. Vorbiți-ne despre argoul folosit în penitenciar?
10. În viziunea dvs., de ce subcultura în penitenciar supraviețuiește de-a lungul anilor? Cum ea poate fi suprimată?
11. În viziunea dvs., ce trebuie să facă statul ca un deținut, la eliberare, să se integreze mai ușor în societate?
12. În general, care este relația deținuților cu angajații? Cunosc ei despre aceste straturi, obșeac, norme informale etc. în penitenciar?
13. Vă rugăm, apreciați activitățile organizate în penitenciar, specialiștii la care aveți acces etc. Toate acestea vă pregătesc spre reintegrare în societate?
14. Ce altceva ați dori să ne spuneți la subiectele discutate

Pentru persoanele eliberate?

15. Simțiți că sunteți integrat în societate? Ce vă dă această senzație?
16. Ați avut careva probleme concrete la eliberarea din penitenciar? V-ați simțit discriminat la eliberare? Vorbiți-ne despre aceste cazuri?

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Măgărint Tatiana, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Măgărint Tatiana

Semnătura

Data 14.02.2022

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE

Mărgărint Tatiana

📍 Muzicescu 2, ap.9, MD-3702

Strășeni, Republica Moldova

☎ 068497839

✉ margarinttatiana@yahoo.com

Sex Fem. | Data de naștere 5 Septembrie 1974

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

2002 - Prezent asistent universitar

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, str. Alexe Mateevici, 60,
MD-2009, Republica Moldova

Predarea cursurilor: Etnosociologie, Cultura rromilor, Metode avansate
în cercetarea socială, Metode calitative în cercetarea socială, Filosofie,
Logica și Teoria Argumentării etc.

2012 - Prezent CBS-AXA Centrul de Investigații Sociologice și Studii de Piață,
Chișinău, Republica Moldova.

Sociolog.

Realizarea interviurilor individuale, focus-groupurilor Analiza
conținutului interviurilor.

EDUCAȚIE ȘI FORMARE

1999 Licențiat în Filosofie

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

Profil Filosofie

Specializarea Filosofie

2000 Magistru în Filosofie

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

Profil Filosofie

Specializarea Filosofie

2008 Licență în activitatea de mediere a conflictelor

Institutul Național de justiție, Chișinău, Republica Moldova.

	Mediere
	Mediator
2009	Certificat de participare Organizat de Consiliul Europei, Chișinău, Republica Moldova. Media Trening on Roma Minority and Ethical Reporting
2014	Certificat de participare Universitatea de Stat din Moldova și e Learning and Software srl.Arad România, Chișinău, Republica Moldova. Cursuri de instruire pentru utilizarea platformei Moodle în educație
2019	Certificat de participare 2 credite Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău (Republica Moldova) Curs Managementul proiectelor, 60 ore, 2 credite
2019	Certificat de participare 2 credite Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău (Republica Moldova) Cariera științifică a cadrului didactic universitar 60 ore, 2 credite

COMPETENȚE PERSONALE

Cunoașterea limbilor

	Înțelegerea		Vorbire		Scriere
	Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	Scriere
Rusă	C2	C2	C2	C2	C1
Franceză	B1	B2	B1	B1	B1
Engleză	B2	B2	B1	B1	B1

Levels: A1 and A2: Basic user – B1 and B2: Independent user – C1 and C2: Proficient user

Certificat of English Language Level Nr.LS703/18 21.06.2018 Moldova State University

Abilități de comunicare

Spirit de echipă, capacitate de adaptare, capacitate de asimilare de noi informații și abilități, competențe dobândite în urma realizării unor proiecte în cadrul activităților de la locul de muncă.

Abilități organizatorice/manageriale

Spirit organizatoric, capacități de sinteză și analiză.

Abilități profesionale

Abilități de lucru în echipă, creativitate, bună capacitate de comunicare. Aceste aptitudini au fost dobândite și îmbunătățite în cadrul activității profesionale, participării la conferințe naționale și internaționale.

Abilități digitale

O buna stăpânire a programelor Microsoft Office™ (Word™, Excel™ și PowerPoint™)

Altele

Interes pentru mod sănătos de viață.

INFORMAȚII RELEVANTE

Proiecte

- 2007 Elaborarea metodologiei studiului *Identificarea inteligenței emoționale la copiii a căror părinți sunt plecați peste hotare* realizat la Centrul de Cercetări Calitative în Antropologie, USM, susținut de UNICEF Moldova
- 2008 Elaborarea metodologiei studiului *Violența în școală*, realizat la Centrul de Cercetări Calitative în Antropologie, USM, susținut de UNICEF Moldova
- 2009 Elaborarea metodologiei studiului *Sănătatea reproducerii în comunitățile rrom și Violența în familie în rândul comunității rrom* realizate la Centrul de Cercetări Calitative în Antropologie, USM, UNFPA
- 2014 Expert NORLAM, asistent de proiect al studiului *Tabuuri și rituri de trecere prezente în penitenciarul pentru minori Goian*
- 2016 Expert NORLAM, asistent de proiect al studiului *Violența în familie și femeile din penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor*
- 2017 Consultant național al Consiliului European în realizarea *Studiului privind subcultura criminală în sistemul penitenciar*
- 2021 Expert PAS în cadrul proiectului *Studiu de evaluare a satisfacției beneficiarilor de serviciile de tratament de substituție cu opiacee în Republica Moldova*

Publicații

- Mărgărint T. Cercetarea netnografică în contextul cultural actual. În: *Materialele Simpozionului Internațional. Dialogul cultural între generații și Integrarea Europeană*. Chișinău: CEP USM, 2014. 111-114 p.
- Mărgărint T. Simbolistica obiectelor în cadrul ritualului organizațional. În: *Conferința Științifică Națională cu participare Internațională 2014*. Chișinău: CEP USM, 2014. 36-40 p.
- Mărgărint T. Elemente determinante ale comportamentului ritual. În: *Materialele comunicărilor științifice. Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific*. Chișinău: Tehnica-UTM, 2014. 99-104 p.
- Mărgărint T. Particularitățile studierii ritualului în cadrul științelor socioumane. *Conferința Științifică internațională 2015*. În: *Școala Internațională de Metodologie în Științele Socio-Umane Ediția I-a*. Chișinău: CEP USM, 2016. 164-174 p.

Mărgărint T. Ritul și ritualul – dimensiuni ale culturii organizaționale. În: Materialele comunicărilor științifice 2015, Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific. Chișinău: Tehnica-UTM, 2015. 145-150 p.

Mărgărint T. Simbolul în poezia și filosofia lui Lucian Blaga. În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională „Personalități notorii ale filosofiei românești: Lucian Blaga, Nae Ionescu, Dumitru D.Roșca (evocări aniversare)”. Chișinău: CEP USM, 2015. 151-156 p.

Mărgărint T. Consumatorul etnic ca element de referință a marketingului etnic. În: Identități naționale în dialog intercultural: Unitate prin diversitate. Chișinău: CEP USM, 2016. 338-349 p.

Saharneau E., Mărgărint T. Tabuuri și rituri de trecere prezente în penitenciarul pentru minori - Goian. Studiu antropologic 2014. Chișinău: Bons Offices, 2017. 44 p.

Saharneau E., Mărgărint T. Violența în familie și femeile în penitenciarul de la Rusca: trecut, prezent, viitor. Studiu antropologic 2016. Chișinău: Bons Offices, 2017. 58 p.

Mărgărint T. Argoul ca element al subculturii penitenciare. În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională. Chișinău: CEP USM, 2018. p.14-17

Mărgărint T. Modele de suprimare a fenomenului subculturii în mediul penitenciar. În: Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională. Chișinău: CEP USM, 2019. 155-158 p.

Mărgărint T. Abordări ontologice ale reformării sistemului penitenciar și umanizării detenției. Cazul Republicii Moldova. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, Nr.1 (182). Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. 217-226 p.

Mărgărint T. Resocializarea persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova. Abordare antropologico-filosofică. În: Revista Studia Universitatis Moldaviae - Științe Umanistice, 4 (134). Chișinău: USM. 2020. 228-235 p.

Mărgărint T. Viața în detenție. Antropologia cotidianului. În: Revista de Etnologie și Culturologie, Nr.27. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural. 2020. 117-123 p.

Mărgărint T. Subculture – social structures in the context of contemporary culture. In: The Annals of the University of Bucharest, Philosophy Series. Vol. 69, No. 2./2020. <http://annals.filosofie.unibuc.ro/index.php/annals/article/view/318>

Mărgărint T. Posibilități de resocializare în condiții de criză a persoanelor deținute în penitenciarele din Republica Moldova. În: Conferința Științifică Internațională: „Strategia securității Uniunii Europene în contextul metamorfozelor relațiilor internaționale” (II). 22 aprilie, 2022. 346-351 p.